

KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II
WYDZIAŁ NAUK HUMANISTYCZNYCH
INSTYTUT NAUK O SZTUCE

Muzykologia, studia stacjonarne III stopnia

Mariusz Wiktorowski

nr albumu: 130270

**Organy w kościołach na terenie dekanatów
sieradzkich I i II oraz złoczewskiego.**
Studium historyczno – instrumentoznawcze

Rozprawa doktorska
napisana w katedrze **Instrumentologii**
pod kierunkiem promotora
dr hab. Marii Szymanowicz, prof. KUL
Pomocniczy opiekun pracy: **dr Andrzej Gładysz**

Lublin 2023

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW.....	9
SPIS FOTOGRAFII	11
BIBLIOGRAFIA.....	17
WSTĘP.....	39
ROZDZIAŁ I HISTORIA PARAFII, KOŚCIOŁÓW I ORGANÓW.....	47
1. Przynależność administracyjna dekanatów sieradzkich i złoczewskiego	47
2. Rys historyczny parafii i kościołów	53
2.1 Dekanat sieradzki I.....	53
2.1.2 Chojne, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Sieradz, diec. włocławska, kościół par. pw. św. Anny	56
2.1.3 Dąbrowa Wielka, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Sieradz, diec. włocławska, kościół par. pw. św. Michała Archanioła.....	58
2.1.4 Sieradz, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Sieradz, diec. włocławska, bazylika mniejsza pw. Wszystkich Świętych	60
2.1.5 Sieradz, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Sieradz, diec. włocławska, kościół par. pw. NMP Królowej Polski.....	63
2.1.6 Sieradz, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Sieradz, diec. włocławska, kościół pw. św. Stanisława Bpa, poddominikański klasztor ss. urszulanek Serca Jezusa Konającego.....	65
2.1.7 Sieradz, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Sieradz, diec. włocławska, kościół par. pw. św. Urszuli Ledóchowskiej	67

2.2	Dekanat sieradzki II	69
2.2.1	Charlupia Wielka, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Wróblew, kościół pw. św. Bartłomieja Apostoła.....	69
2.2.2	Kłocko, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Sieradz, kościół pw. św. Walentego	70
2.2.3	Sieradz, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Sieradz, diec. włocławska, kościół par. pw. Najświętszego Serca Jezusowego.....	72
2.2.4	Tubądzin, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Wróblew, diec. włocławska, kościół par. pw. św. Wawrzyńca	73
2.2.5	Wąglczew, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Wróblew, diec. włocławska, kościół par. pw. św. Klemensa	74
2.2.6	Wróblew, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Wróblew, diec. włocławska, kościół par. pw. św. Apostołów Piotra i Pawła	75
2.3	Dekanat złoczewski.....	76
2.3.1	Brąszewice, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Brąszewice, diec. kaliska, kościół par. pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa i św. Michała Archanioła	76
2.3.2	Brzeźnio, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Brzeźnio, diec. kaliska, kościół par. pw. św. Idziego	78
2.3.3	Burzenin, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Burzenin, diec. kaliska, kościół par. pw. św. Wojciecha i św. Stanisława	79
2.3.4	Godynice, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Brąszewice, diec. włocławska, kościół par. pw. św. Marcina Bpa i św. Zofii	81
2.3.5	Grabówka, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Burzenin, diec. włocławska, kościół par. pw. MB Częstochowskiej	83
2.3.6	Kliczków Mały, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Brzeźnio, kościół pw. św. Jana Nepomucena	84
2.3.7	Pyszków, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Brzeźnio, kościół pw. NMP Królowej Polski	86
2.3.8	Stolec, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Złoczew, kościół pw. św. Wawrzyńca	87

SPIS TREŚCI

2.3.9	Uników, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Złoczew, diec. kaliska, kościół par. pw. św. Stanisława Bpa	89
2.3.10	Złoczew, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Złoczew, diec. kaliska, kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego – ss. kamedułki	91
2.3.11	Złoczew, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Złoczew, diec. kaliska, kościół par. pw. św. Andrzeja Apostoła	93
3.	Informacje historyczne o organach niezachowanych	95
3.1	Dekanat sieradzki I	95
3.1.1	Charlupia Mała, kościół par. pw. Narodzenia NMP	95
3.1.2	Chojne, kościół par. pw. św. Anny	95
3.1.3	Dąbrowa Wielka, kościół par. pw. św. Michała Archanioła	97
3.1.4	Sieradz, bazylika mniejsza pw. Wszystkich Świętych	97
3.2	Dekanat sieradzki II	100
3.2.1	Charlupia Wielka, kościół pw. św. Bartłomieja Apostoła	100
3.2.2	Tubądzin, kościół par. pw. św. Wawrzyńca	100
3.2.3	Wróblew, kościół par. pw. św. Apostołów Piotra i Pawła.....	101
3.3	Dekanat złoczewski	102
3.3.1	Brąszewice, kościół par. pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa i św. Michała Archanioła.....	102
3.3.2	Brzeźnio, kościół par. pw. św. Idziego	102
3.3.3	Burzenin, kościół par. pw. św. Wojciecha i św. Stanisława.....	103
3.3.4	Godynice, kościół par. pw. św. Marcina Bpa i św. Zofii.....	104
3.3.5	Kliczków Mały, kościół pw. św. Jana Nepomucena	105
3.3.6	Stolec, kościół pw. św. Wawrzyńca.....	106
3.3.7	Uników, kościół par. pw. św. Stanisława Bpa	106
3.3.8	Złoczew, kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego – ss. kamedułki	107
3.3.9	Złoczew, kościół par. pw. św. Andrzeja Apostoła.....	108

4. Historia instrumentów istniejących.....	109
4.1 Dekanat sieradzki I.....	109
4.1.1 Charłupia Mała, kościół par. pw. Narodzenia NMP.....	109
4.1.2 Chojne, kościół par. pw. św. Anny.....	111
4.1.3 Dąbrowa Wielka, kościół par. pw. św. Michała Archanioła.....	112
4.1.4 Sieradz, bazylika mniejsza pw. Wszystkich Świętych.....	113
4.1.5 Sieradz, kościół pw. św. Stanisława Bpa, poddominikański klasztor ss. urszulanek Serca Jezusa Konającego.....	115
4.2 Dekanat sieradzki II.....	117
4.2.1 Charłupia Wielka, kościół par. pw. św. Bartłomieja Apostoła.....	117
4.2.2 Sieradz, kościół par. pw. Najświętszego Serca Jezusowego.....	117
4.2.3 Tubądzin, kościół par. pw. św. Wawrzyńca.....	118
4.2.4 Wąglczew, kościół par. pw. św. Klemensa.....	119
4.2.5 Wróblew, kościół par. pw. św. Apostołów Piotra i Pawła.....	119
4.3 Dekanat złoczewski.....	120
4.3.1 Brąszewice, kościół par. pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa i św. Michała Archanioła.....	120
4.3.2 Brzeźnio, kościół par. pw. św. Idziego.....	122
4.3.3 Burzenin, kościół par. pw. św. Wojciecha i św. Stanisława.....	122
4.3.4 Godynice, kościół par. pw. św. Marcina Bpa i św. Zofii.....	124
4.3.5 Kliczków Mały, kościół par. pw. św. Jana Nepomucena.....	125
4.3.6 Stolec, kościół par. pw. św. Wawrzyńca.....	125
4.3.7 Uników, kościół par. pw. św. Stanisława Bpa.....	125
4.3.8 Złoczew, kościół par. pw. św. Andrzeja Apostoła.....	125
ROZDZIAŁ II OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW.....	129
1. Dekanat sieradzki I.....	130
1.1 Charłupia Mała, kościół par. pw. Narodzenia NMP.....	130
1.2 Chojne, kościół par. pw. św. Anny.....	133

SPIS TREŚCI

1.3	Dąbrowa Wielka, kościół par. pw. św. Michała Archanioła	142
1.4	Sieradz, bazylika mniejsza pw. Wszystkich Świętych	151
1.5	Sieradz, kościół pw. św. Stanisława Bpa, poddominikański klasztor ss. urszulanek Serca Jezusa Konającego	163
2. Dekanat sieradzki II.....		174
2.1	Charlupia Wielka, kościół pw. św. Bartłomieja Apostoła	174
2.2	Sieradz, kościół par. pw. Najświętszego Serca Jezusowego	177
2.3	Tubądzin, kościół par. pw. św. Wawrzyńca	197
2.4	Wąglczew, kościół par. pw. św. Klemensa.....	205
2.5	Wróblew, kościół par. pw. św. Apostołów Piotra i Pawła.....	208
3. Dekanat złoczewski		219
3.1	Brąszewice, kościół par. pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa i św. Michała Archanioła.....	219
3.2	Brzeźnio, kościół par. pw. św. Idziego	230
3.3	Burzenin, kościół par. pw. św. Wojciecha i św. Stanisława.....	241
3.4	Godynice, kościół par. pw. św. Marcina Bpa i św. Zofii.....	244
3.5	Kliczków Mały, kościół pw. św. Jana Nepomucena	256
3.6	Stolec, kościół pw. św. Wawrzyńca.....	260
3.7	Uników, kościół par. pw. św. Stanisława Bpa.....	265
3.8	Złoczew, kościół par. pw. św. Andrzeja Apostoła.....	274
ROZDZIAŁ III SYNTEZA WYNIKÓW BADAŃ.....		285
1. Nazewnictwo instrumentów w aktach archiwalnych.....		285
2. Czas powstania i budowniczy instrumentów		288
3. Analiza strony technicznej instrumentów zachowanych.....		293
4. Dyspozycja instrumentów i urządzenia dodatkowe.....		305
ZAKOŃCZENIE.....		317

WYKAZ SKRÓTÓW

- ADWł - Archiwum Diecezji Włocławskiej
AKSU - Archiwum Klasztoru Sióstr Urszulanek
AP - Archiwum Parafialne
AP - Automat Pedalu (w części inwentaryzacyjnej)
AU KUL - Archiwum Uniwersyteckie KUL
AWUOZ - Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków
Cr - Crescendo
diec. - diecezja
dł. - długość
dz. cyt. - dzieło cytowane
F - Forte
Fot. - fotografia
IM KUL - Instytut Muzykologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II
J - Głosy językowe
KP - Kronika Parafialna
KUL - Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie
MF - Mezzoforte
mps - maszynopis
NMP - Najświętszej Maryi Panny
NSJ - Najświętszego Serca Jezusowego
OABMK - Ośrodek Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych
P - Piano
par. - parafialny
pow. - powiat
pw. - pod wezwaniem

R - Włącznik Registrów (w części inwentaryzacyjnej)

R. - rocznik

r. - rok

rkps - rękopis

szer. - szerokość

T - Tutti (w części inwentaryzacyjnej)

T. - tom

tymp. - tympan

UKSW - Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

WK - Wolna Kombinacja

WUOZ - Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Oddział w Sieradzu

wys. - wysokość

~ - około

SPIS FOTOGRAFII

Fot. 1. Fasada kościoła parafialnego w Charłupi Małej.	56
Fot. 2. Fasada kościoła parafialnego w Chojnem.	58
Fot. 3. Miejsce na ścianie kościoła w Dąbrowie Wielkiej, gdzie umiejscowiony był wcześniej chór muzyczny.	59
Fot. 4. Bazylika mniejsza w Sieradzu.	62
Fot. 5. Kościół parafialny pw. NMP Królowej Polski w Sieradzu.	64
Fot. 6. Pamiątkowa tablica w kruchcie kościoła pw. NMP Królowej Polski w Sieradzu.	65
Fot. 7. Kościół i poddominikański klasztor sióstr urszulanek Serca Jezusa Konającego w Sieradzu.	67
Fot. 8. Kościół parafialny pw. św. Urszuli Ledóchowskiej w Sieradzu.	68
Fot. 9. Jedna z tablic fundatorów umieszczona w kruchcie kościoła pw. św. Urszuli Ledóchowskiej w Sieradzu.	68
Fot. 10. Fasada kościoła parafialnego w Charłupi Wielkiej.	70
Fot. 11. Kościół parafialny pw. św. Walentego w Kłocku.	71
Fot. 12. Widok boczny na atrapę prospektu w kościele parafialnym w Kłocku.	72
Fot. 13. Fasada kościoła parafialnego NSJ w Sieradzu.	73
Fot. 14. Kościół parafialny w Tubądzinie.	74
Fot. 15. Kościół parafialny we Wróblewie.	76
Fot. 16. Kościół parafialny w Brąszewicach.	77
Fot. 17. Fasada kościoła parafialnego w Brzeźniu.	79
Fot. 18. Fasada kościoła parafialnego w Burzeninie.	81
Fot. 19. Kościół parafialny w Godynicach.	83
Fot. 20. Kościół parafialny w Grabówce.	84

Fot. 21. Kościół w Kliczkowie Małym.	85
Fot. 22. Kościół parafialny w Pyszkowie.....	86
Fot. 23. Stary kościół drewniany parafii w Stolcu.	87
Fot. 24. Kościół parafialny w Stolcu.....	88
Fot. 25. Fasada kościoła w Unikowie.	90
Fot. 26. Widok na ołtarz główny i ambonę w przyklasztornym kościele w Złoczewie....	93
Fot. 27. Kościół parafialny pw. św. Andrzeja Apostoła w Złoczewie.	94
Fot. 28. Stary pozytyw w 1982 r. w kościele parafialnym w Godynicach.....	105
Fot. 29. Tabliczka budowniczego organów w kościele parafialnym w Charłupi Małej.	109
Fot. 30. Inskrypcja organmistrza Marcina Białkowskiego na kanale powietrznym organów w kościele parafialnym w Godynicach.	121
Fot. 31. Tablice dziękczynne za pomoc w budowie organów w kościele parafialnym w Godynicach.	124
Fot. 32. Tablica upamiętniająca budowę organów w 2002 r. w kościele parafialnym w Godynicach.	124
Fot. 33. Pamiątkowa wystawa z zabytkowymi elementami starych organów, umieszczona w miechowni, w kościele parafialnym w Złoczewie.	127
Fot. 34. Prospekt organów w kościele w Charłupi Małej.	131
Fot. 35. Piszczalki wewnątrz szafy organowej w kościele w Charłupi Małej.	132
Fot. 36. Prospekt organów w kościele w Chojnem.	134
Fot. 37. Klawiatura i włączniki registrów stołu gry organów w kościele w Chojnem. ..	135
Fot. 38. Tabliczka budowniczego organów w kościele w Chojnem.	136
Fot. 39. Piszczalki na wiatrownicy stożkowej organów w kościele w Chojnem.....	136
Fot. 40. Miech pływakowy organów w kościele w Chojnem.	137
Fot. 41. Prospekt organów w kościele w Dąbrowie Wielkiej.	143
Fot. 42. Klawiatura, włączniki registrów i piszczałki organów w kościele parafialnym w Dąbrowie Wielkiej.	144
Fot. 43. Ciągła traktury gry organów w kościele w Dąbrowie Wielkiej.....	145
Fot. 44. Na pierwszym planie widok na Flet leśny 2' na wiatrownicy stożkowej, pneumatycznej, w tle pozostałe piszczałki na wiatrownicy klapowo-zasuwej, mechanicznej. Organy w kościele w Dąbrowie Wielkiej.	145
Fot. 45. Obudowa nowej dmuchawy i urządzenie do kalikowania przy miechu.....	146
Fot. 46. Widok boczny szafy organowej i prospektu organów w bazylice mniejszej pw. Wszystkich Świętych w Sieradzu.	152

SPIS FOTOGRAFII

Fot. 47. Prospekt organów A. Homana w bazylice mniejszej w Sieradzu.....	153
Fot. 48. Tabliczka budowniczego na kontuarze organów w bazylice mniejszej pw. Wszystkich Świętych w Sieradzu.	153
Fot. 49. Kontuar organów w bazylice mniejszej w Sieradzu.	155
Fot. 50. Górna część miecha organowego, elementy traktury pneumatycznej i dół wiatrownic organów w bazylice mniejszej pw. Wszystkich Świętych w Sieradzu.	156
Fot. 51. Prospekt organów w kościele pw. św. Stanisława Bpa w Sieradzu.....	164
Fot. 52. Tabliczka budowniczego na kontuarze organów w kościele pw. św. Stanisława Bpa w Sieradzu.....	165
Fot. 53. Kontuar organów w kościele św. Stanisława Bpa w Sieradzu.....	165
Fot. 54. Wskaźnik Crescendo i włączniki kolebkowe w organach kościoła pw. św. Stanisława Bpa w Sieradzu.	166
Fot. 55. Piszczalki Manuału I i Pedalu w organach w kościele pw. św. Stanisława Bpa w Sieradzu.	167
Fot. 56. Miech pływakowy z klinowymi podawaczami w organach w kościele pw. św. Stanisława Bpa w Sieradzu.	168
Fot. 57. Prospekt organów w kościele w Charłupi Wielkiej.....	175
Fot. 58. Kontuar organów w kościele w Charłupi Wielkiej.	176
Fot. 59. Prospekt organów w kościele NSJ w Sieradzu.	178
Fot. 60. Tabliczka budowniczego organów w kościele NSJ w Sieradzu.	179
Fot. 61. Kontuar organów w kościele NSJ w Sieradzu.	180
Fot. 62. Kolebkowe włączniki regestrów Manuału III organów w kościele parafialnym NSJ w Sieradzu.	181
Fot. 63. Piszczalki Manuału II zamknięte w szafie ekspresyjnej i fragment jej żaluzji w organach kościoła NSJ w Sieradzu.	182
Fot. 64. Widok na sekcję Manuału II: fragment miecha, fragment żaluzji szafy ekspresyjnej, dół wiatrownicy organów w kościele NSJ w Sieradzu.	183
Fot. 65. Prospekt organów w kościele w Tubądzinie.	197
Fot. 66. Stół gry pozytywu w kościele w Tubądzinie.	198
Fot. 67. Piszczalki wewnątrz pozytywu w kościele w Tubądzinie.	199
Fot. 68. Miech pozytywu w kościele św. Wawrzyńca w Tubądzinie.	200
Fot. 69. Urządzenie do kalikowania pod miechem pozytywu w kościele parafialnym w Tubądzinie.	200
Fot. 70. Prospekt pozytywu w kościele w Wąglczewie.	206

Fot. 71. Prospekt i empora chóru organów kościele parafialnym we Wróblewie.	208
Fot. 72. Odłączony kontuar organów w kościele parafialnym we Wróblewie.	209
Fot. 73. Kolebkowe włączniki registrów kontuaru organów w kościele parafialnym we Wróblewie.	210
Fot. 74. Wnętrze odłączonego kontuaru organów w kościele we Wróblewie.	210
Fot. 75. Cztery piszczałki głosu Violonbas 8' umieszczone poziomo pod wiatrownicą Pedalu.	211
Fot. 76. Widok na miech i elementy traktury organów w kościele we Wróblewie.	212
Fot. 77. Prospekt organów w kościele w Brąszewicach.	220
Fot. 78. Pneumatyczna traktura gry organów w kościele w Brąszewicach.	221
Fot. 79. Włączniki kolebkowe registrów w organach w kościele w Brąszewicach.	221
Fot. 80. Piszczałki Manuału I w organach w kościele w Brąszewicach.	222
Fot. 81. Prospekt organów w kościele w Brzeźniu.	231
Fot. 82. Elektromagnesy w elektropneumatycznej trakturze organów w kościele parafialnym w Brzeźniu.	232
Fot. 83. Jednomanuałowy kontuar organów w kościele parafialnym w Brzeźniu.	233
Fot. 84. Tył kontuaru organów w kościele w Brzeźniu.	233
Fot. 85. Piszczałki Manuału i elektromagnesy obsługujące zasowy wiatrownicy w organach w kościele w Brzeźniu.	234
Fot. 86. Mały mieszek klinowy umieszczony za prospektem organów w kościele w Brzeźniu.	235
Fot. 87. Prospekt organów w kościele parafialnym w Burzeninie.	242
Fot. 88. Elektroniczny kontuar organów w kościele w Burzeninie.	242
Fot. 89. Wnętrze szafy organowej w kościele w Burzeninie.	243
Fot. 90. Prospekt i empora chóru organów kościele parafialnym w Godynicach.	245
Fot. 91. Tabliczka budowniczego organów w kościele parafialnym w Godynicach.	245
Fot. 92. Kontuar organów w kościele parafialnym w Godynicach.	246
Fot. 93. Kolebkowe włączniki registrów i wyłącznik głosu językowego oraz połączenia Sub II-I w organach w kościele parafialnym w Godynicach.	247
Fot. 94. Dolne fragmenty piszczałek Pedalu i elektromagnesy wiatrownicy Manuału. .	248
Fot. 95. Koniczna piszczałka głosu Koppelflöte 4' z Manuału II organów w kościele w Godynicach.	248
Fot. 96. Piszczałki Manuału I organów w kościele w Godynicach.	249

SPIS FOTOGRAFII

Fot. 97. Widok na miech i elementy urządzenia Tremolo organów w kościele w Godynicach.....	250
Fot. 98. Prospekt organów w kościele w Kliczkowie Małym.....	256
Fot. 99. Dół wiatrownicy i piszczałki organów w kościele w Kliczkowie Małym.....	257
Fot. 100. Fragment kontuaru organów w kościele w Kliczkowie Małym.	257
Fot. 101. Tabliczki z włączników registrowych organów w kościele parafialnym w Kliczkowie Małym odnalezione w pomieszczeniu za chórem.	258
Fot. 102. Fragment nieużywanego, odłączonego miecha pływakowego oraz dmuchawa organów w kościele w Kliczkowie Małym.	259
Fot. 103. Prospekt organów w kościele w Stolcu.....	261
Fot. 104. Fragment deski z wałkami skrętnymi i ciągła traktury mechanicznej organów w kościele w Stolcu.....	261
Fot. 105. Kontuar organów w kościele w Stolcu.....	262
Fot. 106. Piszczałki i zasuwki wiatrownicy organów w kościele w Stolcu.	263
Fot. 107. Miech pływakowy, urządzenie do kalikowania i fragment kanału powietrznego organów w kościele w Stolcu.....	264
Fot. 108. Prospekt organów w kościele parafialnym w Unikowie.....	266
Fot. 109. Tabliczka budowniczego na kontuarze organów w kościele w Unikowie.	267
Fot. 110. Fragment registrów w organach w kościele parafialnym w Unikowie.....	267
Fot. 111. Spód wiatrownic i elementy traktury pneumatycznej organów w kościele parafialnym w Unikowie.....	268
Fot. 112. Piszczałki organów w kościele parafialnym w Unikowie.....	269
Fot. 113. Miech pływakowy organów w kościele parafialnym w Unikowie.	269
Fot. 114. Tył szafy organowej, piszczałki Subbassu 16' w organach w kościele parafialnym pw. św. Andrzeja Ap. w Złoczewie.	274
Fot. 115. Prospekt organów w kościele pw. św. Andrzeja Ap. w Złoczewie.	275
Fot. 116. Deska z wałkami skrętnymi i ciągła traktury mechanicznej w organach w kościele parafialnym pw. św. Andrzeja Ap. w Złoczewie.	276
Fot. 117. Jednomanuałowy stół gry organów w kościele parafialnym pw. św. Andrzeja Ap. w Złoczewie.	277
Fot. 118. Klawiatury organów w kościele par. pw. św. Andrzeja Ap. w Złoczewie.	278
Fot. 119. Piszczałki Manuału w organach w kościele parafialnym w Złoczewie.....	278
Fot. 120. Dwa miechy klinowe z dmuchawą w organach w kościele parafialnym w Złoczewie.	279

Fot. 121. Fragment opisu kościoła w Charłupi Małej z 1802 r.	288
Fot. 122. Opis kościoła w Godynicach z 1802 r.	288
Fot. 123. Opis kościoła w Tubądzinie z 1802 r.	288
Fot. 124. Opis organów w złoczewskim klasztorze z 1802 r.	288

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA RĘKOPIŚMIENNE

I. Archiwum Diecezji Włocławskiej

Akta Wizytacyjne

1. *Acta visitationis totius archidiaconatus Unieioviensis 1636*, sygn. AGG. Wiz. 6, (sygn. OABMK 2808).
2. *Acta visitationis totius archidiaconatus Unieioviensis 1683*, sygn. AGG. Wiz. 8, (sygn. OABMK 2811).
3. *Wizyta generalna trzech dekanatów: szadkowskiego, warskiego y uniejowskiego, 1779 r. według przepisu zdziałana i temuż jaśnie oświeconemu panu ofiarowana*, sygn. AGG. Wiz. 72, (sygn. OABMK 3876).
4. *Akta wizytacji generalnej parafii dekanatu warckiego (w archidiakonacie uniejowskim), przeprowadzonej w 1791 r. przez kanonika płockiego Celestyna Cieleckiego, delegowanego do tej czynności przez kanonika S. W. Łubińskiego administratora generalnego archidiecezji gnieźnieńskiej (za zgodą abpa M. J. Poniatowskiego)*, sygn. AGG. Wiz. 89, (sygn. OABMK 3893).
5. *Opisy stanu parafii i klasztorów dekanatu warckiego, z uwzględnieniem statystyki ludności, wykazem inwentarza kościelnego (...) 1802 r.*, sygn. AGG. Wiz. 117, (sygn. OABMK 2920).

Akta Parafialne

Brzeźno¹, sygn. 51024/1 [npg]

6. *Opis kościoła we wsi Brzeźno (początek XIX w.)*
7. *Charłupia Wielka- dalszy ciąg protokołu z dnia 05.07.1832 r.*

¹ Miejscowość obecnie nazywa się Brzeźnio, ale w aktach widnieje nazwa Brzeźno i taką autor pozostawia.

8. *Opis kościoła w Brzeźniu z dnia 06.03.1835 r.*
9. *Wizyta dekanalna łącznie z dozorem kościoła parafialnego Brzeźnio, odbyta dnia 11.04.1844 r.*
10. *Opis wizytacji dziekana dekanatu sieradzkiego w kościele w Brzeźniu z dnia 19.06.1848 r.*
11. *Opis kościoła z dnia 20.06.1868 r. w związku ze zmianą proboszcza ze zmarłego ks. Wojciecha Bedyńskiego na ks. Konstantina Pawlińskiego, dotychczasowego proboszcza we Wróblewie.*
12. *Spis Fundi Instructi z roku 1879.*
13. *Inwentarz kościoła w Brzeźniu z dnia 04.05.1893 r.*

Burzenin, sygn. 51025/4 [npg]

14. *Akt z 1669 r.*
15. *Akt wizytacji parafii Bużenin 1728 r.*
16. *List ks. kan. Balcera Pstrokońskiego z dnia 19.03.1784 r.*
17. *Decretum Reformationis kościoła w Bużeninie. Opis stanu kościoła (prawdopodobnie początek XIX w.)*
18. *Opis inwentarza Sprzętów y Ruchomości Kościoła Bużenińskiego po śmierci śp. xdza Tomasza Cytackiego (...) 1809 r.*
19. *Inwentarz kościoła w Burzeninie 1810 r.*

Burzenin, sygn. 51025/5 [npg]

20. *Książka wypadków rozmaitych przy parafii w Burzeninie.*

Burzenin, sygn. 51025/8 [npg]

21. *Opis stanu kościoła w Burzeninie z dnia 07.07.1835 r.*

Charlupia Mała i Charlupia Wielka

22. *Akta kościoła, przychody 1710-1860. (dot. par. Charlupi Wielkiej), sygn. 51029/1.*
23. *Archiwalia par. Charlupia Mała. Kwestionariusz do kartoteki duszpastersko-rzeczowej, nr VII. Krótki rys historyczny parafii Charlupia-Mała [sporządzony dnia 30.11.1957 r. przez ks. Władysława Sarnika], uzupełniony zdjęciami, sygn. 51028/2.*
24. *Materiały dotyczące historii Sanktuarium, sygn. 51028/1*
 - a. *Ankieta Synodalna Kult Boży i Miejsca Święte, Charlupia Mała z dnia 15.07.1981 r.*

BIBLIOGRAFIA

- b. *Kwestionariusz dotyczący Sanktuarium Maryjnego w Charłupi Małej, z dnia 21.10.1983² r.*
- c. *Zdjęcia (koperta zawiera fotografie kościoła)*

Chojne, sygn. 51037/4 [npg]

- 25. *Opis stanu parafialnego w Choinym [prawdopodobnie z końca XVII w.].*
- 26. *Inwentarz parafii w Choinym z 1788 r.*
- 27. *Choyne. Wizyta dekanalna łącznie z dozorem kościoła parafialnego we Wsi Choyne dnia 29.05.1837 r. odbyta.*
- 28. *Opis kościoła w Dąbrowie Wielkiej 1846 r.*
- 29. *Spis inwentarza kościoła parafialnego Probostwa Dąbrowey Wielkiej (...) 1851 r.*
- 30. *Opis kościoła w Chojnem z dnia 25.07.1857 r.*
- 31. *Opis kościoła w Chojnem podczas wizytacji dziekańskiej z dnia 23.11.1858 r.*
- 32. *Opis kościoła w Chojnem podczas wizytacji dziekańskiej z dnia 18.07.1862 r.*
- 33. *Opis kościoła w Chojnem podczas wizytacji dziekańskiej z dnia 15.05.1868 r.*
- 34. *Opis kościoła w Chojnem wizytacji z dnia 4.05.1872 r.*
- 35. *Opis kościoła w Chojnem 1876 r.*
- 36. *Opis kościoła w Chojnem 1879 r.*
- 37. *Opis kościoła w Dąbrowie Wielkiej należącej do Kościoła Chojne, 1879 r.*
- 38. *Opis kościoła w Chojnem wizytacji 1882 r.*
- 39. *Kościół i inwentarz kościelny w Chojnem z 1906 r.*
- 40. *Opis kościoła w Dąbrowie Wielkiej 28.06.1923 r.*
- 41. *Umowa o pracę między proboszczem a kościelnym z dnia 01.11.1957 r.*
- 42. *Parafia Chojne. Inwentarz kościoła z dnia 05.07.1958 r.*
- 43. *Spis własności kościelnej w Parafii św. Anny w Chojnem z dnia 12.06.1979 r.*

Chojne, sygn. 51037/5

- 44. *Kwestionariusz dotyczący Sanktuarium Chojne z 1983³ r. [npg]*

Godynice, sygn. 51063/1 [npg]

- 45. *Protokół z dnia 03.02.1817 r.*
- 46. *Protokół okoliczności zapieczetowania kościoła Godynice do konsystosza Generalnego Łowickiego z dnia 28.11.1817 r.*

² W dokumencie widnieje data 21.10.1083 r. co zapewne jest pomyłką.

³ Błędna data w spisie dokumentów w Archiwum (1979 r.), spowodowana tym, że na końcu dokumentu podpisał się proboszcz parafii ks. Jerzy Kwiatkowski kustosz sanktuarium od 1979 r.

Godynice, sygn. 51063/2 [npg]

47. *Opisanie stanu czyli położenia Kościoła Filialnego –Parafialnego Godynice – w Departamencie Kaliskim Egzystującego [br].*
48. *Opis stanu Kościoła w Godynicach z dnia 26.05.1845 r.*
49. *Opis kościoła w Godynicach dnia 26.04.1846 r.*
50. *Kościół w Godynicach (II poł. XIX w.)*

Kliczków Mały, [bez sygn., npg]

51. *Opis kościoła w Kliczkowie Małym dnia 18.09.1833 r.*
52. *Opis kościoła w Kliczkowie Małym dnia 19.08.1841 r.*
53. *Opis kościoła w Kliczkowie Małym dnia 27.03.1855 r.*
54. *Opis kościoła w Kliczkowie Małym dnia 01.03.1858 r.*
55. *Opis kościoła w Kliczkowie Małym dnia 23.07.1861 r.*

Sieradz, [bez sygn., npg]

56. *Opisanie kościoła zakrystii i innych sprzętów kościelnych konwentu sieradzkiego księży dominikanów pod tytułem Świętego Stanisława B. y Męcz: uczynione przez wielebnego księdza Stanisława Tatarkiewicza (...) 1791 r.*
57. *Opis kościoła i klasztoru wielebnych księży dominikanów sieradzkich uczynionych 1802 r.*

Sieradz, parafia pw. Wszystkich Świętych, [bez sygn., npg]

58. *Księga rachunkowa parafii od 1923 r.*
59. *Umowa odlania trzech dzwonów dla kościoła z dnia 28.07.1931 r. między proboszczem a firmą Karol Szwabe.*
60. *Księga rachunkowa parafii od 1945 r.*

Stolec, [bez sygn., npg]

61. *Mapa z 1840 r.*

Uników, Wizytacje dziekańskie 1810-1894 [bez sygn., npg]

62. *Opis kościoła parafialnego i Benefitium jego w czasie Wizyty Dekanalnej pod dniem 2 Lipca r. 1810 w Unikowie na gruncie Plebańskim odbytey.*
63. *Opis kościoła parafialnego w Unikowie z dnia 02.07.1842 r.*
64. *Opis kościoła parafialnego w Unikowie z dnia 18.01.1846 r.*

BIBLIOGRAFIA

65. *Opis kościoła parafialnego w Unikowie z dnia 04.04.1848 r.*
66. *Opis kościoła parafialnego w Unikowie z dnia 02.06.1863 r.*
67. *Opis kościoła parafialnego w Unikowie z dnia 16.06.1865 r.*
68. *Opis kościoła parafialnego w Unikowie z dnia 5.03.1871 r.*
69. *Opis kościoła parafialnego w Unikowie z dnia 18.12.1879 r.*
70. *Opis kościoła parafialnego w Unikowie z 1894 r.*

Wróblew, [bez sygn., npg]

71. *Opisanie stanu plebanii Wróblewskiej(...)21.12.1790 r.*
72. *Inwentarz kościoła wróblewskiego (...) z dnia 05.07.1810 r.*
73. *Opis inwentarza sprzętów y ruchomości kościelnych (...) Wróblew 18.06.1815 r.*
74. *List Konsystosza Generalnego do parafian parafii Wróblew z dnia 12.02.1824 r.*
75. *Spis inwentarza kościoła parafialnego w Wsi Wróblewie w Dekanacie Stawskim Dyecezyi Kujawsko-Kaliskiej w Roku 1853 sporządzony.*
76. *Spis inwentarza kościoła parafialnego w Wsi Wróblewie w Dekanacie Stawskim Dyecezyi Kujawsko-Kaliskiej w Roku 1868 sporządzony.*

Złoczew, [bez sygn., npg]

77. *Umowa o pracę z organistą Zakrzewskim z dnia 24.04.1810 r.*
78. *Opis kościoła z dnia 19.02.1829 r.*
79. *Opis kościoła z dnia 19.02.1842 r.*
80. *Opis kościoła z dnia 21.04.1856 r.*
81. *Opis kościoła z dnia 18.06.1861 r.*

II. Archiwa Parafialne

Parafia Brąszewice

82. *Inwentarz parafii Brąszewice 2018 r.*
83. *Księga wizyt biskupich i dziekańskich parafii Brąszewice 1954 r.*
84. *Protokół z wizytacji dziekańskiej w Brąszewicach w dniu 17.03.1954 r.*
85. *Protokół z wizytacji dziekańskiej odbytej dnia 02.06.1960 r.*
86. *Kosztorys na budowę 12 głosowych organów dla kościoła parafialnego w Brąszewicach z dnia 02.02.1961 r.*
87. *Protokół wizytacji kanonicznej przeprowadzonej w parafii Brąszewice, dekanatu złoczewskiego, w dniach 18 i 19 czerwca 1967 r. przez J. E. Ks. Biskupa Dra Kazimierza Majdańskiego sufragana wrocławskiego.*
88. *Protokół z wizytacji kanonicznej parafii p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Brąszewicach, przeprowadzonej w dniach 27 i 28 maja 1972 r.*
89. *100-lecie istnienia parafii p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa i Św. Michała Archanioła w Brąszewicach [mps].*
90. *Umowa dotycząca budowy nowych organów z dnia 15.11.1986 r.*
91. *Umowa o wykonanie piszczałek organowych dla parafii Brąszewice zawarta dnia 12.12.1986 r.*
92. *Protokół z odbioru nowo wybudowanych organów pneumatyczno-stożkowych Firmy Antoniego Góralczyka z Burzenina z dnia 11.08.1988 r.*
93. *Skrócona umowa w sprawie remontu 18-sto głosowych organów (...) w parafii Brąszewice z dnia 03.09.2013 r.*
94. *Protokół odebrania organów po przebudowie i remoncie z dnia 29.04.2015 r.*

Parafia Chojne

95. *Kronika parafialna z lat 1965-1999.*

ŹRÓDŁA – MASZYNOPISY

I. Klasztor sióstr urszulanek, Archiwum Klasztoru Sióstr Urszulanek

96. *Maszynopis dotyczący dmuchawy organów.*
97. *Program prac remontowych organów z 2012 r.*

II. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Łodzi, Oddział w Sieradzu

98. Brzeźno, *Karta inwentaryzacyjna organów*, M. Frydrych, 1982 r.
99. Burzenin, *Karta inwentaryzacyjna organów*, M. Frydrych, 1982 r.
100. Charłupia Mała, *Karta inwentaryzacyjna organów*, M. Frydrych, 1982 r.
101. Charłupia Wielka, *Karta inwentaryzacyjna organów*, M. Frydrych, 1982 r.
102. Dąbrowa Wielka, *Karta inwentaryzacyjna organów*, M. Frydrych, 1982 r.
103. Dąbrowa Wielka, *Karta inwentaryzacyjna pozytywu*, M. Frydrych, 1982 r.
104. Drzewiecki G., *Prośba do Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków o uzgodnienie prac dot. organów z dn. 01.03.2017 r.*
105. Godynice, *Karta inwentaryzacyjna organów*, M. Frydrych, 1982 r.
106. *Konserwacja i restauracja prospektu organowego z kościoła pw. Narodzenia NMP z Charłupi Małej*, 2017, s. 1-46.
107. Kozołup E., *Notatka służbowa z dnia 27.02.2017 r.*
108. Pyrkosz K., Róg K., *Konserwacja i restauracja prospektu organowego z kościoła pw. Narodzenia NMP z Charłupi Małej*, 2017.
109. Pyrkosz K., Róg K., *Program konserwacji Prospektu Organowego z kościoła pw. Narodzenia NMP z Charłupi Małej*, 2017.
110. Sieradz, kościół parafialny, kolegiata pw. Wszystkich Świętych, *Karta inwentaryzacyjna organów*, M. Frydrych, 1982 r.
111. Sieradz, kościół pw. Św. Stanisława BM, poddominikański kościół klasztorny siostr urszulanek, *Karta inwentaryzacyjna organów*, M. Frydrych, 1982 r.
112. Stolec, *Karta inwentaryzacyjna organów*, M. Frydrych, 1982 r.
113. Sutowicz A., *Dokumentacja powykonawcza organów w kościele pw. Wszystkich Świętych w Sieradzu*, Zduńska Wola 2016.
114. Sutowicz A., *Oferta kosztorysowa na remont organów w Sanktuarium Matki Bożej Księżnej Sieradzkiej w Charłupi Małej*, Zduńska Wola 2017.
115. Sutowicz A., *Program prac remontu organów w Sanktuarium Matki Bożej Księżnej Sieradzkiej w Charłupi Małej*, Sędziejowice 2017.
116. Tubądzin, *Karta inwentaryzacyjna organów*, M. Frydrych, 1982 r.
117. Urbaniak K., *Opinia dotycząca stanu historycznych organów Adolfa Homana z 1914 r. w Kolegiacie Wszystkich Świętych w Sieradzu*, Sieradz 2012.
118. Wąglczew, *Karta inwentaryzacyjna organów*, M. Frydrych, 1982 r.
119. Złoczew, kościół parafialny pw. Św. Andrzeja Apostoła w Złoczewie, *Karta inwentaryzacyjna organów*, M. Trzaskalik-Wyrwa, 2018 r.

III. Archiwum parafialne w Złoczewie

120. Trzaskalik-Wyrwa M., *Ocena wieku i stanu zachowania organów w kościele św. Andrzeja Apostoła w Złoczewie*, Złoczew 2018.

IV. Archiwum prywatne „Marian Leśniczuk Warsztat Konserwacji Organów w Korczewie”

121. *Sprawozdanie z organmistrzowskiej pracy nad zabytkowymi organami ab Anno 1985 ad 1998 włącznie głównie na obszarze diecezji: siedleckiej, lubelskiej i drohiczyńskiej*, Korczew 1993.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

122. *Diecezja kaliska: parafie - kościoły – kaplice* [...] *Przeszłość i terażniejszość: opracowanie historyczno-źródłowe*, Kuria Diecezji Kaliskiej (wyd.), Kalisz 2016.
123. Jakubowski W., Solarczyk M., *Organizacja Kościoła rzymskokatolickiego na ziemiach Polskich od X do XXI wiek*, Warszawa-Olsztyn 2011.
124. Kujawski W., *Diecezja kujawsko-kaliska. Opracowanie historyczno-źródłoznawcze*, Włocławek 2011.
125. Kujawski W., *Kościelne dzieje Sieradza*, Włocławek 1998.
126. Librowski S., *Wizytacje Diecezji Włocławskiej*, Cz. I. *Wizytacje diecezji kujawskiej i pomorskiej*. T. I. *Opracowanie archiwalno-źródłoznawcze*, Lublin 1964.
127. *Monografia Złoczewa*, red. Z. Włodarczyk, Złoczew 2017.
128. Pogorzelski W., *Sieradz*, Włocławek 1927.
129. *Rocznik diecezji włocławskiej 1991*, Włocławek 1991.
130. *Rocznik diecezji włocławskiej 2011*, Włocławek 2011.
131. Rozynekowski W., *Dokumenty dotyczące utworzenia fundacji Mniszek Kamedulek w Złoczewie*, w: *Mniszki Kamedułka w Złoczewie 1949-1999*, [bez red.], Złoczew 2000, s. 186-200.
132. Rozynekowski W., Sowa W., *Szkice z dziejów parafii pw. św. Andrzeja Apostoła w Złoczewie* [...] *400 lat kościoła i parafii*, Toruń 2000.
133. Rozynekowski W., *Z kalendarium parafii św. Andrzeja Apostoła w Złoczewie 1981-2001*, Toruń 2002.
134. Różański M., *Szkoły parafialne w XVI-XVIII wieku. W archidiakonacie uniejowskim*, Łódź 2003.

135. Tyszler L., *Najstarsze dzieje Złoczewa od czasów prehistorycznych po okres wędrówek ludów i wczesne średniowiecze*, w: *Monografia Złoczewa*, red. Z. Włodarczyk, Złoczew 2017, s. 77-120.

INNE ŹRÓDŁA

I. Informacje ustne

136. Informacje o historii kościoła i organów w Dąbrowie Wielkiej, wieloletni organista Wojciech Smoliński.
137. Informacje o historii organów w kościele w Brzeźniu, organista parafii.
138. Informacje o historii parafii i organach w Chojnem, ks. proboszcz mgr Rafał Zatorski.
139. Informacje o organach w Unikowie, organista Grzegorz Gonera.

II. Tablice i inskrypcje

140. Inskrypcja organmistrza Marcina Białkowskiego wewnątrz szafy organowej w kościele w Brąszewicach.
141. Tablica na fasadzie kościoła pw. Wszystkich Świętych w Sieradzu o Synodzie z roku 1233.
142. Tablica w kruście kościoła w Unikowie: *Historia parafii Uników*.
143. Tablice w kruście kościoła z imionami dobroczyńców parafii pw. św. Urszuli Ledóchowskiej w Sieradzu.

OPRACOWANIA

I. Literatura przedmiotu

144. Bąbka-Horbacz E., *Zabytki na terenie gminy*, w: *Monografia Złoczewa*, red. Z. Włodarczyk, Złoczew 2017, s. 661-704.
145. Benk M., *Organy w kościołach Włocławka. Studium instrumentoznawczo-akustyczne*, Lublin 2015 (praca dr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: dr hab. Maria Szymanowicz, prof. KUL, mps w AU KUL).
146. Benk P., *Organy firmy Biernackich w kościołach diecezji włocławskiej [.] Studium instrumentoznawcze*, Lublin 2015 (praca dr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: dr hab. Maria Szymanowicz, prof. KUL, mps w AU KUL).

147. Bieńko K., *Budownictwo organowe Włodzimierza Truszczyńskiego w Archidiecezji Warszawskiej. Dzieje zakładu organmistrzowskiego i specyfika instrumentów*, Warszawa 2015 (praca mgr.; UKSW, promotor: dr M. Łukaszewski, mps w AU UKSW).
148. Burdelak A., *Kościół we Wróblewie ma już 200 lat!*, „Siódma prowincja” (R. LVIII-LIX) 2005, nr 1-2, s. 15-16.
149. Buryła W., *Strojenie duszy*, Warszawa 2014.
150. Cieplik K., *Rychtalscy organmistrzowie*, Lubin-Kępno 2018.
151. Czacharowski L., *Organmistrzowie śląscy i śląskie firmy organowe działające w Wielkim Księstwie Poznańskim. Uzupełnienia, nowe ustalenia, sprostowania*, w: *Organy na Śląsku*, T. IV, red. J. Gembalski, Katowice 2012, s. 291-359.
152. Dęga S. B., *Sanktuarium Matki Bożej Charłupskiej w XXI wieku*, „Na sieradzkich szlakach” (R. XXII) 2007, nr 2-3, s. 60-62.
153. Dola K., *Organy Godefrida Wilhelma Schefflera w kościele Świętych Piotra i Pawła (seminaryjnym) w Nysie*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 1995, T. XV, s. 395-399.
154. Dorawa M., *Organy Jana Szpigla w katedrze p.w. Wniebowzięcia NMP we Włocławku*, w: *Organy i muzyka organowa*, T. VIII, red. J. Krassowski [i in.], Prace specjalne 47, Gdańsk 1991, s. 111-119.
155. „Gazeta Świąteczna” 1903, nr 1189.
156. Gołos J., *Zarys historii budowy organów w Polsce*, w: *Z dziejów muzyki polskiej*, T. XII, Bydgoszcz 1966.
157. Gołos J., *Polskie organy i muzyka organowa*, Warszawa 1972.
158. Grabarczyk T., Nowak T., *Dzieje Złoczewa i okolicznych miejscowości do połowy XVI w.*, w: *Monografia Złoczewa*, red. Z. Włodarczyk, Złoczew 2017, s. 121-146.
159. Grzybkowski A., *Wczesnogotycki kościół i klasztor dominikański w Sieradzu*, Warszawa 1979.
160. Guldziński P., *Organy firmy Blomberg na terenie Archidiecezji Lubelskiej*, Lublin 2016 (praca mgr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: dr hab. Maria Szymanowicz, prof. KUL, mps w AU KUL).
161. Gunicki Ł., *Organy z XVIII i XIX wieku na terenie diecezji włocławskiej. Rozwiązania konstrukcyjne i wolumen brzmieniowy*, Lublin 2015 (praca dr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: dr hab. Maria Szymanowicz, prof. KUL, mps w AU KUL).

-
162. Horbacz T., *Świątynia parafialna w Burzeninie*, „Na sieradzkich szlakach” (R. XIII) 1998, nr 4/52, s. 19-21.
163. Jakubowska B., *Historia parafii p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa i Św. Michała Archaniola w Brąszewicach w latach 1919-2006*, Wrocław 2007 (praca mgr.; PAT we Wrocławiu, promotor: ks. prof. dr hab. Józef Swastek, mps w AP w Brąszewicach).
164. Jaśkiewicz S., *Sieradzka perła świętości. Kościół farny Wszystkich Świętych*, Sieradz 2017.
165. Jurowicz R., *Święty w srebrnej sukience*, „Opiekun” 2018, nr 5(518), s. 62-64.
166. Kapeć W., *Organy i organiści w polskich klasztorach dominikańskich od XIII do XX w.*, Lublin 1998.
167. Kisieliński J., *Struktura brzmieniowa organów z XVII i XVIII w. w północno-zachodnich Niemczech*, Lublin 2005 (praca dr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: ks. prof. dr hab. Jan Chwałek, mps w AU KUL).
168. *Kliczkowian droga do wolności*, bez autora, 2018.
169. Klocek A., *Organy i organiści kościoła katedralnego we Włocławku (ok. 1420 r. – 1996 r.)*, Lublin 1997 (praca mgr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: ks. prof. dr hab. Jan Chwałek, mps w AU KUL).
170. Klocek A., *Organy Jana Spiegła we włocławskiej katedrze (1893-1989). Historia, konstrukcja, struktura brzmieniowa*, „Studia Włocławskie” 2000, T. III, s. 405-417.
171. Kmak K., *Wkład firmy Klimosz i Dyrszlag z Rybnika w śląskie budownictwo organowe. Studium historyczno-instrumentoznawcze*, Lublin 2007 (praca dr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: ks. prof. dr hab. Jan Chwałek, mps w AU KUL).
172. Kobierzycki J., *Nieznane zakątki powiatu sieradzkiego*, „Na sieradzkich szlakach” (R. XVI) 2001, nr 2/62, s. 15-21.
173. Kobierzycki J., *Przyczynki do dziejów ziemi sieradzkiej*, cz. II, Warszawa 1915.
174. Koenig F., *Budownictwo organowe na Górnym Śląsku od połowy XIX w. do roku 1945 [.] Ewolucja rozwiązań konstrukcyjnych i estetyki brzmieniowej na przykładzie instrumentów w kościołach diecezji gliwickiej*, Studia i materiały IV, Opole 2019.
175. Kotowska-Rasiak E., *Święto parafialne w Stolcu*, „Opiekun” 2017, nr 18(505), s. 12.

176. *Kronika Kościelna*, „Przegląd katolicki” 20 maja 1890 r., nr 21, s. 343-344.
177. Krzyżaniak R., *Kościół św. Wojciecha BM i św. Stanisława BM w Burzeninie*, „Na sieradzkich szlakach” (R. XXV) 2010, nr 1/97, s. 33-34.
178. Książek J., *W Polsce Odrodzonej (1918-1939)*, w: *Monografia Złoczewa*, red. Z. Włodarczyk, Złoczew 2017, s. 273-324.
179. Książek J., *Złoczew w latach wielkiej wojny (1914-1918)*, w: *Monografia Złoczewa*, red. Z. Włodarczyk, Złoczew 2017, s. 249-271.
180. Kujawski W., *Aleksander Kazimierz Bereśniewicz. Biskup kujawsko-kaliski*, Toruń 2010.
181. Lis A., *Uchwały synodu sieradzkiego z 1233 roku*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” (R. III) 2017, nr 40, s. 327-336.
182. Łamasz J., *Organy w bazylice archikatedralnej w Przemyślu*, Lublin 2010 (praca mgr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: dr hab. Maria Szymanowicz, prof. KUL, mps w AU KUL).
183. „Ład Boży” 5 września 1982, nr 8 (362).
184. Łepkowski J., *Działalność organmistrzowska Antoniego Adolfa Homana w latach 1878-1941*, Lublin 2000 (praca mgr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: ks. prof. dr hab. Jan Chwałek, mps w AU KUL).
185. Łukomska U., *Okres wojny i okupacji (1939-1945)*, w: *Monografia Złoczewa*, red. Z. Włodarczyk, Złoczew 2017, s. 324-359.
186. Łyjak W. Z., *Adam Orazio Casparini i jego jasnogórskie dzieła*, „Studia Claromontana” 2002, T. XX, s. 141-192.
187. Łyjak W. Z., *Organy i organmistrzowie w Łowiczu*, w: *Organy i muzyka organowa*, T. IV, red. J. Krassowski [i in.], Prace specjalne 27, Gdańsk 1982, s. 107-155.
188. Łyjak W. Z., *Szkoła warszawska w aspekcie biograficznym*, w: *Organy i muzyka organowa*, T. IX, red. J. Krassowski [i in.], Prace specjalne 52, Gdańsk 1994, s. 300-319.
189. Majdański J., *Kościół św. Stanisława Biskupa w Unikowie*, „Na sieradzkich szlakach” (R. IX) 1994, nr 1/33, s. 14.
190. Majdański J., *Zabytki i pomniki Burzenina*, „Na sieradzkich szlakach” (R. XVII) 2002, nr 1-2/65-66, s. 8-10.
191. Majdański J., *Złoczewskie tablice epitafijne*, „Na sieradzkich szlakach” (R. XX) 2005, nr 2/78, s. 17-19.

-
192. Michalski T., *Monografia kościoła pw. NMP Królowej Polski w Sieradzu*, Włocławek 1985, (praca mgr.; promotor: ks. mgr J. Arabski, mps w ADWł, sygn. 92286).
193. Milczarek J., *Trochę historii*, w: *Sieradz i okolice*, red. techniczny G. Kocoń, Łódź 1973.
194. Milczarek J., *Zarys dziejów Burzenina*, „Na sieradzkich szlakach” (R. XXV) 2010, nr 1/97, s. 9-11.
195. Nadolny A., *Archiwum diecezjalne w Pelplinie. Zarys dziejów i informacja o zasobie*, w: „Studia Pelplińskie 1990 i 1991” T. XXI i XXII, s. 263-316.
196. Neymanowa Z., *Co warto zwiedzić, Sieradz i okolice*, red. techniczny G. Kocoń, Łódź 1973.
197. Paczkowski J., *Firma Spiegel*, „Opiekun” 2018, nr 16, s. 50.
198. Pasternak P., *Działalność organmistrzowska Mieczysława Gwoździa (1928-2012)*, „Hosanna” (R. VII) 2012, nr 2 (17), s. 33-38.
199. Pasternak P., *Tadeusz Rajkowski Działalność organmistrzowska*, Opole 2021.
200. Pasternak P., *Tadeusz Rajkowski i jego opus vitae w kościele Najświętszego Serca Pana Jezusa w Tarnowie*, w: *Wokół nowych organów kościoła Najświętszego Serca Pana Jezusa w Tarnowie*, red. P. Pasternak, Tarnów 2017, s. 57-78.
201. Pasternak P., *Tadeusz Rajkowski i jego patent konstrukcji wiatrownic*, w: *Organy i ludzie. Młoda organologia polska*, red. M. Trzaskalik-Wyrwa, Warszawa 2015, s. 153-170.
202. Petrowicz J., *Złoczew w literaturze*, w: *Monografia Złoczewa*, red. Z. Włodarczyk, Złoczew 2017, s. 609-644.
203. Piecyk M., *W oczekiwaniu na jubileusz*, „Więści z Sanktuarium [...] Miesięcznik Sanktuarium Matki Bożej Charłupskiej” wrzesień 1997, nr 1(1), s. 6-7.
204. Piecyk M., *Wywiad z ks. prał. Grzegorzem Drzewieckim, kustoszem Sanktuarium Księżnej Sieradzkiej w Charłupi Małej*, „Na sieradzkich szlakach” (R. XXII) 2007, nr 2-3, s. 2-4.
205. Pietrzyk A., *Problemy polskiego budownictwa organowego w drugiej połowie XIX wieku w ogłoszeniach i relacjach korespondentów „Przeglądu Katolickiego”*, w: *Organy i muzyka organowa*, T. II, red. J. Krassowski [i in.], Prace specjalne 16, Gdańsk 1978, s. 105-128.
206. Pogorzelski W., *Pamiętka koronacji cudownego obrazu Matki Boskiej w Charłupi Małej*, Sieradz 1937.

207. Poźniak G., *Firma organmistrzowska „Berschdorf” z Nysy w świetle korespondencji z parafią pw. św. Bartłomieja w Gliwicach*, Lublin 2013 (praca dr.; Katedra Polifonii Religijnej IM KUL, promotor: dr hab. Robert Bernagiewicz, prof. KUL, mps w AU KUL).
208. Prasał A., *Działalność dolnośląskich firm organmistrzowskich po II wojnie światowej*, w: *Cantare amantis est [...] Wieloautorska monografia naukowa z okazji 80. urodzin ks. prof. dr. hab. Ireneusza Pawlaka*, red. W. Hudek, P. Wiśniewski, Lublin 2015, s. 212-224.
209. Prasał A., *Działalność wrocławskiego zakładu organmistrzowskiego Cynar (ze szczególnym uwzględnieniem terenu diecezji świdnickiej)*, „Świdnickie Studia Teologiczne” (R. VII) 2010, nr 7, s. 265-278.
210. Prasał A., *Organmistrz Śp. Remigiusz Cynar (1956-2012)*, „Nowe Życie” (R. XXIX) 2012, nr 4, s. 23.
211. Prasał A., *Organy kościelne*, w: *Kultura muzyczna w Archidiecezji Wrocławskiej w latach 1945-1993*, Lublin 2009, s. 180-218.
212. Rogowski T., *Amazonki Boga*, Sieradz 2010.
213. Rottermund K., *Organmistrzowie z Kalisza w XIX i na początku XX wieku*, w: *Organy i muzyka organowa*, T. VI, red. J. Krassowski [i in.], Prace specjalne 40, Gdańsk 1986, s. 341-347.
214. Rottermund K., *Paul de Wit i jego księgi adresowe jako źródło do historii budownictwa organów na ziemiach polskich*, w: *Organy i muzyka organowa*, T. IX, red. J. Krassowski [i in.], Prace specjalne 52, Gdańsk 1994, s. 277-286.
215. Rozyrkowski W., *Kapliczki, figury i krzyże przydrożne w parafii złoczewskiej*, Toruń 2004.
216. Rozyrkowski W., *Złoczewskie klasztory*, w: *Monografia Złoczewa*, red. Z. Włodarczyk, Złoczew 2017, s. 543-560.
217. Ruszkowski A., *Drewniany kościół Św. Ducha w Sieradzu*, „Na sieradzkich szlakach” (R. I) 1985, nr 1, s. 7-9.
218. Ruszkowski A., *Kościół świętego Wawrzyńca w Tubądzinie*, „Na sieradzkich szlakach” (R. II) 1986, s. 11-13.
219. Ruszkowski A., *Sieradz w „Bulli gnieźnieńskiej” z 7 lipca 1136 roku*, „Na sieradzkich szlakach” (R. XVI) 2001, nr 2/62, s. 6-9.
220. Ruszkowski A., *Zabytki województwa. Murowane kościoły województwa sieradzkiego*, „Na sieradzkich szlakach” (R. V) 1990, nr 4/20, s. 4-12.

-
221. Rybczyński J., *Burzenin na starej fotografii*, Burzenin 2010.
222. Sadowski M., *Organy w Bazylice Katedralnej pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Płocku. Studium historyczne i instrumentoznawcze*, Lublin 2018 (praca mgr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: o. dr Julian Śmierciak, mps w AU KUL).
223. Sarnik W., *Księżna Sieradzka*, 26.05.1982 r., (mps w ADWł).
224. Sarnik W., *Sanktuarium Maryjne w Charłupi Małej, woj. sieradzkie (rys historyczny)*, Charłupia Mała 1982.
225. Sarnik W., *Wystrój artystyczny wnętrza świątyni p.w. Narodzenia NM Panny w Charłupi Małej*, „Na sieradzkich szlakach” (R. XXII) 2007, nr 2-3, s. 42-48.
226. Sowa W., *Historia i architektura kościoła pobernardyńskiego w Złoczewie*, w: *Mniszki Kamedulki w Złoczewie 1949-1999*, [bez red.], Złoczew 2000, s. 201-219.
227. Sowulewska W., *Mniszki Kamedulki w Złoczewie. Fundacja i rozwój wspólnoty*, w: *Mniszki Kamedulki w Złoczewie 1949-1999*, [bez red.], Złoczew 2000, s. 171-185.
228. Splitt J. A., *20-lecie diecezji kaliskiej*, „Opiekun” 2016, nr 5(492), s. 50.
229. Stachura E., *Sprawozdanie z życia religijnego i gospodarczego parafii za rok 1997*, „Wieści z Sanktuarium [...] Miesięcznik Sanktuarium Matki Bożej Charłupskiej” styczeń-luty 1998, nr 1(5), s. 1-2.
230. Szczepkowska K., *Powiat sieradzki*, w: *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, T. II, red. J. Łoziński, Warszawa 1953, s. 1-49.
231. Szczepkowska K., *Powiat sieradzki*, w: *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, T. II, red. J. Łoziński, Warszawa 1954, s. 283-333.
232. Szczerbik Z., *Złoczew i okoliczne wsie od II połowy XVI wieku do 1793 roku*, w: *Monografia Złoczewa*, red. Z. Włodarczyk, Złoczew 2017, s. 147-164.
233. Sznajder A., *Sekrety Sieradza i Zduńskiej Woli*, Łódź 2016.
234. Szubzda J., *Kościół charłupski i ich twórcy*, „Na sieradzkich szlakach” (R. XXII) 2007, nr 2-3, s. 32-42.
235. Szubzda J., *Trzy wydarzenia z życia księdza Pillicha*, „Na sieradzkich szlakach” (R. XXII) 2007, nr 2-3, s. 22-25.
236. Ślipek M., *Matka Boska Charłupska*, Kalisz 1937.
237. Śmierciak J., *Organy w kościołach bernardyńskich na terenie Polski. Studium historyczno-instrumentoznawcze*, Lublin 2008 (praca dr.; Katedra

- Instrumentologii IM KUL, promotor: ks. prof. dr hab. Jan Chwałek, mps w AU KUL).
238. Tańcula A., *Budownictwo organowe w północnych Włoszech od XV do I poł. XIX wieku. Studium historyczno-instrumentoznawcze*, Lublin 2011 (praca dr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: dr hab. Maria Szymanowicz, prof. KUL, mps w AU KUL).
239. Tomaszewski A., *Uroczystość koronacji obrazu Matki Boskiej w Charlupi Małej w 1937 r.*, „Na sieradzkich szlakach” (R. XI) 1997, nr 3/47, s. 24-26.
240. Wencwel A., *Ku czci Wawrzyńca i Walentego*, „Opiekun” 2016, nr 13(473), s. 52.
241. Wencwel A., *Poświęcona Marcinowi i Zofii, Kościół pw. św. Marcina w Godynicach*, „Opiekun” 2017, nr 17(504), s. 62-64.
242. Widak A., *Zabytkowe organy w obiektach sakralnych diecezji rzeszowskiej (studium historyczno-instrumentoznawcze)*, Lublin 2008 (praca dr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: ks. prof. dr hab. Jan Chwałek, mps w AU KUL).
243. Wiktorowski M., *Organy w kościołach Zduńskiej Woli. Studium historyczno-instrumentoznawcze*, Lublin 2018 (praca mgr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: o. dr Julian Śmierciak, mps w AU KUL).
244. Witczak L., *Działalność duszpastersko-społeczna księdza Walerego Pogorzelskiego*, Włocławek-Lublin 1984, (praca mgr.; promotor: ks. dr A. Weiss i ks. dr W. Kujawski, mps w ADWł, sygn. 9283).
245. Włodarczyk Z., *Złoczew i okoliczne miejscowości w latach 1815-1914*, w: *Monografia Złoczewa*, red. Z. Włodarczyk, Złoczew 2017, s. 195-248.
246. *Województwo Sieradzkie*, red. W. Piotrowski, Łódź-Sieradz 1980.
247. Wyczawski H., *Złoczew*, w: *Klasztory Bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 460-464.
248. *Z Dyecezji Kaliskiej*, „Przegląd katolicki” 21 lutego 1867 r., nr 8, s. 126.
249. *Z Dyecezji Kaliskiej*, „Przegląd katolicki” 28 lutego 1867 r., nr 9, s. 141-143.
250. Zabranias S., *Kościelne dzieje gminy Złoczew*, w: *Monografia Złoczewa*, red. Z. Włodarczyk, Złoczew 2017, s. 505-542.
251. Zuchowicz M., *Działalność organmistrzowska rodziny Meinertów. Studium historyczno-instrumentoznawcze*, Lublin 2016 (praca dr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: dr hab. Maria Szymanowicz, prof. KUL, mps w AU KUL).

-
252. Żak G., *Organy w kościołach diecezji drohiczyńskiej. Studium historyczno-instrumentoznawcze*, Lublin 2016 (praca dr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: dr hab. Maria Szymanowicz, prof. KUL, mps w AU KUL).

II. Literatura pomocnicza

253. Bożym P., *Problematyka organologiczna w materiałach konferencji naukowych „Śląskie organy” w latach 2007, 2011 i 2013*, Lublin 2016 (praca lic.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: dr hab. Maria Szymanowicz, prof. KUL, mps w AU KUL).
254. Bożym P., *Problematyka organologiczna w serii wydawniczej „Studia organologia” w latach 1994, 1998, 2009 i 2012*, Lublin 2018 (praca mgr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: o. dr Julian Śmierciak, mps w AU KUL).
255. *Bractwa Kurkowe w Polsce*, red. R. Sierociński, Sieradz 2005.
256. Busch H., Geuting M., *Lexikon der Orgel*, Niemcy 2007.
257. Chwałek A., *Organy i organiści diakonatu zawichojskiego w XVIII wieku (na podstawie akt wizytacyjnych)*, Lublin 1997 (praca mgr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: ks. prof. dr hab. Jan Chwałek, mps w AU KUL).
258. Chwałek J., *Budowa organów*, cz. I, Warszawa 1971.
259. Chwałek J., *Budowa organów*, cz. II, Warszawa 1971.
260. Cicha M., *Sztuka ludowa, folklor i gwara regionu sieradzkiego*, Sieradz 2010.
261. Dębowska M., *Katalog mikrofilmów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Kraków 2017.
262. Gajda R., *Organy, ich historia, budowa i pielęgnacja*, Katowice 1934.
263. Gładysz A., Chyryk P., *Organy ćwiczeniowe Instytutu Muzykologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Historia i stan obecny*, w: *Studia Organologica*, T. VI., red. M. Szymanowicz, Lublin 2019, s. 103-123.
264. Hill A. G., *Orgelgehäusezeichnungen*, Berlin-Darmstadt 1952.
265. Konopka M., *Organy i organiści w archidiakonacie sandomierskim w XVIII w. na podstawie akt wizytacyjnych*, Lublin 1983 (praca mgr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: ks. prof. dr hab. Jan Chwałek, mps w AU KUL).
266. Kornecki M., *Sztuka Sakralna*, Kraków 1993.
267. „Kronika Dyecezyi Kujawsko-Kaliskiej [...] Czasopismo poświęcone sprawom dyecezyi” (R. I) 1907, red. P. Czapla, Włocławek 1907.

268. „Kronika Dyecezyi Kujawsko-Kaliskiej [...] Czasopismo poświęcone sprawom dyecezyi” (R. IX) 1915, red. R. Filipiński, Włocławek 1916.
269. Kubalska-Sulkiewicz K., Bielska-Łach M., Manteuffel-Szarota A., *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, Warszawa 2003.
270. Lewanowicz B., *Organy i organiści archidiakonatu lubelskiego w XVIII wieku na podstawie akt wizytacyjnych*, Lublin 1985 (praca mgr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: ks. prof. dr hab. Jan Chwałek, mps w AU KUL).
271. Librowski S., *Archiwum Diecezjalne we Włocławku 1945-1958*, Włocławek 1958.
272. Librowski S., *Kapituła katedralna włocławska*, Seria: *Studia Historico-Ecclesiastica* (R. V), Warszawa 1949.
273. Librowski S., *Materiały do dziejów diecezji włocławskiej czasu wojny 1939-1945*, w: „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” T. XXXVIII, Lublin 1979.
274. *Materiały do architektury polskiej*. T. I, *Wieś i miasteczko*, red. Z. Kalinowski [i in.], Warszawa 1916.
275. Pastor J., *Problematyka organologiczna w materiałach konferencji naukowych „Organy i muzyka organowa” z lat 2006-2009*, Lublin 2011, (praca lic.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: dr hab. Maria Szymanowicz, prof. KUL, mps w AU KUL).
276. Porzuczek B., *Mini przewodnik po stylach architektonicznych [...] Słownik pojęć i zarys historii architektury*, Wadowice 2008.
277. Sapalski A., *Przewodnik dla organistów. Wskazówki jak organy w dobrym stanie utrzymać, reperacje i strojenie samemu uskutecznić itd. Pogląd teoretyczno-praktyczny dla dozorów kościelnych, proboszczów, budujących kościoły, jak niemniej miłośników muzyki kościelnej*, Kraków 1880.
278. *Stary Sieradz na tle badań archeologicznych i historycznych*, red. J. Kowalski, Sieradz 2013.
279. Supper W., *Architekt und Orgelbau*, Kassel 1940.
280. Szary W., *Organy w dekanatach brzozowskim i dynowskim w latach 1692-1831. Na podstawie źródeł archiwalnych*, Lublin 1985 (praca mgr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: ks. prof. dr hab. Jan Chwałek, mps w AU KUL).
281. Szymanowicz M., *Organy w kościołach dekanatu zawichojskiego diecezji sandomierskiej [...] Instrumenty niezachowane w świetle źródeł archiwalnych*, w: „Roczniki Humanistyczne”, T. LXVII, nr 12, Lublin 2019, s. 115-130.

BIBLIOGRAFIA

282. Szymanowicz M., *Organy w kościołach diecezji radomskiej*, Lublin 2006.
283. Szymanowicz M., *Polska Bibliografia Organów*, T. I, Lublin 2011.
284. Szymanowicz M., *Polska Bibliografia Organów*, T. II, Lublin 2014.
285. Szymanowicz M., *Polska Bibliografia Organów*, T. III, Lublin 2018.
286. Szymanowicz M., *Polska Bibliografia Organów*, T. IV, Lublin 2020.
287. Walski P., *Organy firmy Terletzki w kościele parafialnym p.w. św. Jana Ewangelisty w Zalewie (Studium instrumentoznawcze)*, Lublin 2005 (praca mgr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: ks. prof. dr hab. Jan Chwałek, mps w AU KUL).
288. Waškiewicz M., *Organy i organiści dekanatu mościckiego w XVII-XIX wieku (na podstawie akt wizytacyjnych, biskupich, dziekańskich i literatury)*, Lublin 2004 (praca mgr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: ks. prof. dr hab. Jan Chwałek, mps w AU KUL).
289. „Wieści z Sanktuarium [...] Miesięcznik Sanktuarium Matki Bożej Charłupskiej” wrzesień 1997, nr 1(1).
290. „Wieści z Sanktuarium [...] Miesięcznik Sanktuarium Matki Bożej Charłupskiej” październik 1997, nr 2(2).
291. „Wieści z Sanktuarium [...] Miesięcznik Sanktuarium Matki Bożej Charłupskiej” styczeń-luty 1998, nr 1(5).
292. „Wieści z Sanktuarium [...] Miesięcznik Sanktuarium Matki Bożej Charłupskiej” maj 1998, nr 4(8).
293. Wiktorowski M., *Nowo zbudowane organy przedstawione w czasopiśmie „Ars Organi” z roku 2011*, Lublin 2016 (praca lic.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: dr hab. Maria Szymanowicz, prof. KUL, mps w AU KUL).
294. Wiśniewski J., *Podręcznik historii muzyki kościelnej w zarysie. Część III. O organach i dzwonach*, Pelplin 1934.
295. Wszelaka K., *Organy i organiści w dekanatach Lipnica Murowana i Wojnicz na podstawie akt wizytacyjnych z lat: 1678, 1730, 1731, 1748*, Lublin 1998 (praca mgr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: ks. prof. dr hab. Jan Chwałek, mps w AU KUL).
296. Zajączkowski S., *Ziemia łęczycka i sieradzka od końca XIV do początków XVI w.*, Łódź 1969.
297. Zielonka K., *Życie i działalność Samuela Greena (1740 -1796) na tle sztuki organmistrzowskiej Wielkiej Brytanii*, Lublin 2016 (praca lic.; Katedra

Instrumentologii IM KUL, promotor: dr hab. Maria Szymanowicz, prof. KUL, mps w AU KUL).

III. Netografia

298. Fotografia historycznego kościoła parafialnego w Stolcu:
<http://www.kosciolydrewniane.pl/pages/drewniane/stare/40076.html>,
dostęp: 27.05.2022 r.
299. Fotografia kościoła parafialnego w Grabówce:
<http://www.grabowka.org.pl/index.php/galeria>, dostęp: 31.05.2022 r.
300. Fotografia bazyliki mniejszej w Sieradzu, autor zdj. Łukasz Piotrowski:
<https://sieradz-praga.pl/galeria-bazyliki-mniejszej/>, dostęp: 05.12.2022 r.
301. Fotografia ołtarza głównego przyklasztornego kościoła ss. kamedulek w Złoczewie:
<https://www.kamedulki.eu/galeria/kosciol-klasztorny/>, dostęp: 31.05.2022 r.
302. Informacje historyczne o budowie organów w kościele parafialnym pw. NSJ w Sieradzu:
<http://www.nsj-sieradz.pl/index.php/muzyka-koscielna/organy/budowa-organow>,
dostęp: 28.01.2022 r.
303. Opis herbu kardynała Wyszyńskiego:
<https://herbyzbliska.com/2021/09/12/per-mariam-soli-deo-herb-prymasa-stefana-wyszynskiego/>, dostęp: 28.01.2022 r.
304. Opis i fotografie organów w kościele parafialnym w Charłupi Wielkiej:
<https://musicamsacram.pl/instrumenty/548-charlupia-wielka-kosciol-sw-bartlomieja>,
dostęp: 24.05.2022 r.
305. Opis obrazu w kościele w Tubądzinie:
http://cyfrowe.mnw.art.pl/dmuseion/docmetadata?id=3230&show_nav=true,
dostęp: 30.03.2020 r.
306. Opis remontu i dokumentacja fotograficzna organów w Charłupi Małej z 2017 r. wykonany przez organmistrza Andrzeja Sutowicza:
<http://www.organmistrz.com/CharlupiaMala.html>, dostęp: 20.03.2021 r.
307. Strona internetowa firmy organmistrzowskiej Jana Drozdowicza:
<https://www.jandrozdowicz.org/>, dostęp: 17.02.2023 r.
308. Strona internetowa firmy organmistrzowskiej Mariana Nawrota:
<https://nawrotorgany.pl/>, dostęp: 08.03.2023 r.

BIBLIOGRAFIA

309. Strona internetowa z wykazem działalności Wojciecha Gadko:

<https://zabytkoweinstrumenty.wordpress.com/2019/01/05/wojciech-gadko-organmistrz-z-waszawy/>, dostęp: 08.03.2023 r.

WSTĘP

Pierwszą polską książkę o organach napisał w 1880 r. Antoni Sapalski⁴. Od tego czasu zaczęto pisać monografie poświęcone problematyce organologicznej. W I poł. XX w. oprócz pojedynczych artykułów⁵, wydane zostały w roku 1934 dwie książki – Roberta Gajdy⁶ i Jana Wiśniewskiego⁷. W II poł. XX w., opracowaniem cieszącym się sławą do dziś, było dwuczęściowe dzieło ks. prof. Jana Chwałka opisujące skrupulatnie budowę organów⁸. Literatura II poł. XX i XXI w. jest już bardzo obszerna. W odpowiedzi na wzrost liczby publikacji, artykułów naukowych, prac dyplomowych i zbiorowych oraz wydawanych ekspertyz dr hab. Maria Szymanowicz, prof. KUL podjęła się zebrania, skatalogowania i uporządkowania dostępnych materiałów. W ten sposób rozpoczęła w 2011 publikację *Polskiej Bibliografii Organów*. Obecnie wydane są cztery tomy⁹, a w przygotowaniu jest kolejny. Z pomocą tejże bibliografii można nie tylko sięgać do literatury (obecnie opracowanych jest trzy tysiące pozycji), ale także, za pomocą spisów rzeczowych, odszukać, jakie informacje są zawarte w materiałach i czego dotyczą.

Oprócz licznych monografii, prac zbiorowych i artykułów, które zostały opublikowane, spory wkład w badania organologiczne włożyli autorzy prac licencjackich, magisterskich

⁴ A. Sapalski, *Przewodnik dla organistów. Wskazówki jak organy w dobrym stanie utrzymać, reperacye i strojenie samemu uskutecznić itd. Pogląd teoretyczno-praktyczny dla dozorów kościelnych, proboszczów, budujących kościoły, jak niemniej miłośników muzyki kościelnej*, Kraków 1880.

⁵ Wymienił je A. Widak we wstępie do swojej rozprawy doktorskiej, w: A. Widak, *Zabytkowe organy w obiektach sakralnych diecezji rzeszowskiej (studium historyczno-instrumentoznawcze)*, Lublin 2008 (praca dr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: ks. prof. dr hab. Jan Chwałek, mps w AU KUL), s. 25-27.

⁶ R. Gajda, *Organy, ich historia, budowa i pielęgnacja*, Katowice 1934.

⁷ J. Wiśniewski, *Podręcznik historii muzyki kościelnej w zarysie. Część III. O organach i dzwonach*, Pelplin 1934.

⁸ J. Chwałek, *Budowa organów*, cz. I i II, Warszawa 1971.

⁹ M. Szymanowicz, *Polska Bibliografia Organów*, T. I, Lublin 2011; Taż, *Polska Bibliografia Organów*, T. II, Lublin 2014; Taż, *Polska Bibliografia Organów*, T. III, Lublin 2018; Taż, *Polska Bibliografia Organów*, T. IV, Lublin 2020.

i rozpraw doktorskich, pisanych na seminarium z Instrumentologii¹⁰ w Instytucie Nauk o Sztuce (do 2019 r. Instytucie Muzykologii) Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Ich treść opisuje organy, organmistrzów i literaturę dotyczącą budowy organów. Można je podzielić na: prace historyczne¹¹ (oparte na aktach wizytacyjnych, inwentarzach parafii, historycznych dokumentach), prace instrumentoznawcze¹² (opisujące szczegółowo aspekty techniczne budowy i działania poszczególnych organów), prace historyczno-instrumentoznawcze¹³ (łącznie w sobie dwie poprzednie; organy w tych pracach opisane są pod względem historycznym i technicznym; do tego rodzaju prac należy niniejsza rozprawa) oraz prace dotyczące działalności poszczególnych organmistrzów¹⁴ (opisujące ich genealogie, warsztaty, instrumenty wybudowane i remontowane

¹⁰ Katedra Instrumentologii została utworzona w 1984 r., choć badania organów rozpoczęto już w 1974 r, w: A. Widak, dz., cyt., s. 26-27.

¹¹ Np. W. Kapeć, *Organy i organiści w polskich klasztorach dominikańskich od XIII do XX w.*, Lublin 1998; A. Chwałek, *Organy i organiści diakonatu zawichojskiego w XVIII wieku (na podstawie akt wizytacyjnych)*, Lublin 1997 (praca mgr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: ks. prof. dr hab. Jan Chwałek, mps w AU KUL); M. Konopka, *Organy i organiści w archidiakonacie sandomierskim w XVIII w. na podstawie akt wizytacyjnych*, Lublin 1983 (praca mgr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: ks. prof. dr hab. Jan Chwałek, mps w AU KUL); B. Lewanowicz, *Organy i organiści archidiakonatu lubelskiego w XVIII wieku na podstawie akt wizytacyjnych*, Lublin 1985 (praca mgr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: ks. prof. dr hab. Jan Chwałek, mps w AU KUL); W. Szary, *Organy w dekanatach brzozowskim i dynowskim w latach 1692-1831. Na podstawie źródeł archiwalnych*, Lublin 1985 (praca mgr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: ks. prof. dr hab. Jan Chwałek, mps w AU KUL); M. Waśkiewicz, *Organy i organiści dekanatu mościckiego w XVII-XIX wieku (na podstawie akt wizytacyjnych, biskupich, dziekańskich i literatury)*, Lublin 2004 (praca mgr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: ks. prof. dr hab. Jan Chwałek, mps w AU KUL); K. Wszelaka, *Organy i organiści w dekanatach Lipnica Murowana i Wojnicz na podstawie akt wizytacyjnych z lat: 1678, 1730, 1731, 1748*, Lublin 1998 (praca mgr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: ks. prof. dr hab. Jan Chwałek, mps w AU KUL). Przygotowana jest już rozprawa doktorska: A. Wiśniowska-Kirch, *Organy i organiści na terenie dekanatów Nowa Góra, Proszowice i Skala w archidiakonacie krakowskim od XVI do XVIII wieku (na podstawie akt wizytacyjnych)*, Lublin 2023 (Katedra Instrumentologii KUL, promotor: dr hab. M. Szymanowicz, prof. KUL).

¹² Np. Ł. Gunicki, *Organy z XVIII i XIX wieku na terenie diecezji wrocławskiej. Rozwiązania konstrukcyjne i wolumen brzmieniowy*, Lublin 2015 (praca dr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: dr hab. Maria Szymanowicz, prof. KUL, mps w AU KUL); P. Walski, *Organy firmy Terletzki w kościele parafialnym p.w. św. Jana Ewangelisty w Zalewie (Studium instrumentoznawcze)*, Lublin 2005 (praca mgr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: ks. prof. dr hab. Jan Chwałek, mps w AU KUL). Przygotowana jest już rozprawa doktorska: Ł. Kurpas, *Organy w kościołach franciszkańskich Prowincji Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny na terenie Polski. Studium instrumentoznawcze*, Lublin 2023 (Katedra Instrumentologii KUL, promotor: dr hab. M. Szymanowicz, prof. KUL).

¹³ Np. M. Sadowski, *Organy w Bazylice Katedralnej pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Płocku. Studium historyczne i instrumentoznawcze*, Lublin 2018 (praca mgr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: o. dr Julian Śmierciak, mps w AU KUL); J. Łamasz, *Organy w bazylice archikatedralnej w Przemyślu*, Lublin 2010 (praca mgr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: dr hab. Maria Szymanowicz, prof. KUL, mps w AU KUL); M. Wiktorowski, *Organy w kościołach Zduńskiej Woli. Studium historyczno-instrumentoznawcze*, Lublin 2018 (praca mgr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: o. dr Julian Śmierciak, mps w AU KUL); A. Tańcula, *Budownictwo organowe w północnych Włoszech od XV do I poł. XIX wieku. Studium historyczno-instrumentoznawcze*, Lublin 2011 (praca dr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: dr hab. Maria Szymanowicz, prof. KUL, mps w AU KUL); G. Żak, *Organy w kościołach diecezji drohiczyńskiej. Studium historyczno-instrumentoznawcze*, Lublin 2016 (praca dr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: dr hab. Maria Szymanowicz, prof. KUL, mps w AU KUL); A. Widak, *Zabytkowe organy w obiektach sakralnych diecezji rzeszowskiej (studium historyczno-instrumentoznawcze)*, Lublin 2008 (praca dr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: ks. prof. dr hab. Jan Chwałek, mps w AU KUL); J. Śmierciak, *Organy w kościołach bernardyńskich na terenie Polski. Studium historyczno-instrumentoznawcze*, Lublin 2008 (praca dr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: ks. prof. dr hab. Jan Chwałek, mps w AU KUL).

¹⁴ Np. K. Zielonka, *Życie i działalność Samuela Greena (1740 -1796) na tle sztuki organmistrzowskiej Wielkiej Brytanii*, Lublin 2016 (praca lic.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: dr hab. Maria Szymanowicz,

przez nich oraz rozwiązania konstrukcyjne, które stosowali). Najmniejszą część stanowią prace opisujące literaturę o organach¹⁵ (sumują one liczne opisy organów w konkretnym wydawnictwie, opisują problematykę organologiczną oraz formułują wnioski i tendencje w budownictwie organowym).

Temat i cel pracy

Mimo licznych prób monograficznego ujęcia zagadnień organologicznych, wciąż pozostaje wiele obszarów Polski, w odniesieniu do których informacje o instrumentach ograniczają się do pojedynczych faktów, lub wzmianek pośrednich, nie doczekawszy się profesjonalnego opracowania. Do takich regionów należy ziemia sieradzka, na której znajdują się organy w kościołach, opisane w tejże rozprawie. Mała ilość danych historycznych i brak kompleksowych opisów organów, które znajdują się w kościołach na terenie dekanatów sieradzkich I i II oraz dekanatu złoczewskiego, stała się przyczynkiem do powstania niniejszej rozprawy i określenia jej tematu.

Ks. Witold Kujawski, który w 1998 r. opisał historię kościołów w Sieradzu, napisał w ostatnich zdaniach swojej rozprawy habilitacyjnej o proboszczu sieradzkiej fary w ten sposób: *Nowy proboszcz stara się kontynuować dziedzictwo wielkich swoich poprzedników, Mikołajewskich, Pogorzelskich i Leśniewskich. Ale o tym okresie historii sieradzkiej parafii napisze przyszły historyk*¹⁶. Autor niniejszej rozprawy za pierwszy cel postawił sobie opis faktów historycznych, dotyczących kościołów ziemi sieradzkiej oraz ustalenie historii organów:

prof. KUL, mps w AU KUL); P. Benk, *Organy firmy Biernackich w kościołach diecezji włocławskiej [.] Studium instrumentoznawcze*, Lublin 2015 (praca dr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: dr hab. Maria Szymanowicz, prof. KUL, mps w AU KUL); J. Kisieliński, *Struktura brzmieniowa organów z XVII i XVIII w. w północno-zachodnich Niemczech*, Lublin 2005 (praca dr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: ks. prof. dr hab. Jan Chwałek, mps w AU KUL); P. Guldziński, *Organy firmy Blomberg na terenie Archidiecezji Lubelskiej*, Lublin 2016 (praca mgr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: dr hab. Maria Szymanowicz, prof. KUL, mps w AU KUL); M. Zuchowicz, *Działalność organmistrzowska rodziny Meinertów. Studium historyczno-instrumentoznawcze*, Lublin 2016 (praca dr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: dr hab. Maria Szymanowicz, prof. KUL, mps w AU KUL); G. Poźniak, *Firma organmistrzowska „Berschdorf” z Nysy w świetle korespondencji z parafią pw. św. Bartłomieja w Gliwicach*, Lublin 2013 (praca dr.; Katedra Polifonii Religijnej IM KUL, promotor: dr hab. Robert Bernagiewicz, prof. KUL, mps w AU KUL); K. Kmak, *Wkład firmy Klimosz i Dyrzslag z Rybnika w śląskie budownictwo organowe. Studium historyczno-instrumentoznawcze*, Lublin 2007 (praca dr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: ks. prof. dr hab. Jan Chwałek, mps w AU KUL).

¹⁵ Np. P. Bożym, *Problematyka organologiczna w serii wydawniczej „Studia organologia” w latach 1994, 1998, 2009 i 2012*, Lublin 2018 (praca mgr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: o. dr Julian Śmierciak, mps w AU KUL); M. Wiktorowski, *Nowo zbudowane organy przedstawione w czasopiśmie „Ars Organi” z roku 2011*, Lublin 2016 (praca lic.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: dr hab. Maria Szymanowicz, prof. KUL, mps w AU KUL); P. Bożym, *Problematyka organologiczna w materiałach konferencji naukowych „Śląskie organy” w latach 2007, 2011 i 2013*, Lublin 2016 (praca lic.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: dr hab. Maria Szymanowicz, prof. KUL, mps w AU KUL); J. Pastor, *Problematyka organologiczna w materiałach konferencji naukowych „Organy i muzyka organowa” z lat 2006-2009*, Lublin 2011, (praca lic.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: dr hab. Maria Szymanowicz, prof. KUL, mps w AU KUL).

¹⁶ W. Kujawski, *Kościelne dzieje Sieradza*, Włocławek 1998, s. 297.

instrumentów poprzednich będących na wyposażeniu świątyń i istniejących obecnie w tychże kościołach. Nie wszędzie udało się ustalić budowniczego organów. Opis historyczny stanowi tło i uzupełnienie rozważań organologicznych. Niejednokrotnie okazało się, że pożar kościoła zniszczył organy, albo opisy kościoła, który był w złym stanie technicznym, dawały przypuszczenia o takim samym stanie organów.

Drugim celem było dokonanie badań instrumentoznawczych i wykonanie opisu aspektów technicznych instrumentów: lokalizacji¹⁷, wyglądu prospektu, traktury, stołu gry, miechów, a następnie zbadanie struktury brzmieniowej, dokładne spisanie autentycznej dyspozycji, opisanie głosów wielorzędowych, a na końcu podsumowanie badań i wyciągnięcie wniosków dla budownictwa organowego w tym regionie.

Dotychczasowy stan badań

Literatura przedmiotu jest obszerna, jednak informacje zawarte w publikacjach dotyczą w większości dziejów parafii. Dzięki nim można było opisać najważniejsze wydarzenia, w tym budowy, remonty oraz kataklizmy i znaczne zniszczenia kościołów. O badanych organach w monografiach i artykułach są jedynie wzmianki, dlatego nie bez znaczenia okazały się ekspertyzy i karty inwentaryzacyjne, znajdujące się u Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, z których można było czerpać informacje o stanie technicznym i wyglądzie instrumentów w przeszłości. W pracy opisy organów, zamieszczone w kartach, zostały zweryfikowane i uaktualnione. Odnalezione i użyte zostały także plany remontów i dokumentacja powykonawcza. Dzięki nim, można było dokładnie opisać przebieg remontów i zwrócić uwagę na te elementy, które nie są widoczne przy oględzinach bez rozebrania instrumentu.

Organy w kościołach w obrębie badanych dekanatów nie zostały w większości dotychczas naukowo opracowane. Jedynie Łukasz Gunicki w swojej rozprawie doktorskiej¹⁸ opisał instrumentoznawczo organy w kościele w Dąbrowie Wielkiej, Tubądzinie i Wąglczewie, a o organach Adolfa Homana w bazylice mniejszej w Sieradzu napisał Jarosław Łepkowski¹⁹, przedstawiając krótko historię instrumentu i jego dyspozycję. Te same organy zobrazowane zostały krótko w opracowaniu²⁰ o wyposażeniu bazyliki.

Stan badań o kościołach zatem jest dosyć znaczący, natomiast o organach niewielki.

¹⁷ Wszystkie opisywane organy znajdowały się wyłącznie w kościołach.

¹⁸ Ł. Gunicki, dz., cyt.

¹⁹ J. Łepkowski, *Działalność organmistrzowska Antoniego Adolfa Homana w latach 1878-1941*, Lublin 2000 (praca mgr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: ks. prof. dr hab. Jan Chwałek, mps w AU KUL).

²⁰ S. Jaśkiewicz, *Sieradzka perła świętości. Kościół farny Wszystkich Świętych*, Sieradz 2017.

Zakres czasowy i podstawa źródłowa

Praca obejmuje zakres czasowy od XIII w., czyli od początków powstania niektórych parafii, poprzez wiek XVII, w którym zaczęły się pojawiać pierwsze informacje o organach, do współczesności. Podążając do historii współczesnej, kościoły podczas II wojny światowej zostały w dużej mierze zamknięte i okradzione. Tak samo było w przypadku parafii opisywanych, ale szczegółowe fakty historyczne z okresu wojny zostały pominięte w opracowaniu poszczególnych parafii, ponieważ celem autora było opisanie rysu historycznego, jedynie jako tła do badań instrumentologicznych.

Podstawę źródłową rozprawy stanowią: akta parafialne z Archiwum Diecezji Włocławskiej od XVII do XX w., akta i kroniki w poszczególnych archiwach parafialnych, karty inwentaryzacyjne z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Łodzi, czasopisma diecezjalne odnalezione w Bibliotece Uniwersytetu Łódzkiego, opracowania naukowe i popularnonaukowe, rozmowy z konserwatorami, organmistrzami, proboszczami i organistami poszczególnych parafii, a także parafianami oraz badania instrumentów wykonane osobiście, z wykorzystaniem metody opisu inwentaryzacyjnego organów i analizy struktury brzmieniowej, opracowanej w Katedrze Instrumentologii KUL przez śp. ks. prof. dra hab. Jana Chwałka oraz dr hab. Marię Szymanowicz, prof. KUL.

Niestety nie do wszystkich instrumentów udało się dotrzeć (Charlupia Mała, Charlupia Wielka, Wąglczew), ale i te zostały opracowane na podstawie rozmów z organmistrzami i danych dostępnych na organologicznych witrynach internetowych. Źródła rękopiśmienne z Archiwum Diecezji Włocławskiej w większości odczytano z oryginałów, a w części z mikrofilmów w Ośrodku Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych w Lublinie²¹.

Bezpośrednie i pośrednie wzmianki o organach są bardzo ogólnikowe. W opisach z XVII-XIX w. jedynymi informacjami o organach było to, że po prostu instrument w kościele był, często z podaną liczbą głosów. Szczególną uwagę zwrócono na informacje o muzykach kościelnych, ze względu na liczne, udokumentowane przypadki, w których organiści pełnili równocześnie funkcję nauczyciela w szkołach parafialnych²². Informacje o tym, że organista posługiwał w parafii były często zbieżne z tym, że w kościołach funkcjonowały organy.

²¹ W czasie tworzenia rozprawy zauważono, że istnieje kilka błędów, np. akta archidiaconatu uniejowskiego z 1636 r. mają w OABMK nadaną sygnaturę źródłową AGG wiz. 6, a w oryginale w archiwum we Włocławku jest nadana sygnatura AGG wiz. 5 i do tego nadano nową sygnaturę 035. W archiwum włocławskim pod sygnaturą AGG wiz. 6 znajdują się akta wizytacji kościoła kanoników regularnych i parafii św. Mikołaja w Kaliszu z 1639 r. Dla zachowania jednolitego oznakowania, autor posługuje się sygnaturą z OABMK, która znajdowała się też w innych opracowaniach.

²² M. Różański, *Szkoły parafialne w XVI-XVIII wieku. W archidiaconacie uniejowskim*, Łódź 2003.

Struktura i metoda pracy

Na początku rozprawy umieszczono spis treści oraz spis fotografii. Następnie sporządzono wykaz źródeł i opracowań ujęty w bibliografię, po którym znajduje się niniejszy wstęp. Główną treść pracy podzielono na trzy rozdziały.

W pierwszym rozdziale, na tle historycznym diecezji, wyjaśniono uwarunkowania z zakresu geografii historycznej kościoła w Polsce, które były powodem doboru określonego terytorium. Następnie opisano instrumenty historyczne, które nie przetrwały do dziś. Są one umieszczone w jednym punkcie, aby lepiej unaocznić, w których parafiach istniały. Kolejno sporządzono omówienie historii organów, które obecnie są w kościołach. Skupiono się nie tylko na roku zbudowania organów, ale także ustalono daty i przebieg remontów oraz konserwacji.

W rozdziale drugim opisano wszelkie aspekty techniczne organów, podano wymiary szaf organowych, dokonano opisu wyglądu prospektów, opisano szczegółowo stół gry, zaznaczono rodzaj traktury i wiatrownic, podano autentyczną dyspozycję instrumentów, układ głosów wielorzędowych, opracowano poziome i pionowe skale brzmienia instrumentów, wyznaczono ich zakresy brzmienia, co jest nowym spojrzeniem na instrumenty oraz opisano stan ich zachowania.

W trzecim rozdziale dokonano syntezy badań, przedstawiono jakie rozwiązania konstrukcyjne występowały najczęściej i wyciągnięto wnioski, jakie budownictwo organowe występowało na terenie tychże trzech dekanatów uwzględniając lata budowy instrumentów, budowniczych oraz aspekty techniczne i brzmieniowe.

W trakcie pisania skorzystano z różnych metod badawczych. Najbardziej przydatną w rozdziale historycznym okazała się historyczno-opisowa i metoda indukcji, dzięki której z fragmentarycznych wiadomości o organach udało się stworzyć ich historię. Dzięki metodzie analizy i krytyki piśmiennictwa dopatrzono się wielu nieścisłości w związku z datami wydarzeń. Wiele z nich przedstawionych jest w przypisach tekstu głównego. W poznawaniu losów parafii i instrumentów wykorzystano także metodę analityczną oraz bezpośrednią. Przeprowadzane były rozmowy i wywiady z pracownikami kościołów (z księżmi i organistami). Drugi rozdział powstał w oparciu o metodę obserwacyjną i opisową, wypracowaną przez ks. prof. dr. hab. Jana Chwałka i przez dr. hab. Marię Szymanowicz, prof. KUL. Za pomocą wypracowanych wcześniej schematów oraz przeprowadzonych osobiście badań instrumentoznawczych opisano stan techniczny i brzmieniowy instrumentów. W ostatnim rozdziale zastosowano metodę statystyczną, aby podsumować zgromadzone dane i wyciągnąć wnioski.

W całej pracy zastosowano systematykę parafii opartą na obecnym podziale administracyjnym na trzy dekanaty i opisane według miejscowości w porządku alfabetycznym. Przedstawiona rozprawa ma charakter przyczynkarski do przyszłej syntezy polskiego

WSTĘP

budownictwa organowego, będąc pierwszym kompleksowym opisem organów z terenu ziemi sieradzkiej.

Do powstania niniejszej pracy poza autorem przyczyniło się jeszcze kilka osób, którym chciałbym serdecznie podziękować. Imiennie, w pierwszej kolejności, dziękuję Pani promotor, profesor Marii Szymanowicz, za wielką otwartość, życzliwość, wsparcie merytoryczne i motywację na każdym etapie powstawania pracy. Dziękuję także promotorowi pomocniczemu, Panu doktorowi Andrzejowi Gładyszowi, za pomoc w pracy nad archiwaliami (zwłaszcza w języku łacińskim), a także motywowanie i troskę w trakcie pisania rozprawy.

ROZDZIAŁ I

HISTORIA PARAFII, KOŚCIOŁÓW I ORGANÓW

1. Przynależność administracyjna dekanatów sieradzkich i złoczewskiego

1.1 Zarys historii terenowej administracji kościelnej

Cofając się do pierwszych wieków diecezji włocławskiej, uznaje się, że została ona erygowana ok. 1123 r. w Metropolii Gnieźnieńskiej. Następnie została przeobrażona w diecezję kujawsko-kaliską w Metropolii Warszawskiej.

Diecezja kujawsko-kaliska obecnie nie istnieje. Datami granicznymi, w których należy badać jej dzieje, są lata 1818-1925²³. Na tle politycznym mocą bulli Papieża Piusa VII *Ex imposita Nobis* z 1818 r. i *De salute animarum* z 1821 r. utworzono diecezję kujawsko-kaliską, zwaną także włocławską lub kaliską²⁴, która została wydzielona z diecezji kujawsko-pomorskiej²⁵. W jej skład wchodziły 344 parafie²⁶, a wśród nich te, które są przedmiotem niniejszej rozprawy i stanowiły spójny dekanat sieradzki²⁷: Brzeźnio z ówczesną filią Godynice, Burzenin, Charłupia Wielka, Charłupia Mała, Chojne, Dąbrowa [Wielka], Kliczków, Sieradz, Stolec, Tubądzin, Uników,

²³ W. Kujawski, *Diecezja kujawsko-kaliska. Opracowanie historyczno-źródłoznawcze*, Włocławek 2011, s. 15. Owocem opracowania źródeł do badań nad historią diecezji jest publikacja, która ma ponad siedemset stron.

²⁴ Tamże, s. 51.

²⁵ Tamże, s. 43, 49-50, drugi egzemplarz bulli zaczyna się od słów *Dioecesis Vladislaviensis seu Calisiensis*.

²⁶ Tamże, s. 50, autor podaje, że diecezja składa się z 344 parafii wymienionych w bulli papieskiej, a na s. 61, że diecezja składała się z 357 parafii, zaś w roku 1925 (s. 77) już 389 parafii.

²⁷ Poza parafią Drużbin, która należy obecnie do dekanatu szadkowskiego i parafiami Gruszczycy i Wojków, które obecnie należą do dekanatu błaszkowskiego, niebędącego w zakresie badań do niniejszej rozprawy.

Wąglczew, Wróblew, Złoczew²⁸. Była to wówczas największa diecezja w Królestwie Polskim, a szczegółowy opis i powody polityczne jej utworzenia oraz ówczesny podział terytorialny kościoła opracował ks. Witold Kujawski²⁹.

Warto też wspomnieć, że źródła dziewiętnastowieczne dotyczące diecezji kujawsko-kaliskiej zostały zniszczone w 1920 r. na skutek spłonięcia budynku Konsystorza Generalnego we Włocławku wraz z pałacem biskupim³⁰. Akta dotyczące parafii tej diecezji znajdowały się także w Archiwum Arcybiskupów Gnieźnieńskich, ale zostały one rozproszone³¹ i po części zniszczone. W 1944 r. w Warszawie spłonęło ok. 160 tomów z lat 1519-1798³².

W okresie międzywojennym liczba ludności rosła. W archidiecezji warszawskiej dekanat łódzki w 1921 r. liczył ponad 290 tys. osób, a cztery lata później stając się samodzielną diecezją liczył już 350 tys. katolików³³. Taki rozwój miast i sytuacja polityczna niepodległej Polski były przyczynkiem do reorganizacji podziału administracyjnego Kościoła w kraju. Podobnie postąpiono z Częstochową wydzielając ją jako siedzibę nowej diecezji. Stolica Apostolska wydała zatem bullę *Vixdum Poloniae unitas* w 1925 r. w której ustalono granice diecezji włocławskiej i częstochowskiej³⁴. Diecezja włocławska składała się z 25 dekanatów, w tym z dekanatu sieradzkiego i złoczewskiego. Zatem parafie opisywane w niniejszej rozprawie, choć obecnie należą do dwóch diecezji, wcześniej były przynależne do jednej diecezji, a historycznie należały w większości do jednego dekanatu.

Już przy podziale diecezji w Polsce w 1925 r. brano pod uwagę utworzenie samodzielnej diecezji kaliskiej. Wtedy jednak te plany nie doszły do skutku³⁵. Ostatecznie diecezja kaliska utworzona została na mocy postanowień zapisanych w bulli papieża Jana Pawła II *Totus Tuus Poloniae populus* z 1992 r. Parafie, które weszły w jej skład, zostały wydzielone z trzech archidiecezji: gnieźnieńskiej, poznańskiej i wrocławskiej oraz trzech diecezji: częstochowskiej, opolskiej i włocławskiej. Pierwszym ordynariuszem diecezji został bp Stanisław Napierała. Za patrona diecezji obrano św. Józefa, który patronował kaliskiej katedrze³⁶.

²⁸ Tamże, s. 50-51, 59.

²⁹ Tamże, s. 53-78.

³⁰ W. Kujawski, *Aleksander Kazimierz Bereśniewicz. Biskup kujawsko-kaliski*, Toruń 2010, s. 15; Tenże, *Diecezja...*, s. 377.

³¹ A. Nadolny, *Archiwum diecezjalne w Pelplinie. Zarys dziejów i informacja o zasobie*, w: „Studia Pelplińskie 1990 i 1991” T. XXI i XXII, Pelplin 1994, s. 265, 273.

³² S. Librowski, *Wizytacje Diecezji Włocławskiej*, Cz. I. *Wizytacje diecezji kujawskiej i pomorskiej*. T. I. *Opracowanie archiwalno-źródłoznawcze*, Lublin 1964, s. 161-162.

³³ W. Kujawski, *Diecezja...*, s. 348.

³⁴ Tamże, s. 349-351.

³⁵ Tamże, s. 349.

³⁶ J. A. Splitt, *20-lecie diecezji kaliskiej*, „Opiekun” 2016, nr 5(492), s. 50.

1.2 Podział dekanatu sieradzkiego

Dekanat sieradzki (dawny warcki³⁷) po roku 1819 składał się z szesnastu parafii³⁸. Na początku XX w. bp Zdzitowiecki dokonał nowego podziału na dekanaty i tak powiat sieradzki, w którym znajdowały się parafie opisywane w niniejszej pracy, został podzielony na dekanaty: sieradzki (Sieradz, Charłupia Mała, Chojne, Dąbrowa Wielka, Męka, Zduńska Wola), szadkowski (Szadek, Drużbin, Kamionacz, Korczew, Małyń, Rossoszycza, Wierzchy, Wróblew), warcki (Warta, Charłupia Wielka, Gruszczyce, Tubądzin, Wąglczew, Wojków, Wróblew), złoczewski (Złoczew, Burzenin, Brzeźno, Godynice, Kliczków Mały, Klonowa, Stolec, Uników)³⁹. W 1925 r. dekanat sieradzki liczył sześć parafii, a złoczewski dziewięć parafii⁴⁰. Ze względu na rosnącą liczbę mieszkańców Sieradza oraz podział parafii pw. Wszystkich Świętych w 1985 r. dokonano podziału na dwa dekanaty: sieradzki I i sieradzki II⁴¹.

1.3 Rys historyczny Sieradza

Na potrzeby niniejszej pracy przedstawiony zostanie krótki zarys historii Sieradza, aby osadzić w niej dzieje związane z kościołami znajdującymi się w nim. Sieradz to miasto leżące nad rzeką Wartą w województwie łódzkim (dawniej miasto wojewódzkie). Tereny te z dostępem do wody były zamieszkiwane od epoki kamienia, a osady zakładano już w VI w., dlatego należy do najstarszych miejscowości w Polsce. W niektórych opracowaniach można dotrzeć do informacji, że Sieradz istniał już około 700 r., a pierwsza świątynia chrześcijańska została zbudowana wraz z pojawieniem się tejże religii w naszym kraju⁴². Bulla gnieźnieńska papieża Innocentego II opublikowana 7 lipca 1136 r. zawiera wzmianki, że Sieradz był już wtedy kasztelanią⁴³. Pierwsza parafia sieradzka sięga swoją historią XII w.⁴⁴ Data nadania praw miejskich Sieradzowi nie jest znana, ponieważ sam dokument zaginął, jednak liczne źródła informują, że Sieradz prawa miejskie otrzymał około 1250 r.⁴⁵ *Rocznik Diecezji Włocławskiej* z 2011 r. podaje, że nazwa miasta w historii ulegała różnym zmianom, a spośród nich można wymienić: Sira, Syraz, Sirazia, Siracz,

³⁷ W. Kujawski, *Diecezja...*, s. 146.

³⁸ Tamże, s. 60.

³⁹ Tamże, s. 150.

⁴⁰ Tamże, s. 77.

⁴¹ Tenże, *Kościelne...*, s. 252.

⁴² Tamże, s. 41-42; W. Pogorzelski, *Sieradz*, Włocławek 1927, s. 15.

⁴³ A. Ruszkowski, *Sieradz w „Bulli gnieźnieńskiej” z 7 lipca 1136 roku*, „Na sieradzkich szlakach” (R. XVI) 2001, nr 2/62, s. 6-9; S. Jaśkiewicz, *Sieradzka perła świętości. Kościół farny Wszystkich Świętych*, Sieradz 2017, s. 17; J. Koberzycki, *Przyczynki do dziejów ziemi sieradzkiej*, cz. II, Warszawa 1915, s. 1.

⁴⁴ *Rocznik...2011*, s. 731.

⁴⁵ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 51-53.

Sieradz. Miasto to było wielokrotnie niszczone przez pożary, najazdy oraz w 1331 r. przez Krzyżaków⁴⁶.

Na rok 1407 datuje się pierwsze wzmianki o istnieniu przykościelnej szkoły w Sieradzu, której wychowankowie śpiewali *pieśni pobożne na nabożeństwach w kościele*⁴⁷. Poziom nauczania musiał być w niej ponadprzeciętny, ponieważ na Akademii Krakowskiej w XV i XVI w. studiowało niemal siedemdziesięcioro uczniów z Sieradza⁴⁸. Wiek XIV to czas odwiedzin Sieradza przez władców polskich: Kazimierza Wielkiego oraz Ludwika, a wiek XV odwiedzin króla Kazimierza Jagiellończyka, a także szeregu zjazdów i sejmów w Sieradzu. Szerzej o tych wydarzeniach napisano w *Przyczynkach do dziejów ziemi sieradzkiej*⁴⁹. W historii miasta zapisały się dwa duże pożary, które zniszczyły je w 1447 r. i 1510 r.

W końcu XIV w. zostało utworzone województwo sieradzkie, w którego skład wchodziły 4 powiaty: sieradzki, szadkowski, piotrkowski i radomszczański. W XV w. przyłączono jeszcze powiaty wieluński i ostrzeszowski. Takie terytorium województwa sieradzkiego istniało do 1793 r.⁵⁰ W 1789 r. w powiecie sieradzkim znajdowały się trzy miasta królewskie: Sieradz, Szczerców i Warta, a także pięć miast prywatnych: Burzenin, Dobra, Widawa, Turek, Złoczew. Nawet po 1789 r., po wydzieleniu powiatu warckiego z powiatu sieradzkiego, miasta: Sieradz, Burzenin, Widawa i Złoczew zostały na terenie powiatu sieradzkiego⁵¹. Terytorium powiatu sieradzkiego z okresu rozbiorów Rzeczypospolitej (ok. 1789 r.) pokrywa się zatem w dużej mierze z terenem obecnych dekanatów sieradzkich i złoczewskiego, które są przedmiotem niniejszej rozprawy, a które w dalszym ciągu znajdują się na terenie obecnego powiatu sieradzkiego.

Sieradz jest miastem, które było przedmiotem badań historycznych pod różnym kątem. Poza badaniami archeologicznymi⁵² pochyłono się również w publikacjach nad sztuką ludową, muzyką obrzędową, folklorem i gwarą regionu sieradzkiego⁵³, a także opracowano działalność bractwa kurkowego⁵⁴.

Oprócz współczesnych parafii w Sieradzu istniał kościół św. Mikołaja na Poświętnej Górcie, który powstał między XII a XV w. Data jego powstania jest nieznana. Pierwsza wzmianka o nim pochodzi z akt sądowych z 1339 r., w którym Bogumił, wikariusz kościoła św. Mikołaja

⁴⁶ K. Szczepkowska, *Powiat sieradzki*, w: *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, T. II, red. J. Łoziński, Warszawa 1953, s. 18.

⁴⁷ M. Różański, *Szkoły parafialne w XVI-XVIII wieku. W archidiakonacie uniejowskim*, Łódź 2003, s. 84.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ J. Koberzycki, *Przyczynki...*, s. 1-61.

⁵⁰ J. Milczarek, *Trochę historii*, w: *Sieradz i okolice*, red. techniczny G. Kocoń, Łódź 1973, s. 17.

⁵¹ Tamże, s. 20.

⁵² *Stary Sieradz na tle badań archeologicznych i historycznych*, red. J. Kowalski, Sieradz 2013.

⁵³ M. Cicha, *Sztuka ludowa, folklor i gwara regionu sieradzkiego*, Sieradz 2010.

⁵⁴ *Bractwa Kurkowe w Polsce*, red. R. Sierociński, Sieradz 2005.

ROZDZIAŁ I – HISTORIA PARAFII, KOŚCIOŁÓW I ORGANÓW
1. Przynależność administracyjna dekanatów sieradzkich i złoczewskiego

w Sieradzu, brał udział w procesie przeciwko Krzyżakom, którzy ograbili kościół⁵⁵. Świątynia została rozebrana w 1812 r. po tym, jak francuskie wojska zbezczeszczyły ją wprowadzając tam konie⁵⁶. Ówczesnym fundatorem miał być kasztelan sieradzki Marcin Zaręba. Wokół kościoła był tzw. cmentarz choleryczny, na którym chowano ludzi zmarłych w wyniku epidemii cholery, ponieważ znajdował się on wtedy poza granicami miasta⁵⁷. W 1885 r. ślady po cmentarzu znaleźli Kajetan i Maria Trąbceżyńscy, którzy na tych ziemiach swojej posiadłości chcieli wybudować browar. Jednak, aby uczcić szczątki zmarłych, zebrano je w jedno miejsce i wybudowano kaplicę św. Kajetana, w której okazjonalnie odprawiano Msze św., ale nie ma informacji o jakimkolwiek instrumencie w tej kaplicy⁵⁸. Obecnie Msze św. odprawiane są w niej raz w roku, tj. 7 sierpnia⁵⁹.

Kolejny kościół Św. Trójcy, który został ufundowany na początku XV w., a rozebrany w 1780 r. lub 1786 r. Ze względu na brak informacji o organach w tym kościele zostanie on pominięty⁶⁰.

Do dziś funkcjonujący kościół Świętego Ducha także nie jest wyposażony w organy. Wybudowany jako wotum wdzięczności za pokonanie Krzyżaków pod Grunwaldem w dniu 15.07.1410 r.⁶¹ Został on ufundowany w 1417 r.⁶² przez Marcina Zarębę z Kalinowej, kasztelana sieradzkiego wraz z jego synami Wawrzyńcem i Janem. Był on zbudowany poza miastem. Przekazany został kanonikom regularnym stróżom Grobu Chrystusowego z Miechowa⁶³. Przyjmuje się, że rok 1418 był rokiem oddania kościoła do użytku z pełnym wyposażeniem, a jego funkcjonowanie było powiązane z przytułkiem dla chorych i ubogich⁶⁴. Świątynia pierwotnie była drewniana. W 1746 r. wybuchł w niej pożar, jednak w tym samym roku została odbudowana i poświęcona⁶⁵. W 1853⁶⁶ r. (według A. Ruszkowskiego) kościół rozebrano i przeniesiono na cmentarz⁶⁷. W czasie przeniesienia odnotowano, że kościół miał chór muzyczny, ale był bez organów⁶⁸. Nawet podczas wizytacji w 1791 r. dokonano dokładnego inwentarza kościoła i zapisano, że nie było tam nawet konfesjonau, stąd można przypuszczać, że organów także nie

⁵⁵ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 93-95.

⁵⁶ Tamże, s. 97; *Rocznik...2011*, s. 731.

⁵⁷ A. Sznajder, *Sekrety Sieradza i Zduńskiej Woli*, Łódź 2016, s. 16.

⁵⁸ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 200; A. Sznajder, dz., cyt., s. 16-17.

⁵⁹ *Rocznik...2011*, s. 732.

⁶⁰ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 79-84; *Rocznik...2011*, s. 731.

⁶¹ A. Ruszkowski, *Drewniany kościół Św. Ducha w Sieradzu*, „Na sieradzkich szlakach” (R. I) 1985, nr 1, s. 7.

⁶² Kościół został ufundowany w roku 1417 lub 1418, w: *Rocznik...2011*, s. 732.

⁶³ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 97.

⁶⁴ Tamże, s. 98.

⁶⁵ Tamże, s. 101.

⁶⁶ W. Kujawski podaje, że kościół przeniesiono w 1836 r., a poświęcono w 1837 r., w: Tamże, s. 201.

⁶⁷ Tamże, s. 103; A. Ruszkowski, *Drewniany...*, s. 8.

⁶⁸ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 201.

było, ponieważ w opisach innych kościołów z tego czasu, zawsze opisywano chór i organy⁶⁹. Takie przypuszczenia można także poprzeć wcześniejszym opisem z tejże wizytacji, gdzie zapisane jest: *Śług kościelnych jak to: organisty, kantora, zakrystianina, dyrektora i szkoły nie masz procz iednego chłopca do służenia Mszy S.*⁷⁰. W księdze wydatków także nie figurował organista, ale był tylko zapis: *Chłopiec do Mszy posługi – 20zł*⁷¹.

Dzieje kościelne Sieradza stały się przedmiotem archiwalnych badań ks. Witolda Kujawskiego⁷², których efektem jest publikacja habilitacyjna *Kościelne dzieje Sieradza* wydana w 1998 r. Autor na 350 stronach opisuje dzieje kościołów i kaplic z terenu sieradzkiego. Przedmiotem niniejszej rozprawy doktorskiej będą tylko te ośrodki kościelne, które w swoim wyposażeniu miały lub mają organy piszczałkowe. Kościoły parafialne, które nie mają organów, będą przedstawione z krótkim zarysem historii powstania, a kościoły i kaplice filialne zostaną pominięte.

Od 2006 r. patronką miasta Sieradz jest św. Urszula Ledóchowska⁷³.

1.4 Zarys historia Złoczewa

Obecność ludzi na ziemi złoczewskiej już od epoki neolitu potwierdzają odkrycia archeologiczne⁷⁴. Źródła pisane o Złoczewie jako wsi pochodzą z 1418 r.⁷⁵ Król Zygmunt III Waza zezwolił na założenie miasta Złoczew 14 grudnia 1605 r.⁷⁶ Lokował je właściciel ziem, Andrzej Ruszkowski. Posiadał on oprócz miasta także okoliczne wsie⁷⁷. Na początku II połowy XVII w. mieszkańcy Złoczewa nie tylko ginęli z ręki Szwedów, ale także umierali z powodu późniejszej epidemii⁷⁸. 26 marca 1808 r. od zaproszenia ognia w browarze spłonęły wszystkie budynki w mieście. Szczęśliwie uchwalił się kościół parafialny⁷⁹. W roku 1870 Złoczew stracił

⁶⁹ ADWł, Akta wizytacji generalnej parafii dekanatu warckiego (w archidiakonacie uniejowskim), przeprowadzonej w 1791 r. przez kanonika płockiego Celestyna Cieleckiego, delegowanego do tej czynności przez kanonika S. W. Łubieńskiego administratora generalnego archidiecezji gnieźnieńskiej (za zgodą abpa M. J. Poniatowskiego), sygn. AGG. Wiz. 89, Akta wizytacji generalnej..., k. 44.

⁷⁰ Tamże, k. 43.

⁷¹ Tamże, k. 45.

⁷² Dyrektor Archiwum Diecezji Włocławskiej w latach 1978-2013.

⁷³ T. Rogowski, *Amazonki Boga*, Sieradz 2010, s. 3-7.

⁷⁴ L. Tyszler, *Najstarsze dzieje Złoczewa od czasów prehistorycznych po okres wędrówek ludów i wczesne średniowiecze*, w: *Monografia Złoczewa*, red. Z. Włodarczyk, Złoczew 2017, s. 88.

⁷⁵ T. Grabarczyk, T. Nowak, *Dzieje Złoczewa i okolicznych miejscowości do połowy XVI w.*, w: *Monografia Złoczewa*, red. Z. Włodarczyk, Złoczew 2017, s. 123.

⁷⁶ W. Rozynkowski, W. Sowa, *Szkice z dziejów parafii pw. św. Andrzeja Apostoła w Złoczewie. 400 lat kościoła i parafii*, Toruń 2000, s. 20; Z. Szczerbik, *Złoczew i okoliczne wsie od II połowy XVI wieku do 1793 roku*, w: *Monografia Złoczewa*, red. Z. Włodarczyk, Złoczew 2017, s. 151.

⁷⁷ J. Milczarek, *Trochę historii...*, s. 39.

⁷⁸ Z. Szczerbik, dz., cyt., s. 148.

⁷⁹ Rozynkowski W., Sowa W., dz., cyt., s. 74.

prawa miejskie, które odzyskał po 46 latach⁸⁰. W czasie działań wojennych we wrześniu 1939 r. prawie całe miasto zostało zniszczone⁸¹. Już w pierwszych dniach wojny około 200 Żydów ze Złoczewa zginęło z rąk niemieckich żołnierzy⁸².

Obecnie władze Złoczewa dążą do upiększania miasta, pozyskując liczne dofinansowania.

2. Rys historyczny parafii i kościołów

2.1 Dekanat sieradzki I

2.1.1 Charłupia Mała, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Sieradz, kościół par. pw. Narodzenia NMP, Sanktuarium Matki Bożej Księżnej Sieradzkiej

Z dostępnych źródeł wiadomo, że parafia została erygowana w XIII w.⁸³ Pierwsze wzmianki o niej znajdują się w zapisach dotyczących 1339 r., kiedy to proboszcz z Charłupi wystąpił w procesie przeciwko Krzyżakom⁸⁴, którzy w 1331 r. zniszczyli pierwszy kościół parafialny wraz z całą wsią⁸⁵. W aktach parafii istniał niegdyś oryginalny akt erekcyjny z dnia 20 sierpnia 1589 r., który był wycięty z ksiąg metropolitalnych z Gniezna⁸⁶. W XV w. powstał drugi kościół, konsekrowany dopiero w 1540 r. przez sufragana poznańskiego Jakuba Dziaduskiego. Trzecią nową świątynię drewnianą ufundowano w 1765 r. za sprawą miejscowego dziedzica Wojciecha Walewskiego⁸⁷. Parafia była stosunkowo duża, ponieważ w 1791 r. liczyła 1588 osób⁸⁸, a w 1802 r. 1523 dusze⁸⁹. O trzecim kościele wiadomo tylko, że pod koniec XVIII w. miał wieżyczkę z sygnaturką oraz zadaszoną dzwonnice drewnianą z trzema dzwonami⁹⁰. W nocy 2 listopada 1812 r. okradziono kościół na tyle dotkliwie, że zapisano to zdarzenie nawet w aktach parafii Burzenin⁹¹. Przetrwał on do początków XX w. Nie wiadomo zbyt wiele o wczesnej historii kościołów, ale istniały ślady mówiące o tym, że parafia istnieje od dawna. Oprócz zabytkowego

⁸⁰ J. Książek, *Złoczew w latach wielkiej wojny (1914-1918)*, w: *Monografia Złoczewa*, red. Z. Włodarczyk, Złoczew 2017, s. 257; E. Bąbka-Horbacz, *Zabytki na terenie gminy*, w: *Monografia Złoczewa*, red. Z. Włodarczyk, Złoczew 2017, s. 676-678.

⁸¹ W. Rozyrkowski, W. Sowa, dz., cyt., s. 5.

⁸² J. Książek, *W Polsce Odrodzonej (1918-1939)*, w: *Monografia Złoczewa*, red. Z. Włodarczyk, Złoczew 2017, s. 275.

⁸³ *Rocznik...2011*, s. 744.

⁸⁴ W. Kujawski, *Diecezja...*, s. 284.

⁸⁵ J. Szubzda J., *Kościół charłupski i ich twórcy*, „Na sieradzkich szlakach” (R. XXII) 2007, nr 2-3, s. 32.

⁸⁶ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 32.

⁸⁷ *Rocznik...2011*, s. 744; ADWł, Akta parafii Charłupia Mała i Charłupia Wielka, sygn. 51028/1, *Materiały dotyczące historii Sanktuarium*; W. Sarnik, *Sanktuarium Maryjne w Charłupi Małej, woj. sieradzkie (rys historyczny)*, Charłupia Mała 1982, s. 1-2.

⁸⁸ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 30.

⁸⁹ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 117, *Opisy stanu parafii i klasztorów dekanatu warckiego, z uwzględnieniem statystyki ludności, wykazem inwentarza kościelnego (...) 1802 r.*, k. 7.

⁹⁰ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 30.

⁹¹ ADWł, Akta parafii Burzenin, sygn. 51025/5, *Książka wypadków rozmaitych przy parafii w Burzeninie*, k. 12.

wyposażenia kościoła przykładem jest, że w inwentarzu z dnia 10 listopada 1834 r. widnieje opis tego, jak na środku kościoła położony był płaski kamień z bardzo starym napisem, prawdopodobnie będący tablicą upamiętniającą jakąś zasłużoną osobę dla miejscowej wspólnoty⁹².

W latach 1861-1880 parafią zarządzał ks. Ignacy Woszczalski. Za jego czasów dokonano wielu prac gospodarczych w parafii. W latach sześćdziesiątych pokryto na nowo część dachu, pomalowano chór i ławki, zagospodarowano cmentarz parafialny, wyremontowano kruchtę, a także przeprowadzono remont generalny plebanii. W kolejnym dziesięcioleciu pomalowano wewnątrz kościół, poprawiono dach i zewnętrzną elewację kościoła, wyremontowano budynki gospodarcze oraz dom organisty⁹³.

Obecny kościół murowany, w stylu neogotyckim (według projektu Stefana Szyllera⁹⁴) został zbudowany w 1907 r. Chrzcielnica pochodzi z 1538 r., czyli z czasu konsekracji drugiego kościoła. Jest to szczególnie ważny element, ponieważ wykonana jest z jednego kamienia i przetrwała od późnego gotyku, aż do dziś⁹⁵. Plan budowy kościoła murowanego był postrzegany przez miejscowych ziemian jako nieudany pomysł, gdyż stali oni za tym, żeby nie budować nowego, ale wyremontować stary, modrzewiowy. Przez te niezgody odwleczono jego budowę i rozpoczęto od budowy plebanii. W 1907 r. ks. bp Stanisław Zdzitowiecki poświęcił kamień węgielny pod budowę kościoła⁹⁶. Pierwszą Mszę świętą w nowo zbudowanej świątyni odprawił ks. Władysław Mikołajewski, proboszcz sieradzkiej fary, 08 czerwca 1916 r.⁹⁷ Konsekracja została dokonana 20 sierpnia 1924 r. przez bpa Władysława Krynickiego⁹⁸, a po niej rozebrano stary, modrzewiowy kościół. Nad jego wyposażeniem niestety nie roztoczono pieczy i część zabytkowych obrazów i naczyń liturgicznych zniknęła⁹⁹. Jest to prawdopodobnie już piąta świątynia w tej miejscowości¹⁰⁰.

⁹² J. Szubzda J., *Kościóły...*, s. 33.

⁹³ Tamże, s. 35-36.

⁹⁴ A. Ruszkowski, *Zabytki województwa. Murowane kościoły województwa sieradzkiego*, „Na sieradzkich szlakach” (R. V) 1990, nr 4/20, s. 11.

⁹⁵ K. Szczepkowska, dz., cyt., s. 3-4.

⁹⁶ ADWł, Akta parafii Charłupia Mała i Charłupia Wielka, sygn. 51028/2, *Archiwalia par. Charłupia Mała. Kwestionariusz do kartoteki duszpastersko-rzeczowej, nr VII. Krótki rys historyczny parafii Charłupia-Mała, uzupełniony zdjęciami*, k. 1.

⁹⁷ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 204; J. Szubzda podają datę pierwszej Mszy św. 08 września 1916 r., w: J. Szubzda, *Kościóły...*, s. 37; w archiwaliach znajduje się data poświęcenia kościoła 08 września 1916 r., w: ADWł, sygn. 51028/2, *Archiwalia par. Charłupia Mała...*, k. 1.

⁹⁸ *Rocznik...2011*, s. 744; J. Szubzda, *Trzy wydarzenia z życia księdza Pillicha*, „Na sieradzkich szlakach” (R. XXII) 2007, nr 2-3, s. 22.

⁹⁹ ADWł, sygn. 51028/2, *Archiwalia par. Charłupia Mała...*, k. 1-2.

¹⁰⁰ W. Kujawski, *Diecezja...*, s. 284.

ROZDZIAŁ I – HISTORIA PARAFII, KOŚCIOŁÓW I ORGANÓW

2. Rys historyczny parafii i kościołów. Dekanat sieradzki I

W okresie II wojny światowej kościół był zamknięty. Został zniszczony wraz z biblioteką i archiwum oraz okradziony z wszelkich metalowych przedmiotów (oprócz organów), szczególnie trzech dzwonów¹⁰¹, które zostały zamontowane w 1936 r.¹⁰²

W kościele znajduje się obraz słynący łaskami, którego cudowność badała komisja z Gniezna już w 1785 r., a wizerunek Matki Boskiej Charłupskiej na obrazie został ukoronowany w 1937 r. przez włocławskiego biskupa Karola Radońskiego¹⁰³. Było to wydarzenie, na które przybyło bardzo wielu pielgrzymów¹⁰⁴, za sprawą zachęty ze strony ordynariusza, który zalecił dnia 22 sierpnia 1937 r. odczytanie we wszystkich parafiach diecezji orędzie i zaproszenie na uroczystą koronację¹⁰⁵. Rozpoczęło się ono decyzją Stolicy Apostolskiej o spełnieniu wszystkich wymogów do koronacji obrazu z dnia 2 marca 1937 r., a ks. bp Karol Radoński wyznaczył datę koronacji na 8 września 1937 r., czyli święto Narodzenia NMP. Do tego wydarzenia przygotowywały się wszystkie okoliczne parafie i wspierały materialnie to przedsięwzięcie. Powołany został specjalny komitet honorowy uroczystości, który składał się z kleru i osób świeckich. W lokalnej prasie pisano, że na koronację przybyło przeszło pięćdziesiąt tysięcy pielgrzymów, dla których brakowało już nawet wody w miejscowych studniach. Obchody były bardzo uroczyste i zapisały się na kartach historii jako doniosłe wydarzenie na ziemi sieradzkiej¹⁰⁶.

Od 1997 r. trwa renowacja kościoła. Na początku wyremontowano dach, założono nowe rynny oraz wymieniono dwa krzyże na dachu, a pod nadzorem Jana Klimczaka z Sieradza odmalowano całą świątynię¹⁰⁷. Poza tym założono nowe nagłośnienie, wymieniono instalację elektryczną¹⁰⁸. Dookoła świątyni ułożono kostkę brukową, założono iluminację zewnętrzną, wyremontowano prezbiterium, ale także wyremontowano organy. Wykonano prace porządkowe na parafialnym cmentarzu, restaurację wieży i remont innych pomieszczeń parafialnych.

W XXI w. zostało przeprowadzonych nie tylko wiele inwestycji mających na celu przywrócenie świetności kościołowi, ale także wiele wydarzeń służących rozpowszechnieniu kultu Matki Bożej Księżnej Sieradzkiej, czczonej w tej świątyni¹⁰⁹. Ustanowiono czuwania przed

¹⁰¹ *Rocznik...2011*, s. 745; J. Szubzda, *Trzy wydarzenia...*, s. 24.

¹⁰² J. Szubzda, *Trzy wydarzenia...*, s. 22.

¹⁰³ W. Kujawski, *Diecezja...*, s. 284-285; *Rocznik...2011*, s. 745; M. Piecyk, *Wywiad z ks. prał. Grzegorzem Drzewieckim, kustoszem Sanktuarium Księżnej Sieradzkiej w Charłupi Małej*, „Na sieradzkich szlakach” (R. XXII) 2007, nr 2-3, s. 3.

¹⁰⁴ *Rocznik...2011*, s. 744.

¹⁰⁵ ADW1, sygn. 51028/2, *Archiwalia par. Charłupia Mała...*, k. 2.

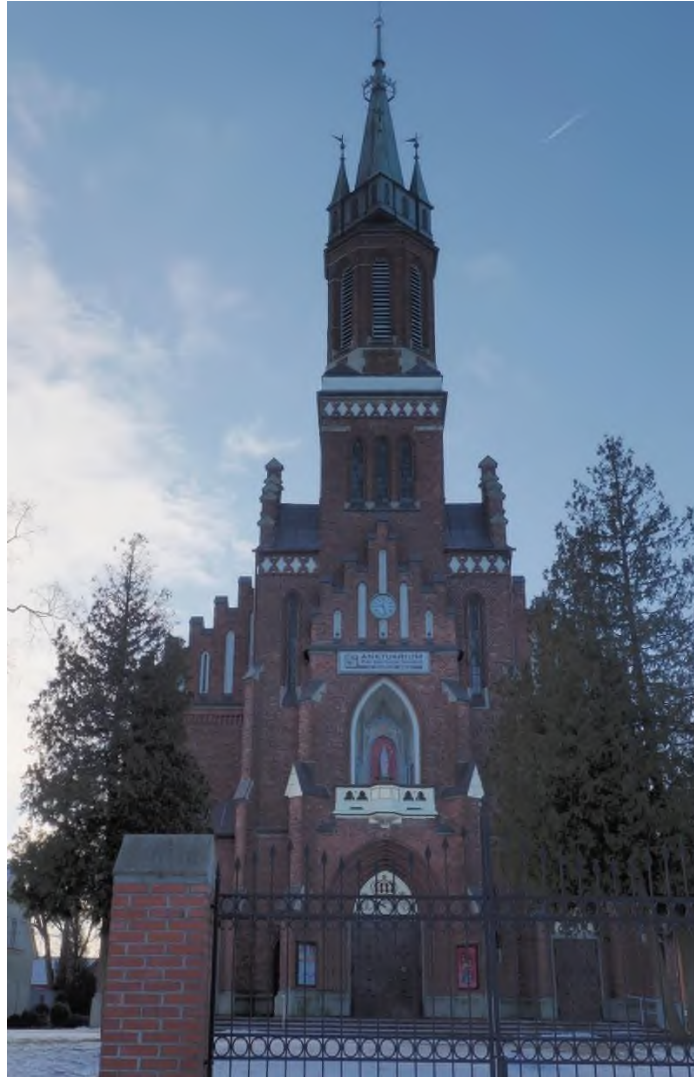
¹⁰⁶ A. Tomaszewski, *Uroczystość koronacji obrazu Matki Boskiej w Charłupi Małej w 1937 r.*, „Na sieradzkich szlakach” (R. XII) 1997, nr 3/47, s. 24-26.

¹⁰⁷ M. Piecyk, *W oczekiwaniu na jubileusz*, „Wieści z Sanktuarium [...] Miesięcznik Sanktuarium Matki Bożej Charłupskiej” wrzesień 1997, nr 1(1), s. 6-7.

¹⁰⁸ E. Stachura, *Sprawozdanie z życia religijnego i gospodarczego parafii za rok 1997*, „Wieści z Sanktuarium [...] Miesięcznik Sanktuarium Matki Bożej Charłupskiej” styczeń-luty 1998, nr 1(5), s. 1-2.

¹⁰⁹ S. Dęga, *Sanktuarium Matki Bożej Charłupskiej w XXI wieku*, „Na sieradzkich szlakach” (R. XXII) 2007, nr 2-3, s. 60.

cudownym obrazem, odbywają się apele, maryjne śpiewy, konferencje i regularnie odmawiany jest różaniec, zarówno przez parafian jak i coraz liczniejszych pielgrzymów przybywających przed cudowny obraz¹¹⁰. Opis architektoniczny kościoła można odnaleźć w *Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce*¹¹¹.

Fot. 1. Fasada kościoła parafialnego w Charłupi Małej.

2.1.2 Chojne, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Sieradz, diec. włocławska, kościół par. pw. św. Anny

Parafia została erygowana 13 grudnia 1527 r. przez abpa Jana Łaskiego. Na przełomie XVIII i XIX w. przyłączono do niej parafię Dąbrowa Wielka. Na początku wybudowano kaplicę drewnianą, a w roku erekcji ustanowiono ją kościołem parafialnym. W 1540 r. za sprawą Jana Łyczewskiego, dziedzica, wybudowano nowy, drewniany kościół. Obecna, murowana świątynia

¹¹⁰ Tamże, s. 61.

¹¹¹ Opis wystroju kościoła, w szczególności jego zabytków znajduje się w: K. Szczepkowska, dz., cyt., s. 287-288.

ROZDZIAŁ I – HISTORIA PARAFII, KOŚCIOŁÓW I ORGANÓW

2. Rys historyczny parafii i kościołów. Dekanat sieradzki I

powstawała w latach 1599-1613, a konsekrowana została w 1648 r. przez bpa Macieja Łubieńskiego. Ustanowiono ją wtedy kościołem po wezwaniu św. Anny¹¹². Ufundował go Stanisław Popogiusz Zapolski¹¹³, jako wotum wdzięczności za rzekome uratowane jego topiącego się dziecka¹¹⁴. W prezbiterium w XVIII w. umieszczona była tablica, na której widniał zapis z rokiem 1613¹¹⁵. W 1621 r. od północnej strony dobudowano zakrystię, a nad nią kaplicę Matki Bożej¹¹⁶, a sześćdziesiąt lat później dobudowano wieżę¹¹⁷. W roku 1740 odnowiono kościół¹¹⁸. Prawdopodobnie później nie przeprowadzano w nim remontów, ponieważ w 1837 r. wymagał gruntownych napraw¹¹⁹. W 1879 r. kościół był odnowiony, ale tylko wewnątrz, a drewniana plebania groziła zawaleniem¹²⁰. Odmalowano go w 1901 r., a pięć lat później odrestaurowano wieżę¹²¹. W 1903 r. parafię nawiedziła powódź, ponieważ wylała rzeka Warta, co odbiło się głodem i biedą przez cały następny rok¹²². Ostatecznie przebudowano kościół w 1906 r.¹²³. W czasie II wojny światowej zamieniono go na magazyn i zniszczono w nim ławki, rzeźby, zrabowano dzwony¹²⁴ i prawdopodobnie organy. W 1969 r. Z. Klaryska z Torunia wykonał nową polichromię w kościele, a ponowne malowanie odbyło się w 1982 r.¹²⁵

¹¹² *Rocznik...2011*, s. 749; W aktach wizytacyjnych z 1791 r. widnieje zapis, że kościół konsekrował Prymas Jan de Lasko, w: ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 49; A. Ruszkowski, *Zabytki...*, s. 7.

¹¹³ Z. Neymanowa, *Co warto zwiedzić*, w: *Sieradz i okolice*, red. techniczny G. Kocoń, Łódź 1973, s. 56.

¹¹⁴ ADWł, Akta parafii Chojne, sygn. 51037/5, *Kwestionariusz dotyczący Sanktuarium Chojne z 1983 r.*, [npg].

¹¹⁵ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 49.

¹¹⁶ *Rocznik...2011*, s. 749.

¹¹⁷ J. Koberzycki, *Nieznane zakątki powiatu sieradzkiego*, „Na sieradzkich szlakach” (R. XVI) 2001, nr 2/62, s. 17.

¹¹⁸ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 49.

¹¹⁹ ADWł, Akta parafii Chojne, sygn. 51037/4, *Choyne. Wizyta dekanalna łącznie z dozorem kościoła parafialnego we Wsi Choyne dnia 29.05.1837 r. odbyta*, [npg].

¹²⁰ ADWł, Akta parafii Chojne, sygn. 51037/4, *Opis kościoła w Chojnem 1879 r.*, [npg].

¹²¹ ADWł, Akta parafii Chojne, sygn. 51037/4, *Kościół i inwentarz kościelny w Chojnem z 1906 r.*, [npg].

¹²² „Gazeta Świąteczna” 1903, nr 1189, s. 5.

¹²³ K. Szczepkowska, dz., cyt., s. 4.

¹²⁴ *Rocznik...2011*, s. 750.

¹²⁵ ADWł, sygn. 51037/5, *Kwestionariusz...*, [npg].

W II poł. XX w. dokonano wielu remontów w kościele, jego otoczeniu, na cmentarzu i plebanii¹²⁶.

W 2003 r. wyposażono dzwony w elektromagnetyczny napęd, a w kolejnych latach wyremontowano ściany, okna, ołtarz oraz otoczenie. Zamontowano ogrzewanie i oświetlenie zewnętrzne¹²⁷.

Fot. 2. Fasada kościoła parafialnego w Chojnem.

2.1.3 Dąbrowa Wielka, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Sieradz, diec. włocławska, kościół par. pw. św. Michała Archanioła

O parafii w Dąbrowie Wielkiej wiadomo niewiele, choć została ona erygowana już w XIV w. Wzmianka o pierwszym kościele pochodzi z 1442 r.¹²⁸ Drugi kościół drewniany zbudowano w roku 1653¹²⁹, a ufundowany był on przez Annę Matuską¹³⁰. Obecna świątynia pochodzi z początku XVIII w.¹³¹, a ołtarz barokowy z obrazem św. Michała Archanioła z XVIII w.¹³² Wiadomo, że pod koniec tegoż wieku kościół był w złym stanie. Do remontu wtedy nadawał się sufit, podłoga, zwłaszcza na chórze, dach, dzwonnica z dwoma dzwonami, pozytyw, okno na chórze z wytłuczonym szkłem, a także ornaty¹³³. W 1846 r. kościół wymagał pilnego remontu, a szczególnie naprawy dachu, przez który *niszczyje budowla ale nawet aparaty i sprzęta*

¹²⁶ AP Chojne, *Kronika parafialna z lat 1965-1999*, s. 20-214.

¹²⁷ *Rocznik...2011*, s. 750.

¹²⁸ Tamże, s. 753.

¹²⁹ W Roczniku Diecezji Włocławskiej z 2011 r. znajduje się informacja o przypuszczalnych dwóch datach budowy drugiego kościoła: 1653 r. i 1664 r.

¹³⁰ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 46.

¹³¹ *Rocznik...2011*, s. 753; K. Szczepkowska, dz., cyt., s. 6-7.

¹³² Tamże.

¹³³ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 46-48.

ROZDZIAŁ I – HISTORIA PARAFII, KOŚCIOŁÓW I ORGANÓW

2. Rys historyczny parafii i kościołów. Dekanat sieradzki I

kościelne¹³⁴. W 1851 r. podczas zmiany proboszcza kościół nadal potrzebował remontu¹³⁵. W latach 1850-1909 Dąbrowę Wielką przyłączono do parafii Chojne. Było to spowodowane brakiem plebanii. Drewniany kościół podczas wizytacji w 1879 r. miał już naprawiony dach. Obok stała dzwonnica, jednak bez dzwonów. W parafii nie istniała plebania, jak opisano *Domu mieszkalnego nie ma i przyjeżdżający Proboszcz z nabożeństwem nie ma się gdzie schronić ani przed słońcem ani ogrzać zziębnięty*¹³⁶. Z XX w. pochodzą tylko informacje, że w 1923 r. degradacja kościoła postępowała, bo był on w bardzo złym stanie¹³⁷.

Na dzwonnicy zainstalowane są dwa dzwony, jeden Michał z 1928 r., a drugi Jan Paweł II z 1982 r.¹³⁸ Najnowsza historia nie została spisana, nie ma w parafii kroniki parafialnej. Pojedyncze informacje przekazał miejscowy organista Wojciech Smoliński, który posługuje w parafii od 1976 r. Wiadomo, że w okresie międzywojennym dobudowano kruchtę w kościele, a w latach pięćdziesiątych XX w. emporę muzyczną przeniesiono do tyłu dobudowanej kruchty. W latach 1952-1953 zelektryfikowano kościół. Około 1975 r. wymieniono podłogę i odmalowano wnętrze kościoła¹³⁹.

Fot. 3. Miejsce na ścianie kościoła w Dąbrowie Wielkiej, gdzie umiejscowiony był wcześniej chór muzyczny.

¹³⁴ ADWł, Akta parafii Chojne, sygn. 51037/4, *Opis kościoła w Dąbrowie Wielkiej 1846 r.*, [npg].

¹³⁵ ADWł, Akta parafii Chojne, sygn. 51037/4, *Spis inwentarza kościoła parafialnego Probostwa Dąbrowy Wielkiej (...) 1851 r.*, [npg].

¹³⁶ ADWł, Akta parafii Chojne, sygn. 51037/4, *Opis kościoła w Dąbrowie Wielkiej należącej do Kościoła Chojne, 1879 r.*, [npg].

¹³⁷ ADWł, Akta parafii Chojne, sygn. 51037/4, *Opis kościoła w Dąbrowie Wielkiej 28.06.1923 r.*, [npg].

¹³⁸ *Rocznik...2011*, s. 753.

¹³⁹ Informacje ustne uzyskane od Wojciecha Smolińskiego, wieloletniego organisty parafii w Dąbrowie Wielkiej.

2.1.4 *Sieradz, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Sieradz, diec. włocławska, bazylika mniejsza pw. Wszystkich Świętych*

Początki parafii nie zostały nigdy dokładnie opisane. O jej założeniu wyraża się ks. Witold Kujawski w następujący sposób: *Jedno jest pewne. Niezależnie od tego, kiedy ta fundacja powstała, było to dzieło monarchy*¹⁴⁰. Parafia istniała prawdopodobnie już w XI w.¹⁴¹ W roku 1233 odbył się w Sieradzu Synod biskupów¹⁴².

Pierwszy kościół pw. Wszystkich Świętych był drewniany¹⁴³ i został spalony przez Tatarów w 1278 r. Po odbudowie zniszczyli go Czesi w 1292 r., kolejny zniszczyli Krzyżacy w 1331 r.¹⁴⁴ Następny zbudowany został ok. 1370 r. przez Kazimierza Wielkiego. Ten to kościół co prawda dotrwał do dnia dzisiejszego, ale wielokrotnie był przebudowywany. W 1447 r. spłonęło prawie całe miasto, lecz na bazie ocalałych murów odbudowano świątynię¹⁴⁵. W roku 1585 ukończono dobudowywanie wieży, która w 1636 r. otrzymała 3 dzwony. Kościół był wówczas otoczony dobrze utrzymanym cmentarzem¹⁴⁶. Niedługo później, 7 czerwca 1645 r. kościół znów został spalony od uderzenia pioruna, a w latach 1648-1682 odbudowany przez wielu dobroczyńców, którzy składali ofiary na ten cel¹⁴⁷. Z tamtego okresu pochodzi np. lampa wieczna, która została ufundowana w 1653 r. przez burmistrza Sieradza – Jana Czuryłło¹⁴⁸.

W 1700 r. kolegiatę sieradzką i miejsce rezydowania kanoników przeniesiono do fary. Nie było wtedy w niej ani posadzki, ani organów, ani ołtarzy, a dach był cały przegniły¹⁴⁹. Dnia 25 stycznia 1712 r. przeprowadzono wizytację, podczas której opisano bardzo zły stan kościoła. Nie było proboszcza, ani ludzi w kościele. Podłoga i okna były zniszczone, a z dziurawego dachu przez sufit lała się woda. Z powodu dużej wilgoci uszkodzeniu uległy obrazy i zapewne małe organy, które były na chórze¹⁵⁰. Z 1730 r. pochodzi ołtarz główny, który zastąpił poprzedni spalony w pożarze, a z 1764 r. ornamentacyjnie wykonane stalle, które zachowały się aż do dziś. Z tego

¹⁴⁰ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 63; ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 33.

¹⁴¹ Inne opracowania podają XII w., w: *Rocznik...2011*, s. 731.

¹⁴² W. Pogorzelski, dz., cyt., s. 15; Taka informacja znajduje się na tablicy umieszczonej na fasadzie kościoła; A. Lis, *Uchwały synodu sieradzkiego z 1233 roku*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” (R. III) 2017, nr 40, s. 327-336.

¹⁴³ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 63.

¹⁴⁴ *Rocznik...2011*, s. 731; A. Ruszkowski, *Zabytki...*, s. 6.

¹⁴⁵ S. Jaśkiewicz, dz., cyt., s. 17; W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 65, Autor podaje, że niektórzy historycy uznawali, że kościół został po pożarze wybudowany od fundamentów; Z. Neymanowa, dz., cyt., s. 47-49.

¹⁴⁶ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 68.

¹⁴⁷ Tamże, s. 72-73; W. Pogorzelski, dz., cyt., s. 18.

¹⁴⁸ S. Jaśkiewicz, dz., cyt., s. 51.

¹⁴⁹ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 33; Ks. W. Pogorzelski przekazuje, że farę sieradzką podniesiono do godności kolegiaty w 1729 r., co było powiązane z upadkiem kościoła Św. Trójcy, w: W. Pogorzelski, dz., cyt., s. 20.

¹⁵⁰ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 75.

ROZDZIAŁ I – HISTORIA PARAFII, KOŚCIOŁÓW I ORGANÓW

2. Rys historyczny parafii i kościołów. Dekanat sieradzki I

samemu czasowi jest konfesjonał barokowy¹⁵¹. W 1800 r. dwudniowy pożar nieznacznie uszkodził świątynię¹⁵².

Niedostatki musiały zostać z czasem uzupełnione, skoro w połowie XIX w. był dobrze wyposażony w paramenty liturgiczne, co wynika z bogatego opisu akt wizytacyjnych¹⁵³.

Czasy po I wojnie światowej były trudniejsze dla kościoła ze względu na starszy wiek proboszcza, ks. Władysława Mikołajewskiego, który coraz bardziej niedomagał. Parafia ta była jedną z największych w diecezji, ponieważ w 1923 r. liczyła około 15000 wiernych. W kwietniu 1923 r. przybył do Sieradza nowy proboszcz, ks. Walery Pogorzelski¹⁵⁴. Był to kapłan, który bardzo angażował się w dokumentację nie tylko historii sieradzkiej parafii, ale także całego miasta. Jego staraniem 14 marca 1925 r. odbyła się uroczystość, która była zakończeniem prac wmurowania odrzwi, prawdopodobnie pochodzących z sieradzkiego zamku¹⁵⁵. W tymże roku pobudował od strony południowej zakrystię¹⁵⁶. W latach 1928-1930 wykonano remont generalny wieży kościoła¹⁵⁷. W 1931 r. kościół parafialny został uposażony w trzy nowe dzwony¹⁵⁸, a w 1932 r. parafia już była zelektryfikowana¹⁵⁹. Naprawiono wtedy także zegar na wieży oraz założono piorunochron¹⁶⁰.

W latach powojennych proboszczem został ks. Apolinary Leśniewski. Przed nim stały do rozwiązania troski materialne i duchowe parafii¹⁶¹. W latach 1946-1955 dokonano wielu remontów w kościele: naprawiono więźbę dachową, położono dachówkę, a także powiększono chór muzyczny i przeprowadzono remont organów¹⁶². W 1949 r. założono nową instalację elektryczną, a w 1956 r. ogrzewanie w kościele. Trzy lata później ogrzewanie centralne założono także na plebanii. Lata sześćdziesiąte i siedemdziesiąte to czas odnawiania polichromii i wieży kościelnej¹⁶³. W latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w. zajęto się naprawą organów i prezbiterium¹⁶⁴.

¹⁵¹ S. Jaśkiewicz, dz., cyt., s. 49.

¹⁵² W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 168-169.

¹⁵³ Tamże, s. 171.

¹⁵⁴ Tamże, s. 207-208.

¹⁵⁵ Trwają dalej badania archeologiczne, które fakt pochodzenia odrzwi z zamku stawiają pod znakiem zapytania, w; A. Sznajder, dz., cyt., s. 10; W. Pogorzelski, dz., cyt., s. 30.

¹⁵⁶ L. Witczak, *Działalność duszpastersko-społeczna księdza Walerego Pogorzelskiego*, Włocławek-Lublin 1984, (praca mgr.; promotor: ks. dr A. Weiss i ks. dr W. Kujawski, mps w ADWł), s. 50.

¹⁵⁷ Tamże, s. 51.

¹⁵⁸ ADWł, Akta parafii pw. Wszystkich Świętych w Sieradzu, *Umowa odlania trzech dzwonów dla kościoła z dnia 28.07.1931 r. między proboszczem a firmą Karol Szwabe*, [bez sygn., npg].

¹⁵⁹ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 225-226; W kolegiacie założono oświetlenie elektryczne już w 1926 r., w: W. Pogorzelski, dz., cyt., s. 29, oraz w: L. Witczak, dz., cyt., s. 51.

¹⁶⁰ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 227.

¹⁶¹ Tamże, s. 253.

¹⁶² Tamże, s. 265.

¹⁶³ Tamże, s. 265-267.

¹⁶⁴ Tamże, s. 269-271.

Obecnie jest to kościół murowany z cegły, trzynawowy. Jak wynika z opisanego rysu historycznego, był wielokrotnie niszczony i przebudowywany. Ołtarz barokowy z ok. 1730 r. zachował się do dziś¹⁶⁵. Od południowej strony znajduje się kaplica Pana Jezusa, odbudowana w 1658 r., od wschodu zakrystia z 1925 r., a od południa kaplica z 1935 r.¹⁶⁶

17 listopada 1991 r. bp Henryk Muszyński dokonał poświęcenia granitowego ołtarza i ambonki¹⁶⁷.

Fot. 4. Bazylika mniejsza w Sieradzu¹⁶⁸.

W kościele po dziś dzień zachowały się liczne naczynia i szaty liturgiczne: monstrancje, kielichy, ornaty, a także zabytkowe elementy wystroju. Wszystkie te paramenty opisane są wraz z załączonymi fotografiami w nowej książce *Sieradzka perła Świętości*¹⁶⁹.

W 2007 r. wyremontowano dach i mury kościoła, w kolejnych latach zajęto się placem przykościelnym, elewacją prezbiterium, przykościelnym domem katolickim, salkami katechetycznymi, kaplicą przedpogrzebową.

¹⁶⁵ K. Szczepkowska, dz., cyt., s. 18-19.

¹⁶⁶ *Rocznik...2011*, s. 731.

¹⁶⁷ S. Jaśkiewicz, dz., cyt., s. 49.

¹⁶⁸ Ł. Piotrowski, fotografia bazyliki mniejszej w Sieradzu, <https://sieradz-praga.pl/galeria-bazyliki-mniejszej/>, [dostęp: 05.12.2022 r.]

¹⁶⁹ S. Jaśkiewicz, dz., cyt., s. 61-139; opis wystroju kościoła farnego, w szczególności jego zabytków znajduje się także w: K. Szczepkowska, dz., cyt., s. 302-304.

ROZDZIAŁ I – HISTORIA PARAFII, KOŚCIOŁÓW I ORGANÓW

2. Rys historyczny parafii i kościołów. Dekanat sieradzki I

Kościół został podniesiony do rangi bazyliki mniejszej przez papieża Franciszka 19 marca 2018 r.¹⁷⁰

2.1.5 Sieradz, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Sieradz, diec. włocławska, kościół par. pw. NMP Królowej Polski

Początki parafii *na Brzezinkach* sięgają roku 1922, kiedy to ks. Aleksander Brzeziński (rektor kościoła poddominikańskiego w Sieradzu) z prywatnych funduszy ufundował kościół pw. Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski¹⁷¹. Kościół powstał jako wotum za ocalenie ks. Brzezińskiego spod lufy niemieckich żołnierzy, którzy odmówili strzelania do księdza. Fundusze na ten cel odziedziczył po rodzicach¹⁷². Kościół konsekrowany był 14 maja 1924 r. przez bpa Władysława Krynickiego¹⁷³.

W 1958 r. naprawiono w nim powojenne straty. Położono wtedy dachówkę, tynki wewnętrzne, instalację elektryczną. Nieco później sprawiono nowy dzwon. Te wszystkie inwestycje pokryła parafia pw. Wszystkich Świętych¹⁷⁴. Lata pięćdziesiąte i sześćdziesiąte w historii tego kościoła zapisały się jako okres konfliktu między Kościołem, który chciał funkcjonowania tego obiektu do celów nabożnych, a władzami państwowymi, świeckimi, które chciały przerobić go na składowisko śmieci¹⁷⁵. W następnej dekadzie kościół był kilkakrotnie celowo niszczone i następnie remontowany¹⁷⁶.

Z początkiem czerwca 1975 r. Sieradz stał się stolicą województwa¹⁷⁷. Spowodowało to wzrost liczby mieszkańców w mieście, co stało się przyczynkiem do tego, że kościół Matki Bożej Królowej Polski stał się z dniem 16 czerwca 1975 r. siedzibą ośrodka duszpasterskiego, a 18 kwietnia 1981 r. samodzielnej parafii. Dekret wszedł w życie niespełna miesiąc później, a dokładnie w uroczystość Patronki parafii 3 maja 1981 r. Wkrótce rozpoczęto budowę domu parafialnego¹⁷⁸. W latach 1989-1998 pracowano nad rozbudową kościoła i tak ówczesna budowla stała się prezbiterium, a do bocznej jego ściany dobudowano nawę. Kościół w nowej formie został

¹⁷⁰ <https://sieradz-praga.pl/galeria-bazyliki-mniejszej/>, [dostęp: 05.12.2022 r.]

¹⁷¹ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 285.

¹⁷² A. Sznajder, dz., cyt., s. 94.

¹⁷³ *Rocznik...2011*, s. 738; A. Sznajder podaje datę 10.05.1924, w: A. Sznajder, dz., cyt., s. 94; T. Michalski, *Monografia kościoła pw. NMP Królowej Polski w Sieradzu*, Włocławek 1985, (praca mgr.; promotor: ks. mgr J. Arabski, mps w ADW), s. 10.

¹⁷⁴ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 284.

¹⁷⁵ Tamże, s. 285.

¹⁷⁶ Tamże, s. 286.

¹⁷⁷ Szersze opracowanie o województwie sieradzkim, w: *Województwo Sieradzkie*, red. W. Piotrowski, Łódź-Sieradz 1980. W niniejszym opracowaniu brak jakichkolwiek informacji o kościołach i związkach wyznaniowych.

¹⁷⁸ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 287-289; T. Michalski, dz., cyt., s. 4.

konsekrowany 3 maja 1998 r. przez bpa Bronisława Dembowskiego. W latach 2003-2009 wykonano remont zakrystii, prezbiterium i elewacji¹⁷⁹.

Do końca 2022 r. nie wybudowano w kościele organów piszczałkowych.

Fot. 5. Kościół par. pw. NMP Królowej Polski w Sieradzu.

¹⁷⁹ *Rocznik...2011*, s. 738-739.

Fot. 6. Pamiątkowa tablica w kruchcie kościoła pw. NMP Królowej Polski w Sieradzu.

2.1.6 Sieradz, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Sieradz, diec. włocławska, kościół pw. św. Stanisława Bpa, poddominikański klasztor ss. urszulanek Serca Jezusa Konającego

Kościół i klasztor zostały ufundowane w roku 1260¹⁸⁰ przez księcia kujawskiego Kazimierza Konradowicza pierwotnie dla dominikanów z Krakowa¹⁸¹. Należały do nich aż do kasaty w 1864 r. Świątynia nosiła wezwanie św. Stanisława Bpa zaraz po jego kanonizacji, która miała miejsce w 1253 r.¹⁸²

Kościół w roku 1331¹⁸³ został spalony przez Krzyżaków. Na przełomie XVII i XVIII w. został przebudowany. Wtedy otrzymał ołtarz główny oraz osiem ołtarzy bocznych utrzymanych w stylistyce barokowej¹⁸⁴. W I poł. XV w. istniała przy klasztorze szkoła rzeźbiarsko-malarska¹⁸⁵. Około 1591 r. wybudowano południowe skrzydło klasztoru¹⁸⁶. Po wielu remontach kościół wraz z klasztorem został 13.06.1693 r. strawiony przez pożar¹⁸⁷, odbudowany został dopiero w 1718 r.¹⁸⁸ Na początku XIX w. przeor dominikański o. Jucundus Karpiński wyremontował

¹⁸⁰ W. Kujawski powołując się na Jerzego Kłoczowskiego podaje, że przybycie dominikanów miało miejsce między 1233 a 1246 rokiem, w: W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 46; W. Kujawski powołując się na to samo opracowanie J. Kłoczowskiego podaje inne daty: 1233-1241, w: W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 85; Z. Neymanowa, dz., cyt., s. 50.

¹⁸¹ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 45; W aktach wizytacyjnych z 1791 r. zapisano, że klasztor i kościół ufundował Leszek Czarny za czasów panowania papieża Aleksandra IV w 6. roku jego papieżstwa, czyli w 1260 r., w: ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 45.

¹⁸² A. Grzybkowski, *Wczesnogotycki kościół i klasztor dominikański w Sieradzu*, Warszawa 1979, s. 117; W. Kujawski podaje błędną datę kanonizacji św. Stanisława 1254 r., w: W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 86.

¹⁸³ *Rocznik...2011*, s. 732, podane jest że przez Krzyżaków spalony w 1391 roku a nie 1331; Ks. W. Pogorzelski potwierdza rok 1331, w: W. Pogorzelski, dz., cyt., s. 33-34; A. Ruskowski, *Zabytki...*, s. 5.

¹⁸⁴ K. Szczepkowska, dz., cyt., s. 20-23.

¹⁸⁵ W. Pogorzelski, dz., cyt., s. 36.

¹⁸⁶ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 88.

¹⁸⁷ Tamże; W. Pogorzelski, dz., cyt., s. 38.

¹⁸⁸ *Rocznik...2011*, s. 732.

kościół i klasztor tak dobrze, że wyglądały jak nowe budowle¹⁸⁹. Był to kościół wczesnogotycki, murowany, jednonawowy z elementami neobaroku.

Początki urszulanek w Sieradzu sięgają jednak historii, kiedy to sama Matka Urszula Ledóchowska, po namowie bpa Stanisława Zdzitowieckiego i zgodzie generała dominikanów o. Ludwika Theisslinga, zwróciła się do Watykanu o przejęcie klasztoru dominikanów, wówczas w bardzo złym stanie¹⁹⁰. Podczas oględzin klasztoru i kościoła opisano je jako wymagające *bardzo solidnego remontu, znajdując się w opłakanym stanie półruiny*¹⁹¹. W 1908 r. rektorem kościoła został ks. Aleksander Brzeziński. Został on w bardzo złym stanie kościół, który po kasacie dominikanów przez władze carskie zamienił się w ruinę. Ksiądz ten dysponował jednak zasobami finansowymi, które otrzymał w spadku po swojej ciotce Izabeli Sztajnowej. Z tychże funduszy przeprowadził gruntowny remont kościoła, jego wnętrza i otoczenia¹⁹².

Od 1922 r. został objęty oficjalnie przez urszulanki¹⁹³. W lipcu tego roku rozpoczęto remonty, które trwały kolejne trzy lata¹⁹⁴. W latach międzywojennych ss. urszulanki były zatrudnione w szkołach sieradzkich¹⁹⁵.

W 1958 r. założono centralne ogrzewanie, a w czerwcu w kolejnym roku przeprowadzono elektryfikację kościoła i założono nagłośnienie¹⁹⁶. We wrześniu 1967 r. ukończono remont dachu oraz odnowiono podłogę, a także wstawiono okna w krużgankach¹⁹⁷. W kwietniu 1972 r. pomalowano kościół wewnątrz, a w kolejnym roku odmalowano ławki i stalle w chórze, a także niektóre ołtarze. Następnie podjęto prace nad odnowieniem elewacji kościoła oraz wieżyczki z sygnaturką¹⁹⁸. Ponowne malowanie wnętrza kościoła i pozłacanie głównego ołtarza, wraz z remontem dachu, odbyły się w 1992 r.¹⁹⁹ Opis architektoniczny kościoła można znaleźć w *Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce*²⁰⁰.

W miejscu, gdzie swoje posiadłości miały siostry urszulanki, w Monicach, które stały się częścią Sieradza, planowano utworzyć nową parafię, której patronowałyby bł. Urszula Ledóchowska (kanonizowana w 2003 r.). Z końcem czerwca 1990 r. ks. Grzegorz Karolak został

¹⁸⁹ W. Pogorzelski, dz., cyt., s. 40.

¹⁹⁰ T. Rogowski, dz., cyt., s. 84-85.

¹⁹¹ Tamże, s. 94.

¹⁹² A. Sznajder, dz., cyt., s. 94.

¹⁹³ Początki działalności klasztoru pod rządami ss. urszulanek szerzej opisane w: W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 234-241.

¹⁹⁴ T. Rogowski, dz., cyt., s. 95-96.

¹⁹⁵ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 223.

¹⁹⁶ T. Rogowski, dz., cyt., s. 120-121.

¹⁹⁷ Tamże, s. 128.

¹⁹⁸ Tamże, s. 132-133.

¹⁹⁹ Tamże, s. 141.

²⁰⁰ Opis wystroju kościoła, w szczególności jego zabytków znajduje się w: K. Szczepkowska, dz., cyt., s. 304-309.

ROZDZIAŁ I – HISTORIA PARAFII, KOŚCIOŁÓW I ORGANÓW
2. Rys historyczny parafii i kościołów. Dekanat sieradzki I

nominowany na wikariusza parafii pw. Wszystkich Świętych z delegacją do organizowania nowej parafii i budowy kościoła. Z dniem 1 września 1990 r. bp włocławski Henryk Muszyński erygował tę parafię, a nowego ks. proboszcza w posłudze duszpasterskiej wspierały siostry urszulanki.

Fot. 7. Kościół i poddominikański klasztor sióstr urszulanek Serca Jezusa Konającego w Sieradzu.

2.1.7 Sieradz, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Sieradz, diec. włocławska, kościół
par. pw. św. Urszuli Ledóchowskiej

Pierwsza Msza św. w pozostającej w budowie nowej świątyni została odprawiona z końcem maja 1994 r. podczas wizytacji kanonicznej²⁰¹. Budowę kościoła zakończono w 1998 r. W latach 2003-2009 pomalowano elewację oraz wykonano wystrój plastyczny prezbiterium. Założono nowe nagłośnienie oraz sprawiono nowe organy cyfrowe²⁰².

Do końca 2022 r. nie wybudowano w kościele organów piszczałkowych.

²⁰¹ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 292-295.

²⁰² *Rocznik...2011*, s. 741.

Fot. 8. Kościół par. pw. św. Urszuli Ledóchowskiej w Sieradzu.

Fot. 9. Jedna z tablic fundatorów umieszczona w kruchcie kościoła pw. św. Urszuli Ledóchowskiej w Sieradzu.

ROZDZIAŁ I – HISTORIA PARAFII, KOŚCIOŁÓW I ORGANÓW

2. Rys historyczny parafii i kościołów. Dekanat sieradzki II

2.2 Dekanat sieradzki II

2.2.1 Charłupia Wielka, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Wróblew, kościół pw. św. Bartłomieja Apostoła

Parafia została erygowana w XIV w. W 1590 r. wyodrębniono z niej parafię Kliczków Mały²⁰³. Pierwsza wzmianka o drewnianym kościele pochodzi z 1457 r. Drugi wybudowany w latach 1749-1750, ufundowany został za sprawą Felixa Kolumny Walewskiego, kasztelana rozpierskiego²⁰⁴. Obecny kościół murowany w stylu klasycystycznym został ufundowany przez Jana i Teresę Walewskich i zbudowany w 1797 r.²⁰⁵ W wyposażeniu kościoła znajduje się ołtarz późnobarokowy z rzeźbami św. Mikołaja i Szczepana oraz obrazem św. Bartłomieja²⁰⁶. W inwentarzu podczas wizytacji dnia 15 lipca 1802 r. odnotowano 685 wiernych należących do parafii²⁰⁷.

W latach 1865-1866 wybudowano murowane ogrodzenie wokół przykościelnego cmentarza. Pomalowano także na biało kościół na zewnątrz i w środku oraz postawiono nową, murowaną dzwonnice. Nowa murowana plebania powstała w 1864 r.²⁰⁸

Podczas II wojny światowej był to jedyny otwarty kościół w powiecie sieradzkim gdzie wolno było sprawować nabożeństwa²⁰⁹. Bliższa historia jest nieznana ze względu na brak dostępu autora pracy do kronik i akt parafialnych.

Parafia dysponuje także kościołem filialnym pw. Matki Bożej Fatimskiej w Kolonii Gęsówka (parafia Charłupia Wielka). Wybudowany został w latach 1991-1997 i poświęcony przez bpa Andrzejewskiego 17.10.1999 r.²¹⁰ Nie ma w nim organów.

²⁰³ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 73.

²⁰⁴ *Rocznik...2011*, s. 764; ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 74r.

²⁰⁵ *Rocznik* podaje rok 1798 lub 1800, w: *Rocznik...2011*, s. 764.

²⁰⁶ K. Szczepkowska, dz., cyt., s. 4.

²⁰⁷ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 117, *Opisy stanu parafii...*, k. 15.

²⁰⁸ *Z Dyecezji Kaliskiej*, „Przegląd katolicki” 21 Lutego 1867 r., nr 8, s. 126.

²⁰⁹ U. Łukomska, *Okres wojny i okupacji (1939-1945)*, w: *Monografia Złoczewa*, red. Z. Włodarczyk, Złoczew 2017, s. 353; W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 247.

²¹⁰ Tamże, s. 764.

Fot. 10. Fasada kościoła parafialnego w Charlupi Wielkiej.

2.2.2 Kłocko, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Sieradz, kościół pw. św. Walentego

Pierwsza kaplica w Kłocku pw. św. Rocha powstała ok. 1710 r.²¹¹ Ks. Witold Kujawski podaje, że powstała ona w latach 1707-1711, ponieważ na początku XVIII w. panowała epidemia w Sieradzu i szukający schronienia przenieśli się do Kłocka. Szukając wówczas ratunku, wybudowali tam kaplicę pw. św. Rocha, który jest patronem chroniącym od zarazy. W 1756 r. została odbudowana (prawdopodobnie po zniszczeniu) i zmieniono jej wezwanie na św. Walentego²¹². Kaplica w Kłocku, jak wynikało z napisu na ołtarzu, została ufundowana w 1756 r. przez włościan kłockich. Była to drewniana kaplica jednonawowa, a ołtarz główny utrzymany był w stylu barokowym²¹³.

²¹¹ *Rocznik...2011*, s. 767.

²¹² W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 199.

²¹³ K. Szczepkowska, dz., cyt., s. 12.

W latach trzydziestych XIX w. kaplica spłonęła, a na jej miejscu w 1838²¹⁴ r. zbudowano parafialny kościół, który został poświęcony w 1840 r.²¹⁵ przez ks. Józefa Mazurowskiego²¹⁶.

Fot. 11. Kościół par. pw. św. Walentego w Kłocku.

Dnia 19 czerwca 1972 r.²¹⁷ kościół filialny w Kłocku stał się samodzielnym ośrodkiem duszpasterskim, a od 24 kwietnia 1977 r. samodzielną parafią²¹⁸. Opis architektoniczny kościoła można odnaleźć w *Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce*²¹⁹.

Do końca roku 2022 nie wybudowano w kościele organów pischkałkowych, a na emporze muzycznej stoi jedynie mała atrapa prostego, bezstylowego prospektu.

²¹⁴ W źródłach i opracowaniach podawane są różne daty powstania kościoła: 1806, 1838, 1839, 1856.

²¹⁵ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 199.

²¹⁶ *Rocznik...2011*, s. 767.

²¹⁷ Data powstania ośrodka 19.08.1972 r., w: *Rocznik...2011*, s. 767.

²¹⁸ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 283.

²¹⁹ Opis wystroju kościoła, w szczególności jego zabytków znajduje się w: K. Szczepkowska, dz., cyt., s. 296.

Fot. 12. Widok boczny na atrapę prospektu w kościele par. w Kłocku.

2.2.3 Sieradz, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Sieradz, diec. włocławska, kościół par. pw. Najświętszego Serca Jezusowego

Dnia 24 października 1981 r. utworzono samodzielny ośrodek duszpasterski na osiedlu Jaworowe-Klonowe w Sieradzu. Ustanowiono wtedy duszpasterzem ks. Józefa Kucharskiego i zarządzono, aby od początku prowadził on samodzielne księgi parafialne²²⁰. 11 czerwca 1982 r. bp włocławski Jan Zaręba dokonał erekcji nowej parafii pw. Najświętszego Serca Jezusowego²²¹. Od grudnia 1986 r. kościół dysponował podziemną kaplicą i od tego czasu zaczęto wznosić świątynię. Plebanię i dom katechetyczny oddano do użytku już w roku 1988, a świątynne mury w 1993 r. Kościół wraz z ołtarzem poświęcono 24 września 1995 r.²²² Parafia na początku istnienia liczyła ponad osiem tysięcy mieszkańców i stale rosła. Obecnie (2020 r.) liczy ponad czternaście

²²⁰ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 282, 289-290.

²²¹ Tamże, s. 290; Inna data 18.06.1982 r. w: *Rocznik...*, s. 759.

²²² Inna data: 14 września 1995 r. w: *Rocznik...2011*, s. 759.

ROZDZIAŁ I – HISTORIA PARAFII, KOŚCIOŁÓW I ORGANÓW

2. Rys historyczny parafii i kościołów. Dekanat sieradzki II

tysięcy²²³. W 2006 r. w dolnym kościele urządzono kaplicę Miłosierdzia Bożego, w której odbywa się całodzienna adoracja Najświętszego Sakramentu²²⁴.

Fot. 13. Fasada kościoła parafialnego NSJ w Sieradzu.

2.2.4 Tubądzin, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Wróblew, diec. włocławska, kościół par. pw. św. Wawrzyńca

Znaleziska archeologiczne świadczą o osadnictwie na tych ziemiach już w epoce neolitu²²⁵. Wieś w XIV w. stanowiła własność kościelną, a powstanie parafii nastąpiło na początku tegoż wieku. Już w 1416 r. istniała parafia, ponieważ Pleban Stefan z Tubądzina występuje w aktach sądu arcybiskupiego w sporze o dziesięcinę²²⁶. Z około 1450 r. z Tubądzina pochodzi obraz, Pieta, który obecnie znajduje się w Zbiorach Sztuki Średniowiecznej Muzeum Narodowego w Warszawie²²⁷. Kościół drewniany, prawdopodobnie drugi, pochodził z 1726 r., ufundowany przez dziedzica folwarku i kasztelana wieluńskiego Ludwika Wężyka²²⁸. W 1790 r. Stefan Lubiński ufundował kaplicę w Orzeżynie, ale w niej organów nie było²²⁹. Na miejscu tego kościoła, kiedy upadł w ruinę postawiono obecny murowany z 1900 r. Świątynia ta powstała za

²²³ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 291-292.

²²⁴ *Rocznik...2011*, s. 759.

²²⁵ A. Ruszkowski, *Kościół świętego Wawrzyńca w Tubądzinie*, „Na sieradzkich szlakach” 1986, s. 11.

²²⁶ Tamże, s. 12.

²²⁷ http://cyfrowe.mnw.art.pl/dmuseion/docmetadata?id=3230&show_nav=true [dostęp: 30.03.2020 r.]; A. Ruszkowski, *Kościół...*, s. 12.

²²⁸ Akta wizytacyjne podają datę powstania kościoła na 1737 r. w: ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 17.

²²⁹ Tamże.

staraniem ks. Radzymińskiego przy wsparciu finansowym Kazimierza Colony Walewskiego, właściciela Tubądzina w latach 1892-1940²³⁰. Od roku 1779 parafia posiada kaplicę w Orzeżynie. Obecny kościół konsekrowany był w 1966 r. przez bpa Antoniego Pawłowskiego²³¹.

Fot. 14. Kościół par. w Tubądzinie.

W opracowaniu traktujących o historii tej parafii często wspomina się o tym, że była to parafia biedna na tyle, że nie była w stanie utrzymać samodzielnie proboszcza. W ramach posługujących w tej parafii wymienia się proboszczów z okolicznych wsi, ale także różnych zakonników, np. dominikanów z Sieradza²³².

Opis architektoniczny kościoła można odnaleźć w *Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce*²³³.

2.2.5 Wąglczew, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Wróblew, diec. włocławska, kościół par. pw. św. Klemensa

Nazwa dawnej wsi królewskiej brzmiała kiedyś Wąglczew. Parafia pochodzi z XIII w.²³⁴ Zaznaczyć należy, że na terenie Wąglczewa oprócz kościoła zlokalizowany jest również dawny klasztor kanoników regularnych, kanoników Grobu Chrystusowego²³⁵ (obecna plebania). Pierwotnie parafia miała kościół drewniany, a obecny murowany, konsekrowany w 1628 r.²³⁶ Prawdopodobnym budowniczym kościoła w Wąglczewie był Jerzy Hoffman Mularz²³⁷. Jest to

²³⁰ K. Szczepkowska, dz., cyt., s. 28-29; A. Ruszkowski, *Kościół...*, s. 12; Tenże, *Zabytki...*, s. 12.

²³¹ *Rocznik...2011*, s. 770.

²³² A. Ruszkowski, *Kościół...*, s. 12.

²³³ Opis wystroju kościoła, w szczególności jego zabytków, w: K. Szczepkowska, dz., cyt., s. 312-313.

²³⁴ *Rocznik...2011*, s. 773.

²³⁵ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 117, *Opis stanu parafii...*, k. 109.

²³⁶ K. Szczepkowska, dz., cyt., s. 37.

²³⁷ W. Rozynekowski, W. Sowa, dz., cyt., s. 34; A. Ruszkowski, *Zabytki...*, s. 8.

ROZDZIAŁ I – HISTORIA PARAFII, KOŚCIOŁÓW I ORGANÓW
2. Rys historyczny parafii i kościołów. Dekanat sieradzki II

budowla późnorenesansowa, jednonawowa, z ołtarzem barokowym²³⁸. Kościół z cegły i kamienia ciosanego ufundowany został przez Macieja Łubieńskiego wraz z braćmi²³⁹.

2.2.6 *Wróblew, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Wróblew, diec. włocławska, kościół par. pw. św. Apostołów Piotra i Pawła*

Początki parafii sięgają prawdopodobnie 1. poł. XIV w. Pierwszy kościół był drewniany. W 1791 r. znajdował się w złym stanie, na wieży nie było nawet krzyża, bo spadł. Miał on wewnątrz 4 ołtarze, a chór stał podparty na dwóch uszkodzonych słupach²⁴⁰. Kościół nie nadawał się nawet do naprawy, dlatego zlecono, aby rozważyć budowę nowego²⁴¹. W czasie wizytacji w 1802 r. odnotowano, że stary kościół jest ruiną, więc rozpoczęto już budowę następnego: *drzewo porżnięte, sprawdzone, y rzemieślnicy rozpoczynają fabrykę*²⁴².

Obecny kościół drewniany wybudowano w 1804 r. Ufundowany został przez Macieja Węgierskiego²⁴³, a poświęcony przez ks. kan. Antoniego Pogorzelskiego 18 maja 1806 r.²⁴⁴ W XIX w. odnawiano go trzykrotnie, w latach: 1853, 1875 i 1881. Świątynię rozbudowano w 1930 r.²⁴⁵ wydłużając jego nawę główną. Skutkiem tej przebudowy jest to, że obecnie wejście do kościoła jest prawie z samej ulicy. W świątyni znajduje się ołtarz główny w stylu barokowym z XIX w.²⁴⁶.

Zaledwie dwadzieścia lat od wybudowania obecnego kościoła, budynek wymagał remontu. W 1824 r. o kościele wiadomo tyle, że podczas nabożeństw, kiedy była burza, to dach tak przeciekał, że ksiądz stał przy ołtarzu cały mokry. Ówczesny gospodarz, ks. Lutomski nie dbał o kościół materialny i duchowy²⁴⁷. Dzwonnicę kościoła naprawiono w 1837 r. Kościelny dach został naprawiony dopiero w 1851 r. za kadencji proboszcza ks. Józefa Szczepankiewicza. Do

²³⁸ K. Szczepkowska, dz., cyt. s. 38.

²³⁹ *Z Dyecezji Kaliskiej*, „Przegląd katolicki” 28 Lutego 1867 r., nr 9, s. 142.

²⁴⁰ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 82.

²⁴¹ Tamże, k. 84.

²⁴² ADWł, sygn. AGG. Wiz. 117, *Opis stanu parafii...*, k. 119.

²⁴³ ks. Maciej Węgierski nie był jedynym fundatorem kościoła, ale jego proboszczem w latach 1790-1810 i wówczas kościół został zbudowany z funduszy parafialnych, licznych darczyńców, a także w części z prywatnych funduszy proboszcza, w: A. Burdelak, *Kościół we Wróblewie ma już 200 lat!*, „Siódma prowincja” (R. LVIII-LIX) 2005, nr 1-2, s. 15.

²⁴⁴ Tamże; ADWł, Akta parafii Wróblew, *Spis inwentarza kościoła parafialnego w Wsi Wróblewie w Dekanacie Stawskim Dyecezji Kujawsko-Kaliskiej w Roku 1853 sporządzony*, [bez sygn., npg].

²⁴⁵ A. Burdelak, dz., cyt., s. 15.

²⁴⁶ K. Szczepkowska, dz., cyt., s. 42; *Rocznik...2011*, s. 776.

²⁴⁷ ADWł, Akta parafii Wróblew, *List Konsystosza Generalnego do parafian parafii Wróblew z dnia 12.02.1824 r.*, [bez sygn., npg].

naprawy pozostały: ściany, podłoga i sygnaturka grożąca zawaleniem²⁴⁸. W 1868 r. dach nadawał się ponownie do naprawy²⁴⁹.

Fot. 15. Kościół par. we Wróblewie.

Dalsza historia kościoła nie jest znana, nie są prowadzone w kościele kroniki parafialne, a dokładniejszy opis architektoniczny kościoła można odnaleźć w *Katalogu zabytków sztuki w Polsce*²⁵⁰.

2.3 Dekanat złoczewski

2.3.1 Brąszewice, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Brąszewice, diec. kaliska, kościół par. pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa i św. Michała Archanioła

Utrudniona droga i dojazd, zwłaszcza w miesiącach zimowych, do kościoła w Wojkowie były główną przyczyną podjęcia działań związanych z utworzeniem nowej parafii w Brąszewicach. Na początku zrodził się pomysł, aby zbudować jedynie kaplicę filialną, do której ksiądz dojeżdżałby co drugi tydzień²⁵¹. Ostatecznie z parafii Wojków została wydzielona samodzielna parafia w Brąszewicach²⁵². Władze diecezji włocławskiej wydały akt erekcyjny

²⁴⁸ ADWł, *Spis inwentarza... 1853 sporządzony*, [bez sygn., npg].

²⁴⁹ ADWł, *Akta parafii Wróblew, Spis inwentarza kościoła parafialnego w Wsi Wróblewie w Dekanacie Stawskim Dyecezyi Kujawsko-Kaliskiej w Roku 1868 sporządzony*, [bez sygn., npg].

²⁵⁰ Opis wystroju kościoła, w szczególności jego zabytków znajduje się, w: K. Szczepkowska, dz., cyt., s. 325-326.

²⁵¹ B. Jakubowska, *Historia parafii p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa i Św. Michała Archanioła w Brąszewicach w latach 1919-2006*, Wrocław 2007 (praca mgr.; PAT we Wrocławiu, promotor: ks. prof. dr hab. Józef Swastek, mps w AP w Brąszewicach), s. 11.

²⁵² *Rocznik diecezji włocławskiej 1991*, Włocławek 1991, s. 649.

ROZDZIAŁ I – HISTORIA PARAFII, KOŚCIOŁÓW I ORGANÓW
2. Rys historyczny parafii i kościołów. Dekanat złoczewski

Fot. 16. Kościół parafialny w Brąszewicach.

parafii 29 września 1919 r.²⁵³ Mieszkańcy, którzy byli inicjatorami pomysłu, zebrali środki finansowe na budowę kościoła w ciągu trzech lat. Świątynię zaczęto wznosić w 1921 r., a już 6 listopada następnego roku bp Stanisław Zdzitowiecki dokonał jej konsekracji²⁵⁴. Pierwszy kościół drewniany z motywami zakopiańskimi według projektu Hugo Kudery 03 maja 1950 r. uległ całkowitemu spaleni.

Kościół nowy murowany, zbudowany został w latach 1952-1956, a uroczyscie konsekrowany 08 września 1956 r. przez bpa Antoniego Pawłowskiego²⁵⁵. Jest to trójnawowa budowla z ołtarzem barokowym z 2. poł. XVII w., z obrazem Trójcy Św. z kościoła Wszystkich Świętych w Sieradzu²⁵⁶. W latach 1965-1967 został pomalowany, a przez kolejne dwa lata wystrajany wewnątrz²⁵⁷. W roku 1973 kościół otrzymał trzy dzwony²⁵⁸. W latach 1999-2000 świątynię pomalowano i odnowiono, a w 2004 r. jej dach pokryto miedzianą blachą²⁵⁹. Dokładniejszą charakterystykę architektoniczną można

znaleźć w opisie kościołów diec. kaliskiej²⁶⁰.

²⁵³ B. Jakubowska, dz., cyt., s. 12.

²⁵⁴ *Diecezja kaliska: parafie - kościoły – kaplice* [...] *Przeszłość i terażniejszość: opracowanie historyczno-źródłowe*, Kuria Diecezji Kaliskiej (wyd.), Kalisz 2016, s. 847.

²⁵⁵ *Rocznik...1991*, s. 649.

²⁵⁶ K. Szczepkowska, dz., cyt., s. 1.

²⁵⁷ *Rocznik...1991*, s. 649.

²⁵⁸ B. Jakubowska, dz., cyt., s. 16.

²⁵⁹ Tamże, s. 17.

²⁶⁰ *Diecezja kaliska...*, s. 847-848.

2.3.2 *Brzeźnio, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Brzeźnio, diec. kaliska, kościół par. pw. św. Idziego*

W odniesieniu do nazwy miejscowości istnieje legenda, że w czasach pogańskich znajdował się tam święty gaj. W nim, podczas misterii pogańskich, ukazał się na brzozie św. Idzi. Stąd pochodzi nazwa Brzeźnio, a lud pogański przyjąwszy chrzest, wystawił w tym miejscu kościół św. Idziego²⁶¹. Początki parafii sięgają XIII w., ale do dziś była ona już dwukrotnie podzielona. W 1603 r. wydzielono z niej parafię Godynice, a w 1971 r. parafię Pyszków²⁶². Pierwsze wzmianki o świątyni w Brzeźniu, ufundowanej prawdopodobnie przez zakon norbertanek, pochodzą z 1456 r.²⁶³ Norbertanki zarządzały kościołem od XIII w. do 1559 r.²⁶⁴ Prawdopodobnie już wtedy zbudowano pierwszą, drewnianą świątynię. Spłonęła ona częściowo w 1628 r., ale po niedługim czasie została odbudowana²⁶⁵. W czasie wizytacji w 1728 r. zapisano, że znajduje się tam drewniana kaplica z obrazem św. Idziego opata²⁶⁶. Ponieważ kościół na początku XVIII w. uległ znacznemu zniszczeniu, zdecydowano o budowie nowego²⁶⁷.

Obecna świątynia wzniesiona została w latach pięćdziesiątych XVIII w. z fundacji Kazimierza Błęszyńskiego²⁶⁸, chorążego sieradzkiego i jego żony Teresy, konsekrowana została w 1761 r.²⁶⁹ przez bpa Hieronima Wielogłowskiego, sufragana przemyskiego²⁷⁰. Kościół jest w stylu późnobarokowym, murowany, trzynawowy, ogrodzony wysokim murem z XVIII w²⁷¹. Przed świątynią znajduje się dzwonnica z jednym dzwonem²⁷². Z tego okresu pochodzi także większość wyposażenia kościoła. Obok niego znajduje się murowana plebania wybudowana w 1802 r.²⁷³ W tymże roku parafia liczyła 1774 wiernych²⁷⁴, co na tle okolicznych parafii daje obraz bardzo licznej. W 1. poł. XIX w. zarówno kościół jak i plebania były w bardzo dobrym stanie²⁷⁵.

²⁶¹ R. Jurowicz, *Święty w srebrnej sukience*, „Opiekun” 2018, nr 5(518), s. 62.

²⁶² ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 68r.

²⁶³ *Rocznik...1991*, s. 651.

²⁶⁴ R. Jurowicz, dz., cyt., s. 62.

²⁶⁵ *Diecezja kaliska...*, s. 850.

²⁶⁶ ADWł, Akta parafii Brzeźnio, sygn. 51024/1, *Spis Fundi Instructi z roku 1879*, [npg].

²⁶⁷ *Diecezja kaliska...*, s. 850.

²⁶⁸ W opracowaniu kurialnym diec. kaliskiej podawane jest nazwisko Błęszyński, w: *Diecezja kaliska...*, s. 851.

²⁶⁹ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 68; A. Ruszkowski, *Zabytki...*, s. 10.

²⁷⁰ R. Jurowicz, dz., cyt., s. 63.

²⁷¹ *Rocznik...1991*, s. 652.

²⁷² K. Szczepkowska, dz., cyt., s. 1-2; *Rocznik...1991*, s. 651.

²⁷³ Z. Neymanowa, dz., cyt., s. 55.

²⁷⁴ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 117, *Opis stanu parafii...*, k. 3.

²⁷⁵ ADWł, Akta parafii Brzeźnio, sygn. 51024/1, *Wizyta dekanalna łącznie z dozorem kościoła parafialnego Brzeźnio, odbyta dnia 11.04.1844 r.*, [npg].

Dopiero w 1848 r. zapisano, że kościół potrzebuje remontu²⁷⁶. W 1868 r. proboszcz odebrał po poprzedniku kościół w opłakanym stanie. Jednak niezwłocznie przystąpił do jego remontu²⁷⁷.

Fot. 17. Fasada kościoła parafialnego w Brzeźniu.

Na początku XX w. sklepienie kościelne pokryto polichromią, którą wykonał Aleksander Przewalski. Odnowiona ona została w latach 1980-1981²⁷⁸.

Kościół z zewnątrz wyremontowany był w XXI w. za kadencji proboszcza ks. kan. Jana Witkowskiego²⁷⁹.

2.3.3 *Burzenin, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Burzenin, diec. kaliska, kościół par. pw. św. Wojciecha i św. Stanisława*

Pierwsze wzmianki historyczne o Burzeninie sięgają XIV w. Był on wtedy prawdopodobnie wsią szlachecką i prężnym ośrodkiem handlowym. Wiadomo, że w 1378 r. był

²⁷⁶ ADWł, Akta parafii Brzeźno, sygn. 51024/1, *Opis wizytacji dziekana dekanatu sieradzkiego w kościele w Brzeźniu z dnia 19.06.1848 r.*, [npg].

²⁷⁷ ADWł, sygn. 51024/1, *Spis...1879*, [npg].

²⁷⁸ R. Jurowicz, dz., cyt., s. 64; *Diecezja kaliska...*, s. 851.

²⁷⁹ R. Jurowicz, dz., cyt., s. 63.

już miastem mającym drewniany kościół²⁸⁰. Prawa miejskie, (które stracił w 1869 r.) uzyskał dzięki zaangażowaniu Spytko Burzeńskiego²⁸¹ na przełomie XIV/XV w.²⁸² W 1561 r. w Burzeninie odbył się synod braci czeskich i kalwinów, ponieważ ich wyznawcą był właściciel miejscowości Hieronim Burzeński²⁸³. Miasto wraz z kościołem ucierpiało na skutek wielkiego pożaru ok. 1630 r.²⁸⁴

Parafia została erygowana na przełomie XII i XIII w. Pierwszy kościół, (który uległ zniszczeniu w niewyjaśnionych okolicznościach w I poł. XVII w.²⁸⁵) był pw. Św. Krzyża i św. Katarzyny, a obecny, ufundowany przez Stanisława Pstrokońskiego, bpa chełmińskiego, pochodzącego z tej miejscowości, konsekrowany przez fundatora w 1642 r.²⁸⁶ jako świątynia pw. świętych: Wojciecha, Stanisława, Ignacego, Franciszka, Barbary, Katarzyny, Rozalii, Teresy i Anny²⁸⁷. Kościół ten wznosił mistrz murarski Bustem z Gidel za sumę 6000 złotych polskich²⁸⁸.

W Burzeninie istniała na przełomie wieków XVII i XVIII kaplica Św. Ducha (lub św. Rocha), ufundowana przez kasztelana Adama Skóraszewskiego, ale była to kaplica bez organów, dlatego została pominięta w tej rozprawie. Podobnie prywatna kaplica we wsi Liguta²⁸⁹.

W 1791 r. kościół parafialny był w złym stanie. Wymagał gruntownego remontu dachu, okien, sklepienia, posadzki i organów²⁹⁰. W 1799 r. został okradziony z kielichów, monstrancji, ampułek, lichtarzy, pereł i lampy wiecznej wykonanej ze srebra²⁹¹. Burzenin do końca XVIII w. był zapisywany jako Buzenin. Kościół uległ zniszczeniu w 1812 r. Został szybko naprawiony, a skradzione paramenty uzupełniono, skoro w 1835 r. świątynia była w dobrym stanie i dobrze wyposażona²⁹². W 1917 r. staraniem ks. Józefa Szymanowskiego kościół został rozbudowany

²⁸⁰ J. Milczarek, *Zarys dziejów Burzenina*, „Na sieradzkich szlakach” (R. XXV) 2010, nr 1/97, s. 9.

²⁸¹ *Rocznik...1991*, s. 653.

²⁸² *Diecezja kaliska...*, s. 853.

²⁸³ Tamże.

²⁸⁴ J. Milczarek, *Zarys...*, s. 9.

²⁸⁵ *Diecezja kaliska...*, s. 854.

²⁸⁶ W 1961 r. została sporządzona umowa z budowniczym o nazwisku Bustem z Gidel, w: R. Krzyżaniak, *Kościół św. Wojciecha BM i św. Stanisława BM w Burzeninie*, „Na sieradzkich szlakach” (R. XXV) 2010, nr 1/97, s. 33; Autor akt wizytacyjnych z 1779 r. pisze o tym, że bp Pstrokoński nie ufundował kościoła, lecz go konsekrował dnia 23.07.1613 r., w: ADWł, sygn. AGG. Wiz. 72, *Wizyta generalna trzech dekanatów: szadkowskiego, wartkiego y uniejowskiego, 1779 r. według przepisu działana i temuż jaśnie oświeconemu panu ofiarowana*, s. 504; A. Ruszkowski, *Zabytki...*, s. 9; ADWł, Akta parafii Burzenin, sygn. 51025/4, *List ks. kan. Balcera Pstrokońskiego z dnia 19.03.1784*, [npg]; ADWł, Akta parafii Burzenin, sygn. 51025/4, *Akt wizytacji parafii Buzenin 1728 r.*, k. 62.

²⁸⁷ *Rocznik...1991*, s. 653.

²⁸⁸ *Diecezja kaliska...*, s. 854.

²⁸⁹ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 53.

²⁹⁰ Tamże, k. 52.

²⁹¹ ADWł, Akta parafii Burzenin, sygn. 51025/4, *Opis inwentarza Sprzętów y Ruchomości Kościoła Buzenińskiego po śmierci śp. xdzia Tomasza Cytackiego (...) 1809 r.*, k. 77.

²⁹² ADWł, Akta parafii Burzenin, sygn. 51025/8, *Opis stanu kościoła w Burzeninie z dnia 07.07.1835 r.*, [npg].

ROZDZIAŁ I – HISTORIA PARAFII, KOŚCIOŁÓW I ORGANÓW
2. Rys historyczny parafii i kościołów. Dekanat złoczewski

o dwie boczne nawy²⁹³. Opis architektoniczny kościoła można odnaleźć w innych opracowaniach²⁹⁴.

Fot. 18. Fasada kościoła parafialnego w Burzeninie.

2.3.4 Godynice, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Brąszewice, diec. włocławska,
kościół par. pw. św. Marcina Bpa i św. Zofii

Pierwotny kościół drewniany pochodził z ok. 1602 r., ufundowany był przez Marcina Biskupskiego, konsekrowany 21 lutego 1603 r.²⁹⁵

²⁹³ *Rocznik...1991*, s. 654; T. Horbacz, *Świątynia parafialna w Burzeninie*, „Na sieradzkich szlakach” (R. XIII) 1998, nr 4/52, s. 20; J. Majdański, *Zabytki i pomniki Burzenina*, „Na sieradzkich szlakach” (R. XVII) 2002, nr 1-2/65-66, s. 8.

²⁹⁴ Opis wystroju kościoła, w szczególności jego zabytków znajduje się w: K. Szczepkowska, dz., cyt., s. 286-287; *Diecezja kaliska...*, s. 854-855.

²⁹⁵ Problematyka imienia fundatora polega na istnieniu dwóch wersji, ponieważ w 1779 r. zapisano, że fundatorem był Biskup Marcin, w: ADWł, sygn. AGG. Wiz. 72, *Wizyta generalna...*, s. 588; W aktach z 1791 r. zapisano, że fundatorem nie był bp Marcin, ale Marcin Biskupski, podkomorzy łączycycki, w: ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 71, Arleta Wencwel podaje także, że podkomorzy łączycycki, Marcin Biskupski

U początku XIX w. parafia liczyła 1178 wiernych²⁹⁶. Kościół opisany dnia 03 lutego 1817 r. był w opłakanym stanie, zagrażający życiu parafian²⁹⁷. Został on zamknięty, a celebrowanie nabożeństw zakazane, dopóki nie zostanie wyremontowany²⁹⁸. W 1881 r. odnotowano: *obecnie kościół jest w dość smutnym stanie, gdyż zgniły z powodu starości grozi upadkiem*²⁹⁹. Akta parafialne opisują, że kościół był w *napostateczniejszej dezolacji*³⁰⁰.

Parafia była przez stulecia oddawana pod zarząd proboszczom sąsiednich parafii, ponieważ nie można było utrzymać proboszcza. Z tego powodu parafianie uczęszczali do innych kościołów. Ostatecznie z parafii stworzono filię parafii Klonowa. W połowie XIX w. stan kościoła oraz plebanii był bardzo zły³⁰¹. Istniała wtedy tylko organistówka, ale również wymagała pilnych napraw. W latach sześćdziesiątych XIX w. ks. Koszuchowski naprawił dach w kościele i ogrodził cmentarze. Parafianie, zbudowani postawą księdza, sami zorganizowali budowę plebanii dla niego i od 22 listopada 1866 r. mieli samodzielnego proboszcza. Wtedy też organizowali środki na wyposażenie kościoła i odnowienie wnętrza³⁰². Ponieważ służący przez dwa wieki kościół drewniany zaczynał już próchnieć, podjęto decyzję o zbudowaniu nowego kościoła w stylu neogotyckim³⁰³, który ostatecznie został wymurowany w 1883 r. i konsekrowany w 1891 r.³⁰⁴ Opis architektoniczny kościoła można odnaleźć w *Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce* i opracowaniu kurialnym³⁰⁵.

wybudował w 1602 r. kaplicę drewnianą, a konsekrował ją w 1603 r. bp przemyski Maciej Pstrokoński, w: A. Wencwel, *Poświęcona Marcinowi i Zofii, Kościół pw. św. Marcina w Godynicach*, „Opiekun” 2017, nr 17(504), s. 62; ADWł, Akta parafii Godynice, sygn. 51063/2, *Opisanie stanu czyli położenia Kościoła Filialnego – Parafialnego Godynice – w Departamencie Kaliskim Egzystującego*, [npg].

Też o tym, że był to jednak Marcin Biskupski może potwierdzić fakt, że w 1641 r. ziemię oraz fundusz na kościół przepisał Krzysztof Biskupski, a najnowsze opracowanie kurialne podaje także Marcina Biskupskiego, w: *Diecezja kaliska...*, s. 857.

²⁹⁶ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 117, *Opis stanu parafii...*, k. 23-26.

²⁹⁷ ADWł, Akta parafii Godynice, sygn. 51063/1, *Protokół z dnia 03.02.1817 r.*, [npg].

²⁹⁸ ADWł, Akta parafii Godynice, sygn. 51063/1, *Protokół okoliczności zapieczętowania kościoła Godynice do konsystosza Generalnego Łowickiego z dnia 28.11.1817 r.*, [npg].

²⁹⁹ *Diecezja kaliska...*, s. 856-857.

³⁰⁰ ADWł, Akta parafii Godynice, sygn. 51063/2, *Opisanie stanu czyli położenia Kościoła Filialnego – Parafialnego Godynice – w Departamencie Kaliskim Egzystującego*, [npg].

³⁰¹ ADWł, Akta parafii Godynice, sygn. 51063/2, *Opis stanu Kościoła w Godynicach z dnia 26.05.1845 r.*, [npg].

³⁰² *Z Dyecezji Kaliskiej*, „Przegląd katolicki” 28 Lutego 1867 r., nr 9, s. 142.

³⁰³ K. Szczepkowska, dz., cyt., s. 9.

³⁰⁴ A. Wencwel, *Poświęcona...*, s. 62; Opis architektoniczny oraz listę proboszczów parafii można znaleźć w: Tamże, s. 62-64, oraz w: *Rocznik...1991*, s. 655.

³⁰⁵ Opis wystroju kościoła, w szczególności jego zabytków znajduje się w: K. Szczepkowska, dz., cyt., s. 293; *Diecezja kaliska...*, s. 858.

Fot. 19. Kościół par. w Godynicach.

*2.3.5 Grabówka, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Burzenin, diec. włocławska,
kościół par. pw. MB Częstochowskiej*

Kościół zbudowano w latach 1981-1986 z inicjatywy ks. Czesława Rawskiego, który wówczas urzędował jako proboszcz w parafii Burzenin. Kościół w Grabówce stanowił filię burzenińskiej parafii, ale w 2000 r. bp Stanisław Napierała erygował ją jako samodzielną parafię. Pierwszym proboszczem był ks. Witalis Marona. Kościół jest jednonawowy z obrazem Matki Bożej Częstochowskiej w ołtarzu³⁰⁶.

Do końca 2022 r. nie zbudowano w kościele organów piszczałkowych.

³⁰⁶ *Diecezja kaliska...*, s. 860.

Fot. 20. Kościół par. w Grabówce³⁰⁷.

2.3.6 Kliczków Mały, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Brzeźnio, kościół pw. św. Jana Nepomucena

Miejscowość Kliczków jest znana od dawna. Pierwsza informacja o niej pochodzi z 1392 r., w której wymieniony jest Jaśko z Kliczkowa, następnie przechodziła ona przez ręce Kliczkowskich, Wiktorowskich i Tarnowskich, którzy byli jej zarządcami aż do 1930 r. Ostatnimi dysponentami do czasu II wojny światowej była rodzina Wierzchlejewskich³⁰⁸.

W 1590 r. ks. bp Stanisław Karnkowski wyodrębnił samodzielną parafię Kliczków z parafii Charłupia Wielka³⁰⁹. Pierwszy kościół pw. (Narodzenia³¹⁰) Najświętszej Maryi Panny i św. Jakuba ufundowali Sebastian i Anna Tarnowscy, dziedzice. Obecna świątynia pochodzi z 1764 r. i została ufundowana przez Rocha Tarnowskiego³¹¹. Nie wiadomo od kiedy parafia ma wezwanie św. Jana Nepomucena³¹². Pierwszy, mały kościół został wybudowany przy okazji erekcji parafii w 1590 r.,

³⁰⁷ Zdjęcie ze strony internetowej parafii, w: <http://www.grabowka.org.pl/index.php/galeria> [dostęp: 31.05.2022 r.].

³⁰⁸ *Diecezja kaliska...*, s. 862; *Kliczkowian droga do wolności*, bez autora, 2018, s. 1.

³⁰⁹ *Rocznik...2011*, s. 764; ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 73.

³¹⁰ Parafia w kilku źródłach ma wezwanie Narodzenia NMP, w: ADWł, sygn. AGG. Wiz. 117, *Opis stanu parafii...*, k. 47; ADWł, Akta parafii Kliczków Mały, *Opis kościoła w Kliczkowie Małym dnia 18.09.1833 r.*, [bez sygn., npg].

³¹¹ ADWł, Akta parafii Kliczków Mały, *Opis kościoła w Kliczkowie Małym dnia 23.07.1861 r.*, [bez sygn.], k. 210.

³¹² *Rocznik...1991*, s. 656; Z. Neymanowa, dz., cyt., s. 58.

ROZDZIAŁ I – HISTORIA PARAFII, KOŚCIOŁÓW I ORGANÓW
2. Rys historyczny parafii i kościołów. Dekanat złoczewski

z funduszu Szczepana Tarnowskiego (Sebastian był dziedzicem za czasów, kiedy tereny należały jeszcze do parafii Charłupia Wielka). Fundator świątyni zbudował także plebanię i podarował ziemię proboszczowi. Parafię erygował prymas Karnkowski. Ponieważ trudno było utrzymać się tutaj proboszczowi, parafia ta często zostawała bez kapłana. W XVIII w. służyli bernardyni ze Złoczewa. W „Przeglądzie katolickim” odnotowano, że *czasem tu tylko przysłano jakiego starego parocha demeryta, by w ustroniu wśród borów lichy żywot pędził, a mniej dawał zgorszenia*³¹³. W połowie XVIII w. kościół spłonął, a na jego miejscu, w 1764 r., postanowiono nowy. Jego fundatorem był Roch Tarnowski³¹⁴. W 1841 r. kościół i wieża wymagały naprawy, ponieważ groziły zawaleniem³¹⁵. Remontu dokonano w 1850 r.³¹⁶. Po tym czasie nie wiadomo dokładnie jakie były losy świątyni, aż do lat 2010-2013, kiedy to przeprowadzono jej generalny remont³¹⁷.

Fot. 21. Kościół w Kliczkowie Małym.

Opis architektoniczny kościoła można odnaleźć w innych opracowaniach³¹⁸.

³¹³ Z Diecezji Kaliskiej, „Przegląd katolicki” 28 lutego 1867 r., nr 9, s. 142.

³¹⁴ *Diecezja kaliska...*, s. 862; *Kliczkowian droga...*, s. 4-7.

³¹⁵ ADWł, Akta parafii Kliczków Mały, *Opis kościoła w Kliczkowie Małym dnia 19.08.1841 r.*, [bez sygn.], k. 83.

³¹⁶ ADWł, Akta parafii Kliczków Mały, *Opis kościoła w Kliczkowie Małym dnia 27.03.1855 r.*, [bez sygn.], k. 124.

³¹⁷ *Kliczkowian droga...*, s. 7.

³¹⁸ Opis wystroju kościoła, w szczególności jego zabytków znajduje się w: K. Szczepkowska, dz., cyt., s. 295-296; *Diecezja kaliska...*, s. 862-863.

2.3.7 Pyszków, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Brzeźnio, kościół pw. NMP Królowej Polski

W Pyszkowie istniała już pod koniec XVIII w. pierwsza kaplica prywatna³¹⁹.

Samodzielna parafia powstała w 1971 r. poprzez wydzielenie z parafii Brzeźnio i Burzenin. Obecny kościół ukończono w 1984 r. i wówczas rozebrano stary, filialny parafii Brzeźnio, który służył tu od 1960 r.³²⁰

Jest to świątynia zbudowana według projektu Mirosława Pasikowskiego na planie ośmioboku. Kościół jest znacznie przeszklony oknami. Jego konsekracji pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski dokonano 13.12.1984 r., a w ołtarzu głównym umieszczono obraz Matki Bożej Częstochowskiej³²¹.

Do końca 2022 r. nie zbudowano w kościele organów piszczałkowych.

Fot. 22. Kościół par. w Pyszkowie.

³¹⁹ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 68.

³²⁰ *Rocznik...1991*, s. 660-661.

³²¹ *Diecezja kaliska...*, s. 865.

ROZDZIAŁ I – HISTORIA PARAFII, KOŚCIOŁÓW I ORGANÓW

2. Rys historyczny parafii i kościołów. Dekanat złoczewski

2.3.8 Stolec, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Złoczew, kościół pw. św. Wawrzyńca

Parafia w Stolcu powstała prawdopodobnie w II poł. XIV w.³²² lub na początku XV w.³²³ Pierwsza informacja o prezbiterze Mikołaju ze Stolca pochodzi z 1403 r. Dane o późniejszych zarządcach parafii pochodzą głównie z akt Archiwum Archidiecezji Gnieźnieńskiej i Archiwum Diecezji Włocławskiej³²⁴. Kolejna wzmianka pochodzi z roku 1449, kiedy to odnotowany był ks. Bogusław, jako proboszcz parafii (Stolec Wielki – Stholecz Maior). Parafia w ciągu lat zmieniała swój zasięg terytorialny³²⁵.

Powstanie pierwszego kościoła było związane z erekcją parafii. Prawdopodobnie w XV w. znajdowały się w nim dwa ołtarze i dwie naprzeciw leżące kaplice.

Kolejna świątynia drewniana pochodziła z 1768 r.³²⁶, została wybudowana przez Filipa Szaniawskiego, starostę bolesławieckiego i jednocześnie właściciela Stolca. Po niemal stu latach użytkowania kościoła zaczęto go odnawiać³²⁷. 16 grudnia 1775 r. został on okradziony ze srebrnych naczyń. Nie zostawiono nawet kielicha do odprawiania Mszy³²⁸.

329. STOLEC, KOŚCIÓŁ PARAF. p. w. Św. WAWRZYŃCA, Z R. 1768. ZBURZONY. NA JEGO MIEJSCU BUDUJE SIĘ NOWA ŚWIĄTYNIA MUROWANA.

Fot. 23. Stary kościół drewniany parafii w Stolcu³²⁹.

³²² T. Grabarczyk, T. Nowak, dz., cyt., s. 124.

³²³ *Rocznik...1991*, s. 661.

³²⁴ T. Grabarczyk, T. Nowak, dz., cyt., s. 123; Z. Szczerbik, dz., cyt., s. 158; E. Bąbka-Horbacz, dz., cyt., s. 667.

³²⁵ S. Zabraniak, *Kościelne dzieje gminy Złoczew*, w: *Monografia Złoczewa*, red. Z. Włodarczyk, Złoczew 2017, s. 516-518.

³²⁶ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 72, *Wizyta generalna...*, s. 527.

³²⁷ S. Zabraniak, dz., cyt., s. 519-520; *Rocznik...1991*, s. 661; A. Wencwel, *Ku czci Wawrzyńca i Walentego*, „Opiekun” 2016, nr 13(473), s. 52.

³²⁸ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 72, *Wizyta generalna...*, s. 529.

³²⁹ *Materiały do architektury polskiej*. T. I: *Wieś i miasteczko*, red. Z. Kalinowski [i in.], Warszawa 1916, s. 122; fotografia dostępna także w Internecie, w:

<http://www.kosciolydrewniane.pl/pages/drewniane/stare/40076.html> [dostęp: 27.05.2022 r.].

W związku z rosnącą liczbą parafian rozpoczęto budowę nowego kościoła, który wybudowano staraniem proboszcza, ks. kan. Mikołaja Rełkowskiego i miejscowych parafian w latach 1912-1925. Jego poświęcenie odbyło się w 1926 r. Jest to budowla ceglana, neogotycka, trójnawowa³³⁰. Konsekracji świątyni dokonał 25 września 1932 r. bp włocławski Karol Radoński³³¹.

W czasie II wojny światowej, po roku 1942, kościół okradziono z wyposażenia i przerobiono na magazyn zboża³³². W 1997 r. zmieniono pokrycie dachu z dachówek ceramicznych na blachodachówkę. W latach 2008-2013 wstawiono w okna witraże³³³.

Fot. 24. Kościół par. w Stolcu.

W bliższej nam historii, w 2017 r. poświęcono w kościele dwa nowe ołtarze: Matki Bożej Fatimskiej i św. Józefa. Wraz z ołtarzami abp Sławoj Leszek Głódź pobłogosławił tablicę, która upamiętnia stulecie objawień fatimskich³³⁴. Opis kościoła pod kątem architektonicznym jest zawarty w innych opracowaniach³³⁵.

³³⁰ S. Zabraniak, dz., cyt., s. 521; A. Ruszkowski, *Zabytki...*, s. 11; W roczniku z 1991 r. podany jest rok konsekracji 1932, w: *Rocznik...1991*, s. 661.

³³¹ A. Wencwel, *Ku czci Wawrzyńca...*, s. 52; Opis architektoniczny kościoła można przeczytać w: Tamże; *Diecezja kaliska...*, s. 867.

³³² U. Łukomska, dz., cyt., s. 353; S. Zabraniak, dz., cyt., s. 521.

³³³ A. Wencwel, *Ku czci Wawrzyńca...*, s. 52.

³³⁴ E. Kotowska-Rasiak, *Święto parafialne w Stolcu*, „Opiekun” 2017, nr 18(505), s. 12.

³³⁵ Opis wystroju kościoła, w szczególności jego zabytków znajduje się w: K. Szczepkowska, dz., cyt., s. 309, oraz w: *Diecezja kaliska...*, s. 867-868.

ROZDZIAŁ I – HISTORIA PARAFII, KOŚCIOŁÓW I ORGANÓW
2. Rys historyczny parafii i kościołów. Dekanat złoczewski

2.3.9 Uników, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Złoczew, diec. kaliska, kościół par.
pw. św. Stanisława Bpa

Parafia powstała prawdopodobnie na przełomie XIII/XIV w.³³⁶, ponieważ pierwsze informacje o Unikowie pochodzą z 1386 r.³³⁷ Pierwsza wzmianka o proboszczu, Stanisławie, pochodzi z 1417 r.³³⁸ Wiadomo, że w kościele znajdował się słynący łaskami obraz św. Stanisława, do którego pielgrzymował Jan Długosz w 1436 r.³³⁹ Podczas wizytacji w 1779 r. zapisano, że kościół istnieje tam przeszło 500 lat³⁴⁰, a w 1791 r. odnotowano, że drewniany kościół staroświecki został postawiony 200 lat temu³⁴¹.

Parafia była rozległa terytorialnie, dlatego wydzielono z niej Rudlice (początek XV w.), parafię Złoczew w 1601 r. oraz później parafię Klonowa w 1828 r.³⁴² Najpóźniej, w roku 1853 utworzono samodzielną parafię Godynice³⁴³. Zasięg terytorialny oraz liczebność parafian opracował dokładnie na podstawie źródeł archiwalnych ks. dr hab. prof. UR Sławomir Zabraniak³⁴⁴. Wiadomo, że podczas wizytacji w 1802 r. było 2195 parafian, co sytuuje ją w gronie dużych ośrodków duszpasterskich³⁴⁵.

Pierwszy kościół drewniany pochodził z początku istnienia parafii, lecz w 1610 r. spłonął³⁴⁶. Drugi, także drewniany, zbudowano w 1622 r.³⁴⁷, konsekrowany był w roku 1631. Znajduje się w nim obraz św. Stanisława słynący łaskami³⁴⁸. Około 1790 r. dobudowano do niego murowaną zakrystię³⁴⁹. Prace przy kościele powoli postępowały. Wprawdzie w 1831 r. założono nowy dach, ale kościół był już spróchniały, bo miał ponad 200 lat³⁵⁰.

³³⁶ T. Grabarczyk, T. Nowak, dz., cyt., s. 124.

³³⁷ S. Zabraniak, dz., cyt., s. 506; E. Bąbka-Horbacz, dz., cyt., s. 661.

³³⁸ T. Grabarczyk, T. Nowak, dz., cyt., s. 144-146.

³³⁹ *Diecezja kaliska...*, s. 870.

³⁴⁰ S. Zabraniak interpretuje akta wizytacyjne z 1779 r., że parafia istnieje od 500 lat: *Data powstania jest nadal nieoczywista, ponieważ w aktach z 1802 r. mówi się już o parafii, która ma pięćset lat*. W aktach jest jedynie wpis, że kościół stoi przeszło 500 lat. Powołuje się do tego na akta z roku 1802, zamiast z roku 1779, w: S. Zabraniak, dz., cyt., s. 506, por. ADWł, sygn. AGG. Wiz. 72, *Wizyta generalna...*, s. 542.

³⁴¹ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 64.

³⁴² Tablica *Historia parafii Uników w kruchcie kościoła*. Parafię Złoczew erygowano w 1601 r., a nie tak jak wskazuje napis na tablicy w 1604 r.; *Rocznik...1991*, s. 663.

³⁴³ S. Zabraniak, dz., cyt., s. 506.

³⁴⁴ S. Zabraniak, dz., cyt., s. 506-507.

³⁴⁵ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 117, *Opis stanu parafii...*, k. 79.

³⁴⁶ *Rocznik...1991*, dz., cyt., s. 664.

³⁴⁷ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 117, *Opis stanu parafii...*, k. 79; Akta wizytacyjne przekazują, że w kruchcie kościoła (w 1810 r.) widniał napis 1622 r., a dodatkowo potwierdza ten rok informacja w dalszym opisie, która mówi, że kościół stoi od 188 lat, w: ADWł, Akta parafii Uników, *Opis kościoła parafialnego i Benefitium iego w czasie Wizyty Dekanalnej pod dniem 2 Lipca r. 1810 w Unikowie na gruncie Plebańskim odbytey*, [bez sygn., npg].

³⁴⁸ Tablica *Historia parafii Uników w kruchcie kościoła*.

³⁴⁹ ADWł, *Opis kościoła... 2 Lipca r. 1810...*, [bez sygn., npg].

³⁵⁰ ADWł, Akta parafii w Unikowie, *Opis kościoła parafialnego w Unikowie z dnia 18.01.1846 r.*, [bez sygn., npg].

W 1870 r., ze względu na zły stan całego kościoła, zdecydowano się go rozbudować³⁵¹. Zastanawiającym jest fakt, że już rok później, w 1871 r. wizytator opisał, że kościół był w stanie dobrym, potrzebującym ewentualnego pomalowania³⁵², a za kilka lat postawiono nowy budynek.

Na jego miejscu stanął w 1877 r.³⁵³ kościół murowany, pokryty blaszanym dachem. Rozbudowany został w 1907 r., a po raz kolejny w latach 1922-1927. W roku 1929 wybuchł pożar i w następnych latach ponownie remontowano kościół³⁵⁴. Kościół murowany został opisany już w 1879 r. jako budowla pokryta dachem, wybudowana w 1877 r. staraniem ks. Marcina Rosińskiego z *funduszu jego i parafian*³⁵⁵.

Fot. 25. Fasada kościoła w Unikowie.

Na fasadzie kościoła widnieje napis: *Matko prowadź w drugim tysiącleciu 966-1966*. Remonty, podczas których przystosowywano kościoły do posoborowych wymagań, zakończono w 1981 r.³⁵⁶ Opis architektoniczny kościoła można odnaleźć w *Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce* oraz opracowaniu kurialnym³⁵⁷.

³⁵¹ *Diecezja kaliska...*, s. 870.

³⁵² ADWł, Akta parafii Uników, *Opis kościoła parafialnego w Unikowie z dnia 5.03.1871 r.*, [bez sygn., npg].

³⁵³ Na tablicy *Historia parafii Uników* w kruście kościoła zapisano, że kościół murowany powstawał w latach 1870-1875 staraniem ks. Marcina Rosińskiego, konsekrowany w 1880 r.; A. Ruszkowski, *Zabytki...*, s. 11. W opracowaniu kurialnym zapisano, że kościół powstał w 1875 r., w: *Diecezja kaliska...*, s. 870-871.

³⁵⁴ S. Zabraniak, dz., cyt., s. 508-509; E. Bąbka-Horbacz, dz., cyt., s. 661-663.

³⁵⁵ ADWł, Akta parafii Uników, *Opis kościoła parafialnego w Unikowie z dnia 18.12.1879 r.*, [bez sygn., npg].

³⁵⁶ S. Zabraniak, dz., cyt., s. 508-509; E. Bąbka-Horbacz, dz., cyt., s. 661-663.

³⁵⁷ Opis wystroju kościoła, w szczególności jego zabytków znajduje się w: K. Szczepkowska, dz., cyt., s. 313; *Diecezja kaliska...*, s. 870-871.

ROZDZIAŁ I – HISTORIA PARAFII, KOŚCIOŁÓW I ORGANÓW

2. Rys historyczny parafii i kościołów. Dekanat złoczewski

2.3.10 Złoczew, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Złoczew, diec. kaliska, kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego – ss. kamedulki

Mieszkańcy Złoczewa początkowo należeli do parafii Uników³⁵⁸, ale dnia 21 maja 1601 r. erygowano parafię złoczewską³⁵⁹. Wraz z erekcją nowej parafii rozpoczęto budowę kościoła, której fundatorem był Andrzej de Roxyce Ruszkowski, miecznik kaliski i właściciel miejscowych ziem³⁶⁰. W uznaniu zasług dla lokalnej społeczności, poświęcono mu kilka tablic umieszczonych w kościołach Złoczewa³⁶¹. Wybudowanie kościoła stało się przyczynkiem do nadania praw miejskich³⁶². Kościół ukończony został prawdopodobnie w 1606 r.³⁶³, ponieważ z tego czasu pochodzi pierwszy inwentarz³⁶⁴, a konsekracji pod wezwaniem Narodzenia NMP dokonał 18 marca 1607 r. prymas Bernard Maciejowski³⁶⁵. W 1608 r. do nowo wybudowanego kościoła i klasztoru, zgodnie z zamysłem fundatora, wprowadzili się bernardyni³⁶⁶. Klasztor uległ znacznej rozbudowie w latach 1684-1687 oraz w 1689 r.³⁶⁷ W czasie potopu szwedzkiego (1655-1660) kościół wraz z biblioteką zakonną zostały okradzione³⁶⁸. W latach 1683-93 zbudowano piętrowy klasztor, połączony z kościołem.

Wskutek pożaru w 1719 r. zniszczone zostały dachy na kościele i klasztorze oraz dzwony i w części mury kościoła³⁶⁹. Prawdopodobnie wtedy zmieniono wezwanie kościoła na Krzyża Świętego³⁷⁰. Kolejny pożar szkodliwy dla kościoła wybuchł w 1808 r.³⁷¹, a następny w 1882 r.³⁷²

³⁵⁸ W. Rozynkowski, W. Sowa, dz., cyt., s. 12.

³⁵⁹ *Diecezja kaliska...*, s. 873; *Rocznik...1991*, s. 647.

³⁶⁰ W. Rozynkowski, W. Sowa, dz., cyt., s. 14-15.

³⁶¹ J. Majdański J., *Złoczewskie tablice epitafijne*, „Na sieradzkich szlakach” (R. XX) 2005, nr 2/78, s. 17-19.

³⁶² W. Rozynkowski, W. Sowa, dz., cyt., s. 14-15.

³⁶³ *W 1603 r. kościół był gotów*, w: H. Wyczawski, *Złoczew*, w: *Klasztory Bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 460; Według tablicy w kruście kościoła *Kościół i klasztor mniszek-kamedulek w Złoczewie* wzniesione były w latach 1603-1607; Akta wizytacyjne z 1791 r. podają, że kościół wymurowany został w 1608 r., w: ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 62; A. Ruszkowski, *Zabytki...*, s. 8.

³⁶⁴ W. Rozynkowski, W. Sowa, dz., cyt., s. 19.

³⁶⁵ *Diecezja kaliska...*, s. 873; S. Zabranak, dz., cyt., s. 532-534; W. Rozynkowski, *Złoczewskie klasztory*, w: *Monografia Złoczewa*, red. Z. Włodarczyk, Złoczew 2017, s. 543; ADWł, sygn. AGG. Wiz. 72, *Wizyta generalna...*, s. 559.

³⁶⁶ H. Wyczawski, dz., cyt., s. 461; W. Rozynkowski, *Złoczewskie...*, s. 544; Według Z. Szczerbika Bernardyni sprowadzeni zostali do Złoczewa w 1600 r., w: Z. Szczerbik, dz., cyt., s. 155; ks. Wojciech Frątczak podaje daty posiadania klasztoru przez bernardynów w latach 1611-1864, w: *Rocznik...1991*, s. 648; Według tablicy w kruście kościoła *Kościół i klasztor mniszek-kamedulek w Złoczewie* bernardyni zarządzali kościołem i klasztorom w latach 1611-1864.

³⁶⁷ W. Rozynkowski, *Złoczewskie...*, s. 545-546.

³⁶⁸ Z. Szczerbik, dz., cyt., s. 148.

³⁶⁹ H. Wyczawski, dz., cyt., s. 462.

³⁷⁰ W. Rozynkowski, *Złoczewskie...*, s. 543.

³⁷¹ H. Wyczawski, dz., cyt., s. 463.

³⁷² Z. Włodarczyk, *Złoczew i okoliczne miejscowości w latach 1815-1914*, w: *Monografia Złoczewa*, red. Z. Włodarczyk, Złoczew 2017, s. 226; Ks. Wojciech Frątczak w roczniku podaje dwa pożary, po których był odnowiony kościół w 1810 r. i 1902 r., w: *Rocznik...1991*, s. 648.

Wiek XIX dla Złoczewa był trudny nie tylko z powodu pożarów, ale także kilkakrotnie powracającej epidemii cholery³⁷³. Jako wotum dziękczynne za ustąpienie *morowego powietrza*, w 1874 r. Zofia i Franciszek Woluwczyńscy ufundowali krzyż przy skrzyżowaniu ulic Lututowskiej z 9. Maja³⁷⁴. W wyniku kasaty klasztorów w Królestwie Polskim w 1864 r.³⁷⁵ budynki kościoła i klasztoru oddano diecezji, zakonników (oprócz jednego D. Tryszkiewicza) przeniesiono do klasztoru w Widawie³⁷⁶.

W czasie II wojny światowej klasztor służył jako kino i sala rozrywki³⁷⁷. Kościół stał się filią parafii św. Andrzeja, a klasztor przerobiono na mieszkania.

W 1949 r. do klasztoru wprowadziły się mniszki kamedułki³⁷⁸. Po ustanowieniu dla nich kapelana, ks. bp Franciszek Korszyński erygował dom zakonny z dniem 27 sierpnia 1954 r., ale formalnej erekcji klasztoru wraz z zaprowadzeniem papieskiej klauzury dokonał dnia 8 grudnia 1956 r. ks. bp Antoni Pawłowski, ordynariusz włocławski³⁷⁹. Powojenny czas był trudny dla zakonu. Z powodu braków personalnych i małej liczby powołań u kamedulek, wspierano klasztor siostrami z innych zgromadzeń. W końcu z dniem 6 maja 1986 r. klasztor bernardyński został przekazany na własność siostrom kamedułkom, a dwa lata później uzyskał pełną samodzielność³⁸⁰.

W 2004 r. poświęcono nową, dobudowaną część klasztoru, która pełni funkcję domu rekolekcyjnego zwanego Pustelnią św. Romualda³⁸¹. O uroku miejsca autorzy opracowań piszą, że w tym klasztorze nawet cisza śpiewa³⁸².

Opis architektoniczny kościoła i klasztoru znajduje się w *Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce*³⁸³. Kościół jest niewidoczny od strony ulicy, ponieważ otaczają go wysokie mury i drzewa.

³⁷³ Z. Włodarczyk, dz., cyt., s. 229.

³⁷⁴ W. Rozynekowski, *Kapliczki, figury i krzyże przydrożne w parafii złoczewskiej*, Toruń 2004, s. 16.

³⁷⁵ Z. Włodarczyk, dz., cyt., s. 226.

³⁷⁶ W. Rozynekowski, *Złoczewskie...*, s. 548-549.

³⁷⁷ U. Łukomska, dz., cyt., s. 353.

³⁷⁸ H. Wyczawski, dz., cyt., s. 464; W. Rozynekowski, *Złoczewskie...*, s. 549.

³⁷⁹ W. Rozynekowski, *Złoczewskie...*, s. 555.

³⁸⁰ Tamże, s. 556.

³⁸¹ W. Rozynekowski, *Złoczewskie...*, s. 547.

³⁸² W. Buryła, *Strojenie duszy*, Warszawa 2014, s. 6; J. Petrowicz, *Złoczew w literaturze*, w: *Monografia Złoczewa*, red. Z. Włodarczyk, Złoczew 2017, s. 638.

³⁸³ Opis wystroju kościoła, z podziałem na: kościół, zabudowania klasztorne, kaplicę, pałac, i kapliczkę i ich zabytków znajduje się w: K. Szczepkowska, dz., cyt., s. 329-332.

Fot. 26. Widok na ołtarz główny i ambonę w przyklasztornym kościele w Złoczewie³⁸⁴.

2.3.11 Złoczew, woj. łódzkie, pow. sieradzki, gm. Złoczew, diec. kaliska, kościół par.
pw. św. Andrzeja Apostoła

Parafia Złoczew wydzielona została 21 maja 1601 r. z parafii Uników³⁸⁵. Drewniany kościół pw. św. Andrzeja powstał w latach 1609-1611. Istniejącą, murowaną świątynię Narodzenia NMP oddano wówczas bernardynom. Drewniany kościół pw. św. Andrzeja rozebrano, a w latach 1613-1617 wybudowano murowany³⁸⁶. Budowniczym był Jerzy Hoffman Mularz³⁸⁷. Konsekrowany został on dopiero w roku 1722 przez bpa Franciszka Kraszewskiego, sufragana gnieźnieńskiego³⁸⁸. W roku 1762 dokonano wielkiego remontu świątyni³⁸⁹. Złoczew, który od 1605 r. miał prawa miejskie, spłonął całkowicie w 1808 r. Prawdopodobnie ucierpiał wtedy także kościół³⁹⁰. W roku 1875 odnowiono kościół, a w 1907 r. dobudowano zakrystię i kruchtę³⁹¹. W czasie II wojny światowej kościół służył jako magazyn³⁹². W latach powojennych istniała

³⁸⁴ Zdjęcie ze strony internetowej klasztoru, w: <https://www.kamedulki.eu/galeria/kosciol-klasztorny/> [dostęp: 31.05.2022 r.].

³⁸⁵ *Rocznik...1991*, s. 647; *Diecezja kaliska...*, s. 873.

³⁸⁶ *Diecezja kaliska...*, s. 874; W. Rozykowski, W. Sowa, dz., cyt., s. 22-23; Z. Szczerbik, dz., cyt., s. 155; W. Rozykowski, *Złoczewskie...*, s. 545; A. Ruszkowski, *Zabytki...*, s. 7.

³⁸⁷ W. Rozykowski, W. Sowa, dz., cyt., s. 34.

³⁸⁸ Tamże, s. 44; *Rocznik...1991*, s. 647; ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 61r.

³⁸⁹ W. Rozykowski, W. Sowa, dz., cyt., s. 29.

³⁹⁰ *Rocznik...1991*, s. 647.

³⁹¹ S. Zabraniak, dz., cyt., s. 534.

³⁹² U. Łukomska, dz., cyt., s. 353.

w Złoczewie orkiestra, która towarzyszyła powracającym pielgrzymom, którzy byli u cudownego obrazu św. Józefa w Kaliszu³⁹³. Swoją muzyką uświetniała także dzień chorych 1947 r., kiedy to udzielono Chrztu św. starszym dzieciom z czasów wojny³⁹⁴. Była to prawdopodobnie orkiestra straży pożarnej, która uczestniczyła także w rezurekcjach³⁹⁵. W życiu muzycznym parafii istotną rolę odgrywał także chór parafialny, który towarzyszył swym śpiewem uroczystości I Komunii św. dnia 17 czerwca 1948 r.³⁹⁶

W czasach powojennych świątynię odnawiano kilkakrotnie³⁹⁷. W 1992 r., na mocy bulli *Totus Tuus Poloniae populus*, Złoczew został włączony do nowo powstałej diecezji kaliskiej. Ordynariuszem diecezji został bp Stanisław Napierała, który w marcu kolejnego roku przeprowadził wizytację kanoniczną w parafii³⁹⁸. Opis architektoniczny kościoła można znaleźć w innych opracowaniach³⁹⁹.

Fot. 27. Kościół par. pw. św. Andrzeja Apostoła w Złoczewie.

³⁹³ W. Rozykowski, W. Sowa, dz., cyt., s. 90.

³⁹⁴ Tamże, s. 92.

³⁹⁵ Tamże, s. 101.

³⁹⁶ Tamże, s. 93.

³⁹⁷ S. Zabraniak, dz., cyt., s. 534.

³⁹⁸ W. Rozykowski, *Z kalendarium parafii św. Andrzeja Apostoła w Złoczewie 1981-2001*, Toruń 2002, s. 37-39.

³⁹⁹ Opis wystroju kościoła, w szczególności jego zabytków znajduje się w: K. Szczepkowska, dz., cyt., s. 328-329 oraz w: *Diecezja kaliska...*, s. 873-874.

3. Informacje historyczne o organach niezachowanych

3.1 Dekanat sieradzki I

3.1.1 Charłupia Mała, kościół par. pw. Narodzenia NMP

W opisie kościoła podczas wizytacji w 1683 r., dokonanym w języku łacińskim, znajduje się zdanie w języku polskim: *Pozytyw nowosprawiony sumptem X. Plebana*⁴⁰⁰.

W 1791 r. w parafii ponownie przeprowadzono wizytację. Zapisano wówczas, że na drewnianym chórze stoi sześciogłosowy pozytyw z tympanem, ale wymaga on remontu⁴⁰¹. Takie też zalecenia zostawił wizytator, aby przeprowadzić remont pozytywu⁴⁰². Parafia była wtedy w złej sytuacji finansowej, co można wnioskować z odnotowanych informacji, że pracował tam od 22 lat organista, Wawrzyniec Kryzkowski, który miał wówczas 55 lat, a którego parafia nie mogła utrzymać⁴⁰³.

W kościele drewnianym w XIX w. na chórze znajdował się ośmiogłosowy pozytyw⁴⁰⁴. Powstał on prawdopodobnie na przełomie XVIII i XIX w. ponieważ w inwentarzu z 1802 r. odnotowano: *Chur na którym organy nowe o ośmiu głosach*⁴⁰⁵. W 1879 r. podczas remontów w parafii wyremontowano dom organisty, co pozwala przypuszczać, że instrument w parafii pozostawał w użytku⁴⁰⁶.

3.1.2 Chojne, kościół par. pw. św. Anny

Pierwsze informacje o organach pochodzą już z 1636 r., kiedy to podczas wizytacji zapisano, że w tym kościele znajdują się sześciogłosowe organy *Organum Vocum 6*⁴⁰⁷. Nie odnaleziono źródeł, czy zostały one zniszczone, ale prawdopodobnie zostały rozbudowane, ponieważ pod koniec XVII w. stały na chórze organy o 8 głosach, które wciąż wymagały remontu⁴⁰⁸.

W 1788 r. inwentarz kościoła, w którym nie ma informacji o organach został spisany w obecności organisty parafialnego Franciszka Stasiewskiego⁴⁰⁹, co pozwala przypuszczać, że kościół dysponował instrumentem.

⁴⁰⁰ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 8, *Acta visitationis totius archidiaconatus Unieioviensis 1683*, s. 212.

⁴⁰¹ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 30.

⁴⁰² Tamże, k. 32.

⁴⁰³ Tamże, k. 29.

⁴⁰⁴ J. Szubzda, *Kościół charłupskie...*, s. 33.

⁴⁰⁵ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 117, *Opis stanu parafii...*, k. 8.

⁴⁰⁶ J. Szubzda, *Kościół charłupskie...*, s. 36.

⁴⁰⁷ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 6, *Acta visitationis totius archidiaconatus Unieioviensis 1636*, s. 167.

⁴⁰⁸ ADWł, Akta parafii Chojne, sygn. 51037/4, *Opis stanu parafialnego w Choinym* [prawdopodobnie z końca XVII w.], [npg].

⁴⁰⁹ ADWł, Akta parafii Chojne, sygn. 51037/4, *Inwentarz parafii w Choinym z 1788 r.*, [npg].

Potwierdzenie tego przypuszczenia można odnaleźć w 1791 r., kiedy podczas wizytacji odnotowano krótki opis chóru: *Chór drewniany wyniosły, do wniyscia niebesieczny niebiesko malowany, w nim Pozytyw stojący o 8. głosach z tympnem reparacyi potrzebujący*⁴¹⁰. Organy były prawdopodobnie czynne, bo w parafii był zatrudniony organista Wincenty Pawnicki, mający 23 lata, który służył od 4 lat⁴¹¹. W zaleceniach powizytacyjnych zlecono proboszczowi, aby wyremontował pozytyw, ale przede wszystkim zbudował nowe i bezpieczne schody na chór⁴¹².

W 1857 r. organy były w stanie dobrym, po remoncie⁴¹³. W 1858 r. na chórze znajdowały się organy⁴¹⁴, a w 1862 r. już wymagały remontu⁴¹⁵. Remont ten zatem był nie do końca udany, lub w kościele panowały złe warunki, ponieważ w 1868 r. uważane były już za całkiem zepsute⁴¹⁶.

W 1876 r. organy zostały wyremontowane przez organmistrza Bielawskiego z Kalisza⁴¹⁷, dodano wówczas do nich jeden głos. Na organach był wypisany rok, ale w dokumencie istnieje nieuzupełniona luka. Remont ten odbył się w czasie, gdy parafią zarządzał ks. Franciszek Drozdowski, tj. po 1872 r.⁴¹⁸ Ile głosów wówczas miały nie wiadomo, bo w opisie kościoła z 1879 r. w miejscu zapisu liczby głosów dokument uległ uszkodzeniu. Zachował się zapis, że chór był w dobrym stanie, świeżo pomalowany, a organy (prawdopodobnie o 9 głosach) nowo wyremontowane, pozłoczone, pomalowane i mające nowe miechy⁴¹⁹. W 1882 r. powtórzono wspomniany zapis, ale dodano, że chór był z organami dziewięciogłosowymi wyremontowanymi, wyzłoczonymi i z nowymi miechami⁴²⁰.

⁴¹⁰ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 49.

⁴¹¹ Tamże, k. 48.

⁴¹² Tamże, k. 51.

⁴¹³ ADWł, Akta parafii Chojne, sygn. 51037/4, *Opis kościoła w Chojnem z dnia 25.07.1857 r.*, [npg].

⁴¹⁴ ADWł, Akta parafii Chojne, sygn. 51037/4, *Opis kościoła w Chojnem podczas wizytacji dziekańskiej z dnia 23.11.1858 r.*, [npg].

⁴¹⁵ ADWł, Akta parafii Chojne, sygn. 51037/4, *Opis kościoła w Chojnem podczas wizytacji dziekańskiej z dnia 18.07.1862 r.*, [npg].

⁴¹⁶ ADWł, Akta parafii Chojne, sygn. 51037/4, *Opis kościoła w Chojnem podczas wizytacji dziekańskiej z dnia 15.08.1868 r.*, [npg].

⁴¹⁷ Organistrzów Bielawskich w historii organów było dwóch: Jan i Stanisław. W literaturze istnieją zapiski, że Jan Bielawski był wychwalany przez samego Stanisława Moniuszkę. Około 1860 r. działał w okolicach Wilna, Kowna i Mińska Litewskiego, w: A. Pietrzyk, *Problemy polskiego budownictwa organowego w drugiej połowie XIX wieku w ogłoszeniach i relacjach korespondentów „Przeglądu Katolickiego”*, w: *Organy i muzyka organowa*, T. II, red. J. Krassowski [i in.], Prace specjalne 16, Gdańsk 1978, s. 106, 119; J. Gołos., *Polskie organy i muzyka organowa*, Warszawa 1972, s. 76, 80, 183.

Stanisław pochodził z Turku, a następnie przeprowadził się do Kalisza i zapewne o niego chodzi w przypadku remontu organów w parafii w Chojnem. W roku 1879 został odnotowany w ogłoszeniu w gazecie „Kaliszanin”, jako posiadający do sprzedaży sześciogłosowe organy, w: K. Rottermund, *Paul de Wit i jego księgi adresowe jako źródło do historii budownictwa organów na ziemiach polskich*, w: *Organy i muzyka organowa*, T. IX, red. J. Krassowski [i in.], Prace specjalne 52, Gdańsk 1994, s. 280; Tenże, *Organistrzowie z Kalisza w XIX i na początku XX wieku*, w: *Organy i muzyka organowa*, T. VI, red. J. Krassowski [i in.], Prace specjalne 40, Gdańsk 1986, s. 342.

⁴¹⁸ ADWł, Akta parafii Chojne, sygn. 51037/4, *Opis kościoła w Chojnem 1876 r.*, [npg].

⁴¹⁹ ADWł, Akta parafii Chojne, sygn. 51037/4, *Opis kościoła w Chojnem 1879 r.*, [npg]; ADWł, Akta parafii Chojne, sygn. 51037/4, *Opis kościoła w Chojnem wizytacji z dnia 4.05.1872 r.*, [npg].

⁴²⁰ ADWł, Akta parafii Chojne, sygn. 51037/4, *Opis kościoła w Chojnem wizytacji 1882 r.* [npg].

Ostatnie archiwalne informacje dotyczą roku 1906, kiedy to chór muzyczny był w dobrym stanie, a na nim organy o dziewięciu głosach⁴²¹. Jest to ostatnia informacja o dziewięciogłosowych organach w kościele, które dotrwały prawdopodobnie do czasów wojennych.

3.1.3 Dąbrowa Wielka, kościół par. pw. św. Michała Archaniola

W 1779 r. na chórze stały siedmiogłosowe organy, lecz nie wiadomo w jakim stanie⁴²². Podczas kolejnej wizytacji w 1791 r. odnotowano, że na chórze stoją organy ośmiogłosowe z tympanem, które wymagają remontu⁴²³. Mimo złego stanu były one jednak w użytku, bo w parafii służył od pięciu lat organista Szymon Gadomski, który miał wówczas 46 lat⁴²⁴. W zaleceniach po wizytacji był zapis, że instrument należy poddać remontowi⁴²⁵. Nie wiadomo skąd wzięła się różnica w liczbie głosów. Być może z pomyłki spisującego inwentarz, bądź z tego, że w międzyczasie dobudowano jeden głos.

W 1846 r. na chórze stał *pozytyw*⁴²⁶, a także w 1851 r. emporę muzyczną opisano jako *chór na którym pozytyw*⁴²⁷. W 1879 r. podczas wizytacji zanotowano, że na chórze stoją organy przerobione z nowymi miechami. Dokonano tego, gdy proboszczem był ks. Franciszek Drozdowski. Był on proboszczem od roku 1872, a opisu dokonano w roku 1879. Organy zostały zatem przerobione w tychże latach⁴²⁸.

W 1923 r. w kościele był *chór z organem*, a w innym inwentarzu bez daty zapisano, że na chórze stał *organ i miech*⁴²⁹.

3.1.4 Sieradz, bazylika mniejsza pw. Wszystkich Świętych

W roku 1636 w kościele, na chórze muzycznym, znajdowały się organy. Jak twierdzą ks. W. Kujawski, K. Urbaniak i B. Kopff: *nie wiadomo jednak nic o nich*⁴³⁰. W aktach wizytacyjnych z tegoż roku widnieje jednak zapis, że na chórze znajdują się duże organy: *Organi magnum in chor eminent*⁴³¹. Można stąd przypuszczać, że instrument ten, a przynajmniej jego prospekt, był okazały względem wyposażenia okolicznych kościołów, ponieważ w żadnej innej parafii archidiakonatu uniejowskiego nie użyto zapisu *organi magnum*. Organy te spłonęły

⁴²¹ ADWł, Akta parafii Chojne, sygn. 51037/4, *Kościół i inwentarz kościelny w Chojnem z 1906 r.*, [npg].

⁴²² ADWł, sygn. AGG. Wiz. 72, *Wizyta generalna...*, s. 600.

⁴²³ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 47.

⁴²⁴ Tamże, k. 46.

⁴²⁵ Tamże, k. 48r.

⁴²⁶ ADWł, Akta parafii Chojne, sygn. 51037/4, *Opis kościoła w Dąbrowie Wielkiej 1846 r.*, [npg].

⁴²⁷ ADWł, Akta parafii Chojne, sygn. 51037/4, *Spis (...) 1851 r.*, [npg].

⁴²⁸ ADWł, Akta parafii Chojne, sygn. 51037/4, *Opis (...) 1879 r.*, [npg].

⁴²⁹ ADWł, Akta parafii Chojne, sygn. 51037/4, *Opis (...) 1923 r.*, [npg].

⁴³⁰ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 68; K. Urbaniak, *Opinia dotycząca stanu historycznych organów Adolfa Homana z 1914 r. w Kolegiacie Wszystkich Świętych w Sieradzu*, Sieradz 2012, [mps w WUOZ], s. 2.

⁴³¹ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 6, *Acta visitationis...*, s. 234.

w pożarze kościoła dnia 07.06.1645 r.⁴³² Dnia 25.01.1712 r. przeprowadzono wizytację, z opisu której wynika, że kościół był w bardzo złym stanie i cały zawilgocony, skąd można przypuszczać, że instrument także, ponieważ wspomniano o niewielkich organach na chórze muzycznym w nawie głównej⁴³³. Istnieje przypuszczenie, że kolejne organy zostały zbudowane przez Andrzeja Majeronowicza w 1647 r. w ramach odbudowy kościoła. Taką wersję, powołując się na Jerzego Gołosa, podtrzymuje także B. Kopff⁴³⁴. Jest ono jednak według autora niniejszej rozprawy mało prawdopodobne, ponieważ w 1700 r. podczas instalowania kolegiaty we farze wspomniano, że nie było organów w kościele⁴³⁵. W 1783 r., za rządów ks. Jakuba Michalskiego, na chórze muzycznym zbudowano 9 głosowe organy, które zachowały się na pewno do lat dwudziestych XIX w.⁴³⁶ Informacja ta jest sprzeczna z zapisem z 1791 r., który opisuje bardzo zły stan kościoła, w którym brakuje posadzki i ołtarzy, a przede wszystkim organów⁴³⁷. Na to źródło powołuje się też ks. W. Kujawski oraz B. Kopff (opisując nawet, że wzmianka ta jest *ewidentnie przesadzona*). Według autora niniejszej publikacji wzmianka ta jest słuszna, ale dotyczy innego kościoła, a dokładnie kościoła Trójcy Świętej, który został rozebrany w 1818 r. i obecnie nie istnieje, jednak wówczas należał do kolegiaty pw. Wszystkich Świętych i stąd źródła opisujące kolegiatę nową zawierają też opisy kolegiaty starej, która była wówczas w złym stanie i wkrótce miała być rozebrana.

Podczas wizytacji w 1791 r. odnotowano istnienie w kościele organów, co więcej, nawet dwóch instrumentów. Jeden znajdował się na chórze, a drugi przy ołtarzu: *Organy w chorze murowanym nowe snycerską robotą nie malowane o 10 głosach górnych, o 7 pedalnych z Bębniem. Organy w chorze drewnianym niedaleko Wielkiego Ołtarza, stare, dawno popsute o 6 głosach*⁴³⁸.

W takim przypadku okazuje się ważną informacją, że w 1790 r. służbę kościelną w parafii stanowił opiekujący się także zakrystią czterdziestoletni organista Aleksander Muszyński, pracujący w parafii od czterech lat⁴³⁹, który miał *do pomocy szesnastoletniego chłopca imieniem Kazimierz, kalikancistę Jakuba Librowskiego i dziada kościelnego Błażeja Trzebskiego*⁴⁴⁰. Wynika stąd, że w kościele były organy, zwłaszcza, że niedziele i święta zaczynano jutrznią *z towarzyszeniem organów*, a po Mszy były śpiewane przez organistę godzinki⁴⁴¹.

⁴³² K. Urbaniak, dz., cyt., s. 2.

⁴³³ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 75.

⁴³⁴ K. Urbaniak, dz., cyt., s. 2.

⁴³⁵ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 33.

⁴³⁶ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 172.

⁴³⁷ Tamże, s. 145.

⁴³⁸ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 36.

⁴³⁹ Tamże, k. 35.

⁴⁴⁰ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 152.

⁴⁴¹ Tamże, s. 153-154.

ROZDZIAŁ I – HISTORIA PARAFII, KOŚCIOŁÓW I ORGANÓW
3. Informacje historyczne o organach niezachowanych. Dekanat sieradzki I

W 1827 r. odnotowano istnienie siedemnastogłosowych organów z 1783 r.⁴⁴² W połowie XIX w. kościół parafialny był bardzo dobrze wyposażony w paramenty liturgiczne. Można na tej podstawie przypuszczać, że zadbane były wówczas organy⁴⁴³. W latach 1878-1923 proboszczem kolegiaty był ks. Władysław Mikołajewski. Jest to o tyle ważne, że za jego pasterzowania w parafii zbudowano w kościele osiemnastogłosowe organy oraz żelazną, kutą balustradę na chórze⁴⁴⁴.

Wiadomo, że na początku XIX w. w świątyni stały dwa instrumenty. Jeden stary sześciogłosowy pozytyw, już nieużywany, ustawiony na drewnianym chórze w prezbiterium. Drugie organy na chórze muzycznym w nawie głównej miały siedemnaście głosów, z tego siedem w Pedale⁴⁴⁵.

3.1.5 Sieradz, kościół pw. św. Stanisława Bpa, poddominikański klasztor
ss. urszulanek Serca Jezusa Konającego

Najstarsze informacje o organach sięgają XVII w., kiedy to w roku 1628 Węgier S. Staub naprawiał organy w klasztorze⁴⁴⁶. Od roku 1635 organistą w Sieradzu był o. Konstanty z Lublina⁴⁴⁷. W 1638 r. zbudowane zostały nowe organy przez Walentego Gorckiego za 1500 zł. Przerabiano je w 1646 r., a w 1663 r. naprawiał je organmistrz Wojciech Libowicz. Tenże organmistrz zbudował wówczas pozytyw na chórze zakonnym za 300 zł, który ufundowała Anna Petronela z Gembic⁴⁴⁸. W 1683 r. podczas wizytacji zapisano, że na chórze był 5 głosowy instrument⁴⁴⁹. Wiek XVII zakończył się pożarem świątyni, po którym runęły sklepienia i najprawdopodobniej zniszczyły ówczesny instrument⁴⁵⁰. Prospekt organów jest barokowy i pochodzi z 1. poł. XVIII w. Ozdobiono go rzeźbami Dawida i aniołów⁴⁵¹. Na połowę XVIII w., jako czas powstania organów, wskazuje także informacja o potrzebie remontu dachu, jako że był *na tyle uszkodzony, że stwarzał poważne zagrożenie nowo sprowadzonym organom*⁴⁵². W opisie kościoła w 1791 r. zapisano, że na chórze znajdują się organy z miechami, ale już zepsute⁴⁵³. Z kolei w zaleceniach powizytacyjnych z 1791 r. wskazano, aby odmalować nowe organy.

⁴⁴² K. Urbaniak, dz., cyt., s. 2.

⁴⁴³ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 171.

⁴⁴⁴ W. Pogorzelski, dz., cyt., s. 28.

⁴⁴⁵ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 148.

⁴⁴⁶ J. Gołos, *Polskie organy i muzyka organowa*, Warszawa 1972, s. 45.

⁴⁴⁷ W. Kapeć, *Organy i organiści w polskich klasztorach dominikańskich od XIII do XX w.*, Lublin 1998, s. 189.

⁴⁴⁸ J. Gołos, *Zarys historii budowy organów w Polsce, Z dziejów muzyki polskiej*, T. XII, Bydgoszcz 1966, s. 163.; W. Kapeć, dz., cyt., s. 61.

⁴⁴⁹ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 8, *Acta visitationis...*, s. 203.

⁴⁵⁰ AKSU, *Program prac remontowych organów 2012* [mps, bez sygn., npg].

⁴⁵¹ K. Szczepkowska, dz., cyt., s. 22; Z. Neymanowa, dz., cyt., s. 52.

⁴⁵² W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 88.

⁴⁵³ ADWł, Akta parafii Sieradz, *Opisanie kościoła zakrystii i innych sprzętów kościelnych konwentu sieradzkiego księży dominikanów pod tytułem Świętego Stanisława B. y Męcz: uczynione przez wielbnego księdza Stanisława Tatarzkiewicza (...) 1791 r.*, [bez sygn., npg].

Ta informacja potwierdza, że organy były zbudowane w XVIII w.⁴⁵⁴ Wiadomo z akt wizytacyjnych, że w 1802 r. przebywało w klasztorze ośmiu ojców, z czego o. Tomasz Schidth pełnił rolę organisty i nauczał w przyklasztornej szkole, ponieważ miał kwalifikacje nauczycielskie⁴⁵⁵. Podczas wizytacji w 1802 r. organy były już naprawione⁴⁵⁶.

3.2 Dekanat sieradzki II

3.2.1 *Charlupia Wielka, kościół pw. św. Bartłomieja Apostoła*

W 1635 r. prawdopodobnie nie było organisty uczącego w szkole, ponieważ pole szkolne nie było uprawiane. Podobnie w 1711 r. odnotowano podczas opisu ziemi szkolnej⁴⁵⁷. Prawdopodobnie nie było wtedy organisty posługującego w parafii i być może nie było nawet organów.

Pierwsza informacja o instrumencie w kościele sięga ostatniej dekady XVIII w. Podczas wizytacji 26 marca 1791 r. odnotowano, że na chórze jest niegrający pozytyw⁴⁵⁸. Organisty w parafii też nie było, ponieważ zmarł rok wcześniej. Prawdopodobnie wtedy muzyka organowa w kościele zamilkła⁴⁵⁹. Sam wizytator zalecił wówczas zarządcy parafii, ks. Wawrzyńcowi Wieczorkiewiczowi, aby ten przyjął organistę, zbudował dla niego dom, a następnie postarał się o wybudowanie nowego pozytywu⁴⁶⁰.

W aktach parafialnych parafii Brzeźno, podczas kwerendy, odnaleziona została karta, która ma opis: *Charlupia Wielka- dalszy ciąg protokołu z dnia 05.07.1832 r.*, w którym istnieją, co prawda, tylko opisy obrazów z charlupskiego kościoła, ale widnieje na niej podpis organisty Kaniewskiego⁴⁶¹. Można zatem przypuszczać, że zrealizowano zalecenia protokołu powizytacyjnego.

3.2.2 *Tubądzin, kościół par. pw. św. Wawrzyńca*

Przedstawiając historię parafii da się zauważyć, że początki były trudne w wymiarze materialnym. Autorzy opracowań podają, że w XVII w. stan parafii był lepszy, bo miała ona szkołę parafialną, w której uczył organista⁴⁶². W 1791 r. w aktach wizytacyjnych odnotowano organistę

⁴⁵⁴ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 45.

⁴⁵⁵ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 197-198.

⁴⁵⁶ ADWł, Akta parafii Sieradz, *Opis kościoła i klasztoru wielebnych księży dominikanów sieradzkich uczynionych 1802 r.*, [bez sygn., npg].

⁴⁵⁷ M. Różański, dz., cyt., s. 107.

⁴⁵⁸ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 75.

⁴⁵⁹ Tamże, k. 74.

⁴⁶⁰ Tamże, k. 76.

⁴⁶¹ ADWł, Akta parafii Brzeźno, sygn. 51024/1, *Charlupia Wielka- dalszy ciąg protokołu z dnia 05.07.1832 r.*, [npg].

⁴⁶² A. Ruszkowski, *Kościół...*, s. 12.

ROZDZIAŁ I – HISTORIA PARAFII, KOŚCIOŁÓW I ORGANÓW
3. Informacje historyczne o organach niezachowanych. Dekanat sieradzki II

Stanisława Wąckowskiego, który grał w parafii na organach od trzech lat⁴⁶³. Na nowym chórze stał wówczas pozytyw pięciogłosowy z bębniem, który był świeżo po remoncie i malowaniu⁴⁶⁴. Podczas wizytacji 16 lipca 1802 r. opisano chór jako *dobry i porządnny, na niem pozytyw o czterech głosach*⁴⁶⁵. W planach był remont mieszkania organisty⁴⁶⁶.

Mimo, że kościół (w 1867 r.) miał ołtarze i zakrystię dobrze wyposażoną, to organów w kościele już nie było. Nie wiadomo co się stało ze starym instrumentem, ale ówczesna kolatorka W. Nimejska nie ufundowała kolejnego. W rocznicę poświęcenia kościoła na plebani spotkali się ziemianie i naradzali się, żeby zbudować instrument w kościele. Od razu na spotkaniu zebrali na ten cel 105 rubli, a w ślad za nimi poszli mieszczanie, którzy złożyli niebawem 75 rubli. Parafia wówczas liczyła tylko 600 dusz. Kolatorka dołożyła niebawem brakującą sumę i sprawiono do kościoła nowe organy⁴⁶⁷.

3.2.3 *Wróblew, kościół par. pw. św. Apostołów Piotra i Pawła*

Pierwsza informacja o organach we Wróblewie pochodzi z 1683 r., kiedy to podczas wizytacji zapisano, że w kościele znajdują się małe, siedmiogłosowe organy zwane pozytywem *organum parvum 7. Vocum, alias Pozytyw*⁴⁶⁸. Kolejna informacja jest dopiero z 1790 r. Wtedy pozytyw na chórze wymagał naprawy i cały chór był w złym stanie⁴⁶⁹. W 1791 r., podczas wizytacji opisano, że na chórze znajduje się pozytyw ośmiogłosowy z tympanem, a jego stan nie uległ zmianie⁴⁷⁰. Wówczas od dwóch lat służył w parafii organista Piotr Kryspiański, mający 21 lat. Miał on także za zadanie uczyć dzieci, ale nie było chętnych⁴⁷¹. W 1810 r. przy parafii nadal mieszkał organista⁴⁷², a w 1815 r. opisano, że mieszka tylko tymczasowo, bo jego mieszkanie nadaje się do rozbiórki⁴⁷³. W latach dwudziestych XIX w. kościół był w bardzo złym stanie. Ze względu na przeciekanie dachu, przypuszczalnie organy były także uszkodzone⁴⁷⁴. W 1853 r.

⁴⁶³ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 17; W dalszym opisie jest informacja, że organiście zapłacono 11 zł, w: Tamże, k. 19.

⁴⁶⁴ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 17.

⁴⁶⁵ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 117, *Opis stanu parafii...*, k. 75.

⁴⁶⁶ Tamże, k. 77.

⁴⁶⁷ *Z Dyecezji Kaliskiej*, „Przegląd katolicki” 28 Lutego 1867 r., nr 9, s. 142.

⁴⁶⁸ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 8, *Acta visitationis...*, s. 189.

⁴⁶⁹ ADWł, Akta parafii Wróblew, *Opisanie stanu plebanii Wróblewskiej(...)* 21.12.1790 r., [bez sygn., npg].

⁴⁷⁰ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 82.

⁴⁷¹ Tamże, k. 81.

⁴⁷² ADWł, Akta parafii Wróblew, *Inwentarz kościoła wróblewskiego (...)* z dnia 05.07.1810 r., [bez sygn., npg].

⁴⁷³ ADWł, Akta parafii Wróblew, *Opis inwentarza sprzętów y ruchomości kościelnych (...)* Wróblew 18.06.1815 r., [bez sygn., npg].

⁴⁷⁴ ADWł, Akta parafii Wróblew, *List Konsystosza Generalnego do parafian parafii Wróblew z dnia 12.02.1824 r.*, [bez sygn., npg].

i w 1868 r. w inwentarzach kościelnych odnotowano, że na drewnianym chórze, wspartym na dwóch filarach znajdują się dziewięciogłosowe organy z tympanem i dwoma miechami⁴⁷⁵.

3.3 Dekanat złoczewski

3.3.1 Brąszewice, kościół par. pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa i św. Michała Archaniola

Z funduszków parafialnych zakupiono 12-głosowe organy firmy Wacława Biernackiego⁴⁷⁶ z Warszawy za sumę 12 tys. zł⁴⁷⁷. Było to w latach 1928-1931, kiedy proboszczem parafii był ks. Jan Wistemberg. Zachowały się one przez czas wojny, ponieważ po obrabowaniu kościoła ówczesny proboszcz ks. Tadeusz Rutkowski napisał, że w kościele zostały tylko ołtarz i rozstrojone organy⁴⁷⁸. Instrument ten spłonął doszczętnie wraz z kościołem w pożarze dnia 3 maja 1950 r.⁴⁷⁹

3.3.2 Brzeźnio, kościół par. pw. św. Idziego

Choć początki parafii sięgają XIII w., to informacje o organach pochodzą dopiero z 1779 r., kiedy to na chórze stał sześciogłosowy pozytyw⁴⁸⁰, który w roku 1791 opisany został jako sześciogłosowy z tympanem⁴⁸¹. W tymże roku organistą w parafii był Walenty Galewicz, który miał lat 30, a od piętnastego roku życia posługiwał w parafii⁴⁸², zarabiając 40 zł⁴⁸³.

W niedatowanym inwentarzu kościoła (prawdopodobnie z roku 1802⁴⁸⁴) opisany jest kościół i chór w bardzo dobrym stanie, na którym stały wówczas, dziesięciogłosowe organy z tympanem w stanie dobrym⁴⁸⁵. Wiadomo, że w parafii zatrudniony był organista, ponieważ dostawał on w dalszym ciągu wynagrodzenie 40 zł⁴⁸⁶. W 1848 r. zapisano, że dziesięciogłosowe

⁴⁷⁵ ADWł, Akta parafii Wróblew, *Spis inwentarza kościoła parafialnego w Wsi Wróblewie w Dekanacie Stawskim Diecezji Kujawsko-Kaliskiej w Roku 1853 sporządzony*, [bez sygn., npg]; ADWł, Akta parafii Wróblew, *Spis inwentarza kościoła parafialnego w Wsi Wróblewie w Dekanacie Stawskim Diecezji Kujawsko-Kaliskiej w Roku 1868 sporządzony*, [bez sygn., npg].

⁴⁷⁶ P. Benk, *Organy firmy Biernackich w kościołach diecezji wrocławskiej [.] Studium instrumentoznawcze*, Lublin 2015 (praca dr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: dr hab. Maria Szymanowicz, prof. KUL, mps w AU KUL), s. 61-68.

⁴⁷⁷ B. Jakubowska, dz., cyt., s. 25.

⁴⁷⁸ Tamże, s. 31-32.

⁴⁷⁹ AP Brąszewice, *Protokół z wizytacji dziekańskiej w Brąszewicach w dniu 17.03.1954 r.*, [bez sygn., npg].

⁴⁸⁰ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 72, *Wizyta generalna...*, s. 573.

⁴⁸¹ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 68.

⁴⁸² Tamże, k. 67r.

⁴⁸³ Tamże, k. 70.

⁴⁸⁴ W opisie zawarta jest najnowsza informacja o wybudowaniu plebanii w 1802 r. przez obecnego rządcę parafii (ks. Błażeja Czupińskiego ur. w 1743 r.), czyli musiał to być początek XIX w. Z dalszych informacji wynika także, że organy były ufundowane właśnie w 1802 r.

⁴⁸⁵ ADWł, Akta parafii Brzeźnio, sygn. 51024/1, *Opis kościoła we wsi Brzeźnio [początek XIX w.]*, [npg].

⁴⁸⁶ Tamże.

ROZDZIAŁ I – HISTORIA PARAFII, KOŚCIOŁÓW I ORGANÓW
3. Informacje historyczne o organach niezachowanych. Dekanat złoczewski

organy na chórze są w dobrym stanie⁴⁸⁷, podobnie w 1868 r. organy dziesięciogłosowe z dwoma miechami⁴⁸⁸. W 1876 r., wraz z licznymi naprawami w kościele, wykonano remont organów i pomalowano chór na zielono⁴⁸⁹. W 1879 r. zapisano: *Na chórze znajduje się organ z dwoma miechami i bębniem o dziesięciu głosach sprawiony w r. 1802 za Rs: 450 przez Petronelę z Radolińskich Bleszczyńską po Ignacym Bleszczyńskim Staroście Brodnickiem wdowę Dziedzicu Dóbr Brzeźnia*⁴⁹⁰.

W 1903 r. organy były w dobrym stanie⁴⁹¹. Następnie o instrumencie w kościele w Brzeźniu karty historii zamilkły na pół wieku.

3.3.3 *Burzenin, kościół par. pw. św. Wojciecha i św. Stanisława*

Akta parafii Burzenin w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku sięgają 1669 r.⁴⁹², jednak pierwsze informacje o organach istnieją z II poł. XVIII w. Podczas wizytacji w 1779 r. na chórze stały ośmiogłosowe organy⁴⁹³. W 1791 r. prawdopodobnie ten sam instrument został opisany jako organy siedmiogłosowe z tympanem, wymagające remontu. W parafii od 24 lat grał na nich Mateusz Jędrzejewski, który miał wówczas 48 lat. Był zarówno organistą, kantorem, zakrystianinem i dyrektorem szkoły. Do pomocy miał syna i dwóch mieszczan. W szkole miał on 19 dzieci do uczenia⁴⁹⁴. Miejscowy organista miał też wynagrodzenie spisane w liście wydatków – 50 zł⁴⁹⁵. Z zaleceń wizytacyjnych wynika, że nakazano proboszczowi w ciągu 3 lat naprawić organy⁴⁹⁶. Podobne zalecenie pojawiło się na początku XIX w.⁴⁹⁷

W 1810 r. na chórze stał pozytyw z dwoma bębnami zepsutymi⁴⁹⁸. Można przypuszczać, że organista siedział tyłem do ołtarza, ponieważ w innym miejscu opisu kościoła odnotowano, że na chórze znajduje się lustro⁴⁹⁹.

⁴⁸⁷ ADWł, Akta parafii Brzeźno, sygn. 51024/1, *Opis wizytacji dziekana dekanatu sieradzkiego w kościele w Brzeźniu z dnia 19.06.1848 r.* [npg]

⁴⁸⁸ ADWł, Akta parafii Brzeźno, sygn. 51024/1, *Opis kościoła z dnia 20.06.1868 r. w związku ze zmianą proboszcza ze zmarłego ks. Wojciecha Bedyńskiego na ks. Konstantyna Pawlińskiego, dotychczasowego proboszcza we Wróblewie*, [npg].

⁴⁸⁹ ADWł, Akta parafii Brzeźno, sygn. 51024/1, *Spis Fundi Instructi z roku 1879*, [npg].

⁴⁹⁰ Tamże.

⁴⁹¹ ADWł, Akta parafii Brzeźno, sygn. 51024/1, *Inwentarz kościoła w Brzeźniu z dnia 04.05.1893 r.*, [npg].

⁴⁹² ADWł, Akta parafii Burzenin, sygn. 51025/4, *Akt z 1669 r.*, [npg].

⁴⁹³ ADWł, sygn.. AGG. Wiz. 72, *Wizyta generalna...*, s. 511.

⁴⁹⁴ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 52.

⁴⁹⁵ Tamże, k. 55.

⁴⁹⁶ Tamże, k. 56.

⁴⁹⁷ ADWł, Akta parafii Burzenin, sygn. 51025/4, *Decretum Reformationis kościoła w Bużeninie. Opis stanu kościoła* [prawdopodobnie początek XIX w.], k. 81.

⁴⁹⁸ ADWł, Akta parafii Burzenin, sygn. 51025/4, *Inwentarz kościoła w Burzeninie 1810 r.*, k. 88.

⁴⁹⁹ Tamże, k. 87.

20 stycznia 1837 r. miało miejsce podpisanie dokumentów dotyczących planowanego remontu organów, który wykonał Mikołaj Załęcki, mieszkaniec wsi Załęcze Wielkie⁵⁰⁰.

3.3.4 Godynice, kościół par. pw. św. Marcina Bpa i św. Zofii

O instrumencie w kościele drewnianym z 1603 r. pierwszą wzmiankę stanowi opis chóru z akt wizytacyjnych z 1802 r.: *Chór drewniany do którego drzwi na zawiasach z szkoblem y wrzecądem bez kłótki. Natym chorze iest Pozytywek mały stary za staraniem i nakładem terażniejszego Rządcy Kościoła kupiony*⁵⁰¹. Proboszczem wtedy był ks. Józef Gorski⁵⁰². Nie wiadomo jak duży był pozytyw, ani dokąd służył parafii, ale prawdopodobnie przetrwał do końca istnienia kościoła drewnianego, czyli do II poł. XIX w. Te informacje potwierdzają dodatkowo akta z wizytacji w 1791 r., kiedy to na chórze nie było organów, a parafia nie zatrudniała organisty⁵⁰³. Nawet w zaleceniach wizytatora znalazł się zapis, że proboszcz *Organistę przyjmie i jego zamiast kościelnego utrzymywać będzie, także Pozytyw do Kościoła sprawi*⁵⁰⁴.

W maju 1810 r. organisty nie było w parafii, ponieważ nie było dla niego ani funduszu, ani zamieszkania⁵⁰⁵.

Kolejne organy zbudował już w kościele murowanym w II poł. XIX w. Jan Spiegel z Rychtalu na Śląsku⁵⁰⁶. Z wklejki w wiatrownicy wynika, że organy zbudowane zostały w 1867 r.

Jednak w aktach parafialnych znajduje się informacja, że dzięki staraniu proboszcza, parafian i rządzących, kościół w Godynicach w latach 1848-1849 otrzymał nowe, pięciogłosowe organy, które wybudował ks. Dyonizy Lebieźniński augustianin z Wieluńskiego klasztoru⁵⁰⁷. Lata wybudowania pozytywu podważa opis kościoła z 1846 r., w którym znajdują się informacje, że na chórze jest *pozytew nowo wystawiony*⁵⁰⁸. Tego, czy był to instrument augustianina czy Jana Spiegła już się nie można dowiedzieć, ponieważ organy zostały rozebrane.

⁵⁰⁰ W. Z. Łyjak, *Adam Orazio Casparini i jego jasnogórskie dzieła*, „Studia Claromontana” 2002, T. XX, s. 166.

⁵⁰¹ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 117, *Opis stanu parafii...*, k. 27.

⁵⁰² Tamże, k. 26.

⁵⁰³ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 70-71.

⁵⁰⁴ Tamże, k. 72.

⁵⁰⁵ ADWł, Akta parafii Godynice, sygn. 51063/2, *Opisanie stanu czyli położenia Kościoła Filialnego – Parafialnego Godynice – w Departamencie Kaliskim Egzystującego*, k. 31.

⁵⁰⁶ A. Kłoczek, *Organy Jana Spiegła we wrocławskiej katedrze (1893-1989). Historia, konstrukcja, struktura brzmieniowa*, „Studia Włocławskie” 2000, T. III, s. 406; M. Dorawa, *Organy Jana Szpigła w katedrze p.w. Wniebowzięcia NMP we Włocławku*, w: *Organy i muzyka organowa*, T. VIII, red. J. Krassowski [i in.], Gdańsk 1991, s. 115.

⁵⁰⁷ ADWł, Akta parafii Godynice, sygn. 51063/2, *Kościół w Godynicach (II poł. XIX w.)*, k. 76; D. Lebieźniński zmarł 02.05.1880 r., w: *Kronika Kościelna*, „Przegląd katolicki” 20 maja 1890 r., nr 21, s. 343-344.

⁵⁰⁸ ADWł, Akta parafii Godynice, sygn. 51063/2, *Opis kościoła w Godynicach dnia 26.04.1846 r.*, k. 88.

Fot. 28. Stary pozytyw w 1982 r. w kościele par. w Godynicach⁵⁰⁹.

W 1958 r. wstawiono nowy miech, wyczyszczono instrument i wstawiono w części nowe piszczałki. Około roku 2000 rozebrano stare organy, aby zrobić miejsce na nowe. Podczas wizyty konserwatora w 2007 r. odnotowano, że resztki starej, zabytkowej szafy organowej składowane są w pomieszczeniu nad zakrystią, a na chórze stoi nowy instrument⁵¹⁰.

3.3.5 Kliczków Mały, kościół pw. św. Jana Nepomucena

W 1791 r. na drewnianym chórze w kościele stał pozytyw sześciogłosowy z tympanem, który wymagał naprawy⁵¹¹. Na organach grał od dzieciństwa mający wówczas 35 lat organista. Oprócz grania uczył także przy parafii dzieci⁵¹².

Podczas wizytacji w 1802 r. odnotowano, że na chórze znajdują się ośmiogłosowe organy, w stanie dobrym, po niedawnym remoncie⁵¹³. Wiadomo też, że były one w użyciu, ponieważ przy kościele mieszkał organista, który w ramach obowiązków, oprócz gry na organach, uczył chętne dzieci czytać i pisać po polsku⁵¹⁴. W 1833 r. i 1841 r. opisano, że na chórze stał sześciogłosowy pozytyw nadający się do remontu⁵¹⁵. W 1855 r., 1858 r. i 1861 r. nie wspomiano o potrzebie

⁵⁰⁹ Fotografia z karty inwentaryzacyjnej M. Frydrycha z 1982 r.

⁵¹⁰ WUOZ, Godynice, *Karta inwentaryzacyjna organów*, M. Frydrych, 1982 r.

⁵¹¹ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 73.

⁵¹² Tamże, k. 72.

⁵¹³ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 117, *Opisy stanu parafii...*, k. 47.

⁵¹⁴ Tamże, k. 46.

⁵¹⁵ ADWł, Akta parafii Kliczków Mały, *Opis kościoła w Kliczkowie Małym dnia 18.09.1833 r.*, [bez sygn.], k. 43; ADWł, Akta parafii Kliczków Mały, *Opis kościoła w Kliczkowie Małym dnia 19.08.1841 r.*, [bez sygn.], k. 84, 101.

remontu, a wiadomo, że w 1850 r. przeprowadzono remont kościoła. Być może wtedy naprawiono pozytyw⁵¹⁶.

W czasie II wojny światowej kościół został zdewastowany, a wraz z nim organy⁵¹⁷.

3.3.6 *Stolec, kościół pw. św. Wawrzyńca*

W 1779 r. w kościele drewnianym stał na chórze sześciogłosowy pozytyw⁵¹⁸. Tenże instrument istniał jeszcze w 1791 r., gdyż opisano go jako pozytyw sześciogłosowy z tympanem, który już wymagał remontu⁵¹⁹. Miejscowy proboszcz dostał zalecenia, aby w najbliższych latach naprawić instrument⁵²⁰, ale był on jeszcze prawdopodobnie sprawny, ponieważ w parafii od dwóch lat służył dwudziestotrzyletni organista, który przy parafii uczył 12 dzieci⁵²¹.

3.3.7 *Uników, kościół par. pw. św. Stanisława Bpa*

Pierwszym historycznym znakiem istnienia organów w Unikowie jest zapis z 1636 r. *Pozytyw Vocum octo*⁵²². Świadczy on o tym, że już wtedy w kościele znajdował się ośmiogłosowy instrument.

W 1779 r. stał na chórze dziewięciogłosowy pozytyw. Musiał to być instrument bardzo stary, ponieważ był on już wówczas zepsuty i wymagający remontu⁵²³. Ten sam pozytyw, dziewięciogłosowy z tympanem, istniał w 1791 r.⁵²⁴ Grał na nim wtedy od czterech lat miejscowy organista Józef Kanicki, mający 30 lat⁵²⁵. Miał on do dyspozycji mieszkanie na plebanii i ogród znajdujący się przy szpitalu, a koszty zapisane w związku z zatrudnieniem organisty to 60 zł⁵²⁶.

Podczas wizytacji w 1791 r. odnotowano także, że pod skrzydłami parafii jest publiczna kaplica w Klonowej z 1787 r. pw. Wniebowzięcia NMP, a w niej chór drewniany z małym pozytywem, który wymagał remontu⁵²⁷. Następnie w Klonowej powstała samodzielna parafia, która obecnie należy do innego dekanatu, dlatego nie jest ona przedmiotem niniejszej rozprawy.

⁵¹⁶ ADWł, Akta parafii Kliczków Mały, *Opis kościoła w Kliczkowie Małym dnia 27.03.1855 r.*, [bez sygn.], k. 125; ADWł, Akta parafii Kliczków Mały, *Opis kościoła w Kliczkowie Małym dnia 01.03.1858 r.*, [bez sygn.], k. 200; ADWł, Akta parafii Kliczków Mały, *Opis kościoła w Kliczkowie Małym dnia 23.07.1861 r.*, [bez sygn.], k. 212.

⁵¹⁷ *Kliczkowian droga...*, s. 29.

⁵¹⁸ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 72, *Wizyta generalna...*, s. 532.

⁵¹⁹ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 57.

⁵²⁰ Tamże, k. 60.

⁵²¹ Tamże, k. 56.

⁵²² ADWł, sygn. AGG. Wiz. 6, *Acta visitationis...*, s. 173.

⁵²³ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 72, *Wizyta generalna...*, s. 544.

⁵²⁴ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 65.

⁵²⁵ Tamże, k. 64.

⁵²⁶ Tamże, k. 66.

⁵²⁷ Tamże, k. 65.

ROZDZIAŁ I – HISTORIA PARAFII, KOŚCIOŁÓW I ORGANÓW
3. Informacje historyczne o organach niezachowanych. Dekanat złoczewski

W czasie wizytacji w 1802 r. nie odnotowano obecności instrumentu w kościele, ale w 1810 r. zapisano, że na chórze muzycznym były dziewięciogłosowe organy w dobrym stanie⁵²⁸. W latach: 1842, 1846, 1848, 1863, 1865 na chórze nadal znajdowały się organy dziewięciogłosowe, ale miechy potrzebowały już naprawy, a w pozytywie brakowało niektórych piszczałek. Na plebani mieszkał wtedy miejscowy organista⁵²⁹. W 1871 r. opisano tylko, że w kościele jest drewniany chór, a na nim organy⁵³⁰.

Kolejny instrument został zbudowany w nowym, murowanym kościele. W 1879 r. opisano, że stoją w nim nowe, jedenastogłosowe organy z nowymi miechami⁵³¹. Zostały one zbudowane w latach 1877-1879⁵³². Z I poł. XX w., wiadomo tylko tyle, że zachowała się szafa organowa, ponieważ jej wnętrze wskutek remontów kościoła uległo całkowitemu zniszczeniu, a następnie przed 1971 r. całkowicie zaginęło⁵³³.

3.3.8 Złoczew, kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego – ss. kamedulki

W 1757 r. została przeprowadzona renowacja organów. Niestety nie wiadomo z którego roku one pochodziły, ale przypuszczalnie były zbudowane po pożarze i po założeniu dachu, którego montaż ukończono w 1724 r.⁵³⁴ W 1779 r. na chórze stał pozytyw sześciogłosowy, prawdopodobnie ciągle ten sam⁵³⁵. W 1802 r. opisano w inwentarzu organy jako duże i znaczne. Nie wiadomo, czy opisany w ten sposób został sześciogłosowy pozytyw, czy były to już inne organy. Nie wiadomo także jaki był ich stan, ale prawdopodobnie były sprawne, ponieważ grał na nich organista Wiktoryn Poztowski⁵³⁶. Na początku 1819 r. w kościele bernardynów był remont

⁵²⁸ ADWł, Akta parafii Uników, *Opis kościoła parafialnego i Benefitium jego w czasie Wizyty Dekanalnej pod dniem 2 Lipca r. 1810 w Unikowie na gruncie Plebańskim odbytey*, [bez sygn., npg].

⁵²⁹ ADWł, Akta parafii Uników, *Opis kościoła parafialnego w Unikowie z dnia 02.07.1842 r.*, [bez sygn., npg]; ADWł, Akta parafii Uników, *Opis kościoła parafialnego w Unikowie z dnia 18.01.1846 r.*, [bez sygn., npg]; ADWł, Akta parafii Uników, *Opis kościoła parafialnego w Unikowie z dnia 04.04.1848 r.*, [bez sygn., npg]; ADWł, Akta parafii Uników, *Opis kościoła parafialnego w Unikowie z dnia 02.06.1863 r.*, [bez sygn., npg]; ADWł, Akta parafii Uników, *Opis kościoła parafialnego w Unikowie z dnia 16.06.1865 r.*, [bez sygn., npg].

⁵³⁰ ADWł, Akta parafii Uników, *Opis kościoła parafialnego w Unikowie z dnia 5.03.1871 r.*, [bez sygn., npg].

⁵³¹ ADWł, Akta parafii Uników, *Opis kościoła parafialnego w Unikowie z dnia 18.12.1879 r.*, [bez sygn., npg].

⁵³² *Organum novum decoratum undecim vocibus composit*, w: ADWł, Akta parafii Uników, *Opis kościoła parafialnego w Unikowie z 1894 r.*, [bez sygn., npg].

⁵³³ E. Bąbka-Horbacz, dz., cyt., s. 666.

⁵³⁴ H. Wyczawski, dz., cyt., s. 462; E. Bąbka-Horbacz, dz., cyt., s. 681, 685.

⁵³⁵ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 72, *Wizyta generalna...*, s. 562.

⁵³⁶ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 117, *Opisy stanu parafii...*, k. 125.

organów wykonany przez Franciszka Schefflera⁵³⁷. Organy kolejne zbudował w II poł. XIX w. Jan Spiegel z Rychtalu na Śląsku⁵³⁸.

Z historii powojennej, z przekazów ustnych sióstr kamedulek, wiadomo tylko tyle, że organy były zrabowane podczas wojny. Jedna z sióstr⁵³⁹ zakonnych wspominała, że widziała kiedyś zdjęcia klasztoru, na którym plot był zbudowany z puszczalek organowych. Od tego czasu nie ma żadnych informacji o istnieniu organów w przyklasztornym kościele.

3.3.9 Złoczew, kościół par. pw. św. Andrzeja Apostoła

Podczas wizytacji w 1683 r. odnotowano, że kościół był bardzo zaniedbany i nie było w nim wyposażenia⁵⁴⁰. Prawdopodobnie nie było wtedy w nim jeszcze organów.

Zapisy wizytacyjne z 1791 r. udokumentowały, że w owym roku, już od pięciu lat, organistą był Franciszek Filipowicz, który miał 47 lat⁵⁴¹. Wtedy pojawiła się pierwsza informacja, że na chórze drewnianym, pomalowanym na biało, znajdował się sześciogłosowy pozytyw z tympałem, wymagający naprawy⁵⁴². W 1802 r. organy były już w złym stanie⁵⁴³.

W 1810 r. ks. Szymański przyjął na stanowisko organisty Zakrzewskiego⁵⁴⁴. W 1829 r. organy były w złym stanie: *pozytyw o Siedmiu głosach zdezcelowany*⁵⁴⁵. W 1842 r. i 1856 r. także opisane są organy siedmiogłosowe stare i zepsute kocioł⁵⁴⁶.

W 1861 r. opisano dość obszernie instrumenty muzyczne. Poza zepsutym kotłem na chórze stały organy. Miały one dwa nowe miechy i były już ośmiogłosowe, gdyż staraniem ówczesnego proboszcza ks. Blumskiego, z dobrowolnych składek parafian, został dobudowany jeden głos⁵⁴⁷.

⁵³⁷ W. Z. Łyjak, *Organy i organmistrzowie w Łowiczu*, w: *Organy i muzyka organowa*, T. IV, red. J. Krassowski [i in.], Gdańsk 1982, s. 124-125; K. Dola, *Organy Godefrida Wilhelma Schefflera w kościele Świętych Piotra i Pawła (seminaryjnym) w Nysie*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 1995, T. XV, s. 397.

⁵³⁸ M. Dorawa, dz., cyt., s. 115; A. Klocek, *Organy i organiści kościoła katedralnego we Włocławku (ok. 1420 r. – 1996 r.)*, Lublin 1997 (praca mgr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: ks. prof. dr hab. Jan Chwałek, AU KUL), s. 38.

⁵³⁹ Siostra nieznaną z imienia i nazwiska, ponieważ rozmowa była prowadzona przez domofon na furcie klasztoru.

⁵⁴⁰ W. Rozynkowski, W. Sowa, dz., cyt., s. 43.

⁵⁴¹ Tamże, s. 36. ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 60.

⁵⁴² W. Rozynkowski, W. Sowa, dz., cyt., s. 46; ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 61.

⁵⁴³ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 117, *Opis stanu parafii...*, k. 122.

⁵⁴⁴ ADWł, Akta parafii Złoczew, *Umowa o pracę z organistą Zakrzewskim z dnia 24.04.1810 r.*, [bez sygn., npg].

⁵⁴⁵ ADWł, Akta parafii Złoczew, *Opis kościoła z dnia 19.02.1829 r.*, [bez sygn., npg].

⁵⁴⁶ ADWł, Akta parafii Złoczew, *Opis kościoła z dnia 19.02.1842 r.*, [bez sygn., npg]; ADWł, Akta parafii Złoczew, *Opis kościoła z dnia 21.04.1856 r.*, [bez sygn., npg].

⁵⁴⁷ ADWł, Akta parafii Złoczew, *Opis kościoła z dnia 18.06.1861 r.*, [bez sygn., npg].

4. Historia instrumentów istniejących

4.1 Dekanat sieradzki I

4.1.1 Charłupia Mała, kościół par. pw. Narodzenia NMP

Jeden z charłupskich proboszczów, ks. Wacław Gajzler, po zakończeniu budowy kościoła, podjął się wybudowania organów. Zadanie to powierzył pracowni Adolfa Homana z Warszawy⁵⁴⁸, który (jak błędnie twierdzi J. Szubzda) wybudował dwunastogłosowy instrument⁵⁴⁹. Wiadomo, że jest to nieprawdziwe stwierdzenie, ponieważ organy zbudował Wojciech Gadko z Warszawy⁵⁵⁰ jako opus 31.

Mirosław Frydrych w lipcu 1982 r. opisał stan organów w kościele parafialnym zakładając kartę inwentaryzacyjną. Zapisał on wtedy, że instrument pochodzi z 1916 r., prospekt zachowany jest w stylu neogotyckim, a budowniczym, według tabliczki, jest Wojciech Gadko z Warszawy. Miały one 12 głosów, trakturę pneumatyczną, jeden Manual i Pedal.

Fot. 29. Tabliczka budowniczego organów w kościele par. w Charłupi Małej⁵⁵¹.

W ankiecie z 1982 r. zaznacza on, że instrument miał mechaniczną trakturę i ośmiogłosową dyspozycję (głosy wymienione w zapisie na karcie)⁵⁵². Podczas opisu napływu pielgrzymów we wrześniu 1937 r. związanego z koronacją obrazu Matki Bożej wiadomo, że śpiewy pieśni

⁵⁴⁸ Adolf Homan rozpoczął swoją działalność prawdopodobnie w Wilnie po roku 1880, a od 1892 jego firma znajdowała się w Warszawie, w: A. Pietrzyk, *Problemy polskiego budownictwa organowego...*, s. 112.

⁵⁴⁹ J. Szubzda, *Kościół...*, s. 37; Ks. Wacław Michał Gajzler na kartach historii zapisał się jako przyjaciel muzyki organowej. W każdej parafii, w jakiej był, zlecał remonty lub budowy nowych organów. W 1907 r. został administratorem parafii Kruszyn, gdzie wybudowano nowe organy, w: Tamże, s. 40; W innym miejscu ks. W. Sarnik informuje, że ks. Wacław Gajzler[!] w latach 1916-1919 ufundował czternastogłosowe organy, w: W. Sarnik, *Wystrój artystyczny wnętrza świątyni p.w. Narodzenia NM Panny w Charłupi Małej*, „Na sieradzkich szlakach” (R. XXII) 2007, nr 2-3, s. 43.

⁵⁵⁰ Wojciech Gadko (Wojciech Gatka) pracował na początku działalności w firmie Blomberga, która około 1904 r. zbankrutowała. Wtedy założył swój prywatny warsztat. Zmarł 11.09.1933 r., w: J. Gołos, *Polskie organy i muzyka organowa*, Warszawa 1972, s. 81, 111; Tenże, *Zarys historii budowy organów w Polsce*, w: *Z dziejów muzyki polskiej*, T. XII, Bydgoszcz 1966, s. 105; W. Łyjak, *Szkoła warszawska w aspekcie biograficznym*, w: *Organy i muzyka organowa*, T. IX, red. J. Krassowski [i in.], Prace specjalne 52, Gdańsk 1994, s. 317; <https://zabytkoweinstrumenty.wordpress.com/2019/01/05/wojciech-gadko-organmistrz-z-waszawy/>, [dostęp: 08.03.2023 r.].

⁵⁵¹ źródło: https://www.organy.pro/instrumenty.php?instr_id=2350 [dostęp: 16.05.2022 r.].

⁵⁵² WUOZ, *Karta inwentaryzacyjna organów w kościele parafialnym w Charłupi Małej*, opr. M. Frydrych, 1982 r.

maryjnych wspomagane były grą organów⁵⁵³. W 2005 r. przeprowadzono gruntowny remont organów przez firmę Chojnackiego⁵⁵⁴. Wiadomo, że podczas tego remontu wymieniono obudowę kontuaru, przez którą nie można było dostać się do jego mechanizmów i nieprofesjonalnie połatano uszczerbki w drewnie obudowy szafy organowej⁵⁵⁵. Można przypuszczać, że remont był wykonany mało profesjonalnie, skoro odnotowano w późniejszych dokumentach te spostrzeżenia.

W 2017 r. dokonano kapitalnego remontu organów pod nadzorem konserwatora. Dnia 27 lutego 2017 r., jak wynika z notatki służbowej konserwatora zabytków, odbyło się spotkanie dotyczące prac konserwatorskich. Podczas spotkania obecni byli: Ewa Kozołup, starszy specjalista do spraw zabytków ruchomych z ramienia Urzędu Ochrony Zabytków w Łodzi – Delegatura w Sieradzu, ks. Józef Szygenda, przedstawiciel Diecezjalnej Komisji Muzyki Kościelnej oraz proboszcz parafii ks. prałat Grzegorz Drzewiecki. Ustalono, że problemy w działaniu organów wynikają ze zmiennej wilgotności w kościele oraz obecności drewnojadów, a kapitalnym remontem zajmą się konserwatorzy dzieł sztuki we współpracy z organmistrzem⁵⁵⁶. O nadzór nad całością przedsięwzięcia i uzgodnieniem planu prac poprosił konserwatora proboszcz parafii dnia 1 marca 2017 r.⁵⁵⁷

W wyniku remontu, poza dokumentacją organmistrzowską, powstała powykonawcza dokumentacja konserwatorska z odnowienia prospektu, który wykonał zespół dyplomowanych konserwatorów dzieł sztuki: Karolina Pyrkosz i Katarzyna Róg⁵⁵⁸.

Przed rozpoczęciem prac szafa organowa była bardzo zabrudzona, a do tego podziurawiona przez owady żerujące w drewnie. Doprowadziło to do obniżenia wytrzymałości na obciążenia i do licznych pęknięć. Z oględzin konserwatorów wynikało także, że wcześniejsze remonty przy prospekcie były mało profesjonalne⁵⁵⁹. Prace naprawcze polegały na wykonaniu pełnej dokumentacji fotograficznej, demontażu prospektu, wykonaniu ponownej dokumentacji fotograficznej, oczyszczeniu elementów prospektu, usunięciu kilku warstw szelaku, nałożeniu środka owadobójczego, impregnacji drewna, rekonstrukcji ubytków, naprawy zniszczeń mechanicznych, nałożeniu werniksu retuszarskiego, a w końcu wykonaniu złoceń, zabezpieczeniu

⁵⁵³ J. Szubzda, *Trzy wydarzenia...*, s. 23.

⁵⁵⁴ *Rocznik...2011*, s. 744; Konserwator zabytków Ewa Kozołup podaje, że remont został wykonany w 2006 r. przez firmę Chojnackiego, w: WUOZ, E. Kozołup, *Notatka służbowa z dnia 27.02.2017 r.*

⁵⁵⁵ A. Sutowicz, *Program prac remontu organów w Sanktuarium Matki Bożej Księżnej Sieradzkiej w Charłupi Małej*, Sędziejowice 2017, s. 3; K. Pyrkosz, K. Róg, *Program konserwacji Prospektu Organowego z kościoła pw. Narodzenia NMP z Charłupi Małej*, 2017, [npg].

⁵⁵⁶ E. Kozołup, dz., cyt.

⁵⁵⁷ WUOZ, ks. G. Drzewiecki, *Prośba do Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków o uzgodnienie prac dot. organów z dn. 01.03.2017 r.*

⁵⁵⁸ WUOZ, *Konserwacja i restauracja prospektu organowego z kościoła pw. Narodzenia NMP z Charłupi Małej*, 2017.

⁵⁵⁹ Tamże, s. 2.

ROZDZIAŁ I – HISTORIA PARAFII, KOŚCIOŁÓW I ORGANÓW
4. Historia instrumentów istniejących. Dekanat sieradzki I

prospektu i wykonaniu dokumentacji konserwatorskiej⁵⁶⁰. Dokumentacja ta szczegółowo opisuje techniki i środki użyte podczas wykonywanych prac. Zawiera ona obszerną dokumentację fotograficzną⁵⁶¹. Restauracja prospektu została zakończona w sierpniu 2017 r.

Od strony organmistrzowskiej prace remontowe zostały zaplanowane i posiadają dokumentację. Remontu organów podjął się Andrzej Sutowicz. Od marca do lipca 2017 r. został wyremontowany generalnie cały instrument⁵⁶².

4.1.2 Chojne, kościół par. pw. św. Anny

O początkach obecnych organów w Chojnym wiadomo tyle, że po II wojnie światowej, w czasie której kościół służył jako wojskowy magazyn, powiększono chór muzyczny. Na upamiętnienie faktu, że podczas II wojny światowej kościół był magazynem broni, przerobiono chór i wsparto go na dwóch lufach armatnich⁵⁶³. Następnie wybudowano organy, a według przekazów ustnych, środki finansowe na ich budowę pozyskano z wycinki i sprzedaży drzew z parafialnego cmentarza⁵⁶⁴. Wybudowano je prawdopodobnie około roku 1950, a budowniczymi byli B. Komorowski i Z. Pietrzak z Włocławka⁵⁶⁵.

1 listopada 1957 r. podpisano w parafii umowę pomiędzy proboszczem a kościelnym Franciszkiem Korpą. W obowiązkach kościelnego zapisano, że jeśli jest potrzeba ma on kalikować na chórze, a za pogrzeby i śluby dostaje kwotę w wysokości połowy wynagrodzenia organisty, tak więc wiadomo, że organy były sprawne i grał na nich organista⁵⁶⁶. Rok później w inwentarzu parafialnym opisano, że na chórze były organy sześciogłosowe, z jednym Manuałem, a organista mieszkał w organistówce przy parafii⁵⁶⁷. 12 czerwca 1979 r. dokonano bardzo ważnego wpisu w spisie własności kościelnej, że organy są świeżo po generalnym remoncie⁵⁶⁸. 5 listopada 1982 r. organmistrz z Kalisza Ignacy Druźbiak zakończył naprawę organów, polegającą na czyszczeniu, konserwacji i strojeniu całego instrumentu⁵⁶⁹. Na przełomie czerwca i lipca 1997 r. parafię

⁵⁶⁰ Tamże, s. 10-14.

⁵⁶¹ Tamże, s. 14-46.

⁵⁶² Opis remontu i zdjęcia zamieszczone na stronie internetowej firmy, w: <http://www.organmistrz.com/CharlupiaMala.html>, [dostęp: 05.01.2022 r.].

⁵⁶³ ADWł, Akta parafii Chojne, *Kwestionariusz dotyczący Sanktuarium Chojne z 1983 r.*, sygn. 51037/5, [npg].

⁵⁶⁴ Informacje ustne o historii parafii i organów w Chojnem, ks. proboszcz mgr Rafał Zatorski.

⁵⁶⁵ Informacja zapisana na tabliczce na kontuarze organów.

⁵⁶⁶ ADWł, Akta parafii Chojne, *Umowa o pracę między proboszczem a kościelnym z dnia 01.11.1957 r.*, sygn. 51037/4, [npg].

⁵⁶⁷ ADWł, Akta parafii Chojne, *Parafia Chojne. Inwentarz kościoła z dnia 05.07.1958 r.*, sygn. 51037/4, [npg].

⁵⁶⁸ ADWł, Akta parafii Chojne, *Spis własności kościelnej w Parafii św. Anny w Chojnem z dnia 12.06.1979 r.*, sygn. 51037/4, [npg].

⁵⁶⁹ AP Chojne, *Kronika parafialna z lat 1965-1999*, s. 108.

odwiedził pewien organmistrz z Wrocławia⁵⁷⁰ i stwierdził, że organy wymagają gruntownego remontu⁵⁷¹.

W Roczniku Diecezji Włocławskiej widnieje zapis, że w 2004 r. wykonano kapitalny remont organów⁵⁷². Zapis ten jest niezgodny z prawdą, ponieważ dokonano wtedy tylko wyceny remontu, do którego ostatecznie nie doszło, a skończyło się na uruchomieniu niedziałających głosów i drobnych poprawkach stroju⁵⁷³.

Ostatnia naprawa organów miała miejsce za czasów obecnego proboszcza, ks. Rafała Zatorskiego w sierpniu 2021 r., kiedy to wymieniono mieszki i nastrojono instrument. Prace te wykonał organmistrz Łukasz Ziółkowski z Torunia⁵⁷⁴.

4.1.3 Dąbrowa Wielka, kościół par. pw. św. Michała Archanioła

W latach 1872-1879 przerobiono pozytyw w kościele i zbudowano do niego nowe miechy. Prawdopodobnie z tego czasu pochodzi obecny instrument.

W 1918 r. wymieniono piszczałki Pryncypału na nowe, cynkowe. Prace te wykonał organmistrz Wojciech Gadko. W czasach powojennych rozbudowano świątynię i przeniesiono cały instrument na nowo zbudowaną emporę muzyczną nad wielkie drzwi, a wraz z przeprowadzoną elektryfikacją, w latach pięćdziesiątych XX w., założono elektryczną dmuchawę do organów⁵⁷⁵.

O XIX-wiecznym instrumencie nieznanego budowniczego napisał w 1982 r. M. Frydrych w karcie inwentaryzacyjnej. Opisuje on siedmiogłosowy pozytyw z XIX w. z trakturą mechaniczną. Instrument o jednym Manuale bez Pedalu w stanie dobrym. Podaje wówczas dyspozycję:

Manual

1. Flet 8'	5. Pryncypał 4'
2. Aeolina 8'	6. Flet otwarty 4'
3. Gemshorn 8'	7. Mixtura 2' 3 ch.
4. Salicjonał 8'	

Zapisał on także, że ks. Henryk Wieczorek 09.08.1980 r. spisał orzeczenie, że Wojciech Gadko remontował organy, dostawił siódmy głos, Salicjonał umieścił na przystawce

⁵⁷⁰ Zapewne chodziło o organmistrza Remigiusza Cynara z Wrocławia, który w tym czasie budował instrument w kościele Najświętszego Serca Jezusowego w pobliskim Sieradzu.

⁵⁷¹ AP Chojne, *Kronika parafialna...*, s. 242.

⁵⁷² *Rocznik...2011*, s. 750.

⁵⁷³ Informacje..., ks. proboszcz mgr Rafał Zatorski.

⁵⁷⁴ Jw.

⁵⁷⁵ Informacje ustne przekazane przez Wojciecha Smolińskiego, wieloletniego organistę parafii w Dąbrowie Wielkiej.

ROZDZIAŁ I – HISTORIA PARAFII, KOŚCIOŁÓW I ORGANÓW

4. Historia instrumentów istniejących. Dekanat sieradzki I

pneumatycznej, co uniemożliwiało wejście do instrumentu. Zalecał on wówczas kolejny remont na lata 1983-1984.

Około 1990 r. organmistrz Antoni Góralczyk z Burzenina wymienił dmuchawę w organach i umieścił ją w skrzyni na zewnątrz kościoła. Wtedy też dokonał remontu generalnego instrumentu. W latach dziewięćdziesiątych organy czyszczono i strojono, a prace te wykonał nieznany organmistrz z okolic Poddębic. Dmuchała umiejscowiona na zewnątrz dostarczała zimą mroźne powietrze do organów, dlatego je rozstrajała. Przeciwdziałając temu czynnikiem Remigiusz Cynar z Wrocławia w roku 2012 przełożył dmuchawę do wewnątrz kościoła i umiejscowił obok miecha. Wtedy także wyczyszczono instrument, poprawiono strój i mechaniczne uszkodzenia⁵⁷⁶. Wracając do karty M. Frydrycha, na jej marginesie zapisane jest, że prawdopodobnie z dniem 24.07.2012 r. ukończono remont *Obudowa stara, instrument nowy*. Notatka spisana z datą 08.07.2016 r.⁵⁷⁷ Wówczas prawdopodobnie wymieniono Salicjonał 8' na Flet Leśny 2', który stoi obecnie na pneumatycznej przystawce.

Ostatnia reperacja instrumentu miała miejsce w 2020 r. przez Andrzeja Sutowicza. Wykonał on wtedy uszczelnienie miecha, dokonał regulacji w trakturze organów i poprawił strój instrumentu.

Jest to obecnie instrument siedmiogłosowy, dlatego informację podaną w Roczniku Diecezji Włocławskiej o tym, że na chórze muzycznym stoi instrument sześciogłosowy uważa się za nieaktualną⁵⁷⁸.

Techniczne aspekty tego instrumentu zostały opisane w rozprawie doktorskiej Łukasza Gunickiego na stronach 63-68, jednak autor nie podaje tam historii i dyspozycji instrumentu, nie opisuje prospektu oraz nie poddaje pod analizę wolumenu brzmieniowego pozytywu, ponieważ nie wchodziło to w zakres rozprawy, dlatego autor tejże pracy uzupełnia te informacje w dalszych rozdziałach⁵⁷⁹.

4.1.4 Sieradz, bazylika mniejsza pw. Wszystkich Świętych

W 1914 r. firma Adolfa Homana z Warszawy zbudowała w starej szafie organowej z 1783 r. nowy instrument⁵⁸⁰.

Na wewnętrznej stronie szafy organowej Manualu II zanotowano wtedy taką notę:

⁵⁷⁶ Tamże.

⁵⁷⁷ WUOZ, *Karta inwentaryzacyjna pozytywu w Dąbrowie Wielkiej*, opr. M. Frydrych, 1982 r.

⁵⁷⁸ *Rocznik...2011*, s. 753.

⁵⁷⁹ Ł. Gunicki, *Organy z XVIII i XIX wieku na terenie diecezji włocławskiej. Rozwiązania konstrukcyjne i wolumen brzmieniowy*, Lublin 2015 (praca dr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: dr hab. Maria Szymanowicz, prof. KUL, mps w AU KUL), s. 63-68.

⁵⁸⁰ WUOZ, *Karta inwentaryzacyjna organów w kościele parafialnym, kolegiata pw. Wszystkich Świętych*, opr. M. Frydrych, 1982 r.; S. Jaśkiewicz, dz., cyt., s. 57.

W Imię Ojca i Syna i Ducha Świętego. Amen. Roku Pańskiego 1915, za pontyfikatu Papieża Benedykta XV-go organ ten zbudowany w fabryce organomistrza warszawskiego Adolfa Homana kosztem dobrowolnych ofiar pocziwych i szlachetnych parafian sieradzkich. Rok obecny jest strasznym rokiem europejskiej wojny. Biedna nasza Polska przesiąkła na wskroś krwią. Setki miast zburzonych, tysiące wsi zrównanych z ziemią, milion ludzi dobrowolnie uciekło w głąb Rosji lub siłą do tego zmuszonych zostało. Drożyzna, głód, choroby – to piekielny obraz dzisiejszej chwili. Jedyna nadzieja w Bogu Wszchemocnym. Proboszczem i dziekanem jest Ksiądz Władysław Mikołajewski, kanonik katedralny, Wikariuszami Ksiądz Marian Kubowicz i Ksiądz Aleksander Walczykowski. Pasterzem naszej diecezji kujawsko-kaliskiej jest biskup Stanisław Zdzitowiecki. Módlcie się za tego, co to napisał. Ks. Władysław Mikołajewski.

Następnie w latach kolejnych dopisano:

Pracował i ustawił organ Stanisław Jezierski, a na bocznej desce zapisano ołówkiem:

Józef Hasse, Roman Bochenek. Lwów 14.7.1930.

Remontowany 1948 r. przez St. Truszczyńskiego i jego brata Romana.

Roman Truszczyński. Włocławek 24 IV 1953⁵⁸¹.

We wrześniu 1924 r. wykonano naprawę organów, bo zapisano to w księdze rozchodów⁵⁸².

Ponowny remont opłacono 26.11.1925 r. Wiadomo, że remontu organów (nie wiadomo kiedy) dokonał Mieczysław Gwoździ⁵⁸³.

W latach trzydziestych XX w. organy były dwukrotnie remontowane⁵⁸⁴. Mimo szkód wyrządzonych dla kościoła podczas kolejnej wojny organy oraz dzwony zachowały się⁵⁸⁵. Organy musiały być sprawne w 1945 r. ponieważ w księdze rachunkowej zachowały się zapisy o wynagrodzeniu dla kalikanta⁵⁸⁶. W latach 1946-1955 oprócz remontów kościelnego dachu powiększono także chór. Zajęto się wówczas także przedwojennymi organami, których remont powierzono firmie Stefana Truszczyńskiego z Włocławka⁵⁸⁷.

W 1979 r. łódzka firma organmistrzowska Dymitra Szczerbaniaka dokonała doraźnych poprawek w organach i wstępnych oględzin, których skutkiem miał być remont generalny

⁵⁸¹ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 268-269.

⁵⁸² ADWł, Akta parafii Wszystkich Świętych w Sieradzu, *Księga rachunkowa parafii od 1923 r.*, [bez sygn., npg].

⁵⁸³ P. Pasternak, *Działalność organmistrzowska Mieczysława Gwoźdźcia (1928-2012)*, „Hosanna” (R. VII) 2012, nr 2 (17), s. 37.

⁵⁸⁴ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 229; ADWł, sygn. 9283, s. 54.

⁵⁸⁵ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 254.

⁵⁸⁶ ADWł, Akta parafii Wszystkich Świętych w Sieradzu, *Księga rachunkowa parafii od 1945 r.*, [bez sygn., npg].

⁵⁸⁷ W. Kujawski, *Kościelne...*, s. 265; K. Bieńko, *Budownictwo organowe Włodzimierza Truszczyńskiego w Archidiecezji Warszawskiej. Dzieje zakładu organmistrzowskiego i specyfika instrumentów*, Warszawa 2015 (praca mgr.; UKSW, promotor: dr M. Łukaszewski, mps w AU UKSW).

ROZDZIAŁ I – HISTORIA PARAFII, KOŚCIOŁÓW I ORGANÓW

4. Historia instrumentów istniejących. Dekanat sieradzki I

instrumentu. Kuria Diecezjalna postawiła wymaganie, aby ofertę remontu przedstawiły przynajmniej dwie różne firmy. Po dwóch latach, w 1981 r. w końcu przystąpiono do remontu organów, którego wykonawcą był Marian Nawrot z Wronek koło Poznania⁵⁸⁸. Remont ten przysparzał wiele problemów, ponieważ nie trzymano się zaplanowanego programu prac, mimo, że instrument ten to obiekt wpisany do rejestru zabytków. Konserwatorzy zalecali, aby instrumentowi przywrócić dawne brzmienie. Interweniowały wówczas Ośrodek Dokumentacji Zabytków z Warszawy i Kuria Diecezjalna, ponieważ wymontowano pięć głosów i wstawiono nowe. Głosy zabytkowe chciano zawłaszczyć na rzecz organmistrza, jednak ostatecznie zmagazynowano je przy parafii⁵⁸⁹.

W 1982 r. sporządzono kartę inwentaryzacyjną, z której wynika, że po zakończonym remoncie widać było ponowną aktywność szkodników w drewnie prospektu. Działanie instrumentu było oparte o trakturę pneumatyczną i wiatrownice stożkowe. Miał on 20 głosów, w tym 5 głosów wymienionych na nowe⁵⁹⁰. Szczegóły opisane zostały w rozdziale II opisującym brzmienie organów.

Ostatni generalny remont organów zakończył się uroczystym poświęceniem 4 grudnia 2016 r., którego dokonał bp Wiesław Mering, ordynariusz włocławski⁵⁹¹.

W 2012 r. oględzin instrumentu dokonał dr hab. Krzysztof Urbaniak⁵⁹². Wynikiem tych oględzin była wydana opinia historyczna, w której cała przedstawiona historia instrumentu jest autorstwa Bartłomieja Kopffa⁵⁹³.

4.1.5 Sieradz, kościół pw. św. Stanisława Bpa, poddominikański klasztor ss. urszulanek Serca Jezusa Konającego

Obecne organy wybudował w 1937 r. Stefan Truszczyński z Włocławka⁵⁹⁴, a ich fundatorką była Stanisława Horkowa⁵⁹⁵.

⁵⁸⁸ Tamże, s. 268-269; Marian Nawrot – organmistrz działający w Polsce od 1954 r., a od 1966 prowadzący własną firmę organmistrzowską, w: <https://nawrotorgany.pl/historia.html> [dostęp: 08.03.2023 r.]; J. Łepkowski, *Działalność organmistrzowska Antoniego Adolfa Homana w latach 1878-1941*, Lublin 2000 (praca mgr.; Katedra Instrumentologii IM KUL, promotor: ks. prof. dr hab. Jan Chwałek, mps w AU KUL), s. 145-146.

⁵⁸⁹ Tamże, s. 267.

⁵⁹⁰ WUOZ, dz., cyt., *Karta...pw. Wszystkich Świętych*.

⁵⁹¹ S. Jaśkiewicz, dz., cyt., s. 57.

⁵⁹² dr hab. Krzysztof Urbaniak - rzeczoznawca do spraw zabytkowych organów przy Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, profesor nadzwyczajny w Katedrze Organów, Klawesynu i Muzyki Dawnej Akademii Muzycznej im. Grażyny i Kiejstuta Bacewiczów w Łodzi oraz adiunkt w Katedrze Organów Akademii Muzycznej w Krakowie.

⁵⁹³ K. Urbaniak, dz., cyt., s. 2.

⁵⁹⁴ WUOZ, *Karta inwentaryzacyjna organów w kościele pw. Św. Stanisława BM, poddominikański kościół klasztorny urszulanek*, opr. M. Frydrych, 1982 r.

⁵⁹⁵ AKSU, *Program prac remontowych organów 2012*, [bez sygn., npg].

Na pamiątkę okoliczności powstania instrumentu umieszczono na szafie organowej metalową tabliczkę z następującą inskrypcją:

ROKU PAŃSKIEGO 1937

W piętnastym roku panowania Jego Świątobliwości Papieża Piusa XI za rządów Jego Ekscelencji Księdza Karola Radońskiego Biskupa diecezji Włocławskiej za czasów Ignacego Mościckiego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w roku Złotego Jubileuszu ślubów zakonnych Przewielebnej Matki Urszuli Ledóchowskiej założycielki zgromadzenia sióstr urszulanek SJK w kościele klasztorным pod wezwaniem Świętego Stanisława Biskupa i Męczennika – Ksiądz Prałat Walery Pogorzelski Proboszcz Parafii sieradzkiej dokonał poświęcenia siedemnastogłosowych organów wykonanych na miejsce dawnych zniszczonych przez obcych najeźdźców po kasacie Ojców Dominikanów – Organy ufundowała Pani Stanisława Horkowa na uczczenie pamięci zmarłych rodziców ś. p. Antoniego i Anieli Kolasińskich staraniem Przełożonej klasztoru Siostry Antoniny Tyszkiewicz.

– Laudate Dominum – Laudate eum in tympano et choro

Psalm 150 – 14⁵⁹⁶

Za czasu przebywania urszulanek w klasztorze wiadomo, że podczas lat 40. XX wieku nie wolno było w kościele grać na organach⁵⁹⁷. W 1960 r. zamontowano nową dmuchawę na strychu⁵⁹⁸. W styczniu 1974 r. udokumentowano jednym zdjęciem remont organów w kościele przyklasztornym⁵⁹⁹. Remont wykonał wówczas Dymitr Szczerbaniak. Zamontowano wówczas nowy miech pływakowy i przerobiono kilka głosów⁶⁰⁰. 10 sierpnia 1995 r. przyjechała do klasztoru na organistkę siostra Alina Kulik, która założyła później chór *Cantilena*. Zaznacza ona, że kościół ma wspaniałą akustykę, o której już matka Urszula Ledóchowska w 1922 r. mówiła: *Idziemy któregoś dnia z małą latarenką na chór muzyczny, by odmówić pacierz wieczorny. Dziwną akustykę ma ten stary kościół. Mówimy pacierz, a wydaje się, że cały kościół mówi go razem z nami⁶⁰¹*. Wieloletnią organistką była też siostra Magdalena Witt, która w Sieradzu przebywała od 1963 r. - 41 lat⁶⁰².

⁵⁹⁶ cyt. za: AKSU, *Program prac remontowych organów 2012*, [bez sygn., npg].

⁵⁹⁷ T. Rogowski, dz., cyt., s. 108.

⁵⁹⁸ WUOZ, dz., cyt., *Karta...sióstr urszulanek*.

⁵⁹⁹ T. Rogowski, dz., cyt., s. 252.

⁶⁰⁰ WUOZ, dz., cyt., *Karta...sióstr urszulanek*, Aeolina przerobiona na Kwintę, Gamba przerobiona na Kwintę, przerobiona Mikstura. Taka dyspozycja z dwiema Kwintami widnieje w programie prac remontowych z 2012 r. (nieznanego autora), który siostry składały starając się o dofinansowanie na remont organów. Po roku 2012 głosy pierwotne musiały zostać przywrócone.

⁶⁰¹ T. Rogowski, dz., cyt., s. 148-149.

⁶⁰² Tamże, s. 179, 190.

4.2 Dekanat sieradzki II

4.2.1 Charłupia Wielka, kościół par. pw. św. Bartłomieja Apostoła

Obecne organy zbudowane zostały w 1937 r. przez Stefana Truszczyńskiego. Na chórze znajduje się tabliczka następującej treści:

Roku Pańskiego 1937.

W piętnastym roku chwalebного panowania Jego Świątobliwości Ojca Św. Piusa XI, za Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Prof. Ignacego Mościckiego, w dwudziestym roku po zmartwychwstaniu Polski z niewoli obcych najeźdźców, dokonał w parafii Charłupia Wielka, dekanatu Sieradzkiego, diecezji Włocławskiej, Ks. Parał. Walery Pogorzelski, Dziekan Sieradzki uroczystego poświęcenia, z delegacji Ks. Biskupa, Ordynariusza diecezji Włocławskiej, J. E. Ks. Karola Radońskiego, nowego organu dziesięcio-głosowego, wykonanego za staraniem Ks. Antoniego Samulskiego z ofiar ogółu parafian parafii Charłupia Wielka przez St. Truszczyńskiego, właściciela fabryki organów we Włocławku.

Laudate eum – Dominum – in tympano et choro.

Laudate eum in chordis et organo. Ps. C L. 4.⁶⁰³.

W latach osiemdziesiątych XX w. stan instrumentu był dobry. Są to organy dziesięciogłosowe o trakturze pneumatycznej. Z karty inwentaryzacyjnej wiemy, że po 1945 r. przeszły one łącznie 3 remonty, a w 1965 r. odbyło się strojenie instrumentu⁶⁰⁴.

4.2.2 Sieradz, kościół par. pw. Najświętszego Serca Jezusowego

Firma organmistrzowska Cynar z Wrocławia zbudowała organy w 2001 r., które miały 51 głosów z trakturą elektropneumatyczną⁶⁰⁵. Zanim jednak to nastąpiło przeprowadzono szereg czynności, które udokumentowano w historii instrumentu.

Pierwsza umowa między ks. Proboszczem a firmą Cynar z Wrocławia została spisana 11 lutego 1988 r. Wtedy zaplanowano budowę instrumentu o 44 głosach. Dwa lata później plany zostały zmienione i zaproponowano budowę organów o 51 głosach. Było to bardzo kosztowne przedsięwzięcie dla parafii, zwłaszcza, że nie było na kościele jeszcze nawet dachu. 4 maja 1990 r.

⁶⁰³ <https://musicamsacram.pl/instrumenty/548-charlupia-wielka-kosciol-sw-bartlomieja>, [dostęp: 24.05.2022 r.].

⁶⁰⁴ WUOZ, *Karta inwentaryzacyjna organów w kościele w Charłupi Wielkiej*, opr. M. Frydrych, 1982 r.

⁶⁰⁵ A. Prasał, *Działalność wrocławskiego zakładu organmistrzowskiego Cynar (ze szczególnym uwzględnieniem terenu diecezji świdnickiej)*, „Świdnickie Studia Teologiczne” (R. VII) 2010, nr 7, s. 271; Tenże, *Organmistrz Śp. Remigiusz Cynar (1956-2012)*, „Nowe Życie” (R. XXIX) 2012, nr 4, s. 23; Tenże, *Organy kościelne*, w: *Kultura muzyczna w Archidiecezji Wrocławskiej w latach 1945 – 1993*, Lublin 2009, s. 209; Tenże, *Działalność dolnośląskich firm organmistrzowskich po II wojnie światowej*, w: *Cantare amantis est* [...] *Wieloautorska monografia naukowa z okazji 80. urodzin ks. prof. dr. hab. Ireneusza Pawlaka*, red. W. Hudek, P. Wiśniewski, Lublin 2015, s. 216; *Rocznik...2011*, s. 759.

przywieziono do kościoła cztery miechy. Dalsze prace miały miejsce w warsztacie zakładu organmistrzowskiego. Skupiono się nad wykonaniem kontuaru, który ostatecznie przywieziono na miejsce 29 czerwca 1991 r. We wrześniu 1993 r. dostarczono dwie wiatrownice do III Manualu. Piszczalki na nich ustawiono dopiero 30 czerwca 1996 r. Manual III ukończono 20 marca 1998 r., a rok później zajęto się Manuałem II, którego montaż zakończono 19 listopada 1999 r.

Organy grały już w części i służyły parafii, a w latach 2000-2001 skupiono się na pracach nad Manuałem I i sekcją Pedalu. W grudniu 2001 r. instrument był gotowy i poddany całościowej intonacji i strojeniu. Uroczyste poświęcenie organów odbyło się 26 grudnia 2001 r., przez ks. bpa Bronisława Dębowskiego⁶⁰⁶. Parafia ta stała się na kilka lat posiadaczem największych organów w diecezji włocławskiej, zanim powstały trzy razy większe organy w Sanktuarium Matki Bożej Licheńskiej w Licheniu i odebrały ten zaszczyt Sieradzowi.

4.2.3 *Tubądzin, kościół par. pw. św. Wawrzyńca*

Obecne organy zbudował w II poł. XIX w. Jan Spiegel z Rychtalu na Śląsku, dokładnie jak informuje wklejka na wiatrownicy, w 1867 r.⁶⁰⁷ Po II wojnie światowej zostały niestety zdewastowane. Następnie, aby reanimować organy, zamontowano miech na zewnątrz szafy (pierwotny był w środku szafy), wstawiono różne piszczałki z różnych głosów. W karcie M. Frydrycha datuje się powstanie instrumentu na 1967 r. Mowa tutaj o instrumencie składanym z różnych części i wstawianych do starej szafy organowej. W 1982 r. organy rozebrał i wyremontował Marian Nawrot z Wronek koło Poznania. Był to instrument siedmiogłosowy mający jeden Manual⁶⁰⁸.

Techniczne aspekty tego instrumentu zostały opisane w rozprawie doktorskiej Łukasza Gunickiego na stronach 97-103, jednak autor nie podaje tam historii i dyspozycji instrumentu, nie opisuje prospektu oraz nie poddaje pod analizę wolumenu brzmieniowego pozytywu, ponieważ instrument ten nie wchodził w zakres rozprawy, dlatego autor tejże pracy uzupełnia te informacje w dalszych rozdziałach⁶⁰⁹.

⁶⁰⁶ Informacje zawarte na stronie internetowej parafii, w: <http://www.nsj-sieradz.pl/index.php/muzyka-koscielna/organy/budowa-organow>, [dostęp: 28.01.2022 r.].

⁶⁰⁷ A. Klocek, *Organy Jana Spiegla...*, s. 406; M. Dorawa, dz., cyt., s. 115, Tutaj autor używa nazwy miejscowości Tubądzin, jednak z pewnością chodziło o Tubądzin.

⁶⁰⁸ WUOZ, *Karta inwentaryzacyjna organów w kościele w Tubądzinie*, opr. M. Frydrych, 1982 r.

⁶⁰⁹ Ł. Gunicki, dz., cyt., s. 97-103.

4.2.4 Wąglczew, kościół par. pw. św. Klemensa

Pozytyw, który jest w kościele został opisany od strony instrumentologicznej w rozprawie doktorskiej Łukasza Gunickiego⁶¹⁰. Obecny instrument pochodzi z 1788 r. Data ta wynika z informacji odnalezionych we wnętrzu wiatrownicy następującej treści: *Roku 1788 przy pomocy najwyższego Boga ten organ nowy ze wszystkim jak stoi w swej strukturze kosztem W: księdza Symeona Skowrońskiego Proboszcza Wąglczewskiego zrobił pan Tomasz Malanowski rodem Organmistrz. Proszę o Zdrowaś Maryja*⁶¹¹.

Wewnątrz wiatrownicy Ł. Gunicki odnalazł także wklejkę z następującą inskrypcją:

*W tym Organie nader sumienna praca w intonacji starych i nieprzewidzianych spróchniałych piszczałkach – Poświęcona przez wykonawcę na chwałę Bożą – Lecz na ową chwałę Bożą ze strony rządców kościoła i parafian i wobec cudownego Chrystusa w ołtarzu na wysoką skalę pokrzywdzony organ ze nieprzystali na dorobienie tonów w oktawie (Cis, Dis, Fis, Gis) i ze składek parafialnych nad możebność opóźniali należną wypłatę. Za Wyr. Ks. Prob. Antoniego Kosielskiego i członków kościelnych Franciszka Juszcza i Wojciecha Otrębskiego i Józefa Dobruchowskiego Organ przebudowany 1911 r. przez organmistrza Felczyńskiego*⁶¹².

Wcześniejsza literatura podaje, że chór muzyczny w kościele jest późnobarokowy, a organy w stylu rokokowym, zostały ufundowane w 1786 r.⁶¹³ W kronice parafialnej istnieje jednak wpis, że organy pochodzą z 1789 r. Jest to dziesięciogłosowy instrument mechaniczny o wiatrownicach klapowo-zasurowych⁶¹⁴. W 1791 r. na chórze, jak zapisano podczas wizytacji, stały dobre organy dziesięciogłosowe, które zbudowane zostały staraniem proboszcza ks. Andrzeja Szymona Skowrońskiego⁶¹⁵. Wiadomo, że był to wtedy nowy instrument. Organistą od czterech lat był Ignacy Paradowski, który miał wówczas 36 lat⁶¹⁶. Wiadomo także, że wówczas organista grał podczas sumy o godz. 9, a po niej śpiewał z ludźmi godzinki⁶¹⁷. W 1802 r. nie mieszkał przy parafii organista⁶¹⁸.

4.2.5 Wróblew, kościół par. pw. św. Apostołów Piotra i Pawła

Na chórze stoją obecnie organy, które są nieużywane, mają odłączony kontuar, a w jego miejscu stoją organy elektroniczne. Nie jest znana ani data powstania organów, ani ich

⁶¹⁰ Tamże, s. 23-32.

⁶¹¹ Tamże, s. 24.

⁶¹² Tamże, s. 32.

⁶¹³ K. Szczepkowska, dz., cyt., s. 38; *Rocznik...2011*, s. 773; J. Gołos J., *Zarys historii...*, s. 171.

⁶¹⁴ WUOZ, Wąglczew, *Karta inwentaryzacyjna organów*, M. Frydrych, 1982 r.

⁶¹⁵ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 89, *Akta wizytacji generalnej...*, k. 77.

⁶¹⁶ Tamże, k. 76.

⁶¹⁷ Tamże, k. 78.

⁶¹⁸ ADWł, sygn. AGG. Wiz. 117, *Opis stanu parafii...*, k. 114.

budowniczy. W parafii, według ks. proboszcza, nie ma żadnych dokumentów dotyczących organów. Nie było możliwości wykonania badań akt parafialnych. Organy obecne zostały zbudowane na pewno po 1930 r., czyli po rozbudowie kościoła i zbudowaniu obecnego chóru.

4.3 Dekanat złoczewski

4.3.1 Brąszewice, kościół par. pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa i św. Michała Archanioła

W kościele murowanym, konsekrowanym w 1956 r. zamierzano wybudować organy. Plan ten schodził przez lata na boczny tor, ponieważ po pożarze, który strawił wszystko, pilniejszych potrzeb w kościele było bardzo dużo. Dnia 2 czerwca 1960 r. podczas wizytacji dziekańskiej zapisano w protokole, że w parafii jest dużo do zrobienia, m. in. organy⁶¹⁹. Kosztorys na budowę nowych 12-głosowych organów dnia 2 lutego 1961 r. przedstawił Zakład Budowy Organów Z. Pietrzak. Miał to być instrument dwumanuałowy z Pedalem o trakturze pneumatycznej. Organy miały mieć dwa Manuały w zakresie C-a³, Pedal w zakresie C-f¹. Dyspozycja organów miała być następująca:

Manual I	Manual II	Pedal
1. Prinzipał 8'	1. Gedakt 8'	1. Subbas 16'
2. Gamba 8'	2. Salicet 8'	2. Oktawbas 8'
3. Flet koncertowy 8'	3. Rurflet 4'	
4. Oktawa 4'	4. Trawersflet 4'	
5. Mixtura 3 ch	5. Róg nocny 2'	

Połączenia: I-P, II-P, II-I, Super I (niekompletne), Super II (kompletne), Super II-I, Sub II-I

Registry zbiorowe: P, F, T

Urządzenia dodatkowe: AP, Cr, Tremolo (dla Manuału II)

Plany były na tyle konkretne, że dnia 8 kwietnia 1961 r. dyspozycję tę zaakceptowała Kuria Diecezjalna⁶²⁰. Jak wynika jednak z kolejnych wizytacji z lat 1967⁶²¹ i 1972⁶²² budowa organów nie została zrealizowana. Kolejna próba budowy instrumentu zakończyła się sukcesem. 15 listopada 1986 r. spisano umowę pomiędzy parafią a zakładem organmistrzowskim Antoniego

⁶¹⁹ AP Brąszewice, *Protokół z wizytacji dziekańskiej odbytej dnia 02.06.1960 r.*, [bez sygn., npg].

⁶²⁰ AP Brąszewice, *Kosztorys na budowę 12 głosowych organów dla kościoła parafialnego w Brąszewicach z dnia 02.02.1961 r.*, [bez sygn., npg].

⁶²¹ AP Brąszewice, *Protokół wizytacji kanonicznej przeprowadzonej w parafii Brąszewice, dekanatu złoczewskiego, w dniach 18 i 19 czerwca 1967 r. przez J. E. Ks. Biskupa Dra Kazimierza Majdańskiego sufragana wrocławskiego*, [bez sygn., npg].

⁶²² AP Brąszewice, *Protokół z wizytacji kanonicznej parafii p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Brąszewicach, przeprowadzonej w dniach 27 i 28 maja 1972 r.*, [bez sygn., npg].

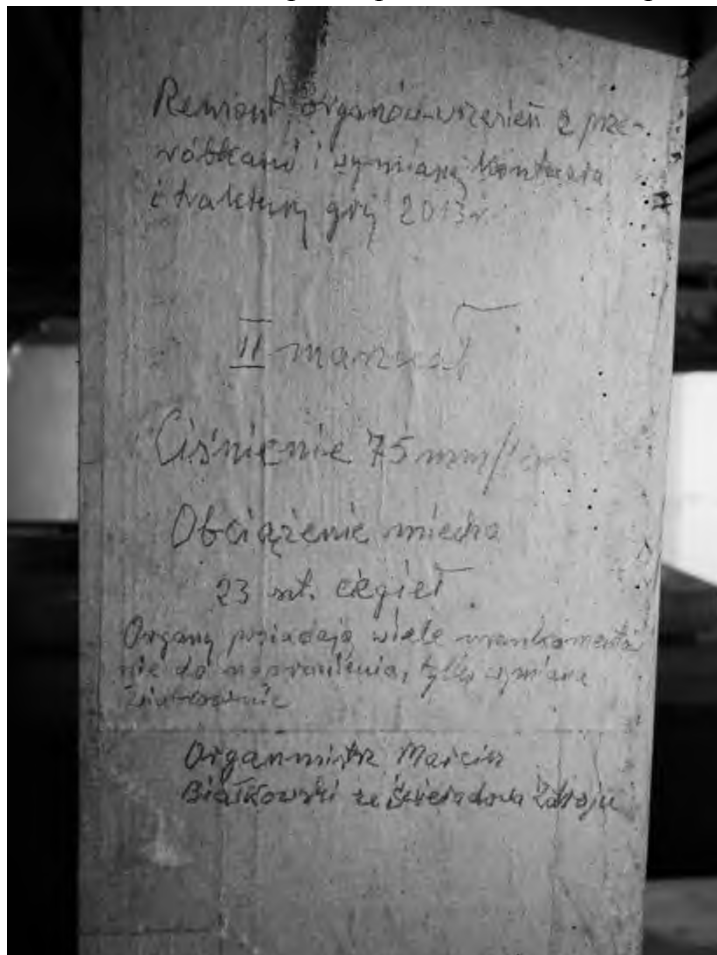
ROZDZIAŁ I – HISTORIA PARAFII, KOŚCIOŁÓW I ORGANÓW
4. Historia instrumentów istniejących. Dekanat złoczewski

Góralczyka z Burzenina, na budowę szesnastogłosowych organów za sumę trzech milionów złotych⁶²³. Piszczalki metalowe dwunastu głosów wykonał Zbigniew Wocial z Warszawy⁶²⁴.

Instrument, ostatecznie osiemnastogłosowy, odebrany został przez kurialną Komisję ds. Muzyki Kościelnej 11 sierpnia 1988 r. W czasie tegoż odbioru zapisano, że brzmienie organów jest zbyt jaskrawe, wymaga ponownej intonacji i strojenia, a klawiatura pedałowa jest zbyt wąska i płytka⁶²⁵. Po wykonaniu zaleconych poprawek organy poświęcono uroczystie w 1989 r.

Po latach użytkowania do naprawy w instrumencie było tyle rzeczy, że zaplanowano remont generalny łącznie z wymianą kontuaru, poprawieniem traktury gry, wymianą wszystkich mieszków, ponownym intonowaniem i strojeniem. Prace te wykonał organmistrz Marcin Białkowski ze Świeradowa Zdroju za sumę prawie 69 tys. zł⁶²⁶.

Remont trwał ponad półtora roku, odbiór prac miał miejsce 29 kwietnia 2015 r. Komisja

wydała bardzo dobrą opinię, a organy służą do dziś⁶²⁷. Sam organmistrz wykonał adnotację wewnątrz szafy organowej następującej treści: *Remont organów – wrzesień z przeróbkami i wymianą kontuaru i traktury gry 2013 r. Organy posiadają wiele mankamentów nie do naprawienia, tylko wymiana wiatrownic. Organmistrz Marcin Białkowski ze Świeradowa Zdroju*⁶²⁸.

Fot. 30. Inskrypcja organmistrza Marcina Białkowskiego na kanale powietrznym organów w kościele par. w Brąszewicach.

⁶²³ AP Brąszewice, *Umowa dotycząca budowy nowych organów z dnia 15.11.1986 r.*, [bez sygn., npg].

⁶²⁴ AP Brąszewice, *Umowa o wykonanie piszczałek organowych dla parafii Brąszewice zawarta dnia 12.12.1986 r.*, [bez sygn., npg].

⁶²⁵ AP Brąszewice, *Protokół z odbioru nowowybudowanych organów pneumatyczno-stożkowych Firmy Antoniego Góralczyka z Burzenina z dnia 11.08.1988 r.*, [bez sygn., npg].

⁶²⁶ AP Brąszewice, *Skrócona umowa w sprawie remontu 18-sto głosowych organów (...) w parafii Brąszewice z dnia 03.09.2013 r.*, [bez sygn., npg].

⁶²⁷ AP Brąszewice, *Protokół odebrania organów po przebudowie i remoncie z dnia 29.04.2015 r.*, [bez sygn., npg].

⁶²⁸ Inskrypcja organmistrza Marcina Białkowskiego wewnątrz szafy organowej.

4.3.2 Brzeźnio, kościół par. pw. św. Idziego

Obecne organy zostały zbudowane ok. 1945 r. W latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku był to instrument dziewięciogłosowy z mechaniczną trakturą gry. Wówczas na wiatrownicy znaleziono zapis: *Franz Maieski⁶²⁹ Orgelbauer, Reichthal 10 April 1805*. Druga wklejka miała napis: *Repariert 30 November 1890 Davorgruski /?/ Orgelbauer⁶³⁰*. W karcie inwentaryzacyjnej konserwator odnotował, że na początku XXI odbyła się rozbudowa i przebudowa instrumentu⁶³¹. Wiadomo, że przebudowy instrumentu dokonał Jan Drozdowicz z Poznania⁶³² w roku 2010. Wówczas zmienił on trakturę z mechanicznej na elektro-pneumatyczną, wstawił nowy miech do instrumentu, rozbudował go z dziewięciu do piętnastu głosów, a stół gry, który wcześniej był wbudowany w szafę na środku jej frontu, przestawił na lewy bok chóru⁶³³. Organy są regularnie przeglądane przez organmistrza i co 2-3 lata strojone.

4.3.3 Burzenin, kościół par. pw. św. Wojciecha i św. Stanisława

W 1903 r. na organach parafialnych grał Marian Sikorski. Wtedy prawdopodobnie był w kościele sprawny instrument, przypuszczalnie już nowy⁶³⁴, ponieważ budowę kolejnego instrumentu datuje się na początek XX w. Był to instrument pierwotnie dziesięciogłosowy, mechaniczny. W 1958 r. przebudowy organów dokonał Tadeusz Rajkowski⁶³⁵. Wtedy zmieniono trakturę z mechanicznej na pneumatyczną, z zamiarem rozbudowy 25 głosów. Instrumentu ostatecznie nie rozbudowano, a w 2011 r. zdekompletowano i zastąpiono go instrumentem elektronicznym. Wykorzystano wówczas stół gry z warsztatu Tadeusza Rajkowskiego⁶³⁶.

Ówczesna dyspozycja instrumentu przed 1958 r. była następująca⁶³⁷:

⁶²⁹ Franciszek Majewski (Franz Majewsky, Maieski) - organmistrz żyjący na przełomie XVIII i XIX w., w: K. Cieplik, *Rychtalscy organmistrzowie*, Lubin-Kępno 2018; F. Koenig, *Budownictwo organowe na Górnym Śląsku od połowy XIX w. do roku 1945 [.] Ewolucja rozwiązań konstrukcyjnych i estetyki brzmieniowej na przykładzie instrumentów w kościołach diecezji gliwickiej*, Studia i materiały IV, Opole 2019.

⁶³⁰ WUOZ, *Karta inwentaryzacyjna organów w kościele w Brzeźniu*, opr. M. Frydrych, 1982 r.

⁶³¹ Tamże, notatka sporządzona dnia 27.03.2015 r.

⁶³² Poznański zakład organmistrzowski istniejący od 1981 r., działający głównie na terenie Poznania, w: <https://www.jandrozdowicz.org/> [dostęp: 17.02.2023 r.]; Czacharowski L., *Organmistrzowie śląscy i śląskie firmy organowe działające w Wielkim Księstwie Poznańskim. Uzupełnienia, nowe ustalenia, sprostowania, w: Organy na Śląsku*, T. IV, red. J. Gembalski, Katowice 2012, s. 291-359.

⁶³³ Informacje ustne przekazane przez organistę parafii Brzeźnio.

⁶³⁴ J. Rybczyński, *Burzenin na starej fotografii*, Burzenin 2010, s. 154.

⁶³⁵ WUOZ, *Karta inwentaryzacyjna organów w kościele w Burzeninie*, opr. M. Frydrych, 1982 r.; P. Pasternak, *Tadeusz Rajkowski Działalność organmistrzowska*, Opole 2021; P. Pasternak, *Tadeusz Rajkowski i jego patent konstrukcji wiatrownic*, w: *Organy i ludzie. Młoda organologia polska*, red. M. Trzaskalik-Wyrwa, Warszawa 2015, s. 153-170; P. Pasternak, *Tadeusz Rajkowski i jego opus vitae w kościele Najświętszego Serca Pana Jezusa w Tarnowie*, w: *Wokół nowych organów kościoła Najświętszego Serca Pana Jezusa w Tarnowie*, red. P. Pasternak, Tarnów 2017, s. 57-78.

⁶³⁶ P. Pasternak, *Tadeusz Rajkowski Działalność organmistrzowska*, Opole 2021, s. 98.

⁶³⁷ Dyspozycję podaje za: Tamże.

ROZDZIAŁ I – HISTORIA PARAFII, KOŚCIOŁÓW I ORGANÓW
4. Historia instrumentów istniejących. Dekanat złoczewski

Manual		Pedał
1. Pryncypał 8'	6. Flet minor 4'	1. Subbas 16'
2. Bourdon 8'	7. Kwintflet 2 ² / ₃ '	2. Oktawbas 8'
3. Flet jasny 8'	8. Mixtura 4 ch.	
4. Salicet 8'		
5. Oktawa 4'		

Planowana dyspozycja podczas rozbudowy była następująca⁶³⁸:

Manual I	Manual II	Pedał
1. Pryncypał 8'	1. Pryncypał włoski 8'	1. Subbas 16'
2. Bourdon 8'	2. Kryty 8'	2. Violon 16'
3. Flet jasny 8'	3. Dolcan 8'	3. Oktawbas 8'
4. Salicet 8'	4. Aeolina 8'	4. Flet 8'
5. Oktawa 4'	5. Vox Coelestis 8'	5. Chorał 4'
6. Flet minor 4'	6. Flet leśny 4'	6. Puzon 16'
7. Kwintflet 2 ² / ₃ '	7. Fugara 4'	
8. Mixtura 4 ch.	8. Róg nocny 2'	
	9. Siflet 1'	
	10. Sesquialtera 2 ch.	

Połączenia: II-I, sub II-I, super I, I-Ped., II- Ped.

Urządzenia dodatkowe: AP, WK, Crescendo, żaluzja manualu II, tremolo Man. I

J. Gołos w 1966 r. zapisał, że w kościele były *Organy barokowe*⁶³⁹, a w 2016 r. konserwator zabytków odnotował, że instrument nie działa, jest zdekompletowany, a we wnętrzu szafy organowej wstawione są głośniki⁶⁴⁰.

Rok budowy instrumentu jest dotychczas niewiadomą. Ustalić można jedynie, że obecnie znajduje się on na emporze muzycznej, która została wymurowana w 1917 r.⁶⁴¹ Został on zatem zbudowany albo po tymże roku, albo przed i został przeniesiony na nową emporę muzyczną. Historia tego martwego już instrumentu zostaje nadal otwarta w oczekiwaniu na nowo odkryte fakty, które naprowadzą na autentycznie historyczny przebieg zdarzeń.

⁶³⁸ Dyspozycję podaję za: Tamże.

⁶³⁹ J. Gołos, *Zarys...*, s. 133.

⁶⁴⁰ WUOZ, *Karta... w Burzeninie*, opr. M. Frydrych, 1982 r.

⁶⁴¹ K. Szczepkowska, dz., cyt., s. 287.

4.3.4 *Godynice, kościół par. pw. św. Marcina Bpa i św. Zofii*

Na chórze stoją obecnie organy zbudowane w 2002 r. przez pracownię Jana Drozdowicza z Poznania. Instrument ten był darem jubileuszowym dla parafii w 400-lecie jej istnienia. Pod chórem w kościele zamontowano tablice kamienne, które upamiętniają to wydarzenie i dziękują Ochotniczym Strażom Pożarnym, dzieciom pierwszokomunijnym i indywidualnym ofiarodawcom za pomoc w zbudowaniu instrumentu.

Fot. 31. Tablice dziękczynne za pomoc w budowie organów w kościele par. w Godynicach.

Fot. 32. Tablica upamiętniająca budowę organów w 2002 r. w kościele par. w Godynicach.

4.3.5 Kliczków Mały, kościół par. pw. św. Jana Nepomucena

Obecne organy to instrument wybudowany prawdopodobnie w latach 50. XX w. przez firmę Stefana Truszczyńskiego z Włocławka⁶⁴². Nie było dostępu do żadnej dokumentacji dotyczącej organów podczas oględzin instrumentu.

4.3.6 Stolec, kościół par. pw. św. Wawrzyńca

Ekлекtyczny prospekt organowy pochodzi z 1. poł. XIX w. ze zwieńczeniem w formie liry⁶⁴³. O tym, że organy pochodzą z I poł. XIX w. podają także inne źródła⁶⁴⁴. Budowniczy jest jednak dotychczas nieznany, a organy podlegały z czasem degradacji. Około 1968 r., do samodzielnego manualu, dostawiono dwa głosy w sekcji Pedalu. Już w latach osiemdziesiątych M. Frydrych notował, że mechaniczne, dziesięciogłosowe organy wymagają remontu i uzupełnienia brakujących piszczałek. W 1996 r. podczas inspekcji konserwatorskiej prospekt organów był w bardzo złym stanie i wymagał prac remontowych. Następne wizyty w 2008 r. i w 2014 r. potwierdziły to samo, a instrument z czasem zamilkł i przestał nadawać się do użytku⁶⁴⁵.

4.3.7 Uników, kościół par. pw. św. Stanisława Bpa

Obecnie, po zachodniej części kościoła znajduje się chór muzyczny, na którym są organy⁶⁴⁶. Na szafie organowej umieszczone są dwie karty z zapisaną historią instrumentu i opisem głosów organowych. Wynika z niej, że obecne organy zbudowane zostały w 1957 r. przez poznańską firmę założoną przez Franciszka Początką. Wbudowano wtedy nowy instrument do starej szafy organowej, która pochodzi prawdopodobnie z przełomu XIX/XX w.⁶⁴⁷, lecz prospekt wymieniono i wstawiono w niego nowe, cynkowe, niegrające piszczałki. Około 2010 r. ostatni dotychczas remont instrumentu wykonał organmistrz Sobczak z Kalisza⁶⁴⁸.

4.3.8 Złoczew, kościół par. pw. św. Andrzeja Apostoła

W 2018 r. dokonano opisu rzeczoznawczego organów, w którym stwierdzono, że instrument ten pochodzi z 1879 r., spod ręki firmy Spiegel z Rychtalu na Śląsku. Są to organy

⁶⁴² Przypuszczenie dra P. Pasternaka na podstawie wyglądu kontuaru oraz podobizny instrumentu do organów w kościele pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Dobranowicach.

⁶⁴³ E. Bąbka-Horbacz, dz., cyt., s. 670-672. Obecnie nie ma liry na zwieńczeniu prospektu.

⁶⁴⁴ *Rocznik...1991*, s. 662; J. Gołos, *Zarys...*, s. 165.

⁶⁴⁵ WUOZ, *Karta inwentaryzacyjna organów w kościele w Stolcu*, opr. M. Frydrych, 1982 r.

⁶⁴⁶ S. Zabraniak, dz., cyt., s. 509.

⁶⁴⁷ Dwie karty informacyjne zawieszono na szafie organowej; Jacek Majdański twierdzi, że organy w kościele pochodzą z okresu baroku (z XVIII w.), w: J. Majdański, *Kościół św. Stanisława Biskupa w Unikowie*, „Na sieradzkich szlakach” (R. IX) 1994, nr 1/33, s. 14.

⁶⁴⁸ Informacja ustna miejscowego organisty Grzegorza Gonery

dziesięciogłosowe⁶⁴⁹. Podczas ekspertyzy dostrzeżono wklejkę w wiatrownicy manualowej o następującej treści: *Zur Ehre Gottes und der allerheiligten Dreifaltigkeit ist die Orgel gebaut im Jahre 1879 vom Orgelbauer Spiegel aus Reichthal in Schlesien. zur Zeit S[eh]r., Hochwürden Herrn Probst Szymański im Złotum*⁶⁵⁰. Co oznacza, że na chwałę Trójjedynego Boga organy te zbudował w 1879 r. organmistrz Spiegel z Rychtalu na Śląsku, za czasów proboszcza złoczewskiego ks. Szymańskiego.

Podczas ekspertyzy wskazano, że historia instrumentu jest nieznana, wymaga przeprowadzenia badań i kwerendy archiwalnej⁶⁵¹, czego dokonał autor niniejszego opracowania.

W 1908 r. dokonano spisu inwentarza parafii, w którym odnotowano, że na stanie kościoła znajdują się czternastogłosowe organy, które wymagają naprawy⁶⁵². W 2017 r. przypuszczano, że pochodzą one (klasycystyczny prospekt organowy, trójwieżyczkowy z ornamentem akantowym) z 1897 r.⁶⁵³

Pod koniec II wojny światowej okupanci rekwirowali dzwony i piszczałki z sąsiednich parafii, ale o czynie takim w Złoczewie, nie ma danych⁶⁵⁴. Inaczej twierdzi W. Rozynekowski, który opisuje, że podczas działań wojennych w latach 40. XX w., gdy kościół był całkowicie zrabowany, rozebrano częściowo organy⁶⁵⁵. Wsiedlony kapłan, ks. Ulatowski, który w Wielkim Tygodniu 1945 r. wrócił do Złoczewa mieszkał u organisty, ponieważ na plebanii mieszkała ludność cywilna⁶⁵⁶. Na wiosnę 1947 r. rozpoczęto remont, podczas którego zakładano nową podłogę w kościele oraz powiększono powierzchnię chóru. Nie zostało to zapewne obojętne dla organów⁶⁵⁷. W programie pracy na rok 1948 odnotowano remont organów i ich strojenie. Wiadomo tylko, że w tym roku pomalowano chór⁶⁵⁸. Na przełomie lat 50/60 XX w. organistą parafialnym był Perski. Z ówczesnym proboszczem, ks. Stanisławem Kucharczykiem doszło do kłótni, skutkiem czego ks. proboszcz otrzymał sądowy wyrok kilkumiesięcznej odsiadki w więzieniu⁶⁵⁹. Wiadomo, że w 1968 r. organista już nie żył, ponieważ wdowa po organiście wyprowadziła się z zabudowań parafii, przez co uzyskano salę katechetyczną⁶⁶⁰.

⁶⁴⁹ AP Złoczew, M. Trzaskalik-Wyrwa, *Ocena wieku i stanu zachowania organów w kościele św. Andrzeja Apostoła w Złoczewie*, Złoczew 2018, s. 2.

⁶⁵⁰ Tamże, s. 3.

⁶⁵¹ Tamże, s. 2.

⁶⁵² W. Rozynekowski, W. Sowa, dz., cyt., s. 48, 119.

⁶⁵³ E. Bąbka-Horbacz, dz., cyt., s. 697.

⁶⁵⁴ J. Książek, *Złoczew...*, s. 255.

⁶⁵⁵ W. Rozynekowski, W. Sowa, dz., cyt., s. 88.

⁶⁵⁶ Tamże, s. 89.

⁶⁵⁷ Tamże, s. 91.

⁶⁵⁸ Tamże, s. 93-94.

⁶⁵⁹ Tamże, s. 102.

⁶⁶⁰ Tamże, s. 106.

ROZDZIAŁ I – HISTORIA PARAFII, KOŚCIOŁÓW I ORGANÓW
4. Historia instrumentów istniejących. Dekanat złoczewski

W 2019 r. Marian Leńniczuk⁶⁶¹ dokonał remontu organów. Były one w całości przewiezione do warsztatu, a na chórze muzycznym, była zmieniona podłoga. W czasie remontu używane były organy elektroniczne ustawione w prezbiterium.

Fot. 33. Pamiątkowa wystawa z zabytkowymi elementami starych organów, umieszczona w miechowni, w kościele par. w Złoczewie.

⁶⁶¹ Sprawozdanie z organmistrzowskiej pracy nad zabytkowymi organami ab Anno 1985 ad 1998 włącznie głównie na obszarze diecezji: siedleckiej, lubelskiej i drohiczyńskiej, Korczew 1993, (mps w Archiwum prywatne „Marian Leńniczuk Warsztat Konserwacji Organów w Korczewie”).

ROZDZIAŁ II

OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW

W Katedrze Instrumentologii KUL wypracowano metodę opisywania organów, w której prace nad instrumentem poprzedzone są badaniami źródłowymi i inwentaryzacją. W niniejszej rozprawie opis inwentaryzacyjny każdego instrumentu został oparty o stały schemat. Na początku nakreślona jest lokalizacja organów i opisany chór muzyczny. Następnie przystąpiono do charakterystyki poszczególnych elementów organów: szafy organowej, prospektu i jego dekoracji, traktury gry, stołu gry i klawiatur (podając ich zakres), registratury, wiatrownic, piszczałek i miechów z dmuchawami. Następnie wymieniona zostaje dyspozycja instrumentu, układy głosów wielorzędowych, połączenia, dodatkowe urządzenia oraz registry zbiorowe. W dalszym ciągu, w zależności od dostępu do instrumentu, scharakteryzowano każdy głos pod względem przynależności do rodzin głosowych, typu i materiału, z którego zbudowano piszczałki.

Wśród opracowanych instrumentów znalazły się organy grające, nieczynne i destrukty. Dla instrumentów, które są zdekompletowane w miarę możliwości została podana dyspozycja na podstawie źródeł.

Wszystkie wymiary chóru, szafy organowej, wiatrownic i stołu gry podawane są zawsze w metrach, zaokrąglone do drugiego miejsca po przecinku. W opisie instrumentów, odnosząc się do lokalizacji używana jest strona prawa i lewa. Odnosi się to zawsze do kierunku patrząc na instrument od strony ołtarza, stojąc przed prospektem instrumentu.

Ciśnienie powietrza w organach nie podlegało badaniu. Zapisywano je tylko wówczas, gdy odnaleziono podczas inwentaryzacji zapis o jego poziomie.

Pisownia głosów w dyspozycji instrumentu podana jest wiernie z napisami umieszczonymi na registrach. Głosy podzielono na rodziny: pryncypały, flety, smyczkowe i językowe. Do głosów fletowych zaliczono głosy otwarte, półkryte (np. Flet rurkowy), kryte (np. Subbas i Bourdon) oraz

głosy kryte charakterystyczne (np. Kwintadena). Głosy problematyczne w klasyfikacji przydzielano na podstawie wrażenia słuchowego i budowy piszczałek.

Na końcu opisu organów przedstawiono dwie skale: poziomą i pionową. Przedstawiono także w formie tabelarycznej zakresy brzmienia organów, biorąc pod uwagę ich dyspozycję, zakres klawiatur i miejsca repetycji głosów wielochórowych. Legendę zastosowanych oznaczeń zamieszczono przy pierwszej skali.

W rozdziale II w opisie inwentaryzacyjnym użyto języka technicznego, skrótowego, bez używania orzeczeń w zdaniu. Taki język stosowano w wybranej literaturze przedmiotu oraz w kartach inwentaryzacyjnych organów.

1. Dekanat sieradzki I

1.1 Charłupia Mała, kościół par. pw. Narodzenia NMP

Organy Wojciecha Gadko z Warszawy z 1916 r.

1.1.1 Opis inwentaryzacyjny⁶⁶²

a. Lokalizacja

Organy na chórze muzycznym, nad kruchtą, naprzeciw ołtarza.

b. Szafa organowa

Szafa organowa umiejscowiona pośrodku chóru, wolno stojąca⁶⁶³, po generalnej konserwacji, pomalowana na kolor ciemnobrązowy. Szafa węższa na wysokości całego cokołu i szersza w prospekcie. Wymiary szafy w cokole: szer. 2,80 m, gł. 2,80 m, wys. 2,00 m. Wymiary prospektu: szer. 4,60 m, gł. 4,00 m, wys. 2,80 m.

c. Prospekt

Prospekt organów neogotycki, architektoniczny, symetryczny, jednosekcyjny, pięcioosiowy.

⁶⁶² Dokładniejsza inwentaryzacja instrumentu nie została wykonana z autopsji ze względu na brak zgody proboszcza parafii, ks. Grzegorza Drzewieckiego.

⁶⁶³ WUOZ, *Karta inwentaryzacyjna organów w kościele parafialnym w Charłupie Małej*, opr. M. Frydrych, 1982 r.

Fot. 34. Prospekt organów w kościele w Charlupia Małej⁶⁶⁴.

Labia piszczałek segmentu centralnego opadają dośrodkowo, w skrajnych – usytuowane poziomo. Płaszczyzna piszczalkowa zwieńczona ostrołukiem zakończonym niedużym pinaklem z kwiatonem i żabkami. Od wewnątrz ostrołuk urozmaicony ażurową arkaturą. Segmenty zewnętrzne powtarzają linię centralnego, są tylko nieco mniejsze, zamknięte od wewnątrz wysmukłymi, rozbudowanymi wieżyczkami, zwieńczonymi wysokimi sterczynami. Zwieńczenie segmentu centralnego rozbudowano przez umieszczenie na tym samym poziomie rozbudowanej, szerokiej wieżyczki z pinaklami – cofniętej nieco. Segmenty zewnętrzne nadwieszane – wystające poza boczne ściany podstawy, oddzielone są od centralnego niewielkimi wieżyczkami piszczalkowymi, wysuniętymi dwubocznymi ryzalitami ku przodowi i zwieńczone najbardziej rozbudowanymi, ażurowymi fialkami, zakończonymi iglicą z żabkami i kwiatonem. Prospekt grający⁶⁶⁵ złożony z czterdziestu trzech piszczałek.

d. Traktura gry i registratury

Organy wyposażone w trakturę pneumatyczną zarówno gry jak i registrów.

⁶⁶⁴ Fotografia autorstwa A. Sutowicza, <http://www.organmistrz.com/CharlupiaMala.html>, [dostęp: 16.05.2022 r.].

⁶⁶⁵ WUOZ, *Karta...w Charlupia Małej*.

e. *Stół gry*

Kontuar wolno stojący, ustawiony przed szafą organową, na środku osi prospektu. Jedna klawiatura ręczna i jedna nożna. Na kontuarze, nad klawiaturą, tabliczka z napisem: *Wojciech Gadko 1916, w Warszawie, Or. 31*. Oprócz włączników głosów przyciski pomocnicze P, MF, F, T, Kalikant. Kontuar koloru ciemnobrązowego wykończony niebieskimi filcami. Obecny stół gry odrestaurowany przez Andrzeja Sutowicza w 2017 r.

f. *Klawiatury*

Kontuar wyposażony w Manuał oraz Pedał.

Zakres Manuału: od C do f³ (dla głosu 8'), 54 klawisze

Zakres Pedalu: od C₁ do d (dla głosu 16'), 27 klawiszy

g. *Registratura*

Opis registratury niemożliwy do wykonania.

h. *Wiatrownice*

W szafie organowej wiatrownice stożkowe z podwójnymi przekaźnikami⁶⁶⁶.

i. *Piszczalki*

Piszczalki prawdopodobnie ułożone w całej szafie chromatycznie. W kolejności od prospektu według registrów na kontuarze.

Fot. 35. Piszczalki wewnątrz szafy organowej w kościele w Charlupi Małej⁶⁶⁷.

⁶⁶⁶ Tamże.

⁶⁶⁷ Fotografia autorstwa A. Sutowicza, <http://www.organmistrz.com/CharlupiaMala.html>, [dostęp: 27.05.2022 r.].

j. *Miech*

Jeden miech pływakowy, z podawaczem klinowym, umiejscowiony wewnątrz szafy organowej. Wymiary miecha: szer. 1,80 m, gł. 2,50 m, wys. 0,60⁶⁶⁸. Dmuchawa elektryczna w pomieszczeniu w wieży kościoła.

1.1.2 *Dyspozycja i analiza brzmienia*

a. *Dyspozycja*

Organy dysponują następującymi głosami⁶⁶⁹:

Manual	Pedał
1. Pryncypał 8'	1. Subbas 16'
2. Bourdon 16'	2. Oktawbas 8'
3. Salicjonal 8'	3. Cello 8'
4. Voxceleste 8'	
5. Dolcet 8'	
6. Oktawa 4'	
7. Flet minor 4'	
8. Mixtura 3 ch	

Połączenia: Oktaw kopel, M-P

Registry zbiorowe: P, F, T

Urządzenie dodatkowe: Tremolo (dla całych organów)

Układ głosów wielochórowych oraz piszczałek były niemożliwe do zbadania.

1.2 *Chojne, kościół par. pw. św. Anny*

Organy B. Komorowskiego i Z. Pietrzaka z Włocławka z ok. 1950 r.

1.2.1 *Opis inwentaryzacyjny*⁶⁷⁰

a. *Lokalizacja*

Organy na drewnianym chórze muzycznym, nad głównym wejściem do kościoła, naprzeciw ołtarza. Chór muzyczny umieszczony nad kruchtą, wzniesiony na wysokości 3,22 m, wypełniający całą szerokość kościoła, wsparty na dwóch filarach, lufach armatnich z okresu wojennego. Nad lufami dekoracja na złączeniu empory i kolumny w formie trójkąta, ozdobiona

⁶⁶⁸ Wymiary podaję za M. Frydrychem.

⁶⁶⁹ Dyspozycję cytuję za A. Sutowiczem, w: <http://www.organmistrz.com/CharlupiaMała.html> [dostęp: 16.05.2022 r.].

⁶⁷⁰ Inwentaryzacja instrumentu dokonana przez autora niniejszej pracy 12.01.2022 r.

stylizowanymi formami liści akantu i ślimacznic, pod nimi rzeźbione uszy z herbami literowymi, stanowiące historyczne, pierwotne fragmenty chóru muzycznego⁶⁷¹. Wejście na chór po czternastu drewnianych schodach, po stronie prawej. Wymiary chóru: szer. 7,70 m, gł. 2,50 m, wys. 5,15 m (w najwyższym punkcie). Balustrada drewniana, pełna, wys. 1,05 m, podzielona na trzynaście równych części. Parapet balustrady wsparty na szesnastu dekoracyjnych konsolach w formie prostej esownicy.

b. Szafa organowa

Szafa organowa umiejscowiona pośrodku chóru, przylegająca do tylnej ściany kościoła, wykonana z drewna iglastego, pomalowana na kolor ciemnobrązowy, lakierowana. Wymiary szafy: szer. 3,00 m, gł. 1,20 m, wys. z prospektem 4,24 m., z prostym gzymsem o wys. 0,12 m pomiędzy piszczalkami a cokołem.

c. Prospekt

Fot. 36. Prospekt organów w kościele w Chojnem.

Prospekt organów bezstyłowy, otwarty, symetryczny, jednosekcyjny, jednoosiowy, o płaskim konturze, ustawiony na cokole wys. 1,64 m, złożony z trzydziestu pięciu piszczalek cynkowych, pomalowanych na kolor metaliczny, wszystkie grające, należące do głosu Pryncypał 8'. Labia piszczalek umiejscowione na jednym poziomie. Prospekt bez dekoracji snycerskiej.

⁶⁷¹ K. Szczepkowska, dz., cyt., s. 4.

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW

1. Dekanat sieradzki I – Chojne

d. Traktura gry i registratury

Organy wyposażone w trakturę pneumatyczną zarówno gry jak i registrów. Przewody powietrzne wykonane w przeważającej części z ołowiu, niektóre wymienione na tworzywo sztuczne.

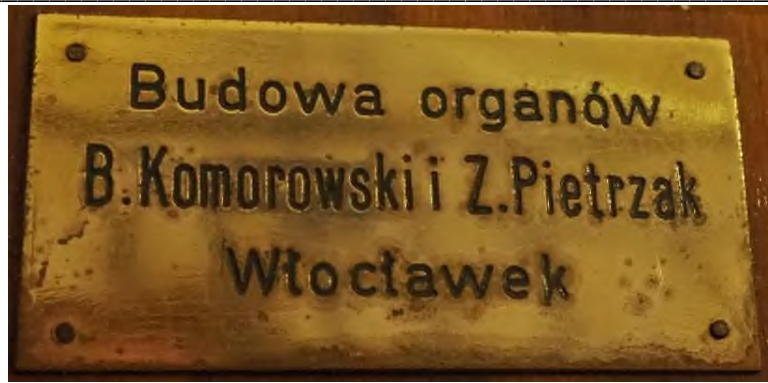
Kontuar wolno stojący, ustawiony przed szafą organową, na środku osi prospektu, tyłem do szafy organowej. Odległość stołu gry od balustrady chóru to zaledwie 0,33 m. Jedna klawiatura ręczna i jedna nożna. Na kontuarze po lewej stronie tabliczka z napisem: *Budowa organów B. Komorowski i Z. Pietrzak Włocławek*.

Osiem włączników registrych, kolebkowych, białych, nienumerowanych, umieszczonych nad klawiaturą Manuału. Sześć z nich przeznaczonych dla głosów organowych, dwa pozostałe dla połączeń. Napisy koloru czarnego w języku polskim, wygrawerowane na registrach. Registry umieszczone w jednym rzędzie, podzielone na dwa zestawy, pierwszy z lewej dla jednego głosu Pedalu i połączenia Manuału z Pedalem, drugi dla głosów Manuału i połączenia manuałowego Super. Sekcje niepodpisane. Oprócz włączników głosów nie ma przycisków pomocniczych.

Fot. 37. Klawiatura i włączniki registrów stołu gry organów w kościele w Chojnem.

Kontuar koloru ciemnobrązowego wykończony zielonymi filcami. Włącznik dmuchawy poza kontuarem, bez opisu. Żaluzja zamykająca kontuar. Wymiary stołu gry: szer. 1,35 m, gł. 1,13 m (bez klawiatury nożnej 0,57 m), wys. 1,10 m (z podestem 1,30 m). Obecny stół gry zamontowany od początku istnienia organów, czyli od roku ok. 1950. Ławka organowa dopasowana, bez regulacji wysokości siedziska, w kolorze stołu gry.

Fot. 38. Tabliczka budowniczego organów w kościele w Chojnem.

Kontuar wyposażony w Manuał oraz Pedał.

Zakres Manuału: C-a³ (dla głosu 8'), 58 klawiszy,

Zakres Pedalu: C₁-f (dla głosu 16'), 30 klawiszy.

e. Wiatrownice

W szafie organowej jedna wiatrownica stożkowa, ustawiona na wysokości 1,37 m nad podłogą chóru.

Fot. 39. Piszczalki na wiatrownicy stożkowej organów w kościele w Chojnem.

f. Piszczalki

Piszczalki ułożone na wiatrownicy całotonowo. Strona C po lewej, strona Cis po prawej. W sekcji Manuału i Pedalu najwyższe piszczałki pośrodku szafy. Dla głosów manuałowych jednorzędowych po 58 piszczałek, dla głosu Pedalu 30 piszczałek. W organach głosy kompletne.

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW

1. Dekanat sieradzki I – Chojne

Na wiatrownicy umieszczone głosy od prospektu: Pryncypał 8' w prospekcie (35 piszczałek), Pryncypał 8' górny rejestr w szafie (23 piszczałki), Bourdon 8', Salicet 8', Rorflet 4', Mixtura 2 ch, Subbas 16'.

g. Miech

Jeden miech pływakowy o wymiarach: szer. 1,40 m, gł. 1,80 m, wys. 0,55 m, nad podłogą chóru 0,68 m, we wnęce za szafą organową. Do miecha dostarczane powietrze drewnianym kanałem z dmuchawy, zamkniętej w drewnianej skrzyni, znajdującej się w osobnym pomieszczeniu, po lewej stronie, oddzielonym drewnianą ścianą. Ciśnienie powietrza w miechu 90 mm słupka wody.

Fot. 40. Miech pływakowy organów w kościele w Chojnem.

h. Stan zachowania instrumentu

Szafa organowa zachowana w stanie dobrym, płyciny cokołu szafy nieznacznie uszkodzone przez szkodniki, traktura gry wymagająca nielicznych poprawek, niektóre mieszki wymagają wymiany, występujące nierównomierne opóźnienia w trakturze gry na różnych dźwiękach, niektóre piszczałki niegrające, stół gry w stanie dobrym, słyszalne rozszczelnienia ze stołu gry, piszczałki kompletne, miech w stanie dobrym, bez uszkodzeń.

1.2.2 *Dyspozycja i analiza brzmienia*

a. *Dyspozycja*

Organy dysponują następującymi głosami:

Manual	Pedał
1. Pryncypał 8'	1. Subbas 16'
2. Bourdon 8'	
3. Salicet 8'	
4. Rorflet 4'	
5. Mixtura 2 ch	

Połączenia: Man-Ped, Man-Super (niekompletne)

b. *Układ głosów wielorzędowych*

Mixtura 2 ch z Manualu

2'	4'	→
1 ¹ / ₃ '	2 ² / ₃ '	→
1C	3C	5A

c. *Przyporządkowanie głosów*

Zestawienia głosów sporządzone zostały na podstawie poniższej kwalifikacji:

Nazwa głosu	Sposób brzmienia	Rodzina głosów	Typ głosu	Materiał
Manual				
1. Pryncypał 8'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
2. Bourdon 8'	zasadniczy	flety	kryty	drewno 1C-3E, metal 3F-5A
3. Salicet 8'	zasadniczy	smyczkowe	otwarty	metal
4. Rorflet 4'	zasadniczy	flety	półkryty 1C-4A, otwarty 4B-5A	metal
5. Mixtura 2 ch	mieszany	pryncypały	otwarty	metal
Pedał				
1. Subbas 16'	zasadniczy	flety	kryty	drewno

Tab. 1. *Przyporządkowanie głosów organów w kościele w Chojnem.*

Prawie wszystkie piszczałki w Manuale zbudowane z metalu, poza jednym głosem, który w części zbudowany jest z drewna. Sekcja Pedału cała drewniana.

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW

1. Dekanat sieradzki I – Chojne

Głos	Manual	Pedał	Całość	%
Drewniany	0	1	1	17
Metalowy	4	0	4	66
Drewniany i Metalowy	1	0	1	17
Ogółem	5	1	6	100

Tab. 2. Materiał użyty do budowy piszczałek organów w kościele w Chojnem.

W tych organach są wyłącznie głosy labialne, które stanowią 100% wszystkich głosów, nie ma głosów językowych.

Z trzech podstawowych rodzin głosów labialnych występuje najwięcej fletów. Najmniejszą część stanowią głosy smyczkowe.

Rodzina głosów	Manual	Pedał	Całość	%
Pryncypały	2	0	2	33
Flety	2	1	3	50
Smyczkowe	1	0	1	17
Ogółem	5	1	6	100

Tab. 3. Występowanie rodzin głosów w organach w kościele w Chojnem.

W całym instrumencie występuje jeden głos mieszany, który składa się z 2 rzędów piszczałek, dlatego zostanie obliczone 100% jako 7 rzędów.

Głos	Manual	Pedał	Całość	%
Zasadnicze	5	1	6	86
Poboczne	1	0	1	14
Ogółem	6	1	7	100

Tab. 4. Sposób brzmienia głosów organów w kościele w Chojnem.

Ponad połowę stanowią głosy 8'. Nie występują głosy poboczne samodzielne, ale jako składowe głosu mieszanego.

Analiza stopaży została obliczona na podstawie liczby rzędów piszczałek, analizy brzmienia głosów wielorzędowych i ich układu. Dla jednego rzędu głosu manualowego wyznaczono, zgodnie z zakresem klawiatury, 58 piszczałek. Liczba piszczałek o konkretnym stopaży podzielona została przez 58, dając część składową rzędu, oznaczonego jako 1. Głosy jednorzędowe zostały zanotowane samodzielnie, a do nich dodane ułamkowe części rzędów z głosów mieszanych.

Stopaż	Manual	Pedał	Całość	%
16'	0	1	1	14
8'	3	0	3	43
4'	1 0,59 (3C-5A)	0	1,5	22
2 ² / ₃ '	0,59 (3C-5A)	0	0,5	7
2'	0,41 (1C-2H)	0	0,5	7
1 ¹ / ₃ '	0,41 (1C-2H)	0	0,5	7
Ogółem	6	1	7	100

Tab. 5. Wysokość brzmienia głosów w organach w kościele w Chojnem.

Poniższa tabela jest zespoleniem dwóch powyższych. Przedstawia ona szczegółowo rodziny głosów występujące w poszczególnych stopażach głosów.

Rodzina głosów	Liczba i stopaż						Całość	%
	16'	8'	4'	2 ² / ₃ '	2'	1 ¹ / ₃ '		
Pryncypały	0	1	0,59 (3C- 5A)	0,59 (3C- 5A)	0,41 (1C- 2H)	0,41 (1C- 2H)	3	43
Flety	1	1	1	0	0	0	3	43
Smyczkowe	0	1	0	0	0	0	1	14
Ogółem	1	3	1,59	0,59	0,41	0,41	7	100

Tab. 6. Przeporządkowanie rodzinom głosowym stopażu głosów w organach w kościele w Chojnem.

Z powyższego zestawienia wynika, że najliczniejszą grupę brzmieniową stanowią głosy ośmiestopowe, po równo z każdej rodziny. W dolnym rejestrze instrumentu przeważają flety, natomiast górne brzmienia wypełniają pryncypały.

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
1. Dekanat sieradzki I – Chojne

d. Skala pozioma

Legenda do wszystkich skal:

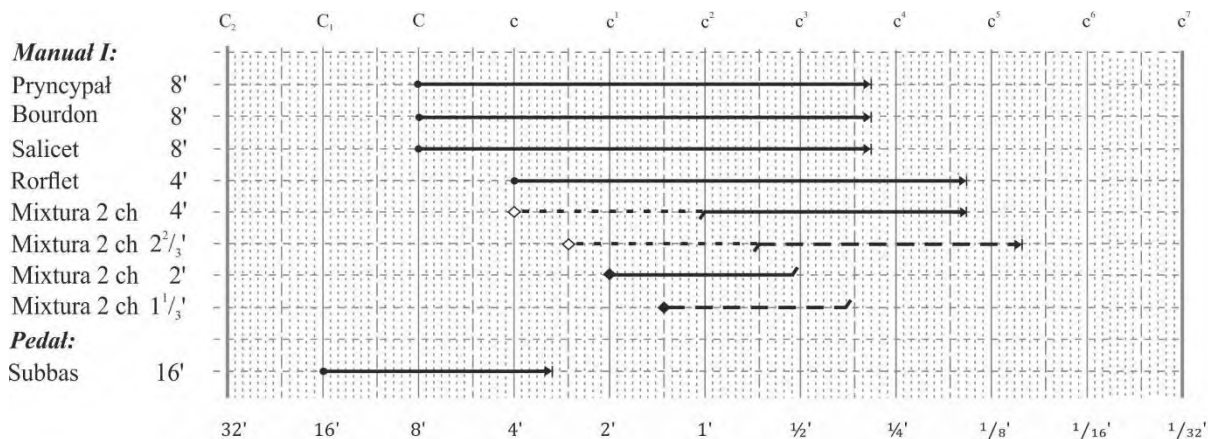
Odległość jednej kreski oznacza półton.
Grubszymi oznaczono oktawy i dźwięki g.

głosy pojedyncze

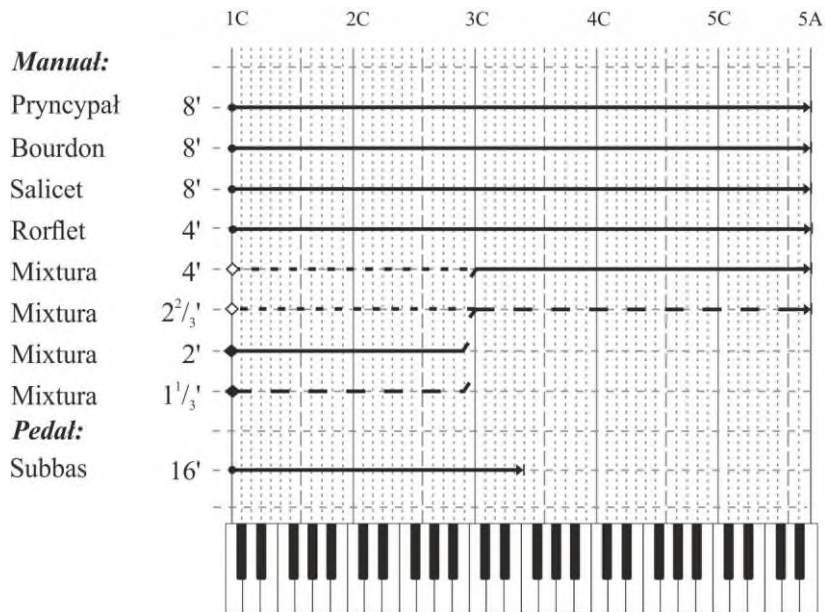
- ▶ głos zasadniczy
- - - - - -▶ głos zasadniczy bez dolnego rejestru
- - - - - -▶ głos poboczny

głosy wielorzędowe

- ◆ —▶ głos zasadniczy
- ◆ —▶ głos zasadniczy bez górnego rejestru
- ◇ - - - - -▶ głos zasadniczy bez dolnego rejestru
- ◆ - - - - -▶ głos poboczny
- ◇ - - - - -▶ głos poboczny bez dolnego rejestru
- ◆ - - - - -▶ głos poboczny bez górnego rejestru

e. *Skala pionowa*

W powyższych skalach brzmienia organów przedstawione zostały rzędy piszczałek (nie głosy). Zakresy podziału skali pionowej wyznaczają: zakres klawiatury Manuału, zakres klawiatury Pedalu, miejsca repetycji w głosach mieszanych.

Lp.	Zakres		Brzmiące rzędy piszczałek
	OD	DO	
1.	1C	2H	16', 8' x 3, 4', 2', 1 ¹ / ₃ '
2.	3C	3F	16', 8' x 3, 4' x 2, 2 ² / ₃ '
3.	3Fis	5A	8' x 3, 4' x 2, 2 ² / ₃ '

Tab. 7. Zakres brzmienia organów w kościele w Chojnem.

1.3 *Dąbrowa Wielka, kościół par. pw. św. Michała Archanioła*

Pozytyw z XIX w. nieznanego budowniczego.

1.3.1 *Opis inwentaryzacyjny*⁶⁷²

a. *Lokalizacja*

Pozytyw na drewnianym chórze muzycznym, nad głównym wejściem do kościoła, naprzeciw ołtarza. Chór muzyczny umieszczony nad kruchtą, wzniesiony na wysokości 2,62 m, wypełniający całą szerokość kościoła, wsparty na dwóch drewnianych filarach. Wejście na chór po drewnianych, bardzo wąskich i stromych schodach, po stronie prawej. Wymiary chóru: szer.

⁶⁷² Inwentaryzacja instrumentu dokonana przez autora niniejszej pracy 10.01.2022 r.

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
1. Dekanat sieradzki I – Dąbrowa Wielka

7,33 m, gł. 2,34 m, wys. 2,08 m (w najwyższym punkcie). Balustrada drewniana, wys. 0,92 m. Pod chórem na bocznej ścianie kościoła stary, nieużywany, drewniany kanał powietrzny, służący kiedyś do połączenia organów z dmuchawą umieszczoną na zewnątrz kościoła.

b. *Szafa organowa*

Szafa organowa umiejscowiona pośrodku chóru, wbudowana w balustradę, w odległości 1,32 od tylnej ściany kościoła, wykonana z drewna iglastego, pomalowana na kolor kremowy. Wymiary szafy: szer. 1,86 m, gł. 1,25 m, wys. z prospektem 1,92 m., z prostym gzymsem o wys. 0,20 m pomiędzy piszczałkami a cokołem.

c. *Prospekt*

Fot. 41. Prospekt organów w kościele w Dąbrowie Wielkiej.

Prospekt pozytywu utrzymany w stylu neoklasycystycznym, symetryczny, jednosekcyjny, trójosiowy, o konturze lekko wysuniętym w środkowym segmencie. Ustawiony na cokole wys. 0,55 m. Segmenty zewnętrzne złożone z dziewięciu piszczałek każdy, środkowy z siedmiu piszczałek cynkowych, pomalowanych na kolor metaliczny, wszystkie dwadzieścia pięć piszczałek grających, należących do głosu Pryncypał 4'. Labia piszczałek ułożone w kształt litery V. Każdy segment ozdobiony w górnej części połączoną dekoracją snycerską. Na prospekcie zamontowane cztery długie żarówki jarzeniowe.

d. *Traktura gry i registratury*

Pozytyw wyposażony w trakturę mechaniczną zarówno gry jak i registrów. Jeden głos (obecnie Flet leśny 2') umieszczony na pneumatycznej dostawce. Szczegółowy opis traktury w tym instrumencie przedstawił Ł. Gunicki w swojej rozprawie doktorskiej⁶⁷³.

Klawiatura Manuału wbudowana w lewy bok pozytywu. Siedem włączników registrowych, drewnianych wyciągów z toczzonego drewna, brązowych, nienumerowanych, umieszczonych nad klawiaturą Manuału. Wszystkie siedem przeznaczonych dla głosów organowych. Napisy koloru czarnego w języku polskim, umieszczone na białych, okrągłych tabliczkach przyklejonych do cięgieł. Pierwszy register z lewej strony bez napisu. Registry umieszczone w jednym rzędzie. Oprócz włączników głosów nie ma przycisków pomocniczych.

Fot. 42. Klawiatura, włączniki registrów i piszczałki organów w kościele par. w Dąbrowie Wielkiej.

Włącznik dmuchawy poza kontuarem, po prawej stronie od klawiatury. Klawiatura zamykana drewnianą pokrywą⁶⁷⁴. Klawisze pokryte okładziną z kości. Ławka organowa dopasowana, bez regulacji wysokości siedziska, w kolorze obudowy klawiatury.

Stół gry wyposażony w jeden Manuał.

Zakres Manuału: od C do f³ (dla głosu 8'), 54 klawisze

⁶⁷³ Ł. Gunicki, dz., cyt., s. 65-67.

⁶⁷⁴ Podczas inwentaryzacji w 2014 r. Ł. Gunicki odnotował, że klawiatura nie miała wówczas zamykania.

Fot. 43. Ciągła traktury gry pozytywu w kościele w Dąbrowie Wielkiej.

e. *Wiatrownice*

W szafie organowej dwie wiatrownice. Pierwsza klapowo-zasuwowowa, na której umieszczone sześć głosów i druga wiatrownica stożkowa, na niej siódmy głos (Flet leśny 2'). Wiatrownice ustawione 0,45 m nad podłogą chóru. Wymiary obu wiatrownic łącznie: wys. 0,21 m, dł. 1,59 m, szer. 0,63 m⁶⁷⁵.

Fot. 44. Na pierwszym planie widok na Flet leśny 2' na wiatrownicy stożkowej, pneumatycznej, w tle pozostałe piszczałki na wiatrownicy klapowo-zasuwowowej, mechanicznej. Organy w kościele w Dąbrowie Wielkiej.

⁶⁷⁵ Wymiary podaję za Ł. Gunicim.

f. Piszczalki

Piszczalki ułożone na wiatrownicy w sposób mieszany. Pośrodku szafy największe piszczalki zstępujące na boki. Pozostałe piszczalki ułożone całotonowo, największe po bokach szafy. Dla głosów manualowych jednorzędowych po 54 piszczalki. W pozytywie głosy kompletne.

Na wiatrownicach umiejscowione głosy w kolejności: w prospekcie dwadzieścia pięć piszczałek głosu Pryncypał 4', za prospektem pozostałe dwadzieścia dziewięć piszczałek, następnie Flet 8', Aeolina 8', Flet odw. 4', Gemshorn 8', Mixtura 2', Flet leśny 2'.

g. Miech

Jeden miech pływakowy o wymiarach: szer. 1,65 m, gł. 1,00 m, wys. 0,46 m, nad podłogą chóru 0,60 m, po prawej stronie od szafy organowej. Pod miechem podawacz klinowy, a obok urządzenie do kalikowania. Do miecha dostarczane powietrze drewnianym kanałem z dmuchawy, zamkniętej w drewnianej skrzyni, znajdującej się obok miecha. W miechu zastosowano także zabezpieczenie z elektrycznym wyłącznikiem prądu, który odcina dopływ prądu do dmuchawy, jeśli miech przekroczy dopuszczalną wysokość.

Fot. 45. Obudowa nowej dmuchawy i urządzenie do kalikowania przy miechu.

h. Stan zachowania instrumentu

Szafa organowa zachowana w stanie dobrym, ale miejscowo znacznie uszkodzona przez szkodniki, traktura gry wymagająca licznych poprawek i regulacji, niektóre piszczalki niegrające, choć kompletne, miech w stanie dobrym, bez uszkodzeń, po naprawie. Instrument nadający się do czyszczenia i strojenia oraz poprawek mechanicznych.

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
1. Dekanat sieradzki I – Dąbrowa Wielka

1.3.2 Dyspozycja i analiza brzmienia

a. Dyspozycja⁶⁷⁶

Pozytyw dysponuje następującymi głosami:

Manual

1. Flet 8'
2. Gemshorn 8'
3. Aeolina 8'
4. Pryncypał 4'
5. Flet odw. 4'⁶⁷⁷
6. Flet leśny 2'⁶⁷⁸
7. Mixtura 2'

Brak urządzeń dodatkowych.

b. Układ głosów wielorzędowych

Mixtura 2'⁶⁷⁹

$2^{2/3}'$	4'	$5^{1/3}'$	8'	—————→
2'	$2^{2/3}'$	4'	$5^{1/3}'$	—————→
$1^{1/3}'$	2'	$2^{2/3}'$	4'	—————→
1C	2C	3C	4C	5F

c. Przyporządkowanie głosów

Zestawienia głosów sporządzone zostały na podstawie poniższej kwalifikacji:

Nazwa głosu	Sposób brzmienia	Rodzina głosów	Typ głosu	Materiał
Manual				
1. Flet 8'	zasadniczy	flety	otwarty	drewno
2. Gemshorn 8'	zasadniczy	flety	otwarty	metal

⁶⁷⁶ Ł. Gunicki, dz., cyt., s. 68.

⁶⁷⁷ Prawdopodobnie chodzi o Flet otwarty, ponieważ piszczałki tego głosu są otwarte, a brzmienie fletowe.

⁶⁷⁸ Nazwa na rejestrze jest zatarta, ale z przekazów ustnych miejscowego organisty, który pamięta informacje od organmistrza montującego głos, wynika, że jest to Flet leśny 2'. Brzmienie głosu jest jak najbardziej zgodne z taką nazwą.

⁶⁷⁹ Register opisany jest jako Mixtura 2'. W wyniku dokładnej, kilkukrotnej analizy brzmieniowej autor rozprawy uznał, że pierwszy chór tejże Mikstury zaczyna się kwintą $2^{2/3}'$. Nazwa w dalszych opisach tego instrumentu zostanie zachowana zgodna z podaną na rejestrze.

			dolny rejestr kryty ⁶⁸⁰	dolny rejestr drewno
3. Aeolina 8'	zasadniczy	smyczkowe	otwarty dolny rejestr kryty	metal dolny rejestr drewno
4. Pryncypał 4'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
5. Flet odw. 4'	zasadniczy	flety	otwarty kryty 3B-5F	metal
6. Flet leśny 2'	zasadniczy	flety	otwarty	metal
7. Mixtura 2'	mieszany	pryncypały	otwarty	metal

Tab. 8. Przyporządkowanie głosów pozytywu w kościele w Dąbrowie Wielkiej.

W instrumencie jest jeden głos drewniany, dwa głosy (Gemshorn 8' i Aeolina 8') z górnym rejestrem metalowym i wspólnymi piszczałkami drewnianymi, a pozostałe piszczałki są z metalu.

Głos	Manual	%
Drewniany	1	14
Metalowy	4	58
Drewniany i Metalowy	2	28
Ogółem	7	100

Tab. 9. Materiał użyty do budowy piszczałek w pozytywie w kościele w Dąbrowie Wielkiej.

W tym pozytywie są wyłącznie głosy labialne, które stanowią 100%. Z trzech podstawowych rodzin głosów labialnych występują w przewodzie głosy fletowe, a głos smyczkowy jest jeden.

Rodzina głosów	Manual	%
Pryncypały	2	29
Flety	4	57
Smyczkowe	1	14
Ogółem	7	100

Tab. 10. Występowanie rodzin głosów w pozytywie w kościele w Dąbrowie Wielkiej.

⁶⁸⁰ Piszczałki z dolnego rejestru głosów Gemshorn 8' i Aeolina 8' są wspólne. Są to kryte piszczałki drewniane. Ich dokładny zakres był podczas inwentaryzacji niemożliwy do ustalenia z powodu trudnego dostępu i złej widoczności w instrumencie. W sąsiedztwie znajduje się cały głos drewniany Flet 8', co uniemożliwiło dokładne określenie zakresu.

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW

1. Dekanat sieradzki I – Dąbrowa Wielka

W całym instrumencie występuje jeden głos mieszany, który składa się z 3 rzędów piszczałek, dlatego zostanie obliczone 100% jako 9 rzędów. Głos poboczny nie występuje samodzielnie, lecz jako głos składowy głosu mieszanego.

Głos	Manual	%
Zasadnicze	7	78
Poboczne	2	22
Ogółem	9	100

Tab. 11. Sposób brzmienia rzędów piszczałek w pozytywie w kościele w Dąbrowie Wielkiej.

Ponad połowę stanowią głosy 8'. Nie występują głosy poboczne samodzielne, ale jako składowe głosu mieszanego.

Stopaź	Manual	%
8'	3+0,33 (4C-5F)	37
5¹/₃'	0,56 (3C-5F)	6
4'	2+0,78 (2C-5F)	31
2²/₃'	0,66 (1C-3H)	7
2'	1+0,45 (1C-2H)	16
1¹/₃'	0,22 (1C-1H)	3
Ogółem	9	100

Tab. 12. Wysokość brzmienia rzędów piszczałek pozytywu w kościele w Dąbrowie Wielkiej.

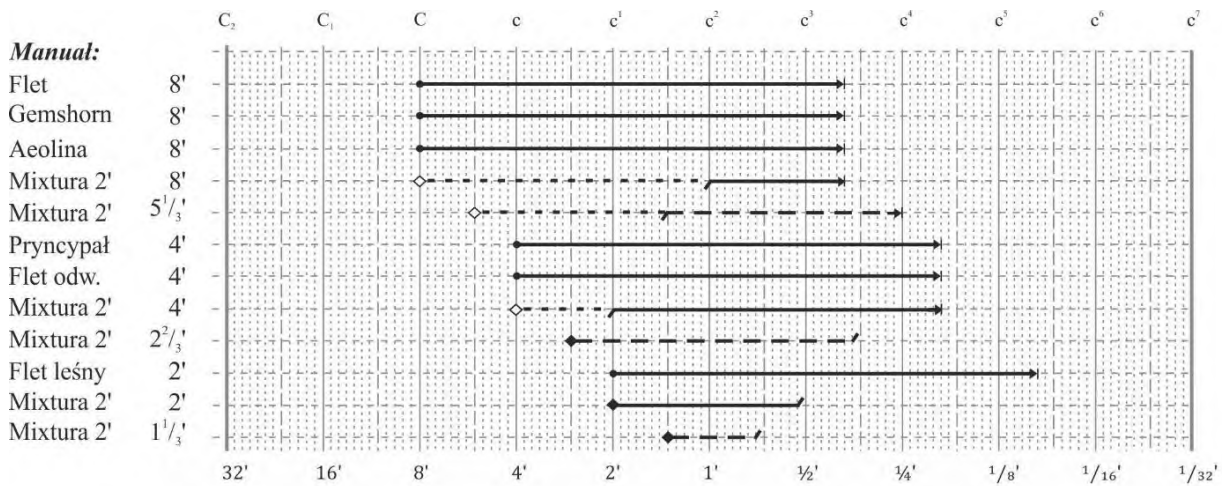
Poniższa tabela jest zespoleniem dwóch powyższych. Przedstawia ona szczegółowo rodziny głosów występujące w poszczególnych stopażach głosów.

Rodzina głosów	Liczba i stopaź						Całość	%
	8'	5¹/₃'	4'	2²/₃'	2'	1¹/₃'		
Pryncypały	0,33 (4C- 5F)	0,56 (3C- 5F)	1+0,78 (2C- 5F)	0,66 (1C- 3H)	0,45 (1C- 2H)	0,22 (1C- 1H)	4	44
Flety	2	0	1	0	1	0	4	44
Smyczkowe	1	0	0	0	0	0	1	12
Ogółem	3,33	0,56	2,78	0,66	1,45	0,22	9	100

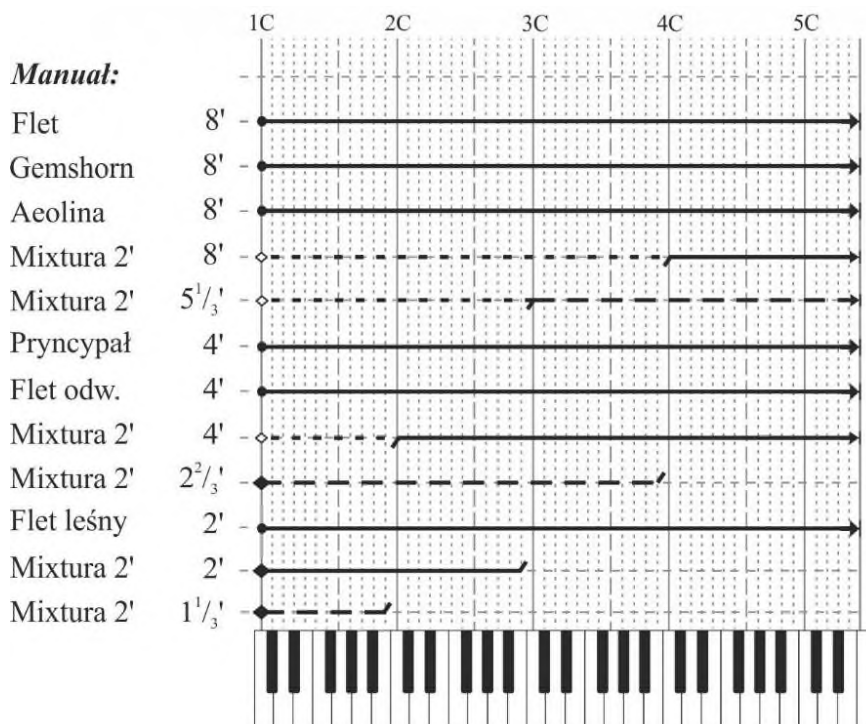
Tab. 13. Przeporządkowanie rodzinom głosowym stopaży głosów pozytywu w kościele w Dąbrowie Wielkiej.

Z powyższego zestawienia wynika, że po zastosowaniu analizy brzmienia rzędów najliczniejszą grupę brzmieniową stanowią głosy ośmiostopowe. W dolnym rejestrze instrumentu przeważają głosy fletowe i smyczkowe, natomiast górne brzmienia wypełniają pryncypały. Wynika także, że rzędów piszczałek jest po równo pryncypałów, jak fletów, co daje inny pogląd niż analiza na rodziny głosowe uwzględniając głos (a nie rząd piszczałek) jako pojedynczą jednostkę.

d. *Skala pozioma*

e. *Skala pionowa*

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW

1. Dekanat sieradzki I – Dąbrowa Wielka

W powyższych skalach brzmienia organów przedstawione zostały rzędy piszczałek (nie głosy). Zakresy podziału skali pionowej wyznaczają: zakres klawiatury Manualu, miejsca repetycji w głosach mieszanych.

Lp.	Zakres		Brzmiące rzędy piszczałek
	OD	DO	
1.	1C	1H	8' x 3, 4' x 2, 2 ² /3', 2' x 2, 1 ¹ /3'
2.	2C	2H	8' x 3, 4' x 3, 2 ² /3', 2' x 2
3.	3C	3H	8' x 3, 5 ¹ /3', 4' x 3, 2 ² /3', 2'
4.	4C	5F	8' x 4, 5 ¹ /3', 4' x 3, 2'

Tab. 14. Zakresy brzmienia pozytywu w kościele w Dąbrowie Wielkiej.

1.4 Sieradz, bazylika mniejsza pw. Wszystkich Świętych

Organy Adolfa Homana z Warszawy z 1914 r.

1.4.1 Opis inwentaryzacyjny⁶⁸¹

a. Lokalizacja

Organy usytuowane na murowanym chórze muzycznym, nad głównym wejściem do kościoła, naprzeciw ołtarza. Chór muzyczny wzniesiony na wysokości 4,28 m, wypełniający całą szerokość nawy głównej. Wejście na chór klatką schodową z lewej strony. Wymiary chóru: szer. 9,66 m, gł. 3,80 m, wys. 7,51 m. Balustrada drewniana, pełna, bez zdobień, wys. 1,00 m.

b. Szafa organowa

Szafa organowa drewniana, umiejscowiona pośrodku chóru, przylegająca dolną częścią do tylnej ściany kościoła, wykonana z drewna, pomalowana na kolor oliwkowy z błękitnymi akcentami. Wymiary szafy bez prospektu: szer. 4,48 m, gł. 1,79 m, wymiary szafy z prospektem: szer. 5,84 m, gł. 2,94, wys. 6,89 m. Szafa o budowie ramowo-płycinowej. W bokach szafy, w części od strony prospektu, płyty w formie kraty.

⁶⁸¹ Inwentaryzacja instrumentu dokonana przez autora niniejszej pracy 11.01.2022 r.

Fot. 46. Widok boczny szafy organowej i prospektu organów w bazylice mniejszej pw. Wszystkich Świętych w Sieradzu.

c. *Prospekt*

Prospekt organów w stylu rokoko, symetryczny, jednosekcyjny, siedmioosiowy, dwuwieżyczkowy, o wklęsłym konturze. Ustawiony na cokole wys. 2,17 m, podzielony na siedem segmentów. Środkowe pięć segmentów symetryczne względem własnej osi, złożone łącznie z czterdziestu jeden piszczałek. Skrajne dwa segmenty najwyższe, symetryczne względem siebie, z siedmiu piszczałek każdy, w stylu wieżyczek o wklęsłym konturze. W całym prospekcie pięćdziesiąt pięć piszczałek. Labia piszczałek w trzech sekcjach środkowych ułożone w kształcie litery V, w skrajnych w linii zstępującej, a w drugim i szóstym segmencie w linii wstępującej. Cały prospekt zamknięty z zewnętrznej strony dwiema stylizowanymi kolumnami, każda zwieńczona odcinkiem wysokiego gzymsu i wazą płomienistą⁶⁸². Dekoracja snycerska bogata. Na środku prospektu nad piszczałkami w *Glorii i chmurach Oka Opatrzności, otoczone główkami puttów. Piszczałki prospektowe umieszczone na wysokim, profilowanym gzymsie o falistej linii. Na gzymsie wieńczącym, powtarzającą linię podstawy, umieszczone postacie aniołów grających na instrumentach. Górne części korpusów piszczałek przysłonięte elementami snycerki – firanek o ażurowej dekoracji rocaille*⁶⁸³.

⁶⁸² WUOZ, *Karta... Wszystkich Świętych*.

⁶⁸³ Tamże.

Fot. 47. Prospekt organów A. Homana w bazylice mniejszej w Sieradzu.

d. Traktura gry i registratury

Fot. 48. Tabliczka budowniczego na kontuarze organów w bazylice mniejszej pw. Wszystkich Świętych w Sieradzu.

Organy wyposażone w trakturę pneumatyczną zarówno gry jak i registrów. Przewody powietrzne wykonane z ołowiu i tworzywa sztucznego.

Kontuar wolno stojący, ustawiony bezpośrednio przed szafą organową, na środku osi prospektu, tyłem do szafy organowej. Odległość stołu gry od balustrady chóru 1,12 m. Dwie klawiatury ręczne i jedna nożna. Tabliczka z opisem budowniczego o treści: *ADOLF HOMAN w Warszawie 1914 r.* Oprócz włączników głosów siedem przycisków pomocniczych pod klawiaturą I Manuału. Kontuar koloru brązowego wykończony zielonymi filcami. Włącznik dmuchawy poza kontuarem, na szafie organowej. Żaluzja zamykająca kontuar. Wymiary stołu gry: szer. 1,35 m, gł. 1,71 m (bez klawiatury nożnej 0,75 m), wys. 1,17 m (z podestem 1,47 m). Obecny stół gry z firmy Adolfa Homana z 1914 r., odrestaurowany i przerobiony w 2012 r. przez Andrzeja Sutowicza. Ławka organowa dopasowana, bez regulacji wysokości siedziska, w kolorze stołu gry.

Kontuar wyposażony w dwa Manuały oraz Pedał.

Zakres Manuałów: C-f³ (dla głosu 8'), 54 klawisze

Zakres Pedalu: od C₁ do d (dla głosu 16'), 27 klawiszy

Trzydzieści jeden włączników registrowych, włączanych do dołu, białych, ponumerowanych, umieszczonych nad klawiaturą II Manuału. Dwadzieścia pięć z nich przeznaczonych dla głosów organowych, pięć dla połączeń, jeden dla Tremolo. Registry umieszczone w jednym rzędzie, podzielone na cztery podpisane zestawy. Napisy w języku polskim, wygrawerowane na okrągłych tabliczkach, umieszczonych nad registrami. Zastosowano różne tło napisów dla poszczególnych sekcji: niebieskie dla Pedalu, kremowe dla Manuału I, różowe dla Manuału II. Opisy połączeń podzielone kolorowo odpowiednio dla każdej sekcji (np. włącznik IM-Ped. w połowie kremowy, w połowie niebieski). Pod klawiaturą Manuału I siedem przycisków pomocniczych, w tym dwa kasowniki. Nad klawiaturą nożną pedał Crescendo oraz pedał szafy ekspresyjnej Manuału II.

Fot. 49. Kontuar organów w bazylice mniejszej w Sieradzu.

e. Wiatrownice

W szafie organowej wiatrownice stożkowe, dla Manualów ustawione na wysokości cokołu (tj. 2,17 m). Wiatrownica Manualu II zamknięta w szafie ekspresyjnej, za nimi wiatrownica Pedalu. Podczas inwentaryzacji niemożliwe było dokładne zbadanie i dokonanie dokładnych pomiarów z powodu trudnego dostępu do wnętrza instrumentu.

f. Piszczalki

Piszczalki ułożone na wszystkich wiatrownicach chromatycznie. Dla głosów manualowych jednorzędowych po 54 piszczałki, dla pedałowych po 27 piszczałek. W organach głosy kompletne. Opis ułożenia piszczałek na wiatrownicach był niemożliwy.

g. Miech

Dwa jednakowe miechy pływakowe umiejscowione w szafie organowej na dolnej kondygnacji, o wymiarach: szer. 1,84 m, gł. 1,12 m, wys. 0,54 m, nad podłogą chóru 0,70 m. Do nich dołączone dwa podawacze klinowe. Do jednego miecha dołączone także urządzenie Tremolo.

Do miechów powietrze dostarczane dwoma drewnianymi kanałami z cichobieżnej dmuchawy, zamkniętej w pomieszczeniu za ścianą po prawej stronie.

Fot. 50. Górna część miecha organowego, elementy traktury pneumatycznej i dół wiatrownic organów w bazylice mniejszej pw. Wszystkich Świętych w Sieradzu.

h. Stan zachowania instrumentu

Płyciny szafy w stanie dobrym. Mieszki tylko częściowo niesprawne. Piszczalki i miech w dobrym stanie. Instrument czysty i zadbane, wymagający jedynie nieznacznego strojenia.

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
1. Dekanat sieradzki I – Sieradz, bazylika mniejsza pw. Wszystkich Świętych

1.4.2 Dyspozycja i analiza brzmienia

a. Dyspozycja

Organy dysponują następującymi głosami:

Manual I	Manual II	Pedał
1. Bourdon 16'	1. Koncertflet 8'	1. Prync. bas 16'
2. Pryncypał 8'	2. Violine 8'	2. Subbas 16'
3. Gamba 8'	3. Aeolina 8'	3. Violonbas 16'
4. Salicjonal 8'	4. Vox celestis 8'	4. Cello 8'
5. Flet 8'	5. Sylvestrina 4'	5. Kwinta 5 ¹ / ₃ '
6. Oktawa 4'	6. Flet dolce 4'	
7. Viola 4'	7. Róg nocny 2'	
8. Kwinta 2 ² / ₃ '	8. Kwinta 1 ¹ / ₃ '	
9. Superoktawa 2'	9. Siflet 1'	
10. Mixtura 4 ch.	10. Sesquialtera 2 ch.	

Połączenia: I-P, II-P, II-I, Super I (niekompletne), Sub II-II (błędne oznaczenie, jest to bowiem połączenie Sub II-I niekompletne)

Registry zbiorowe: P, MF, F, T

Urządzenia dodatkowe: FP (Automat Pedalu), Cr, Tremolo II Manuału, szafa ekspresyjna

b. Układ głosów wielorzędowych

Mixtura 4 ch. z Man. I

2 ² / ₃ '	5 ¹ / ₃ '	10 ² / ₃ '	—————→
1 ³ / ₅ '	3 ¹ / ₅ '	6 ² / ₅ '	—————→
1 ¹ / ₃ '	2 ² / ₃ '	5 ¹ / ₃ '	—————→
1'	2'	4'	—————→
1C	3C	5C	5F

Sesquialtera 2 ch. z Man. II

2 ² / ₃ '	—————→
1 ³ / ₅ '	—————→
1C	5F

c. *Przyporządkowanie głosów*

Zestawienia głosów sporządzone zostały na podstawie poniższej kwalifikacji:

Nazwa głosu	Sposób brzmienia	Rodzina głosów
Manual I		
1. Bourdon 16'	zasadniczy	flety
2. Pryncypał 8'	zasadniczy	pryncypały
3. Gamba 8'	zasadniczy	smyczkowe
4. Salicjonal 8'	zasadniczy	smyczkowe
5. Flet 8'	zasadniczy	flety
6. Oktawa 4'	zasadniczy	pryncypały
7. Viola 4'	zasadniczy	smyczkowe
8. Kwinta 2 ² / ₃ '	poboczny	pryncypały
9. Superoktawa 2'	zasadniczy	pryncypały
10. Mixtura 4 ch.	mieszany	pryncypały
Manual II		
1. Koncertflet 8'	zasadniczy	flety
2. Violine 8'	zasadniczy	smyczkowe
3. Aeolina 8'	zasadniczy	smyczkowe
4. Vox celestis 8'	zasadniczy	smyczkowe
5. Sylvestrina 4'	zasadniczy	smyczkowe
6. Flet dolce 4'	zasadniczy	flety
7. Róg nocny 2'	zasadniczy	flety
8. Kwinta 1 ¹ / ₃ '	poboczny	pryncypały
9. Siflet 1'	zasadniczy	flety
10. Sesquialtera 2 ch.	mieszany	flety
Pedał		
1. Prync. bas 16'	zasadniczy	pryncypały
2. Subbas 16'	zasadniczy	flety
3. Violonbas 16'	zasadniczy	smyczkowe
4. Cello 8'	zasadniczy	smyczkowe
5. Kwinta 5 ¹ / ₃ '	poboczny	pryncypały

Tab. 15. Przyporządkowanie głosów w organach w bazylice mniejszej w Sieradzu.

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
1. Dekanat sieradzki I – Sieradz, bazylika mniejsza pw. Wszystkich Świętych

W powyższych organach nie opisano budowy piszczałek ze względu na ograniczony dostęp do instrumentu.

W tych organach są wyłącznie głosy labialne, które stanowią 100% wszystkich głosów.

Głos	Manual I	Manual II	Pedał	Całość	%
Labialny	10	10	5	25	100

Tab. 16. Zestawienie głosów względem sposobu wydobycia dźwięku w organach w bazylice mniejszej w Sieradzu.

Z trzech podstawowych rodzin głosów labialnych występują najliczniej głosy smyczkowe.

W podziale pod względem głosów pryncypały i flety występują równomiernie.

Rodzina głosów	Manual I	Manual II	Pedał	Całość	%
Pryncypały	5	1	2	8	32
Flety	2	5	1	8	32
Smyczkowe	3	4	2	9	36
Ogółem	10	10	5	25	100

Tab. 17. Występowanie rodzin głosowych w głosach organów w bazylice mniejszej w Sieradzu.

W całym organach występują dwa głosy mieszane: czterohórowa Mixtura z I Manualu i dwuhórowa Sesquialtera z II Manualu. Zostanie obliczone 100% jako 29 rzędów. Głosy poboczne występują samodzielnie i jako rzędy składowe głosów mieszanych. W poniższej tabeli przedstawiony zostanie sposób brzmienia na klawiszu 1C, z uwzględnieniem rozkładu głosów wielorzędowych.

Głos	Manual I	Manual II	Pedał	Całość	%
Zasadnicze	9	8	4	21	72
Poboczne	4	3	1	8	28
Ogółem	13	11	5	29	100

Tab. 18. Sposób brzmienia rzędów głosów w organach w bazylice mniejszej w Sieradzu.

Analiza stopaży została obliczona na podstawie liczby rzędów piszczałek, analizy brzmienia głosów wielorzędowych i ich układu. Dla jednego rzędu głosu manualowego wyznaczono, zgodnie z zakresem klawiatury, 54 piszczałki.

Z poniższej tabeli można wyczytać, że prawie 1/3 wszystkich piszczałek w tych organach to rzędy ośmiostopowe, następnie szesnastostopowe i czterostopowe stanowią po 14 procent. Brzmienie instrumentu jest romantyczne, z dużą przewagą tonów zasadniczych.

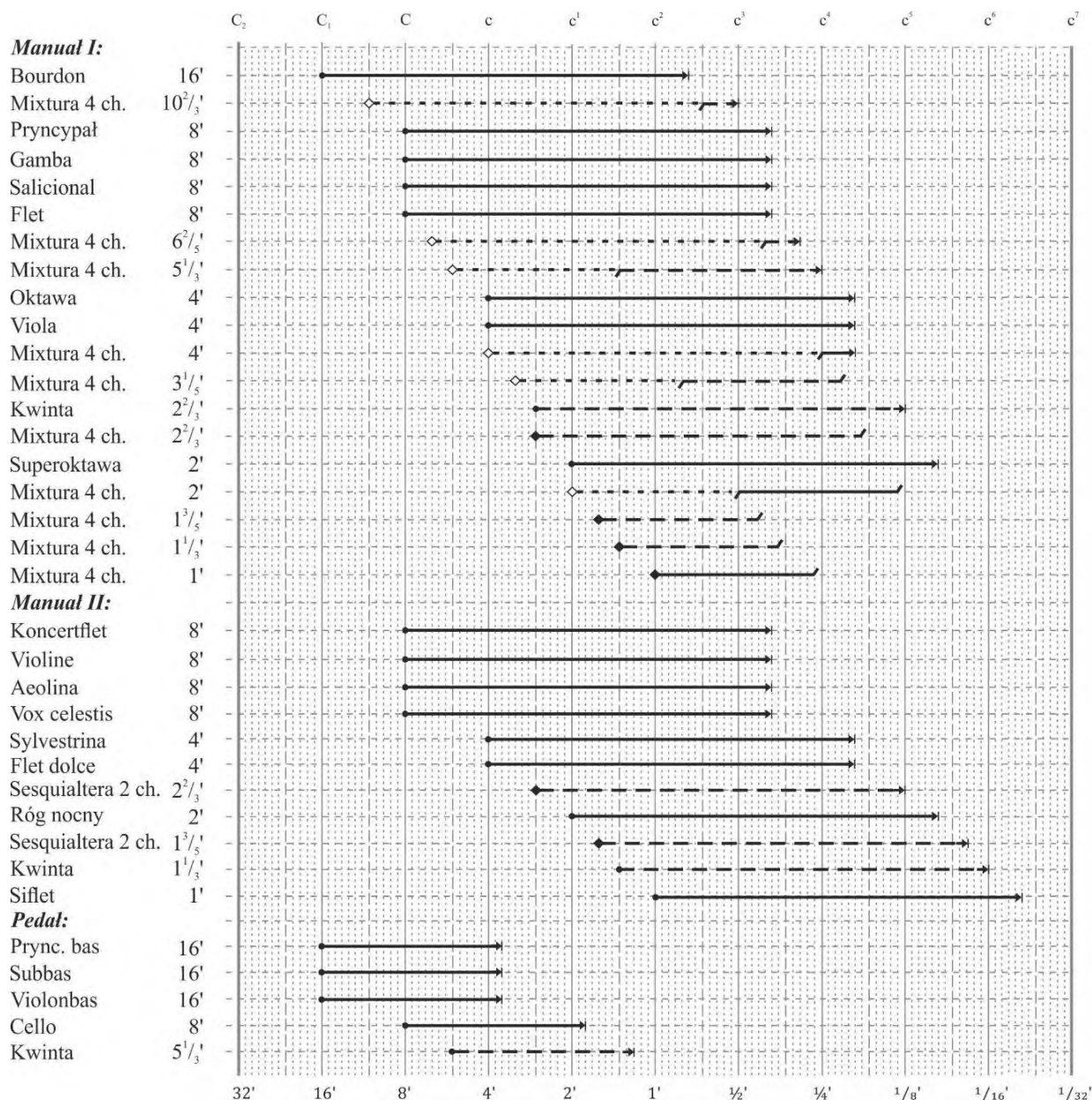
Mariusz Wiktorowski, *Organy w kościołach na terenie dekanatów sieradzkich I i II oraz złoczewskiego. Studium historyczno- instrumentoznawcze*

Stopaź	Manual I	Manual II	Pedał	Całość	%
16'	1	0	3	4	14
10²/3'	0,12 (5C-5F)	0	0	0,12	1
8'	4	4	1	9	31
6²/5'	0,12 (5C-5F)	0	0	0,12	1
5¹/3'	0,55 (3C-5F)	0	1	1,55	5
4'	2+0,12 (5C-5F)	2	0	4,12	14
3¹/5'	0,44 (3C-4H)	0	0	0,44	2
2²/3'	1+0,89 (1C-4H)	1	0	2,89	9
2'	1+0,44 (3C-4H)	1	0	2,44	8
1³/5'	0,44 (1C-2H)	1	0	1,44	5
1¹/3'	0,44 (1C-2H)	1	0	1,44	5
1'	0,44 (1C-2H)	1	0	1,44	5
Ogółem	13	11	5	29	100

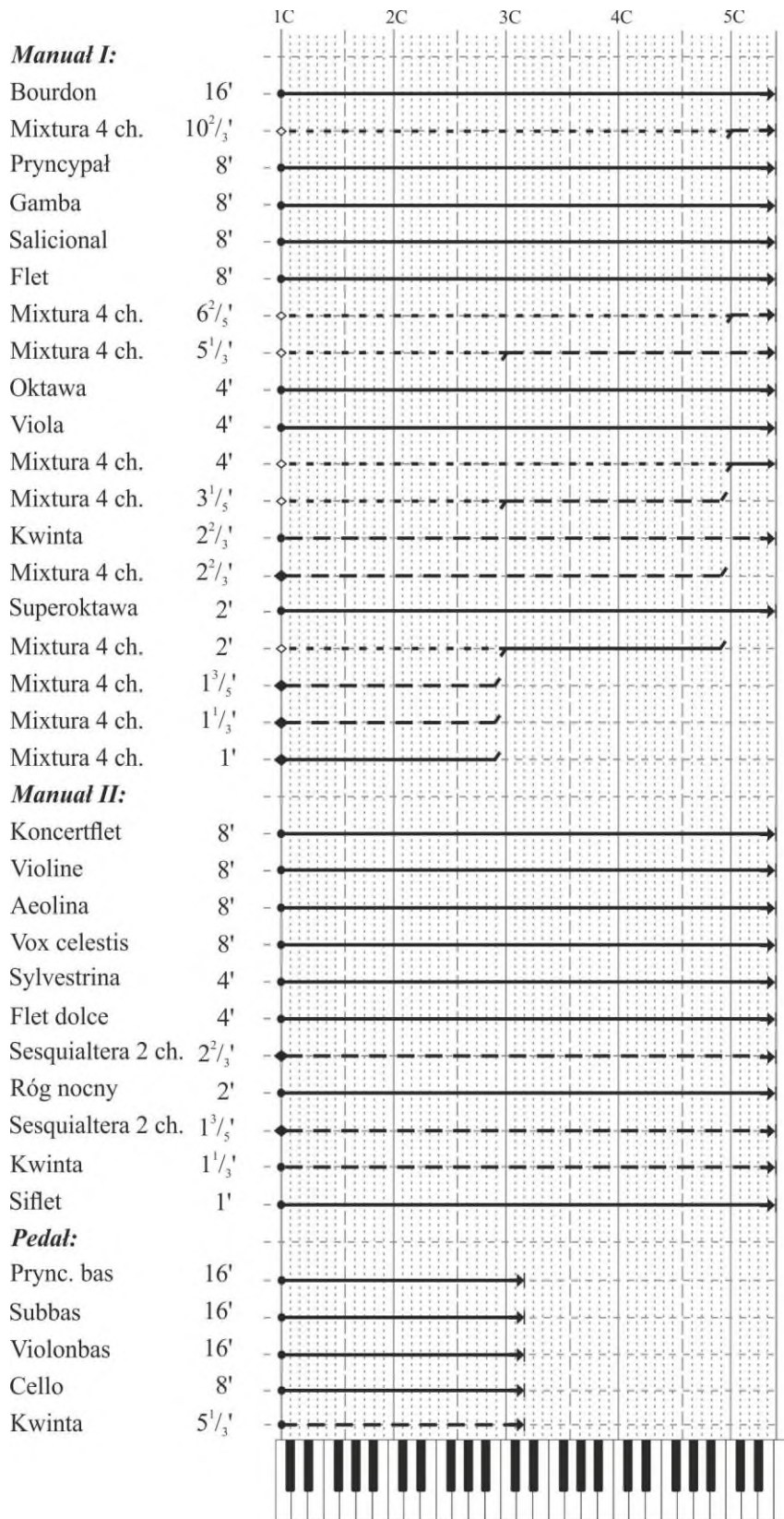
Tab. 19. Wysokość brzmienia głosów w organach w bazylice mniejszej w Sieradzu.

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
 1. Dekanat sieradzki I – Sieradz, bazylika mniejsza pw. Wszystkich Świętych

d. Skala pozioma

e. Skala pionowa

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
1. Dekanat sieradzki I – Sieradz, bazylika mniejsza pw. Wszystkich Świętych

W powyższych skalach brzmienia organów przedstawione zostały rzędy piszczałek (nie głosy). Zakresy podziału skali pionowej wyznaczają: zakres klawiatury Manuału, zakres klawiatury Pedalu, miejsca repetycji w głosach mieszanych.

Lp.	Zakres		Brzmiące rzędy piszczałek
	OD	DO	
1.	1C	2H	16' x 4, 8' x 9, 5 ^{1/3} ', 4' x 4, 2 ^{2/3} ' x 3, 2' x 2, 1 ^{3/5} ' x 2, 1 ^{1/3} ' x 2, 1' x 2
2.	3C	3D	16' x 4, 8' x 9, 5 ^{1/3} ' x 2, 4' x 4, 3 ^{1/5} ', 2 ^{2/3} ' x 3, 2' x 3, 1 ^{3/5} ', 1 ^{1/3} ', 1'
3.	3Es	4H	16', 8' x 8, 5 ^{1/3} ', 4' x 4, 3 ^{1/5} ', 2 ^{2/3} ' x 3, 2' x 3, 1 ^{3/5} ', 1 ^{1/3} ', 1'
4.	5C	5F	16', 10 ^{2/3} ', 8' x 8, 6 ^{2/5} ', 5 ^{1/3} ', 4' x 5, 2 ^{2/3} ' x 2, 2' x 2, 1 ^{3/5} ', 1 ^{1/3} ', 1'

Tab. 20. Zakres brzmienia organów w bazylice mniejszej w Sieradzu.

1.5 Sieradz, kościół pw. św. Stanisława Bpa, poddominikański klasztor ss. urszulanek Serca Jezusa Konającego

Organy Stefana Truszczyńskiego z Włocławka z 1937 r.

1.5.1 Opis inwentaryzacyjny⁶⁸⁴

a. Lokalizacja

Organy na murowanym chórze muzycznym, nad głównym wejściem do kościoła, naprzeciw ołtarza. Chór muzyczny wzniesiony na wysokości 5,10 m, wypełniający całą szerokość i z jednej strony długość kościoła do prezbiterium. Wsparty na dwóch murowanych filarach. Wejście na chór klatką schodową z korytarza klasztoru. Wymiary chóru: szer. 12,30 m, gł. 2,54 m, wys. 7,05 m. Balustrada drewniana, pełna, bez zdobień, wys. 0,80 m, nad nią krata drewniana wys. 0,90 m.

b. Szafa organowa

Szafa organowa umiejscowiona pośrodku chóru, przylegająca do tylnej ściany kościoła, wykonana z drewna, pomalowana na kolor błękitny. Wymiary szafy: szer. 4,93 m, gł. 1,53 m, wys. z prospektem 6,55 m. Górna część szafy, nad kontuarem, wsparta na dwóch drewnianych filarach.

c. Prospekt

Prospekt zachowany z poprzedniego instrumentu i rozbudowany o dwa płaskie segmenty piszczałkowe.

Według nieznanego autora kosztorysu z 2012 r. *Prospekt organów zabytkowy, architektoniczny, barokowy, jednosekcyjny, pięcioosiowy, o trzech wieżach zwieńczonych odcinkami belkowania i przedzielonych prostokątnymi polami piszczałkowymi. Wieża centralna*

⁶⁸⁴ Inwentaryzacja instrumentu dokonana przez autora niniejszej pracy 11.01.2022 r.

zarysowana półkolistym ryzalitem, wieże boczne występujące kątowo. W zwieńczeniu wież pełnoplastyczne figury: król Dawid z harfą (wieża centralna), anioł śpiewający (wieża lewa) i anioł grający na skrzypcach (wieża prawa). Dekoracja snycerska złożona z ażurowych kotarek o motywach liścia akantu⁶⁸⁵. Z boków segmentów dobudowane ozdobne uszaki.

Fot. 51. Prospekt organów w kościele pw. św. Stanisława Bpa w Sieradzu.

Prospekt ustawiony na cokole wys. 2,07 m. W całym prospekcie pięćdziesiąt dziewięć piszczałek, pomalowanych na kolor metaliczny, z czego część grających z głosu Kontrabas 16', Oktawbas 8' i Pryncypał 8'. Labia piszczałek w trzech wypukłych wieżyczkach w formie spłaszczonej litery V, pozostałe linii prostej.

d. Traktura gry i registratury

Organy wyposażone w trakturę pneumatyczną zarówno gry jak i registrów. Przewody powietrzne wykonane z ołowiu. Kontuar wolno stojący, ustawiony bezpośrednio przed szafą organową, na środku osi prospektu, tyłem do szafy organowej, pod prospektem. Odległość stołu gry od balustrady chóru 0,58 m. Dwie klawiatury ręczne i jedna nożna. Tabliczka z opisem budowniczego o treści:

⁶⁸⁵ cyt. za: AKSU, *Program prac remontowych organów 2012* [bez sygn., npg].

DYPL. UZN. P. W. K. 1929 STEFAN TRUSZCZYŃSKI WŁOCŁAWEK.

Fot. 52. Tabliczka budowniczego na kontuarze organów w kościele pw. św. Stanisława Bpa w Sieradzu.

Oprócz włączników głosów przyciski pomocnicze pod klawiaturą I Manualu. Kontuar koloru brązowego wykończony niebieskimi filcami. Włącznik dmuchawy poza kontuarem, na filarze wspierającym prospekt. Żaluzja zamykająca kontuar. Wymiary stołu gry: szer. 1,35 m, gł. 1,03 m (bez klawiatury nożnej 0,67 m), wys. 1,19 m (z podestem 1,36 m). Obecny stół gry z firmy Stefana Truszczyńskiego z 1937 r. Ławka organowa dopasowana, bez regulacji wysokości siedziska, w kolorze stołu gry.

Kontuar wyposażony w dwa Manualy oraz Pedał.

Zakres Manualów: C-a³ (dla głosu 8'), 58 klawiszy

Zakres Pedalu: od C₁ do f (dla głosu 16'), 30 klawiszy

Fot. 53. Kontuar organów w kościele św. Stanisława Bpa w Sieradzu.

Fot. 54. Wskaźnik Crescendo i włączniki kolebkowe w organach kościoła pw. św. Stanisława Bpa w Sieradzu.

Dwadzieścia cztery włączniki rejestrowe, kolebkowe, białe, pożółkłe, nienumerowane, umieszczone nad klawiaturą II Manuału. Szesnaście z nich przeznaczonych dla głosów organowych, sześć dla połączeń, jeden dla Tremolo, jeden pusty, bez oznaczenia. Rejestry umieszczone w jednym rzędzie, podzielone na cztery niepodpisane zestawy, każdy z napisami w różnych kolorach: pierwszy z lewej dla głosów i połączeń Pedalu, napisy ciemnozielone, drugi dla głosów Manuału I w kolorze czarnym, trzeci dla głosów Manuału II i dla Tremola w kolorze brązowym, na końcu granatowe dla połączeń manuałowych. Napisy w języku polskim, wygrawerowane na registrach. Nad registrami pojedyncze, czerwone, wyciągane włączniki Wolnej Kombinacji. Pomiędzy registrami, na środku, dziesięciostopniowy wskaźnik poziomy Crescendo. Pod klawiaturą Manuału I dziewięć przycisków pomocniczych. Nad klawiaturą nożną pedał Crescendo oraz pedał szafy ekspresyjnej Manuału II.

e. Wiatrownice

W szafie organowej trzy wiatrownice stożkowe, ustawione na różnych wysokościach. Po stronie prawej wiatrownica Manuału I na wys. ok. 2,10 m (na niej piszczałki siedmiu głosów), po stronie lewej na tej samej wysokości wiatrownica Manuału II (na niej piszczałki sześciu głosów) zamknięta w szafie ekspresyjnej, za nimi wiatrownica Pedalu (trzy głosy). Dokładne wymiary wiatrownic niemożliwe do ustalenia z powodu trudnego dostępu do wnętrza instrumentu.

f. Piszczałki

Piszczałki ułożone na wszystkich wiatrownicach chromatycznie. W sekcji Manuałów najniżej brzmiące piszczałki przy środku szafy, zstępujące na boki. W sekcji Pedalu także chromatycznie, największe piszczałki z prawej strony. Dla głosów manuałowych jednorzędowych po 58 piszczałek, dla pedałowych po 30 piszczałek. W organach głosy kompletne. W prospekcie

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
1. Dekanat sieradzki I – Sieradz, kościół pw. św. Stanisława Bpa

piszczałki głosów Pryncypał 8' z I Manuału, Kontrabasu 16' i Oktawbasu 8' z Pedalu. Od strony prospektu na wiatrownicy I Manuału umieszczone są piszczałki głosów: Pryncypał 8' (22 piszczałki), Gamba 8', Rurflet 4', Flet kryty 8', Oktawa 4', Mixtura 3 ch. Głosy Manuału II zamknięte w szafie ekspresyjnej i niemożliwa do ustalenia ich kolejność. Przy tylnej ścianie ustawione głosy Pedalu: Subbas 16', Oktawbas 8' (8 piszczałek) i Kontrabas 16' (9 piszczałek).

Fot. 55. Piszczałki Manuału I i Pedalu w organach w kościele pw. św. Stanisława Bpa w Sieradzu.

g. *Miech*

Jeden miech pływakowy umiejscowiony po lewej stronie chóru, o wymiarach: szer. 1,80 m, gł. 2,00 m, wys. 0,51 m, nad podłogą chóru 0,80 m. Do niego dołączone dwa podawacze klinowe i urządzenie do kalikowania.

Do miecha dostarczane powietrze drewnianym kanałem z cichobieźnej dmuchawy, zamkniętej w pomieszczeniu za ścianą.

Fot. 56. Miech pływakowy z klinowymi podawaczami w organach w kościele pw. św. Stanisława Bpa w Sieradzu.

h. Stan zachowania instrumentu

Płyciny szafy w stanie dobrym, nieznacznie uszkodzone przez szkodniki. Mieszki tylko częściowo niesprawne. W trakturze nierównomierne opóźnienia. Piszczalki w dobrym stanie. Miech sprawny, bez wycieków powietrza. Instrument w stanie dobrym, czysty i zadbane, wymagający poprawek w trakturze i nieznacznego strojenia.

1.5.2 Dyspozycja i analiza brzmienia

a. Dyspozycja

Organy dysponują następującymi głosami:

Manual I	Manual II	Pedał
1. Bourdon 16'	1. Pryncypał włoski 8'	1. Subbas 16'
2. Pryncypał 8'	2. Kryty 8'	2. Kontrabas 16'
3. Gamba 8'	3. Salicet 8'	3. Oktawbas 8'
4. Flet 8'	4. Vox Coeles. 8'	
5. Oktawa 4'	5. Blokflet 4'	
6. Rurflet 4'	6. Róg nocny 2'	
7. Mixtura 3 ch.		

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW

1. Dekanat sieradzki I – Sieradz, kościół pw. św. Stanisława Bpa

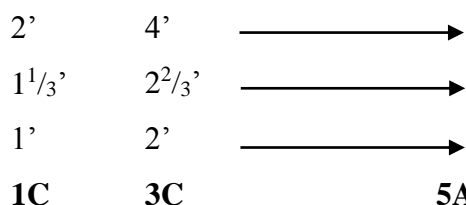
Połączenia: I-P, II-P, II-I, Super I (niekompletne), Super II-I (niekompletne), Sub II-I (niekompletne: w pierwszej oktawie działające jak II-I)

Registry zbiorowe: Piano, Forte, Tutti

Urządzenia dodatkowe: Dzwonek (nie ma), Wolna Kombinacja, Cr

b. Układ głosów wielorzędowych

Mixtura 3 ch. z Man. I

c. Przyporządkowanie głosów

Zestawienia głosów sporządzone zostały na podstawie poniższej kwalifikacji:

Nazwa głosu	Sposób brzmienia	Rodzina głosów	Typ głosu	Materiał
Manual I				
1. Bourdon 16'	zasadniczy	flety	kryty	drewno 1C-3H, metal 4C-5A
2. Pryncypał 8'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
3. Gamba 8'	zasadniczy	smyczkowe	otwarty	metal
4. Flet 8'	zasadniczy	flety	kryty 1C-3A otwarty 3B-5A	drewno
5. Oktawa 4'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
6. Rurflet 4'	zasadniczy	flety	kryty 1C-1H półkryty 2C-4A otwarty 4B-5A	drewno 1C-1H, metal 2C-5A
7. Mixtura 3 ch.	mieszany	pryncypały	otwarty	metal
Manual II				
1. Pryncypał włoski 8'	zasadniczy	pryncypały	X	X
2. Kryty 8'	zasadniczy	flety		
3. Salicet 8'	zasadniczy	smyczkowe		
4. Vox Coeles. 8'	zasadniczy	smyczkowe		
5. Blokflet 4'	zasadniczy	flety		
6. Róg nocny 2'	zasadniczy	flety		

Pedał				
1. Subbas 16'	zasadniczy	flety	kryty	drewno
2. Kontrabas 16'	zasadniczy	smyczkowe	otwarty	metal
3. Oktawbas 8'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal

Tab. 21. Przyporządkowanie głosów.

W powyższych organach wykorzystano zarówno metal jak i drewno do budowy piszczałek. Ze względu na brak swobodnego dostępu do piszczałek Manualu II nie zostanie przedstawione tabelaryczne zestawienie głosów pod względem wykorzystanego materiału do ich budowy.

W tych organach są wyłącznie głosy labialne, które stanowią 100% wszystkich głosów.

Głos	Manual I	Manual II	Pedał	Całość	%
Labialny	7	6	3	16	100

Tab. 22. Zestawienie głosów względem sposobu wydobycia dźwięku.

Z trzech podstawowych rodzin głosów labialnych występują najliczniej głosy fletowe. Najmniejszą część stanowią głosy smyczkowe, choć stanowią 1/4 całego instrumentu.

Rodzina głosów	Manual I	Manual II	Pedał	Całość	%
Pryncypały	3	1	1	5	31
Flety	3	3	1	7	44
Smyczkowe	1	2	1	4	25
Ogółem	7	6	3	16	100

Tab. 23. Występowanie rodzin głosowych w całym głosach.

W całym organach występuje jeden głos mieszany, złożony z trzech rzędów piszczałek, dlatego zostanie obliczone 100% jako 18 rzędów. Głos poboczny występuje tylko jako rząd składowy głosu mieszanego. W poniższej tabeli przedstawiony zostanie sposób brzmienia na klawiszu 1C z uwzględnieniem rozkładu głosów wielorzędowych.

Głos	Manual I	Manual II	Pedał	Całość	%
Zasadnicze	8	6	3	17	94
Poboczne	1	0	0	1	6
Ogółem	9	6	3	18	100

Tab. 24. Sposób brzmienia.

Analiza stopaży została obliczona na podstawie liczby rzędów piszczałek, analizy brzmienia głosów wielorzędowych i ich układu. Dla jednego rzędu głosu manualowego

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
1. Dekanat sieradzki I – Sieradz, kościół pw. św. Stanisława Bpa

wyznaczono, zgodnie z zakresem klawiatury, 58 piszczałek. Liczba piszczałek o konkretnym stopażu podzielona została przez 58, dając część składową rzędu, oznaczonego jako 1. Głosy jednorzędowe zostały zanotowane samodzielnie, a do nich dodane ułamkowe części rzędów z głosów mieszanych.

Z poniższej tabeli można wyczytać, że ponad 60% piszczałek w organach to głosy szesnastostopowe i ośmiostopowe, czego skutkiem jest ciężkie, romantyczne brzmienie organów.

Stopaź	Manual I	Manual II	Pedał	Całość	%
16'	1	0	2	3	17
8'	3	4	1	8	44
4'	2+0,58 (3C-5A)	1	0	3,58	20
2 ² / ₃ '	0,58 (C-5A)	0	0	0,58	4
2'	1	1	0	2	11
1 ¹ / ₃ '	0,42 (1C-2H)	0	0	0,42	2
1'	0,42 (1C-2H)	0	0	0,42	2
Ogółem	9	6	3	18	100

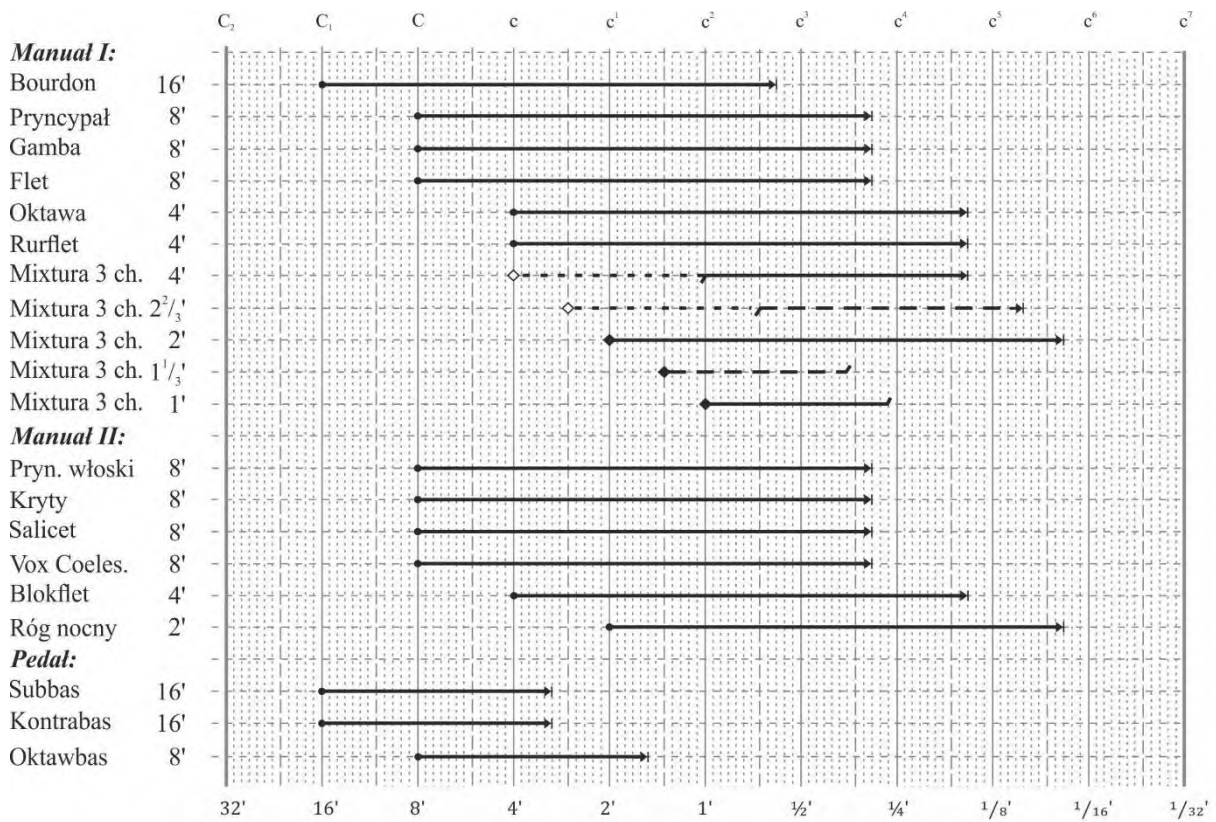
Tab. 25. Wysokość brzmienia rzędów piszczałek.

Poniższa tabela jest zespoleniem powyższych. Przedstawia ona szczegółowo rodziny głosów występujące w poszczególnych stopażach. Wynika z niej, że najniższe brzmienia organów są wydobyte przez głosy fletowe i smyczkowe, natomiast najwyższe przez pryncypały. Dokładnie zilustrowane brzmienie zostanie zaprezentowane na wykresie skali poziomej i pionowej.

Rodzina głosów	Liczba i stopaź							Całość	%
	16'	8'	4'	2 ² / ₃ '	2'	1 ¹ / ₃ '	1'		
Pryncypały	0	3	1,58	0,58	1	0,42	0,42	7	39
Flety	2	2	2	0	1	0	0	7	39
Smyczkowe	1	3	0	0	0	0	0	4	22
Ogółem	3	8	3,58	0,58	2	0,42	0,42	18	100

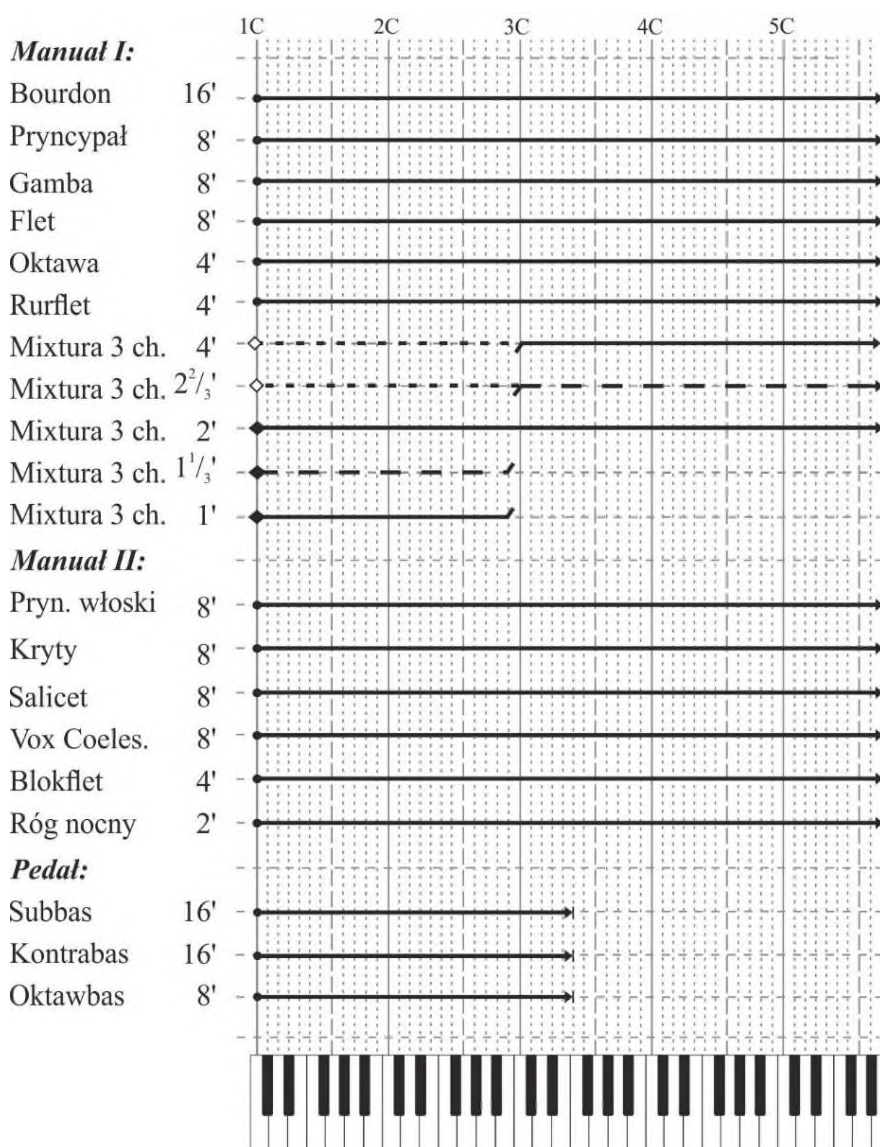
Tab. 26. Przyporządkowanie rodzinom głosowym stopażu głosów organów w kościele poddominikańskim w Sieradzu.

d. Skala pozioma

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
1. Dekanat sieradzki I – Sieradz, kościół pw. św. Stanisława Bpa

e. Skala pionowa

W powyższych skalach brzmienia organów przedstawione zostały rzędy piszczałek (nie głosy). Zakresy podziału skali pionowej wyznaczają: zakres klawiatury Manuału, zakres klawiatury Pedału, miejsca repetycji w głosach mieszanych.

Lp.	Zakres		Brzmiące rzędy piszczałek
	OD	DO	
1.	1C	2H	16' x 3, 8' x 8, 4' x 3, 2' x 2, $1\frac{1}{3}'$, 1'
2.	3C	3F	16' x 3, 8' x 8, 4' x 4, $2\frac{2}{3}'$, 2' x 2
3.	3Fis	5A	16' x 1, 8' x 7, 4' x 4, $2\frac{2}{3}'$, 2' x 2

Tab. 27. Zakres brzmienia organów w kościele ss. urszulanek w Sieradzu

2. Dekanat sieradzki II

2.1 Charłupia Wielka, kościół pw. św. Bartłomieja Apostoła

Organy Stefana Truszczyńskiego z Włocławka z 1937 r.

2.1.1 Opis inwentaryzacyjny⁶⁸⁶

a. Lokalizacja

Organy na murowanym chórze muzycznym, nad kruchtą, naprzeciw ołtarza. Chór wsparty na kruchcie i na czterech murowanych filarach. Balustrada chóru pełna, w środkowej części wypukła ku nawie, dekorowana okrągłymi dekoracjami, na wzór plecionego łańcucha, a nad filarami dekoracje w kształcie litery M. Na obu bokach balustrady umieszczono osłony z drewnianych półwałków, pomalowanych metaliczną farbą, imitującą piszczalki.

b. Szafa organowa

Szafa organowa umiejscowiona pośrodku chóru, przy tylnej ścianie kościoła, pomalowana na kolor kremowy i biały. Wymiary szafy: szer. 3,00 m, gł. 1,20 m, wys. 4,70 m⁶⁸⁷.

c. Prospekt

Prospekt organów bezstylowy, architektoniczny, symetryczny, jednosekcyjny, trójosiowy, o płaskim konturze. Ustawiony na wysokim cokole o wys. 1,70 m. *Środkową część prospektu wypełnia całkowicie płaszczyzna piszczalkowa, wyższa i szersza od skrajnych, której zakończenia górnych korpusów piszczalek tworzą wypukły, ostry łuk odcinkowy. Przeciwstawieniem są labia rozmieszczone girlandowo*⁶⁸⁸. Środkowe pole piszczalkowe składa się z piętnastu piszczalek. Dwa skrajne segmenty, po dziesięć piszczalek każdy, zamknięte od góry łukiem, a po bokach kolumny o dekoracyjnych głowicach. Labia piszczalek w linii prostej. *Dekoracja snycerska ograniczona do motywów C-owych umieszczonych nad belkowaniem płaszczyzn skrajnych oraz w formie opaski poziomej, przedzielającej płaszczyznę piszczalkową centralną i łączącą belkowanie segmentów skrajnych*⁶⁸⁹. Cały prospekt składa się z trzydziestu pięciu piszczalek.

⁶⁸⁶ Inwentaryzacja instrumentu i dokładne pomiary nie zostały wykonane z autopsji ze względu na brak zgody proboszcza parafii, ks. Stanisława Morzyckiego.

⁶⁸⁷ WUOZ, *Karta... Charłupi Wielkiej*.

⁶⁸⁸ Tamże.

⁶⁸⁹ Tamże.

Fot. 57. Prospekt organów w kościele w Charłupii Wielkiej⁶⁹⁰.

d. Traktura gry i registratury

Organy wyposażone w trakturę pneumatyczną zarówno gry jak i registrów.

e. Stół gry

Kontuar wolno stojący, ustawiony przed szafą organową, na środku osi prospektu. Jedna klawiatura ręczna i jedna nożna. Na kontuarze, nad klawiaturą, tabliczka z napisem budowniczego, Stefana Truszczyńskiego z Włocławka. Oprócz włączników głosów przyciski pomocnicze Dzwon, P, F, T, Cr. Kontuar koloru ciemnobrązowego wykończony czerwonymi filcami. Po prawej stronie nad klawiaturą dziesięciostopniowy wskaźnik Crescendo, a nad klawiaturą nożną pedał Crescendo.

⁶⁹⁰ Fotografia autorstwa Bartłomieja Kopffa, <https://musicamsacram.pl/instrumenty/548-charlupia-wielka-kosciol-sw-bartlomieja>, [dostęp: 24.05.2022 r.].

Fot. 58. Kontuar organów w kościele w Charlupi Wielkiej⁶⁹¹.

f. Klawiatury

Kontuar wyposażony w Manuał oraz Pedał.

Zakres Manuału: od C do a³ (dla głosu 8'), 58 klawiszy

Zakres Pedalu: od C₁ do d (dla głosu 16'), 27 klawiszy

g. Registratura

Czternaście włączników registrowych kolebkowych, włączanych w dół, białych, nienumerowanych, umieszczonych nad Manuałem. Dziesięć z nich przeznaczonych dla głosów organowych, a pozostałe cztery dla połączeń i efektów. Napisy koloru czarnego w języku polskim, wygrawerowane na włącznikach. Registry umieszczone w jednym rzędzie, sekcje niepodpisane, lecz zastosowano różne kolory napisów dla głosów i inny dla połączeń.

h. Wiatrownice

W szafie organowej wiatrownice stożkowe. Wiatrownica Manuału na wys. 1,50 m, a Pedalu na wys. 1,00 m nad podłogą chóru⁶⁹².

⁶⁹¹ Fotografia autorstwa Bartłomieja Kopffa, <https://musicamsacram.pl/instrumenty/548-charlupia-wielka-kosciol-sw-bartlomieja>, [dostęp: 24.05.2022 r.].

⁶⁹² WUOZ, *Karta... Charlupi Wielkiej*.

i. Piszczalki

Piszczalki prawdopodobnie ułożone całotonowo, z Pryncypałem 8' w prospekcie.

j. Miech

Jeden miech pływakowy, umieszczony na chórze obok instrumentu, o wymiarach: szer. 1,40 m, gł. 1,80 m, wys. 0,45 m. Pod miechem podawacz klinowy i urządzenie do kalikowania. Do miecha dostarczane powietrze dmuchawą elektryczną⁶⁹³.

2.1.2 Dyspozycja i analiza brzmienia

a. Dyspozycja

Organy dysponują następującymi głosami⁶⁹⁴:

Manual	Pedał
1. Kryty 16'	1. Subbas 16'
2. Pryncypał 8'	2. Oktawbas 8'
3. Gamba 8'	
4. Holflet 8'	
5. Eolina 8'	
6. Oktawa 4'	
7. Flet 4'	
8. Mixtura 2 ch.	

Połączenia: Oktaw kopel (niekompletne), M-P

Registry zbiorowe: P, F, T

Urządzenie dodatkowe: Tremolo (dla głosu Flet 4')

Układ głosów wielochórowych oraz piszczałek były niemożliwe do zbadania.

2.2 Sieradz, kościół par. pw. Najświętszego Serca Jezusowego

Organy Remigiusza Cynara z 2000 r.

*2.2.1 Opis inwentaryzacyjny*⁶⁹⁵

a. Lokalizacja

Organy rozdzielone na trzykondygnacyjnym, murowanym chórze muzycznym, nad głównym wejściem do kościoła, naprzeciw ołtarza. Wejście na chór po murowanych schodach w klatce schodowej po prawej stronie. Chór muzyczny z kontuarem, wzniesiony na wysokości

⁶⁹³ Tamże.

⁶⁹⁴ Dyspozycję cytuję za Bartłomiejem Kopffem, w: <https://musicamsacram.pl/instrumenty/548-charlupia-wielka-kościół-sw-bartłomieja>, [dostęp: 24.05.2022 r.].

⁶⁹⁵ Inwentaryzacja instrumentu dokonana przez autora niniejszej pracy 12.01.2022 r.

4,75 m, wypełniający środkową część, wbudowany w tylną ścianę kościoła, bez filarów. Chór obszerny, przedzielony przez środek ścianą. Po bokach przejścia. Z tyłu chóru wydzielone pomieszczenie dla organisty. Wymiary chóru: szer. 11,16 m, gł. 4,00 m, wys. 3,80 m (w punkcie do drugiej kondygnacji chóru, na którym umieszczony prospekt). Balustrada murowana, pełna, wys. 0,90 m, z drewnianym, wąskim parapetem.

b. *Szafa organowa*

Instrument bez szafy organowej. Piszczalki umiejscowione w murowanych wnękach, zaprojektowanych specjalnie pod budowę organów. Na drugiej kondygnacji chóru, za prospektem, po lewej stronie wiatrownice i piszczałki I Manuału, po prawej Pedalu. Do kondygnacji trzeciej przejście klatką schodową po prawej stronie. Na niej druga część prospektu, a za nią piszczałki Manuału III. Za nim piszczałki Manuału II, w zamkniętej wnęcie betonowej, stanowiącej szafę ekspresyjną, wyposażonej od przodu w drewnianą żaluzję. Po lewej stronie za ścianą na trzeciej kondygnacji, wydzielone pomieszczenie na dmuchawę.

c. *Prospekt*

Fot. 59. *Prospekt organów w kościele NSJ w Sieradzu.*

Prospekt organów bezstylowy, otwarty, symetryczny, dwusekcyjny, pięcioosiowy, o konturze wypukłym w środkowej części, ustawiony na podłodze drugiej i trzeciej kondygnacji chóru.

Pierwsza sekcja dolna na drugiej kondygnacji chóru, zbudowana z sześćdziesięciu pięciu piszczałek, symetryczna względem własnej osi. Labia umieszczone w jednej linii poza środkowymi pięcioma piszczałkami, które stanowią oś prospektu. Na froncie podłogi kondygnacji,

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
2. Dekanat sieradzki II – Sieradz, kościół par. pw. NSJ

stanowiącej cokół prospektu napis *Soli Deo* i pośrodku herb błogosławionego kard. Stefana Wyszyńskiego. Herb podzielony za pomocą rosochy, na górnej części czerwonej ikona Matki Boskiej Częstochowskiej, po lewej na błękitnym tle trzy lilie, herb archidiecezji gnieźnieńskiej, a po prawej na tle białym głowa św. Jana Chrzciciela na misie, herb archidiecezji warszawskiej⁶⁹⁶.

Druga sekcja górna na kondygnacji trzeciej, zbudowana z czterdziestu siedmiu piszczałek, symetryczna względem własnej osi. Środkowy segment zbudowany na wzór segmentu z dolnej sekcji. Na froncie podłogi kondygnacji, stanowiącej cokół prospektu napis *Totus Tuus* i pośrodku herb św. Jana Pawła II, na błękitnym tle krzyż z literą *M*, oznaczającego Maryję.

W całym prospekcie sto dwanaście piszczałek, pomalowanych na kolor metaliczny. Prospekt bez dekoracji snycerskiej.

d. *Traktura gry i registratury*

Organy wyposażone w trakturę elektropneumatyczną zarówno gry jak i registrów.

Kontuar wolno stojący, ustawiony na pierwszej kondygnacji, na lewym boku chóru. Trzy klawiatury ręczne i jedna nożna. Po lewej stronie od klawiatur tabliczka budowniczego z napisem *Zakład Organmistrzowski inż. R. Cynar Wrocław*.

Fot. 60. Tabliczka budowniczego organów w kościele NSJ w Sieradzu.

Oprócz włączników głosów przyciski pomocnicze pod klawiaturą I Manualu. Kontuar koloru olchy, a wewnątrz ciemnobrązowy, wykończony ciemnozielonymi filcami. Włącznik dmuchawy po lewej stronie obok klawiatur, obok niego włączniki: światła, mikrofonu, ekranu. Żaluzja zamykająca kontuar. Wymiary stołu gry: szer. 1,80 m, gł. 1,42 m (bez klawiatury nożnej 0,82 m), wys. 1,36 m. Ławka organowa dopasowana, z regulacją wysokości siedziska, w kolorze stołu gry.

Kontuar wyposażony w trzy Manualy oraz Pedał.

Zakres Manualów: od C do a³ (dla głosu 8'), 58 klawiszy

Zakres Pedalu: od C₁ do f (dla głosu 16'), 30 klawiszy

⁶⁹⁶ Informacje opisu herbu ze strony internetowej, w: <https://herbyzbliska.com/2021/09/12/per-mariam-soli-deo-herb-prymasa-stefana-wyszynskiego/>, [dostęp: 28.01.2022 r.].

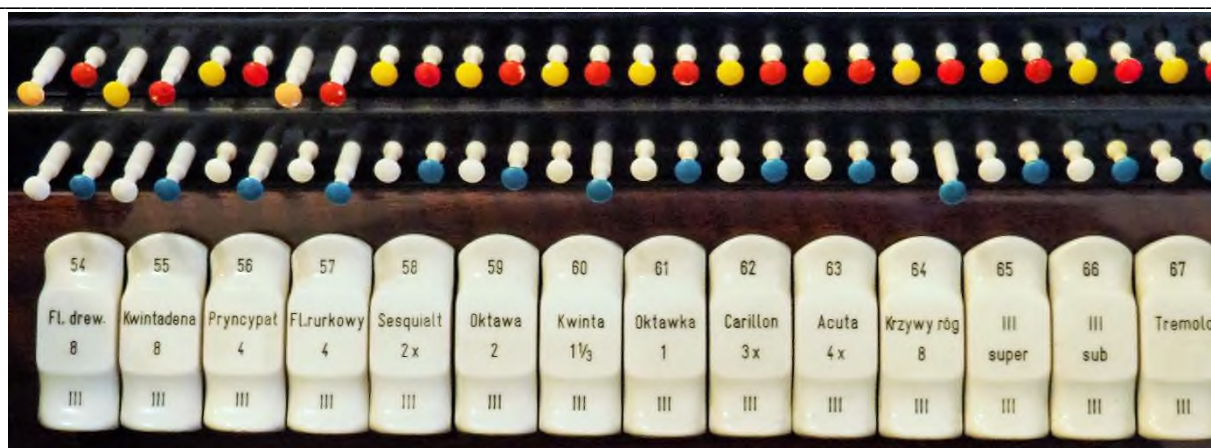

Fot. 61. Kontuar organów w kościele NSJ w Sieradzu.

Sześćdziesiąt siedem włączników registrowych, kolebkowych, białych, numerowanych, umieszczonych nad klawiaturą III Manuału oraz po prawej stronie od klawiatur. Pięćdziesiąt jeden z nich przeznaczonych dla głosów organowych, dwanaście dla połączeń, cztery dla Tremola. Napisy koloru czarnego w języku polskim, wygrawerowane na registrach. Registry umieszczone w dwóch rzędach, podzielone na sekcje z opisem każdej z nich na dole włącznika. Pierwszy z lewej dla głosów Pedalu, następnie Manuału I, Manuału II i na dole po prawej Manuału III. Cztery Wolne Kombinacje włączane wyciąganymi włącznikami nad każdym registrem, kolor żółty dla pierwszej, czerwony dla drugiej, biały dla trzeciej i niebieski dla czwartej. Po prawej stronie obok włączników registrowych głosów Manuału II zamontowane wyciągane pistony, służące jako całkowity wyłącznik dla siedmiu głosów językowych⁶⁹⁷. Pod włącznikami regestrów świecące wskaźniki od lewej strony, pierwszy dziesięciostopniowy dla Crescenda, drugi dla Automatu Pedalu i włączonej Wolnej Kombinacji lub Regestrów, trzeci pięciostopniowy dla poziomu otwarcia szafy ekspresyjnej II Manuału. Pod klawiaturą Manuału I piętnaście przycisków pomocniczych koloru białego z czarnym napisem, w tym cztery kasowniki koloru żółtego bez napisu. Nad klawiaturą nożną po lewej stronie nożne pistony, włączniki Wolnych Kombinacji oraz Regestrów. Po prawej stronie trzy pistony do połączeń sekcji I, II oraz III Manuału z Pedalem. Pośrodku dwa pedały, lewy pedał Crescendo, a drugi pedał szafy ekspresyjnej II Manuału.

⁶⁹⁷ W opisywanym instrumencie jest pięć głosów językowych, dwa włączniki pozostają puste.

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
2. Dekanat sieradzki II – Sieradz, kościół par. pw. NSJ

Fot. 62. Kolebkowe włączniki registrów Manualu III organów w kościele par. NSJ w Sieradzu.

e. *Wiatrownice*

W murowanych wnękach na dwóch poziomach, drugiej i trzeciej kondygnacji chóru, osiem wiatrownic stożkowych, o różnych wymiarach i na różnych wysokościach.

Na drugiej kondygnacji chóru, za prospektem po lewej stronie dwie wiatrownice Manualu I. Pierwsza za prospektem o wymiarach: szer. 0,72 m, dł. 3,00 m ustawiona na wysokości 0,82 m nad podłogą (na niej piszczałki pięciu głosów). Druga za nią o wymiarach: szer. 0,70 m, dł. 3,00 m ustawiona na wysokości 0,82 m nad podłogą (na niej piszczałki siedmiu głosów).

Na drugiej kondygnacji chóru, za prospektem po prawej stronie dwie wiatrownice Pedalu. Pierwsza za prospektem o wymiarach: szer. 0,66 m, dł. 3,00 m ustawiona na wysokości 0,82 m nad podłogą (na niej piszczałki czterech głosów). Druga za nią o wymiarach: szer. 0,58 m, dł. 3,00 m ustawiona na wysokości 0,82 m nad podłogą (na niej piszczałki pięciu głosów, a za nią na podłodze dostawka z dwoma głosami).

Na trzeciej kondygnacji chóru, za prospektem pośrodku dwie wiatrownice Manualu III. Z powodu utrudnionego dostępu, wymiary wiatrownic nieustalone. Na obu wiatrownicach łącznie jedenaście głosów.

Na trzeciej kondygnacji chóru, za sekcją Manualu III, wiatrownice Manualu II, zamknięte w szafie ekspresyjnej. Po stronie prawej o wymiarach: szer. 1,17 m, dł. 3,00 m ustawiona na wysokości 1,10 m nad podłogą (na niej piszczałki dziewięciu głosów). Druga po stronie lewej o wymiarach: szer. 0,85 m, dł. 3,00 m ustawiona na wysokości 1,10 m nad podłogą (na niej piszczałki ośmiu głosów).

f. *Piszczałki*

Piszczałki ustawione na wszystkich wiatrownicach chromatycznie. Dla głosów manualowych jednorzędowych po 58 piszczałek, dla pedałowych po 30 piszczałek. W sekcji Manualów najwyżej brzmiące piszczałki pośrodku od strony przejścia między wiatrownicami. W sekcji Pedalu także chromatycznie, najniższe brzmiące piszczałki po prawej stronie przy ścianie

wnęki. W dolnej sekcji prospektu piszczałki głosów: Pryncypał 8' z I Manuału oraz Pryncypał 16' i Oktawa 8' z Pedalu.

Na wiatrownicach I Manuału umieszczone piszczałki głosów w kolejności od prospektu: Praestant 16', Pryncypał 8' (trzydzieści sześć piszczałek), Fl. kryty 8', Mixtura 4 x, Trompet 8', na kolejnej wiatrownicy: Fagot 16', Tercja m. $16/19'$, Superokt. 2', Kwinta $2^{2/3}'$, Oktawa 4', Fl. harm. 4', Gamba 8' (czterdzieści sześć piszczałek na wiatrownicy i dwanaście najniżej brzmiących na dostawce na podłodze obok).

Na wiatrownicach Pedalu umieszczone piszczałki głosów w kolejności od prospektu: Oktawa 8' (osiemnaście piszczałek), Kwinta $10^{2/3}'$, Róg nocny 2', Mixtura 4 x, na drugiej wiatrownicy Cynk 4 x, Flet 8', Chorałbas 4', Subbas 16', Pryncypał 16' (siedemnaście piszczałek), za wiatrownicą na dostawce na podłodze Puzon 16', a za nim przy samej ścianie Kontrabas 16'.

Na wiatrownicach Manuału III umieszczone piszczałki głosów w kolejności od prospektu: Fl. drew. 8', Pryncypał 4', Kwintadena 8', Fl. rurkowy 4', Oktawa 2', Kwinta $1^{1/3}'$, Oktawka 1', Carilon 3 x, Acuta 4 x, Sesquialt. 2 x, Krzywy róg 8'.

Na wiatrownicach Manuału II po stronie lewej umieszczone piszczałki głosów w kolejności od żaluzji: Flagolet 1', Violino 2', Fl. leśny 2', Nasard $2^{2/3}'$, Fl. koncert 4', Pryncypał 4', Gemshorn 8', Unda maris 8', na kolejnej wiatrownicy po stronie prawej od żaluzji: Obój 8', Cymbał 3 x, Sztabka 2 x, Mixtura 4 x, Tercja w. $1^{3/5}'$, Fl. podw. 8', Klarinet 8', Salicet 8', Bourdon 16'.

Fot. 63. Piszczałki Manuału II zamknięte w szafie ekspresyjnej i fragment jej żaluzji w organach kościoła NSJ w Sieradzu.

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
2. Dekanat sieradzki II – Sieradz, kościół par. pw. NSJ

g. Miech

Organy wyposażone w cztery miechy pływakowe, po jednym dla każdej z sekcji.

Na drugiej kondygnacji chóru, za wiatrownicami Pedalu, miech zaopatrujący powietrzem tę sekcję o wymiarach: szer. 1,30 m, gł. 1,50 m, wys. 0,49 m, nad podłogą chóru 0,46 m. Drugi za piszczałkami Manuału I, dla tejże sekcji, także o wymiarach: szer. 1,30 m, gł. 1,50 m, wys. 0,49 m, nad podłogą chóru 0,46 m.

Na trzeciej kondygnacji chóru pod wiatrownicą Manuału II z lewej strony miech trzeci, zaopatrujący sekcję Manuału II o wymiarach: szer. 1,45 m, gł. 1,20 m, wys. 0,50 m, bezpośrednio na podłodze chóru. Pod wiatrownicą Manuału II z prawej strony miech czwarty dla sekcji Manuału III o wymiarach: szer. 1,45 m, gł. 1,20 m, wys. 0,50 m, nad podłogą chóru 0,25 m.

Do wszystkich miechów dołączone urządzenie tremola, jednakowe, każde zamknięte w skrzynce o wymiarach: szer. 0,40 m, gł. 0,17 m, wys. 0,31 m. Do miechów dostarczane powietrze drewnianymi kanałami z dmuchawy zamkniętej w osobnym pomieszczeniu po lewej stronie na drugiej kondygnacji chóru.

Fot. 64. Widok na sekcję Manuału II: fragment miecha, fragment żaluzji szafy ekspresyjnej, dół wiatrownicy organów w kościele NSJ w Sieradzu.

h. Stan zachowania instrumentu

Organy czynne, w stanie wizualnym bardzo dobrym. Brak widocznych uszkodzeń mechanicznych na kontuarze. Traktura częściowo niesprawna, nie włącza się kilka głosów Pedalu. Piszczałki w dobrym stanie, nieznacznie zanieczyszczone. Miechy w stanie dobrym. Instrument nadaje się do nielicznych poprawek traktury, a głosy językowe do strojenia.

2.2.2 *Dyspozycja i analiza brzmienia*

a. *Dyspozycja*

Organy dysponują następującymi głosami:

Manual I	Manual II	Manual III	Pedał
1. Praestant 16'	1. Burdon 16'	1. Fl. drew. 8'	1. Prynypał 16'
2. Prynypał 8'	2. Gemshorn 8'	2. Kwintadena 8'	2. Kontrabas 16'
3. Gamba 8'	3. Klarnet 8'	3. Prynypał 4'	3. Subbas 16'
4. Fl. kryty 8'	4. Fl. podw. 8'	4. Fl. rurkowy 4'	4. Kwinta 10 ² / ₃ '
5. Oktawa 4'	5. Salicet 8'	5. Sesquialt. 2 x	5. Oktawa 8'
6. Fl. harm. 4'	6. Unda maris 8'	6. Oktawa 2'	6. Flet 8'
7. Kwinta 2 ² / ₃ '	7. Prynypał 4'	7. Kwinta 1 ¹ / ₃ '	7. Chorałbas 4'
8. Superokt. 2'	8. Fl. koncert. 4'	8. Oktawka 1'	8. Róg nocny 2'
9. Tercja m. 1 ⁶ / ₁₉ '	9. Nasard 2 ² / ₃ '	9. Carillon 3 x	9. Cynk 4 x
10. Mixtura 4 x	10. Fl. leśny 2'	10. Acuta 4 x	10. Mixtura 4 x
11. Fagot 16'	11. Violino 2'	11. Krzywy róg 8'	11. Puzon 16'
12. Trompet 8'	12. Tercja w. 1 ³ / ₅ '		
	13. Flageolet 1'		
	14. Sztabka 2 x		
	15. Mixtura 4 x		
	16. Cymbał 3 x		
	17. Obój 8'		

Połączenia: I-P, II-P, III-P, Super II-P (kompletne), Super I (niekompletne), II-I, III-I, Sub III-I (niekompletne), Super II (niekompletne), III-II, Super III (niekompletne), Sub III (niekompletne)

Registry zbiorowe: Wolne Kombinacje: I, II, III, IV, R, PL, T, GT

Urządzenia dodatkowe: Tremolo (dla każdej z czterech sekcji osobne), AP, Cr, J, pojedyncze wyłączniki głosów językowych

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
2. Dekanat sieradzki II – Sieradz, kościół par. pw. NSJ

b. Układ głosów wielorzędowych

Mixtura 4 x z Man. I

$1\frac{1}{3}'$	$2'$	$2\frac{2}{3}'$	$4'$	$5\frac{1}{3}'$	—————→
$1'$	$1\frac{1}{3}'$	$2'$	$2\frac{2}{3}'$	$4'$	—————→
$\frac{2}{3}'$	$1'$	$1\frac{1}{3}'$	$2'$	$2\frac{2}{3}'$	—————→
$\frac{1}{2}'$	$\frac{2}{3}'$	$1'$	$1\frac{1}{3}'$	$2'$	—————→
1C	2C	3C	4C	5C	5A

Sztabka 2 x z Man. II

$1\frac{1}{7}'$	—————→
$\frac{8}{9}'$	—————→
1C	5A

Mixtura 4 x z Man. II

$2'$	—————→
$1\frac{1}{3}'$	—————→
$1'$	—————→
$\frac{2}{3}'$	—————→
1C	5A

Cymbał 3 x z Man. II

$\frac{1}{3}'$	$\frac{2}{3}'$	$1\frac{1}{3}'$	$2\frac{2}{3}'$	$5\frac{1}{3}'$	—————→
$\frac{1}{4}'$	$\frac{1}{2}'$	$1'$	$2'$	$4'$	—————→
$\frac{1}{6}'$	$\frac{1}{3}'$	$\frac{2}{3}'$	$1\frac{1}{3}'$	$2\frac{2}{3}'$	—————→
1C	2C	3C	4C	5C	5A

Sesquialtera 2 x z Man. III

$2\frac{2}{3}'$	—————→
$1\frac{3}{5}'$	—————→
1C	5A

Carillon 3 x z Man. III⁶⁹⁸

1'	2'	4'	—————→
1/2'	1'	2'	—————→
1/4'	1/2'	1'	—————→
1C	3B	4B	5A

Acuta 4 x z Man. III

1'	1 1/3'	2'	—————→
2/3'	1'	1 1/3'	—————→
1/2'	2/3'	1'	—————→
1/3'	1/2'	2/3'	—————→
1C	3As	5Cis	5A

Cynk 4 x z Pedalu

5 1/3'	—————→
3 1/5'	—————→
2 2/7'	—————→
1 7/9'	—————→
1C	3F

Mixtura 4 x z Pedalu

2 2/3'	—————→
2'	—————→
1 1/3'	—————→
1'	—————→
1C	3F

⁶⁹⁸ Głos Carillon należy do głosów sztabkowych, rurowych lub składa się z zespołu dzwonów. W opracowywanych organach jest to głos piszczałkowy z dwiema repetycjami. Jego brzmienie jest fletowe, stąd zaliczony zostanie do tejże rodziny.

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
2. Dekanat sieradzki II – Sieradz, kościół par. pw. NSJ

c. Przeporządkowanie głosów

Zestawienia głosów sporządzone zostały na podstawie poniższej kwalifikacji:

Nazwa głosu	Sposób brzmienia	Rodzina głosów	Typ głosu	Materiał
Manual I				
1. Praestant 16'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
2. Pryncypał 8'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
3. Gamba 8'	zasadniczy	smyczkowe	otwarty	metal
4. Fl. kryty 8'	zasadniczy	flety	kryty	drewno
5. Oktawa 4'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
6. Fl. harm. 4'	zasadniczy	flety	otwarty	metal
7. Kwinta $2\frac{2}{3}'$	poboczny	pryncypały	otwarty	metal
8. Superokt. 2'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
9. Tercja m. $1\frac{6}{19}'$	poboczny	pryncypały	otwarty	metal
10. Mixtura 4 x	mieszany	pryncypały	otwarty	metal
11. Fagot 16'	zasadniczy	językowe	otwarty	metal
12. Trompet 8'	zasadniczy	językowe	otwarty	metal
Manual II				
1. Burdon 16'	zasadniczy	flety	kryty	drewno
2. Gemshorn 8'	zasadniczy	flety	otwarty	metal
3. Klarinet 8'	zasadniczy	flety	otwarty	metal
4. Fl. podw. 8'	zasadniczy	flety	kryty 1C-5F, otwarty 5Fis-5A	drewno 1C-5F, metal 5Fis-5A
5. Salicet 8'	zasadniczy	smyczkowe	otwarty	metal
6. Unda maris 8'	zasadniczy	smyczkowe	otwarty	metal
7. Pryncypał 4'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
8. Fl. koncert. 4'	zasadniczy	flety	otwarty	drewno 1C-2E, metal 2F-5A
9. Nasard $2\frac{2}{3}'$	poboczny	flety	otwarty	metal
10. Fl. leśny 2'	zasadniczy	flety	otwarty	metal
11. Violino 2'	zasadniczy	smyczkowe	otwarty	metal
12. Tercja w. $1\frac{3}{5}'$	poboczny	pryncypały	otwarty	metal
13. Flageolet 1'	zasadniczy	flety	otwarty	metal

Mariusz Wiktorowski, *Organy w kościołach na terenie dekanatów sieradzkich I i II oraz złoczewskiego. Studium historyczno- instrumentoznawcze*

14. Sztabka 2 x	mieszany	pryncypały	otwarty	metal
15. Mixtura 4 x	mieszany	pryncypały	otwarty	metal
16. Cymbał 3 x	mieszany	smyczkowe	otwarty	metal
17. Obój 8'	zasadniczy	językowe	otwarty	metal
Manual III				
1. Fl. drew. 8'	zasadniczy	flety	kryty	drewno
2. Kwintadena 8'	zasadniczy	flety	kryty	metal
3. Pryncypał 4'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
4. Fl. rurkowy 4'	zasadniczy	flety	półkryty 1C-4A, otwarty 4B-5A	metal
5. Sesquialt. 2 x	mieszany	flety	otwarty	metal
6. Okawa 2'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
7. Kwinta 1 ¹ / ₃ '	poboczny	pryncypały	otwarty	metal
8. Oktawka 1'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
9. Carillon 3 x	mieszany	flety	otwarty	metal
10. Acuta 4 x	mieszany	pryncypały	otwarty	metal
11. Krzywy róg 8'	zasadniczy	językowe	otwarty	metal
Pedał				
1. Pryncypał 16'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
2. Kontrabas 16'	zasadniczy	smyczkowe	otwarty	drewno
3. Subbas 16'	zasadniczy	flety	kryty	drewno
4. Kwinta 10 ² / ₃ '	poboczny	pryncypały	otwarty	drewno
5. Oktawa 8'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
6. Flet 8'	zasadniczy	flety	kryty	drewno
7. Chorałbas 4'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
8. Róg nocny 2'	zasadniczy	flety	kryty	metal
9. Cynk 4 x	mieszany	flety	otwarty	metal
10. Mixtura 4 x	mieszany	pryncypały	otwarty	metal
11. Puzon 16'	zasadniczy	językowe	otwarty	drewno

Tab. 28. Przyporządkowanie głosów.

Niniejsze organy mają bogate brzmienie. W każdej sekcji są głosy zasadnicze, poboczne i mieszane oraz głosy z każdej rodziny: pryncypały, flety, smyczkowe i językowe. W Manualach I, II i Pedale piszczałki są kryte lub otwarte. Tylko w Manuale III zbudowano głos półkryty, Flet

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
2. Dekanat sieradzki II – Sieradz, kościół par. pw. NSJ

rurkowy 4'. We wszystkich sekcjach głosy zbudowane są w całości z drewna lub metalu. Tylko dwa głosy fletowe z Manuału II są zbudowane w dolnym brzmieniu z drewna, a w górnym rejestrze z metalu. 80% głosów stanowią w całości metalowe.

Głosy pod względem materiału zbudowane są procentowo w następujący sposób:

Głos	Manuał I	Manuał II	Manuał III	Pedał	Całość	%
Drewniany	1	1	1	5	8	16
Metalowy	11	14	10	6	41	80
Drewniany i Metalowy	0	2	0	0	2	4
Ogółem	12	17	11	11	51	100

Tab. 29. Materiał użyty do budowy piszczałek.

W tych organach głosy językowe stanowią 10 %.

Głos	Manuał I	Manuał II	Manuał III	Pedał	Całość	%
Labialny	10	16	10	10	46	90
Językowy	2	1	1	1	5	10
Ogółem	12	17	11	11	51	100

Tab. 30. Zestawienie głosów względem sposobu wydobycia dźwięku.

Z czterech rodzin głosów najliczniejsze są pryncypały, później flety. Głosów smyczkowych jest tylko o jeden więcej niż językowych.

Rodzina głosów	Manuał I	Manuał II	Manuał III	Pedał	Całość	%
Pryncypały	7	4	5	5	21	41
Flety	2	8	5	4	19	37
Smyczkowe	1	4	0	1	6	12
Językowe	2	1	1	1	5	10
Ogółem	12	17	11	11	51	100

Tab. 31. Występowanie rodzin głosowych w całych głosach.

W całym instrumencie występuje dziewięć głosów mieszanych, złożone są od dwóch do czterech rzędów piszczałek. 100% zostanie obliczone jako 72 rzędy. Głosy poboczne występują samodzielnie oraz jako rzędy składowe głosów mieszanych. W poniższej tabeli przedstawiony zostanie sposób brzmienia na klawiszu 1C z uwzględnieniem rozkładu głosów wielorzędowych. Dokładnie $\frac{1}{3}$ piszczałek gra głosem pobocznym.

Mariusz Wiktorowski, *Organy w kościołach na terenie dekanatów sieradzkich I i II oraz złoczewskiego. Studium historyczno- instrumentoznawcze*

Głos	Manual I	Manual II	Manual III	Pedał	Całość	%
Zasadnicze	11	15	12	10	48	66
Poboczne	4	8	5	7	24	33
Ogółem	15	23	17	17	72	100

Tab. 32. Sposób brzmienia.

Analiza stopaży została obliczona na podstawie liczby rzędów piszczałek, analizy brzmienia głosów wielorzędowych i ich układu. Dla jednego rzędu głosu manualowego wyznaczono, zgodnie z zakresem klawiatury, 58 piszczałek. Liczba piszczałek o konkretnym stopaży podzielona została przez 58, dając część składową rzędu, oznaczonego jako 1. Głosy jednorzędowe zostały zanotowane samodzielnie, a do nich dodane ułamkowe części rzędów z głosów mieszanych.

Z poniższej tabeli można wyczytać, że najwięcej piszczałek w organach jest ośmiostopowych, następnie dwustopowych, a najmniejszą grupę stanowią wysokobrzmiące składniki głosów wielorzędowych.

Stopaż	Manual I	Manual II	Manual III	Pedał	Całość	%
16'	2	1	0	4	7	9,7
10 ² /3'	0	0	0	1	1	1,4
8'	4	6	3	2	15	20,8
5 ¹ /3'	0,17 (5C-5A)	0,17 (5C-5A)	0	1	1,34	1,9
4'	2+0,38 (4C-5A)	2+0,17 (5C-5A)	2+0,21 (4B-5A)	1	7,76	10,7
3 ¹ /5'	0	0	0	1	1	1,4
2 ² /3'	1+0,58 (3C-5A)	1+0,38 (4C-5A)	1	1	4,96	6,9
2 ² /7'	0	0	0	1	1	1,4
2'	1+0,79 (2C-5A)	3+0,21 (4C-4H)	1+0,41(3B-5A)+ 0,14(5Cis-5A)	2	8,55	11,9
1 ⁷ /9'	0	0	0	1	1	1,4
1 ³ /5'	0	1	1	0	2	2,8
1 ¹ /3'	0,83 (1C-4H)	1+0,41 (3C-4H)	1+0,48 (3As-5A)	1	4,72	6,6
1 ¹ /7'	0	1	0	0	1	1,4
1'	0,62 (1C-3H)	2+0,21 (3C-3H)	3	1	6,83	9,5
8/9'	0	1	0	0	1	1,4
16/19'	1	0	0	0	1	1,4
2/3'	0,42 (1C-2H)	1+0,41 (2C-3H)	1	0	2,83	3,9
1/2'	0,21 (1C-1H)	0,21 (2C-2H)	0,83 (1C-5C)+	0	2,04	2,8

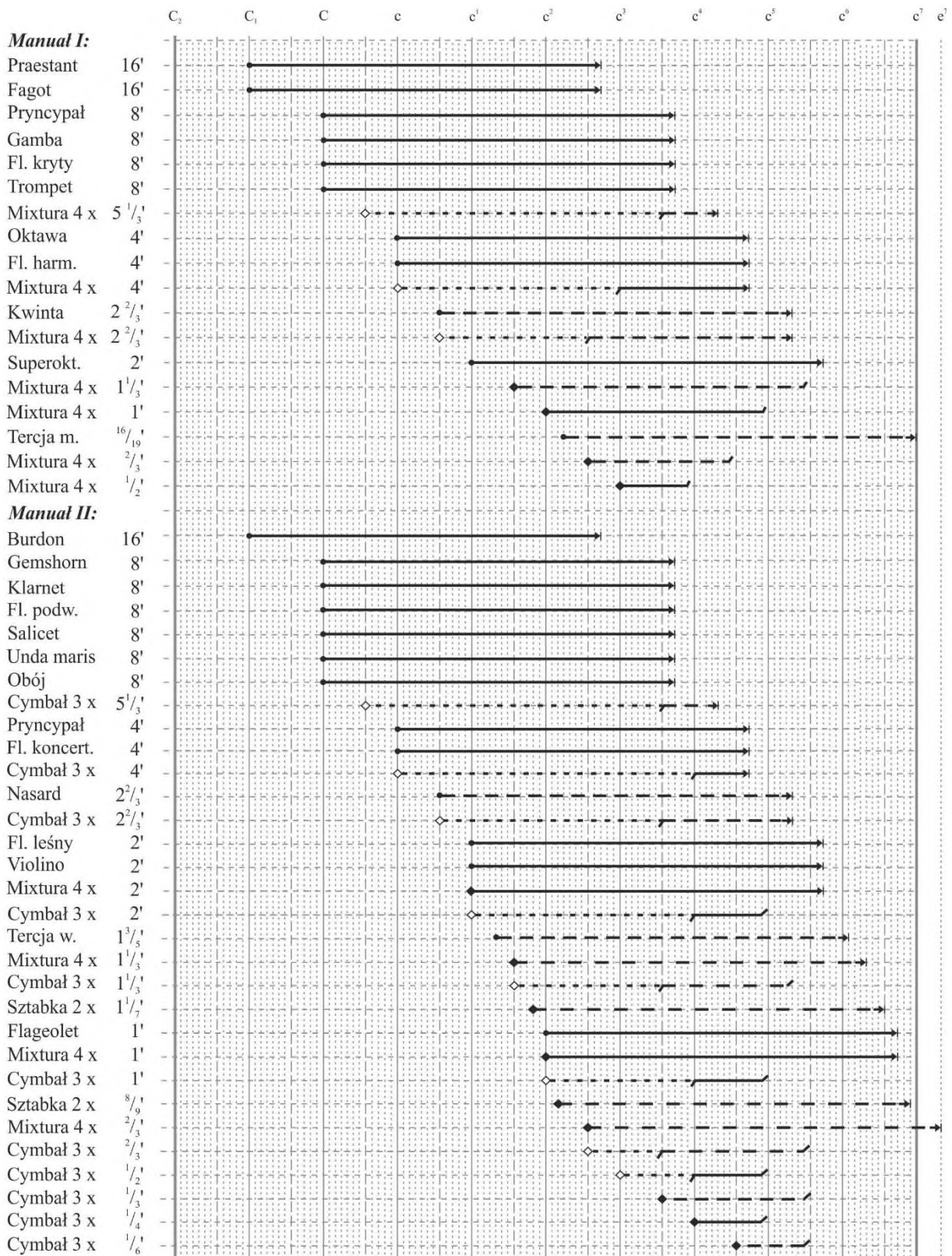
ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
2. Dekanat sieradzki II – Sieradz, kościół par. pw. NSJ

			0,79 (1C-4A)			
$\frac{1}{3}$ '	0	0,41 (1C-2H)	0,55 (1C-3G)	0	0,96	1,3
$\frac{1}{4}$ '	0	0,21 (1C-1H)	0,59 (1C-3A)	0	0,80	1,1
$\frac{1}{6}$ '	0	0,21 (1C-1H)	0	0	0,21	0,3
Ogółem	15	23	17	17	72	100

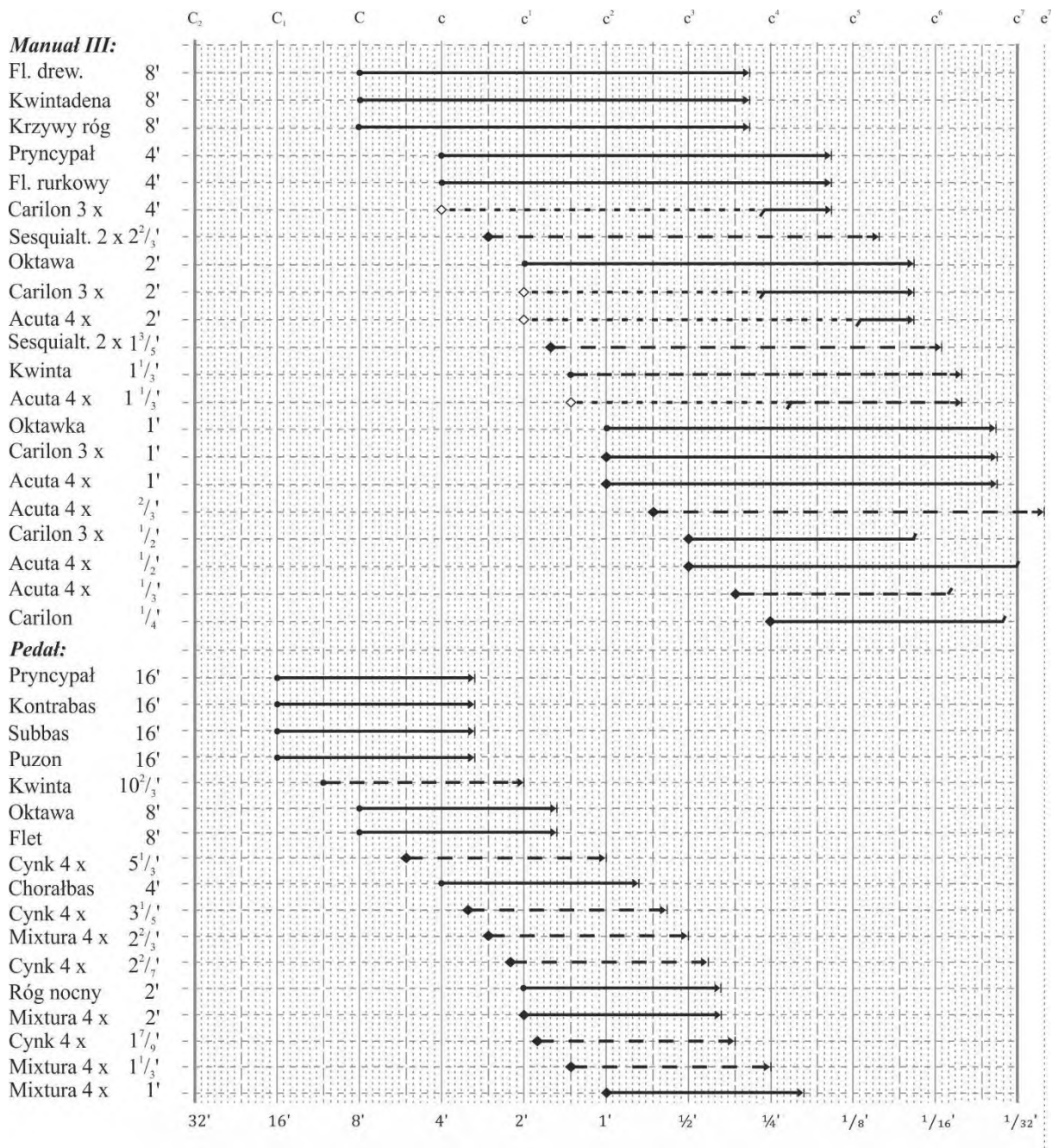
Tab. 33. Wysokość brzmienia rzędów piszczałek.

Dokładnie brzmienie zostanie zilustrowane na wykresie skali poziomej i pionowej. Ze względu na zbyt dużą różnorodność rzędów, stopaży i przyporządkowania mikstur nie zostanie przedstawiona forma tabelaryczna przyporządkowania rodzin głosowych do stopaży. Z tego samego względu skale pionowe i poziome zostaną zastosowane osobno dla Manuału I z II oraz Manuału III z Pedalem.

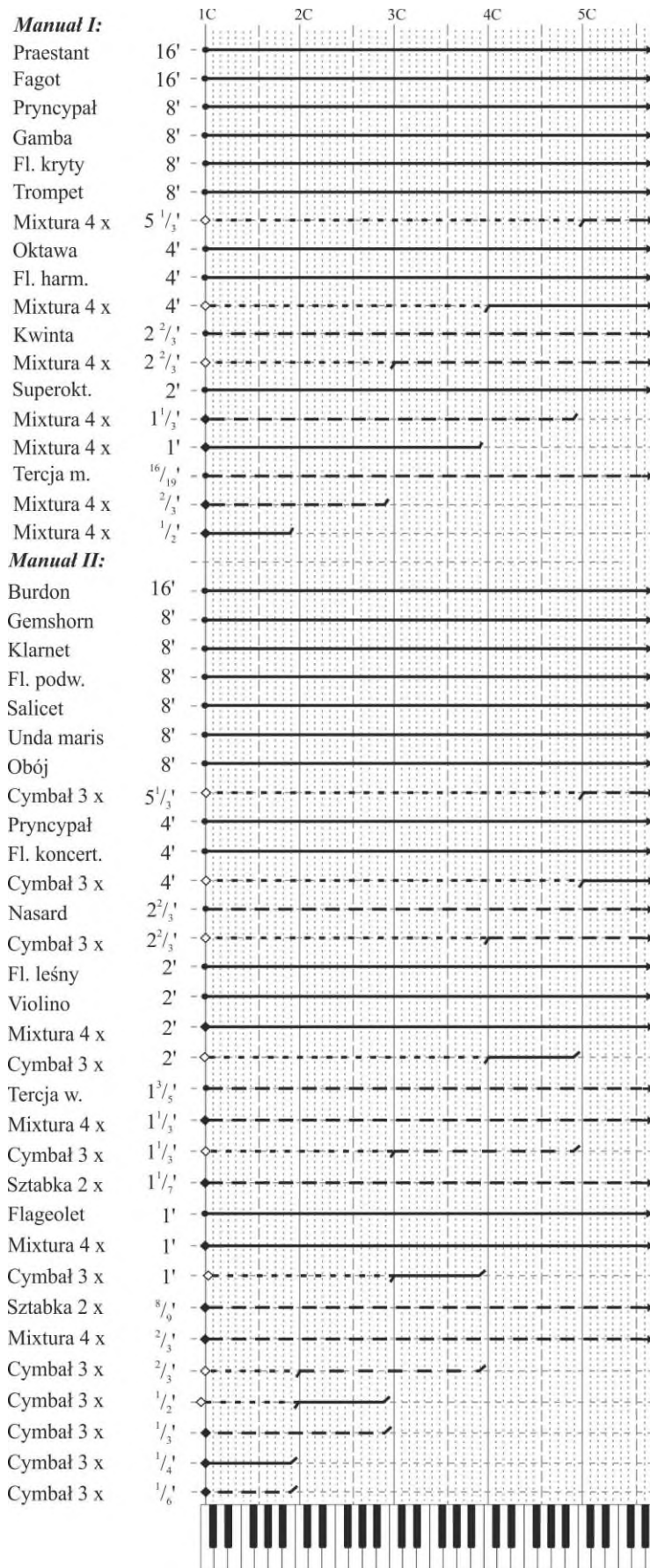
d. Skala pozioma

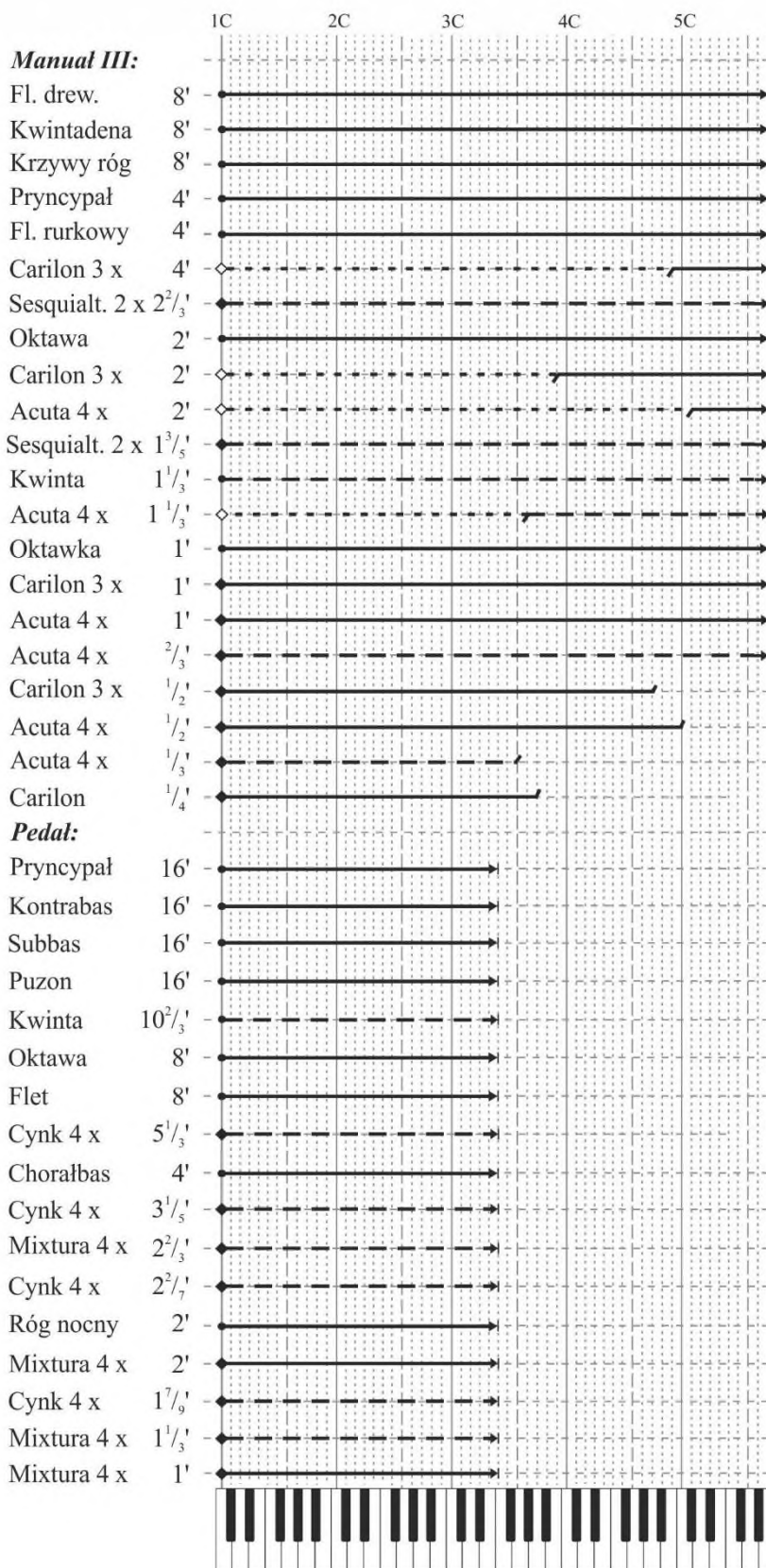
ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
2. Dekanat sieradzki II – Sieradz, kościół par. pw. NSJ

e. *Skala pionowa*

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
 2. Dekanat sieradzki II – Sieradz, kościół par. pw. NSJ

W powyższych skalach brzmienia organów przedstawione zostały rzędy piszczałek (nie głosy). Zakresy podziału skali pionowej wyznaczają: zakres klawiatury Manuału, zakres klawiatury Pedalu i miejsca repetycji w głosach mieszanych.

Lp.	Zakres		Brzmiące rzędy piszczałek
	OD	DO	
1.	1C	1H	$16' \times 7, 10^{2/3}', 8' \times 15, 5^{1/3}', 4' \times 7, 3^{1/5}', 2^{2/3}' \times 4, 2^{2/7}', 2' \times 7, 1^{7/9}', 1^{3/5}' \times 2, 1^{1/3}' \times 4, 1^{1/7}', 1' \times 7, \frac{8}{9}', \frac{16}{19}', \frac{2}{3}' \times 3, \frac{1}{2}' \times 3, \frac{1}{3}' \times 2, \frac{1}{4}' \times 2, \frac{1}{6}'$
2.	2C	2H	$16' \times 7, 10^{2/3}', 8' \times 15, 5^{1/3}', 4' \times 7, 3^{1/5}', 2^{2/3}' \times 4, 2^{2/7}', 2' \times 7, 1^{7/9}', 1^{3/5}' \times 2, 1^{1/3}' \times 4, 1^{1/7}', 1' \times 7, \frac{8}{9}', \frac{16}{19}', \frac{2}{3}' \times 4, \frac{1}{2}' \times 3, \frac{1}{3}' \times 2, \frac{1}{4}'$
3.	3C	3F	$16' \times 7, 10^{2/3}', 8' \times 15, 5^{1/3}', 4' \times 7, 3^{1/5}', 2^{2/3}' \times 5, 2^{2/7}', 2' \times 7, 1^{7/9}', 1^{3/5}' \times 2, 1^{1/3}' \times 5, 1^{1/7}', 1' \times 8, \frac{8}{9}', \frac{16}{19}', \frac{2}{3}' \times 3, \frac{1}{2}' \times 2, \frac{1}{3}', \frac{1}{4}'$
4.	3Fis	3G	$16' \times 3, 8' \times 13, 4' \times 6, 2^{2/3}' \times 4, 2' \times 5, 1^{3/5}' \times 2, 1^{1/3}' \times 4, 1^{1/7}', 1' \times 6, \frac{8}{9}', \frac{16}{19}', \frac{2}{3}' \times 3, \frac{1}{2}' \times 2, \frac{1}{3}', \frac{1}{4}'$
5.	3As	3As	$16' \times 3, 8' \times 13, 4' \times 6, 2^{2/3}' \times 4, 2' \times 5, 1^{3/5}' \times 2, 1^{1/3}' \times 5, 1^{1/7}', 1' \times 6, \frac{8}{9}', \frac{16}{19}', \frac{2}{3}' \times 3, \frac{1}{2}' \times 2, \frac{1}{4}'$
6.	3A	3B	$16' \times 3, 8' \times 13, 4' \times 6, 2^{2/3}' \times 4, 2' \times 5, 1^{3/5}' \times 2, 1^{1/3}' \times 5, 1^{1/7}', 1' \times 6, \frac{8}{9}', \frac{16}{19}', \frac{2}{3}' \times 3, \frac{1}{2}' \times 2$
7.	3H	3H	$16' \times 3, 8' \times 13, 4' \times 6, 2^{2/3}' \times 4, 2' \times 6, 1^{3/5}' \times 2, 1^{1/3}' \times 5, 1^{1/7}', 1' \times 6, \frac{8}{9}', \frac{16}{19}', \frac{2}{3}' \times 3, \frac{1}{2}' \times 2$
8.	4C	4As	$16' \times 3, 8' \times 13, 4' \times 7, 2^{2/3}' \times 5, 2' \times 7, 1^{3/5}' \times 2, 1^{1/3}' \times 5, 1^{1/7}', 1' \times 5, \frac{8}{9}', \frac{16}{19}', \frac{2}{3}' \times 2, \frac{1}{2}' \times 2$
9.	4A	4B	$16' \times 3, 8' \times 13, 4' \times 7, 2^{2/3}' \times 5, 2' \times 7, 1^{3/5}' \times 2, 1^{1/3}' \times 5, 1^{1/7}', 1' \times 5, \frac{8}{9}', \frac{16}{19}', \frac{2}{3}' \times 2, \frac{1}{2}'$
10.	4H	4H	$16' \times 3, 8' \times 13, 4' \times 8, 2^{2/3}' \times 5, 2' \times 7, 1^{3/5}' \times 2, 1^{1/3}' \times 5, 1^{1/7}', 1' \times 5, \frac{8}{9}', \frac{16}{19}', \frac{2}{3}' \times 2, \frac{1}{2}'$
11.	5C	5C	$16' \times 3, 8' \times 13, 5^{1/3}' \times 2, 4' \times 9, 2^{2/3}' \times 5, 2' \times 6, 1^{3/5}' \times 2, 1^{1/3}' \times 3, 1^{1/7}', 1' \times 5, \frac{8}{9}', \frac{16}{19}', \frac{2}{3}' \times 2, \frac{1}{2}'$
12.	5Cis	5A	$16' \times 3, 8' \times 13, 5^{1/3}' \times 2, 4' \times 9, 2^{2/3}' \times 5, 2' \times 7, 1^{3/5}' \times 2, 1^{1/3}' \times 3, 1^{1/7}', 1' \times 5, \frac{8}{9}', \frac{16}{19}', \frac{2}{3}' \times 2$

Tab. 34. Zakres brzmienia organów w kościele NSJ w Sieradzu.

2.3 Tubądzin, kościół par. pw. św. Wawrzyńca

Pozytyw Jana Spiegła z Rychtalu na Śląsku z 1867 r.

2.3.1 Opis inwentaryzacyjny⁶⁹⁹

a. Lokalizacja

Pozytyw na drewnianym chórze muzycznym, nad głównym wejściem do kościoła, naprzeciw ołtarza. Chór wzniesiony na wysokości 3,25 m, wypełniający całą szerokość kościoła, wsparty na dwóch filarach, zwieńczonych połączonymi figurami dwóch muzykujących aniołów. Wejście na chór po bardzo wąskich i stromych siedemnastu schodach drewnianych, po stronie prawej. Wymiary chóru: szer. 8,80 m, gł. 1,81 m, wys. 3,07 m. Balustrada drewniana, wys. 1,20 m.

b. Szafa organowa

Szafa pozytywu umiejscowiona pośrodku chóru, wbudowana w balustradę, w odległości około jednego metra od tylnej ściany kościoła, wykonana z drewna iglastego, pomalowana na kolor brązowy. Wymiary szafy: szer. 2,04 m, gł. 1,04 m, wys. z prospektem 2,40 m.

c. Prospekt

Fot. 65. Prospekt organów w kościele w Tubądzinie.

Prospekt pozytywu utrzymany w stylu klasycystycznym, symetryczny, jednosekcyjny, trójosiowy, o płaskim konturze. Ustawiony na cokole wys. 0,60 m. Dwa zewnętrzne, bliźniacze segmenty, wysunięte nieco ku przodowi. Składają się z siedmiu piszczałek każdy, wsparte na niewielkich konsolach. Labia piszczałek w segmentach zewnętrznych ułożone w formie girlandy. Od góry zwieńczone są zredukowanym, profilowanym belkowaniem i trójkątnym, dzielonym

⁶⁹⁹ Inwentaryzacja instrumentu dokonana przez autora niniejszej pracy 02.04.2022 r.

szczytem rozsuniętym na boki o zewnętrznej linii splywu. Segment środkowy – rozdzielający – bez obramienia [!], został zredukowany horyzontalnie przez umieszczenie piszczałek segmentu na dodatkowej płycinie i obniżenie belkowania wieńczącego. Dekoracja snycerska ograniczona do firanek i elementu umieszczonego na leżącym, monolitycznym tympanie usytuowanym poniżej szafy pozytywu, na poziomie podłogi balkon od strony nawy⁷⁰⁰. Segment środkowy złożony z dwudziestu dwóch piszczałek, których labia ułożone w linii prostej. Cały prospekt pozytywu złożony łącznie z trzydziestu sześciu piszczałek grających, cynkowych, pomalowanych na kolor metaliczny, należących do głosu Pryncypał 4’.

d. *Traktura gry i registry*

Pozytyw wyposażony w trakturę mechaniczną zarówno gry jak i registrów. Szczegółowy opis traktury w tym instrumencie przedstawił Ł. Gunicki w swojej rozprawie doktorskiej⁷⁰¹.

Klawiatura Manuału wbudowana w lewy bok pozytywu. Siedem włączników registry, drewnianych wyciągów z toczonego drewna dębowego, brązowych, nienumerowanych, umieszczonych nad klawiaturą Manuału. Wszystkie siedem przeznaczonych dla głosów organowych. Napisy koloru białego w języku polskim, umieszczone na czarnych, prostokątnych tabliczkach, przykręconych nad cięgłami. Registry umieszczone w jednym rzędzie. Oprócz włączników głosów nie ma przycisków pomocniczych⁷⁰².

Fot. 66. Stół gry pozytywu w kościele w Tubądzinie.

⁷⁰⁰ WUOZ, *Karta inwentaryzacyjna organów w kościele parafialnym w Tubądzinie*, opr. M. Frydrych, 1982 r.

⁷⁰¹ Ł. Gunicki, dz., cyt., s. 99-102.

⁷⁰² Tamże, s. 103.

Włącznik dmuchawy poza stołem gry, na tylnej ścianie chóru, po lewej stronie od klawiatury. Klawiatura zamykana drewnianą pokrywą⁷⁰³. Klawisze pokryte tworzywem sztucznym, na siedmiu brak pokrycia w przedniej części klawisza. Brak ławki organowej, ustawiony ciemnobrązowy taboret z pokryciem materiałowym.

Stół gry wyposażony w jedną klawiaturę manualową.

Zakres Manuału: od C do c³ (dla głosu 8'), 49 klawiszy

e. Wiatrownice

W szafie pozytywu wiatrownica klapowo-zasuwową, na której umieszczone siedem głosów. Wiatrownica ustawiona 0,70 m nad podłogą chóru. Wymiary wiatrownicy: wys. 0,26 m, dł. 1,84 m, szer. 0,79 m⁷⁰⁴. Szczegóły budowy i rysunki poglądowe zamieścił w swojej rozprawie Ł. Gunicki⁷⁰⁵.

f. Piszczalki

Piszczalki ułożone na wiatrownicy w sposób całotonowy. Pośrodku szafy najmniejsze piszczalki, największe zaś po bokach. Dla głosów manualowych jednorzędowych po 49 piszczalek. W organach głosy kompletne.

Na wiatrownicy umiejscowione głosy w kolejności: w prospekcie trzydzieści sześć piszczalek środkowego rejestru głosu Pryncypał 4', za prospektem na środku pozostałe dziewięć najmniejszych, a na bokach cztery największe, następnie Flet Major 8', Salicet 8', Flet Minor 4', Quinta 2²/₃', Oktawa 2', Mixtura 2 ch.

Fot. 67. Piszczalki wewnątrz pozytywu w kościele w Tubądzinie.

⁷⁰³ Podczas inwentaryzacji w 2014 r. Ł. Gunicki odnotował, że klawiatura nie miała wówczas zamykania.

⁷⁰⁴ Wymiary podaje za Ł. Gunickim.

⁷⁰⁵ Ł. Gunicki, dz., cyt., s. 102.

g. *Miech*

Jeden miech pływakowy o wymiarach: szer. 2,00 m, gł. 1,00 m, wys. 0,46 m, nad podłogą chóru 0,60 m, w pomieszczeniu za chórem, nad kruchtą kościoła. Pod miechem podawacz klinowy, a obok urządzenie do kalikowania. Do miecha dostarczane powietrze drewnianym kanałem z dmuchawy, zamkniętej w drewnianej skrzyni, znajdującej się obok miecha.

Fot. 68. Miech pozytywu w kościele św. Wawrzyńca w Tubądzinie.

Fot. 69. Urządzenie do kalikowania pod miechem pozytywu w kościele par. w Tubądzinie.

h. Stan zachowania instrumentu

Szafa organowa zachowana, ale znacznie uszkodzona przez szkodniki, traktura gry wymagająca licznych poprawek i regulacji, niektóre piszczałki niegrające, ale kompletne, miech w złym stanie, także uszkodzony przez szkodniki. Instrument nadający się do czyszczenia, konserwacji, licznych poprawek mechanicznych i strojenia.

2.3.2 *Dyspozycja i analiza brzmienia*

a. Dyspozycja⁷⁰⁶

Pozytyw dysponuje następującymi głosami:

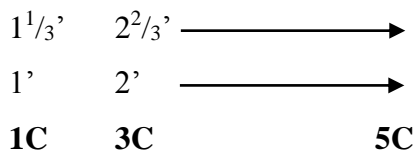
Manual

1. Pryncypał 4'
2. Flet Major 8'
3. Salicet 8'
4. Flet Minor 4'
5. Quinta 2²/₃'
6. Oktawa 2'
7. Mixtura 2 ch.

Brak urządzeń dodatkowych.

b. Układ głosów wielorzędowych

Mixtura 2 ch.⁷⁰⁷

c. Przyporządkowanie głosów

Zestawienia głosów sporządzone zostały na podstawie poniższej kwalifikacji:

Nazwa głosu	Sposób brzmienia	Rodzina głosów	Typ głosu	Materiał
Manual				
1. Pryncypał 4'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
2. Flet Major 8'	zasadniczy	flety	kryty	drewno
3. Salicet 8'	zasadniczy	smyczkowe	otwarty	drewno 1C-1H

⁷⁰⁶ Ł. Gunicki napisał w 2014 r., że zamiast głosu Salicet 8' był Bourdon 8', a zamiast Quinta 2²/₃' był Gemshorn 4'. Takie głosy są podane w karcie M. Frydrcha z 1982 r., w: Tamże, s. 103.

⁷⁰⁷ Tamże, s. 103: Głos dwuchórowy, Ł. Gunicki opisał go jako głos dwustopowy, jednak autor niniejszej rozprawy po analizie brzmieniowej stwierdza, że głos jest w stopaży 1¹/₃', co potwierdza także obserwacja wizualna, ponieważ piszczałki tego głosu są mniejsze niż obok stojącego głosu Oktawa 2'.

				metal 2C-5C
4. Flet Minor 4'	zasadniczy	flety	otwarty	drewno
5. Quinta 2 ² / ₃ '	poboczny	flety ⁷⁰⁸	otwarty	metal
6. Oktawa 2'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
7. Mixtura 2 ch.	mieszany	pryncypały	otwarty	Metal

Tab. 35. Przeporządkowanie głosów.

W instrumencie są dwa głosy drewniane, jeden głos częściowo drewniany i częściowo metalowy, a pozostałe metalowe.

Głos	Manual	%
Drewniany	2	28
Metalowy	4	58
Drewniany i Metalowy	1	14
Ogółem	7	100

Tab. 36. Materiał użyty do budowy piszczałek.

W tych organach są wyłącznie głosy labialne, które stanowią 100% wszystkich głosów.

Z trzech podstawowych rodzin głosów labialnych występują w równych częściach pryncypały i flety, a głos smyczkowy jest jeden.

Rodzina głosów	Manual	%
Pryncypały	3	43
Flety	3	43
Smyczkowe	1	14
Ogółem	7	100

Tab. 37. Występowanie rodzin głosów.

W całym instrumencie występuje jeden głos mieszany, który składa się z dwóch rzędów piszczałek, dlatego zostanie obliczone 100% jako 8 rzędów. Głos poboczny występuje zarówno samodzielnie, jak i głos składowy głosu mieszanego. Opis dotyczy 1C.

⁷⁰⁸ Brzmienie tego głosu jest ciepłe, fletowe. Dodatkowo piszczałki są koniczne, co może wskazywać na to, że zostały one użyte z poprzedniego głosu fletowego, który był na tym miejscu, czyli Gemshornu 4'.

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
2. Dekanat sieradzki II – Tubądzin

Głos	Manual	%
Zasadnicze	6	75
Poboczne	2	25
Ogółem	8	100

Tab. 38. Sposób brzmienia.

Połowę stanowią głosy 8' i 4'.

Stopaż	Manual	%
8'	2	25
4'	2	25
2 ² / ₃ '	1+0,51 (3C-5C)	19
2'	1+0,51 (3C-5C)	19
1 ¹ / ₃ '	0,49 (1C-2H)	6
1'	0,49 (1C-2H)	6
Ogółem	8	100

Tab. 39. Wysokość brzmienia głosów.

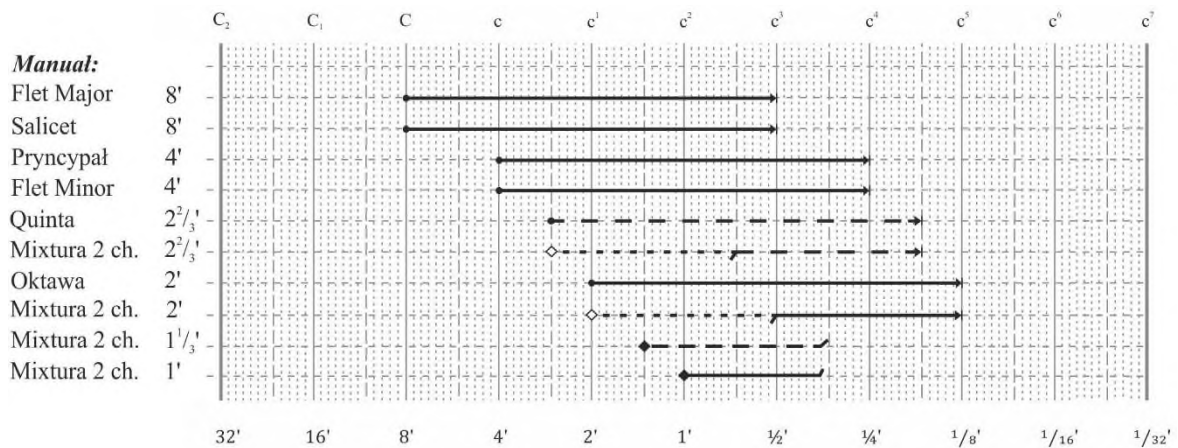
Poniższa tabela jest zespoleniem dwóch powyższych. Przedstawia ona szczegółowo rodziny głosów występujące w poszczególnych stopażach.

Rodzina głosów	Liczba i stopaż						Całość	%
	8'	4'	2 ² / ₃ '	2'	1 ¹ / ₃ '	1'		
Pryncypały	0	1	0,51 (3C-5C)	1+0,51 (3C-5C)	0,49 (1C-2H)	0,49 (1C-2H)	4	50
Flety	1	1	1	0	0	0	3	38
Smyczkowe	1	0	0	0	0	0	1	12
Ogółem	2	2	1,51	1,51	0,49	0,49	8	100

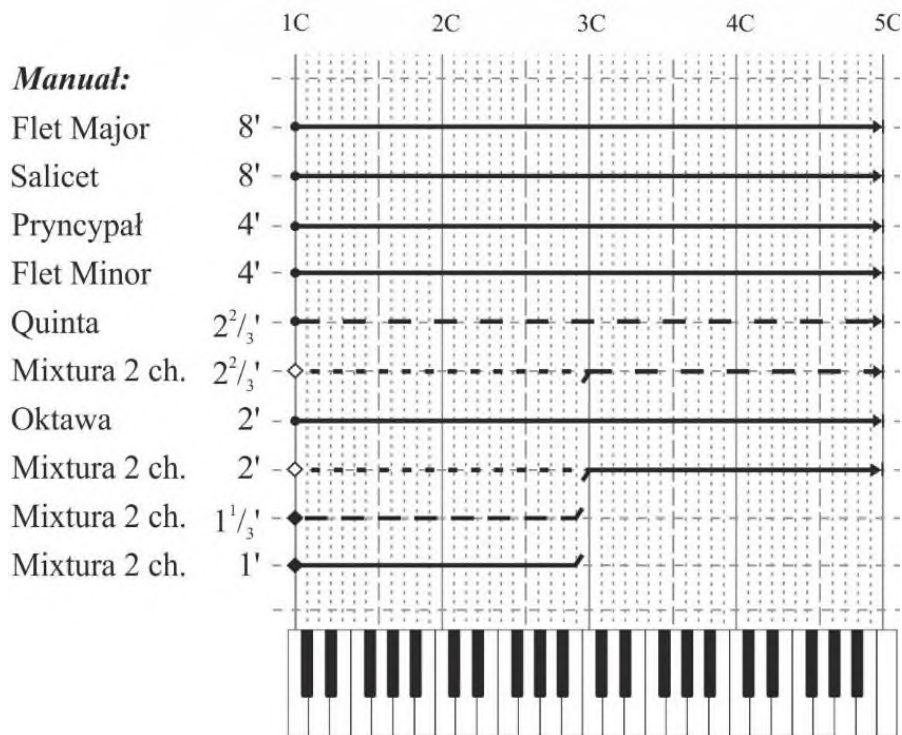
Tab. 40. Przyporządkowanie rodzinom głosowym stopażu głosów w organach w kościele w Tubądzinie.

Z powyższego zestawienia wynika, że po zastosowaniu analizy brzmienia rzędów, w dolnym rejestrze instrumentu przeważają głosy fletowe i smyczkowe, natomiast górne brzmienia wypełniają pryncypały. Wynika także, że rzędów piszczałek jest najwięcej o brzmieniu pryncypałowym, co daje inny pogląd niż analiza na według rodzin uwzględniając głos (a nie rząd piszczałek) jako pojedynczą jednostkę.

d. *Skala pozioma*

e. *Skala pionowa*

W powyższych skalach brzmienia organów przedstawione zostały rzędy piszczałek (nie głosy). Zakresy podziału skali pionowej wyznaczają: zakres klawiatury Manuału i miejsce repetycji w głosie mieszanym.

Lp.	Zakres		Brzmiące rzędy piszczałek
	OD	DO	
1.	1C	2H	8' x 2, 4' x 2, 2 ^{2/3} ', 2', 1 ^{1/3} ', 1'
2.	3C	5C	8' x 2, 4' x 2, 2 ^{2/3} ' x 2, 2' x 2

Tab. 41. Zakres brzmienia pozytywu w kościele w Tubądzinie.

2.4 Wąglczew, kościół par. pw. św. Klemensa

Pozytyw Tomasza Malanowskiego z 1788 r.

2.4.1 Opis inwentaryzacyjny⁷⁰⁹

a. Lokalizacja

Organy na murowanym chórze muzycznym, nad głównym wejściem do kościoła, naprzeciw ołtarza. Chór muzyczny umieszczony nad kruchtą, wypełniający całą szerokość kościoła. Wejście na chór po stronie prawej, patrząc od strony ołtarza. Balustrada drewniana, dekorowana, wypukła na środku.

b. Szafa organowa

Szafa organowa umiejscowiona pośrodku chóru, przylegająca do tylnej ściany kościoła, wykonana z drewna sosnowego, pomalowana na kolor biały i kremowy. Wymiary szafy: szer. 3,20 m, gł. 1,11 m, wys. z prospektem 3,92 m.

c. Prospekt

Prospekt organów w stylu rokoko, architektoniczny, symetryczny, jednosekcyjny, pięcioosiowy, o wklęsło-wypukłym konturze. Ustawiony na cokole o konstrukcji ramowo-płycinowej, zwieńczonym dekoracyjnym, kilkustopniowym, falistym gzymsem. Prospekt pozytywu w części środkowej z krótszymi piszczałkami, niższy, składający się z trzech pól piszczałkowych, łącznie z dwudziestu pięciu piszczałek, a po bokach okalające dwie wyższe wieże piszczałkowe, po siedem piszczałek każda. Labia piszczałek w całym prospekcie umieszczone w jednej linii. W całym prospekcie trzydzieści dziewięć piszczałek, prawdopodobnie grających z głosu Pryncypał 8’.

Prospekt ozdobiony dekoracją snycerską, częściowo złożony. W linii labii uszaki, w kształcie woluty z motywem liści akantu. Pola piszczałkowe środkowej części prospektu zamknięte ażurowym motywem kotarowym z wici roślinnej, wyżej zwieńczone łamanym belkowaniem o wklęsłym konturze w bocznych polach, a wypukłym w środkowym. Nad nimi duża figura anioła. Zewnętrzne wieżyczki uwieńczone splotkami, a nad nimi kwiatowe wazy wykorzystujące motyw rocaille.

⁷⁰⁹ Opis inwentaryzacyjny oparty na danych zamieszczonych w rozprawie doktorskiej Ł. Gunickiego, dz., cyt., s. 23-32. Nie było możliwości przeprowadzenia szczegółowych badań instrumentu.

Fot. 70. Prospekt pozytywu w kościele w Wąglczewie.

Dokładniejszy opis prospektu był niemożliwy ze względu na brak bezpośredniego dostępu do instrumentu i zasłaniające kolumny z głośnikami umieszczone na parapecie empory muzycznej.

d. Traktura gry i registratury

Pozytyw wyposażony w trakturę mechaniczną zarówno gry jak i registrów. Szczegółowego opisu traktury w tymże instrumencie dokonał Ł. Gunicki w swojej rozprawie doktorskiej⁷¹⁰.

Stół gry wbudowany w lewy bok szafy. Dekorowany dookoła pulpitu wypukłym belkowaniem zakończonym u dołu wolutą. Nad pulpitem umieszczonych dziesięć registrów. Jedna klawiatura ręczna. Brak zamknięcia klawiatury. Ławka organowa dopasowana, bez regulacji wysokości siedziska, w kolorze brązowym.

Stół gry wyposażony w jedną klawiaturę manualową.

Zakres Manualu: od F do c³ (44 klawisze⁷¹¹)

⁷¹⁰ Tamże, s. 26-30.

⁷¹¹ Ł. Gunicki w swojej rozprawie zapisał, że klawiatura ma zakres o jeden klawisz więcej (45 klawiszy) i zaczyna się od E w wielkiej oktawie, jednak na fotografii widać, że zaczyna się od F.

Dziesięć ciężel toczonych z drewna, wyciąganych, umieszczonych nad pulpitem, w jednym rzędzie, w kolorze czarnym. Registry nieopisane.

e. Wiatrownice

W szafie organowej wiatrownica klapowo-zasurowa, ustawiona na wysokości 2,03 m. Wymiary wiatrownicy: dł. 2,14, szer. 0,95 m, wys. 0,26 m. Wykonana z drewna sosnowego oraz dębowego. Na wiatrownicy piszczałki dziewięciu głosów oraz jeden rząd pozostający bez piszczałek.

f. Piszczałki

Piszczałki ułożone w całej szafie w sposób mieszany. Od prospektu w kolejności: Pryncypał 8', Aeolina 8', Salicjonał 8', Flet 8', Bourdon 8', Oktawa 4', Kwinta $2^{2/3}$ ', Flet 4', Gamba 8'⁷¹².

g. Miech

Miech pływakowy o wymiarach: szer. 2,13 m, gł. 1,00 m, wys. 0,42 m, z pojedynczym podawaczem klinowym. Do miecha dostarczane powietrze drewnianym kanałem z dmuchawy umieszczonej w pomieszczeniu na wieży.

h. Stan zachowania

Instrument nieczynny, do kapitalnego remontu i rekonstrukcji brakujących piszczałek. Do akompaniamentu w czasie liturgii używane są organy elektroniczne.

2.4.2 *Dyspozycja i analiza brzmienia*

a. Dyspozycja

Pozytyw dysponuje następującymi głosami:

Manual

1. Pryncypał 8'
2. Aeolina 8'
3. Salicjonał 8'
4. Flet 8'
5. Bourdon 8'
6. Oktawa 4'
7. Kwinta $2^{2/3}$ '
8. Flet 4'
9. Gamba 8'

Brak rejestra zbiorowego.

⁷¹² Dyspozycję cytuję za Ł. Gunickim, dz., cyt., s. 30.

Dalsza analiza budowy i brzmienia zostanie pominięta ze względu na brak bezpośredniego dostępu do instrumentu przez autora pracy.

2.5 Wróblew, kościół par. pw. św. Apostołów Piotra i Pawła

Organy nieznanego budowniczego z II poł. XX w.

2.5.1 Opis inwentaryzacyjny⁷¹³

a. Lokalizacja

Organy na drewnianym chórze muzycznym, nad głównym wejściem do kościoła, naprzeciw ołtarza. Chór muzyczny wzniesiony na wysokości 4,00 m, wypełniający całą szerokość kościoła, wsparty na dwóch drewnianych filarach. Środkowa część chóru wysunięta do przodu. Wejście na chór po dwudziestu jeden drewnianych schodach po prawej stronie. Wymiary chóru: szer. 11,13 m, gł. 4,20 m, wys. 4,30 m (w najwyższym punkcie). Balustrada drewniana, zdobiona, pełna, wys. 0,76 m, z dwiema drewnianymi kopułami na przodzie.

b. Szafa organowa

Szafa organowa umiejscowiona pośrodku chóru, przylegająca do tylnej ściany kościoła, na podstawie prostokąta i trapezu, wykonana z boazerii, lakierowana. Wymiary szafy: szer. 4,57 m, gł. 2,54 m, wys. z prospektem 4,18 m.

c. Prospekt

Fot. 71. Prospekt i empora chóru organów kościele par. we Wróblewie.

Prospekt organów bezstylowy, otwarty, symetryczny, jednosekcyjny, trójosiowy, o płaskim konturze, ustawiony na cokole wys. 1,95 m. Środkowy segment symetryczny względem

⁷¹³ Inwentaryzacja instrumentu dokonana przez autora niniejszej pracy 12.01.2022 r.

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
2. Dekanat sieradzki II – Wróblew

własnej osi, złożony z trzynastu piszczałek. Skrajne dwa segmenty, symetryczne względem siebie, z dwunastu piszczałek każdy. W całym prospekcie trzydzieści siedem piszczałek, pomalowanych na kolor metaliczny, z czego wszystkie są grające z głosu Pryncypał 8' z I Manuału. Labia piszczałek ułożone w formie girlandy. Prospekt bez dekoracji snycerskiej.

d. *Traktura gry i registratury*

Organy wyposażone w trakturę pneumatyczną zarówno gry jak i registrów. Przewody powietrzne wykonane z ołowiu.

Kontuar wolno stojący, obecnie odłączony od organów, ustawiony na lewym boku chóru. Dwie klawiatury ręczne i nożna. Brak tabliczki z opisem budowniczego. Oprócz włączników głosów przyciski pomocnicze pod klawiaturą I Manuału. Kontuar koloru brązowego, a wewnątrz czarnego, wykończony zielonymi filcami. Włącznik dmuchawy po lewej stronie obok klawiatur. Żaluzja zamykająca kontuar. Wymiary stołu gry: szer. 1,40 m, gł. 0,68 m (bez klawiatury nożnej), wys. 1,20 m. Ławka organowa dopasowana, bez regulacji wysokości siedziska, w kolorze stołu gry.

Kontuar wyposażony w dwa Manuały oraz Pedał.

Zakres Manuałów: od C do f³ (dla głosu 8'), 54 klawisze

Zakres Pedalu: od C₁ do f (dla głosu 16'), 30 klawiszy

Fot. 72. Odlączony kontuar organów w kościele par. we Wróblewie.

Dwadzieścia cztery włączniki rejestrowe, kolebkowe, białe, numerowane, umieszczone nad klawiaturą II Manuału. Siedemnaście z nich przeznaczonych dla głosów organowych, sześć

dla połączeń i efektów. Napisy koloru czarnego w języku polskim, wygrawerowane na registrach. Registry umieszczone w jednym rzędzie, bez przerwy, ale sekcje opisane. Pierwszy z lewej dla głosów Manuału I, następnie Manuału II i na końcu Pedalu. Ostatni register to włącznik Tremola. Pod klawiaturą Manuału I cztery przyciski pomocnicze.

Fot. 73. Kolebkowe włączniki registrów kontuaru organów w kościele parafialnym we Wróblewie.

Fot. 74. Wnętrze odłączonego kontuaru organów w kościele we Wróblewie.

e. *Wiatrownice*

W szafie organowej trzy wiatrownice stożkowe, ustawione na wysokości 1,95 m. Za prospektem wiatrownica Manuału I (na niej piszczałki pięciu głosów), po stronie prawej za nią wiatrownica Pedalu (cztery głosy), a po stronie lewej Manuału II (na niej piszczałki ośmiu głosów).

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
2. Dekanat sieradzki II – Wróblew

f. Piszczalki

Piszczalki ułożone na wszystkich wiatrownicach chromatycznie. W sekcji Manuałów najwyżej brzmiące piszczalki po lewej stronie. W sekcji Pedalu także chromatycznie, w dwóch rzędach największe piszczalki z lewej strony. Dla głosów manuałowych jednorzędowych po 54 piszczalki, dla pedałowych po 30 piszczalek. W organach głosy kompletne. W prospekcie i za nim piszczalki głosów Pryncypała 8' z I Manuału. Na wiatrownicy I Manuału umieszczone piszczalki głosów w kolejności od prospektu: Pryncypał 8' (siedemnaście piszczalek), Burdon 8', Oktawa 4', Fugara 4', Mixtura 3-4 ch. Za nią po prawej stronie głosy Pedalu: Subbas 16', Violon 8', Chorałbas 4', Miksturbas 3 ch. Cztery drewniane piszczalki głosu Violonbas 8' są umieszczone poziomo pod wiatrownicą Pedalu. Po lewej stronie głosy Manuału II: Cymbel Sh 3 ch., Siflet 1', Róg nocny 2', Nasard $2\frac{2}{3}$, Rolflet 4', Prestant 4', Salicet 8, Holflet 8'.

Fot. 75. Cztery piszczalki głosu Violonbas 8' umieszczone poziomo pod wiatrownicą Pedalu.

g. Miech

Jeden miech pływakowy umiejscowiony w szafie organowej pod wiatrownicami, o wymiarach: szer. 1,91 m, gł. 1,46 m, wys. 0,54 m, nad podłogą chóru 0,36 m. Do miecha dostarczane powietrze drewnianym kanałem z cichobieżnej dmuchawy, zamkniętej w pomieszczeniu za szafą organową.

Fot. 76. Widok na miech i elementy traktury organów w kościele we Wróblewie.

h. Stan zachowania instrumentu

Organy nieczynne, kontuar odłączony i odstawiony na bok, zabrudzony, wyłamany przycisk pomocniczy Piano. Szafa w stanie dobrym, brak widocznych uszkodzeń. Traktura prawdopodobnie częściowo sprawna. Piszczalki w dobrym stanie, ale bardzo zanieczyszczone. Miech nieznacznie popękany, obudowa w stanie dobrym. Instrument nadaje się do czyszczenia, remontu i strojenia, ponieważ materia instrumentu zachowana w stanie dobrym.

2.5.2 Dyspozycja i analiza brzmienia

a. Dyspozycja

Organy dysponują następującymi głosami:

Manual I	Manual II	Pedał
1. Pryncypał 8'	1. Holflet 8'	1. Subbas 16'
2. Burdon 8'	2. Salicet 8'	2. Violon 8'
3. Oktawa 4'	3. Prestant 4'	3. Chorałbas 4'
4. Fugara 4'	4. Rolflet 4'	4. Mixturbas 3 ch
5. Mixtura 3-4 ch	5. Nasard 2 ² / ₃ '	
	6. Róg nocny 2'	
	7. Siflet 1'	
	8. Cymbel Sh 3 ch	

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
2. Dekanat sieradzki II – Wróblew

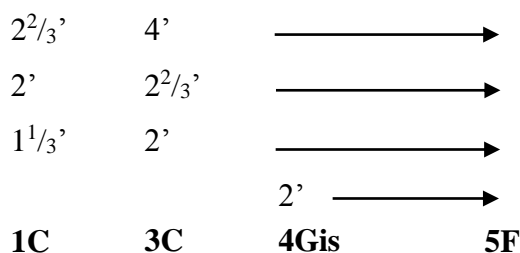
Połączenia: I-P, II-P, II-I, Super II-I (niekompletne), Super I (niekompletne), Super II (niekompletne)

Registry zbiorowe: P, F, T

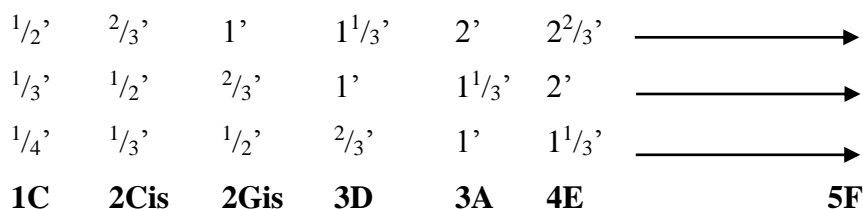
Urządzenia dodatkowe: Tremolo (dla Manualu II)

b. Układ głosów wielorzędowych

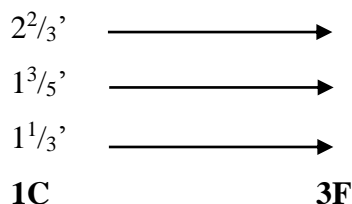
Mixtura 3-4 ch z Man. I

Cymbel z Man. II

Mixturbas 3 ch z Pedalu

c. Przyporządkowanie głosów

Zestawienia głosów sporządzone zostały na podstawie poniższej kwalifikacji:

Nazwa głosu	Sposób brzmienia	Rodzina głosów	Typ głosu	Materiał
Manual I				
1. Pryncypał 8'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
2. Burdon 8'	zasadniczy	flety	kryty	drewno 1C-4F, metal 4Fis-5F
3. Oktawa 4'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
4. Fugara 4'	zasadniczy	flety	otwarty	drewno 1C-2E, metal 2F-5F

5. Mixtura 3-4 ch	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
Manual II				
1. Holflet 8'	zasadniczy	flety	otwarty	metal
2. Salicet 8'	zasadniczy	smyczkowe	otwarty	metal
3. Prestant 4'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
4. Rolflet 4'	zasadniczy	flety	półkryty 1C-4A, otwarty 4B-5F	metal
5. Nasard 2 ² / ₃ '	poboczny	flety	Otwarty	metal
6. Róg nocny 2'	zasadniczy	flety	kryty 1C-3A, otwarty 3B-5F	metal
7. Siflet 1'	zasadniczy	flety	otwarty	metal
8. Cymbel Sh 3 ch	mieszany	smyczkowe	otwarty	metal
Pedał				
1. Subbas 16'	zasadniczy	flety	kryty	drewno
2. Violon 8'	zasadniczy	smyczkowe	otwarty	metal 1C-2H, drewno 3C-3F
3. Chorałbas 4'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
4. Mixturbas 3 ch	mieszany	pryncypały	otwarty	metal

Tab. 42. Przyporządkowanie głosów.

W Manualach nie występują głosy w całości drewniane. Prawie wszystkie piszczałki w Manuale zbudowane z metalu, poza dwoma głosami, które w części zbudowane są z drewna. Manual II zbudowany wyłącznie z metalowych piszczałek, a cały drewniany głos znajduje się tylko w Pedale. Głosy pod względem materiału (na klawiszu 1C) zbudowane są procentowo w następujący sposób:

Głos	Manual I	Manual II	Pedał	Całość	%
Drewniany	0	0	1	1	6
Metalowy	3	8	2	13	76
Drewniany i Metalowy	2	0	1	3	18
Ogółem	5	8	4	17	100

Tab. 43. Materiał użyty do budowy piszczałek.

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
2. Dekanat sieradzki II – Wróblew

W tych organach są wyłącznie głosy labialne, które stanowią 100% wszystkich głosów.

Głos	Manual I	Manual II	Pedał	Całość	%
Labialny	5	8	4	17	100

Tab. 44. Zestawienie głosów względem sposobu wydobywania dźwięku.

Z trzech podstawowych rodzin głosów labialnych najliczniejsze są głosy fletowe, a najmniejszą grupę stanowią głosy smyczkowe, które nie występują w I Manuale.

Rodzina głosów	Manual I	Manual II	Pedał	Całość	%
Pryncypały	3	1	2	6	36
Flety	2	5	1	8	46
Smyczkowe	0	2	1	3	18
Ogółem	5	8	4	17	100

Tab. 45. Występowanie rodzin głosowych w całym głosach.

W całym instrumencie występują trzy głosy mieszane, złożone z trzech lub czterech rzędów piszczałek każdy. Czwarty rząd Mikstury Manualu I występuje tylko w niepełnej ostatniej oktawie głosu, dlatego w tych wyliczeniach zostanie pominięty, zwłaszcza, że jest zdwojeniem trzeciego rzędu. Zostanie obliczone 100% jako 23 rzędy. Głosy poboczne występują zarówno samodzielne oraz jako rzędy składowe głosów mieszanych. W poniższej tabeli przedstawiony zostanie sposób brzmienia na klawiszu 1C z uwzględnieniem rozkładu głosów wielorzędowych. Niemal $\frac{1}{3}$ brzmiących piszczałek gra głosem pobocznym.

Głos	Manual I	Manual II	Pedał	Całość	%
Zasadnicze	5	8	3	16	70
Poboczne	2	2	3	7	30
Ogółem	7	10	6	23	100

Tab. 46. Sposób brzmienia.

Analiza stopaży została obliczona na podstawie: liczby rzędów piszczałek, układu głosów wielorzędowych i ich miejsc repetycji. Dla jednego rzędu głosu manualowego wyznaczono, zgodnie z zakresem klawiatury, 54 piszczałki. Liczba piszczałek o konkretnym stopaży podzielona została przez 54, dając część składową rzędu, oznaczonego jako 1. Głosy jednorzędowe zostały zanotowane samodzielnie, a do nich dodane ułamkowe części rzędów z głosów mieszanych.

Z poniższej tabeli można wyczytać, że najwięcej piszczałek w organach jest czterostopowych, następnie ośmiostopowych, a najmniejszą grupę stanowią wysokobrzmiące składniki głosów wielorzędowych.

Stopaź	Manual I	Manual II	Pedał	Całość	%
16'	0	0	1	1	4,3
8'	2	2	1	5	21,7
4'	2+0,55 (3C-5F)	2	1	5,55	24,1
2 ² / ₃ '	1	1+0,25 (4E-5F)	1	3,25	14,1
2'	1	1+0,40 (3A-5F)	0	2,40	10,4
1 ³ / ₅ '	0	0	1	1	4,3
1 ¹ / ₃ '	0,45 (1C-2H)	0,50 (3D-5F)	1	1,95	8,5
1'	0	1+0,36 (2Gis-4Dis)	0	1,36	6,0
2 ² / ₃ '	0	0,38 (2Cis-3Gis)	0	0,38	1,7
1 ¹ / ₂ '	0	0,48 (1C-3Cis)	0	0,48	2,1
1 ¹ / ₃ '	0	0,38 (1C-2G)	0	0,38	1,7
1 ¹ / ₄ '	0	0,25 (1C-2C)	0	0,25	1,1
Ogółem	7	10	6	23	100

Tab. 47. Wysokość brzmienia rzędów piszczałek.

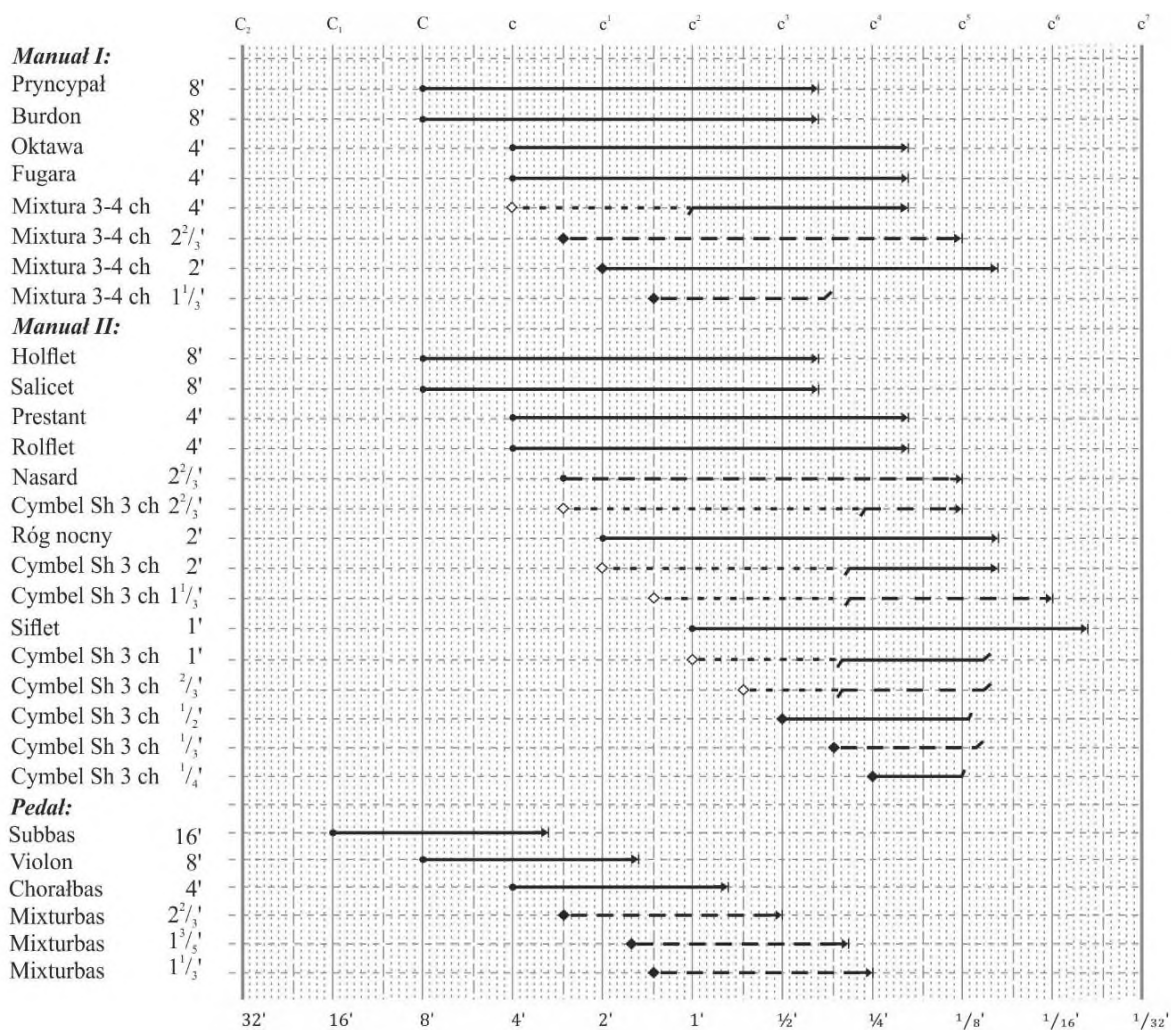
Poniższa tabela jest zespoleniem powyższych. Przedstawia ona szczegółowo rodziny głosów występujące w poszczególnych stopażach. Można z niej wyczytać, że najniższe brzmienia organów są obsadzone przez głosy fletowe, natomiast najwyższe przez pryncypałowe i smyczkowe. Według poniższej tabeli, obliczając rzędy piszczałek, a nie całe głosy okazuje się, że największą liczbę rzędów stanowią głosy pryncypałowe. Brzmienie zostanie dokładnie zilustrowane na wykresie skali poziomej i pionowej.

Rodzina głosów	Liczba i stopaź						Całość	%
	16'	8'	4'	2 ² / ₃ '	2'	1 ³ / ₅ '- 1 ¹ / ₄ '		
Pryncypały	0	1	3,55	2	1	1,45	9	39
Flety	1	2	2	1	1	1	8	35
Smyczkowe	0	2	0	0,25	0,40	3,35	6	26
Ogółem	1	5	5,55	3,25	2,40	5,8	23	100

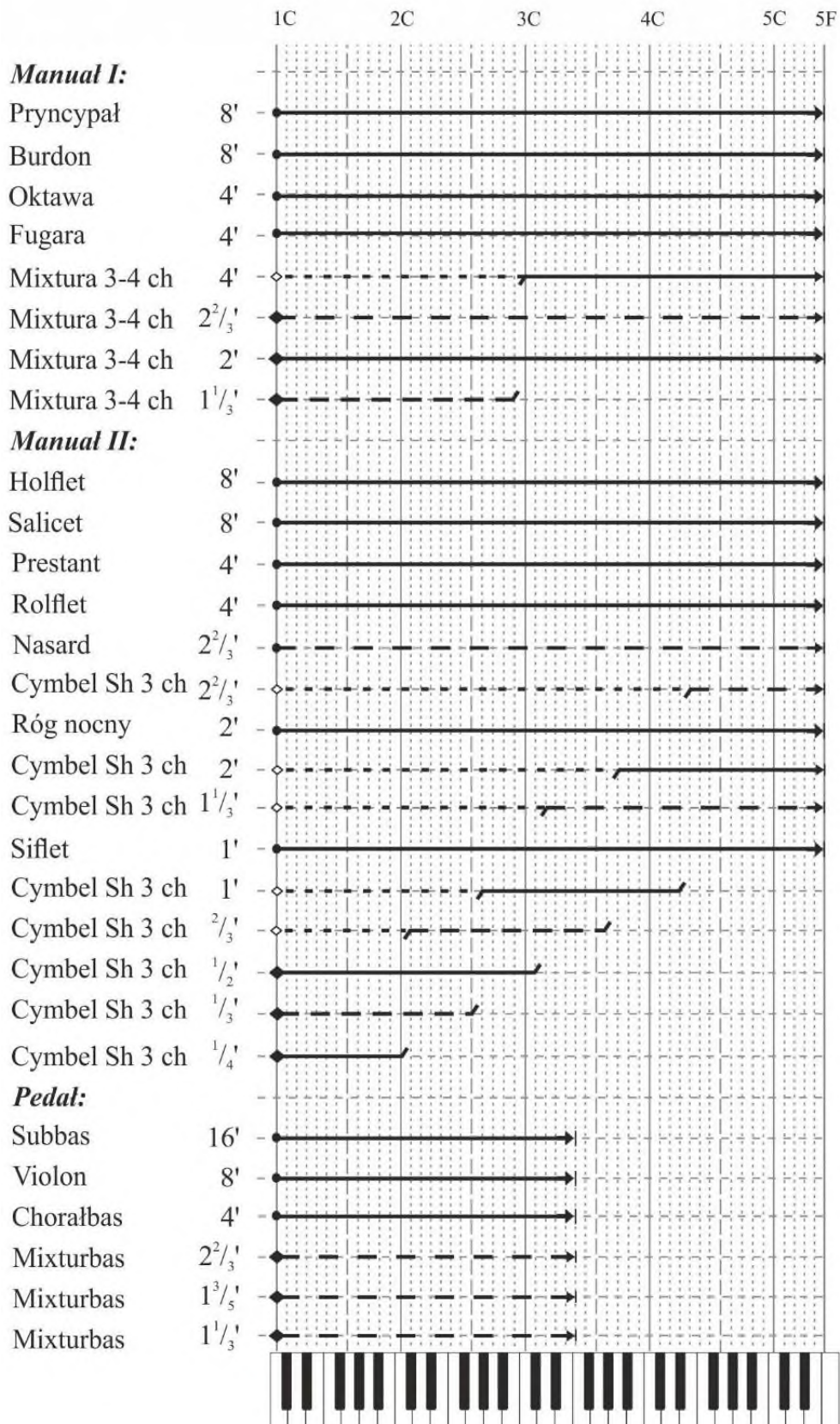
Tab. 48. Przyporządkowanie rodzinom głosowym stopaży głosów w organach w kościele we Wróblewie.

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
2. Dekanat sieradzki II – Wróblew

d. Skala pozioma

e. Skala pionowa

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
2. Dekanat sieradzki II – Wróblew

W powyższych skalach brzmienia organów przedstawione zostały rzędy piszczałek (nie głosy). Zakresy podziału skali pionowej wyznaczają: zakres klawiatury Manuału, zakres klawiatury Pedalu i miejsca repetycji w głosach mieszanych. Wynika z nich, że w zakresie 1C-3F grają jednocześnie 23 rzędy piszczałek na pojedynczym klawiszu, a gdy zakres Pedalu się kończy, w zakresie od 3Fis-5F gra 17 rzędów piszczałek.

Lp.	Zakres		Brzące rzędy piszczałek
	OD	DO	
1.	1C	2C	16', 8' x 5, 4' x 5, 2 ² / ₃ ' x 3, 2' x 2, 1 ³ / ₅ ', 1 ¹ / ₃ ' x 2, 1', 1/2', 1/3', 1/4'
2.	2Cis	2G	16', 8' x 5, 4' x 5, 2 ² / ₃ ' x 3, 2' x 2, 1 ³ / ₅ ', 1 ¹ / ₃ ' x 2, 1', 2/3', 1/2', 1/3',
3.	2As	2H	16', 8' x 5, 4' x 5, 2 ² / ₃ ' x 3, 2' x 2, 1 ³ / ₅ ', 1 ¹ / ₃ ' x 2, 1' x 2, 2/3', 1/2',
4.	3C	3C	16', 8' x 5, 4' x 6, 2 ² / ₃ ' x 3, 2' x 2, 1 ³ / ₅ ', 1 ¹ / ₃ ', 1' x 2, 2/3', 1/2',
5.	3Cis	3Cis	16', 8' x 5, 4' x 6, 2 ² / ₃ ' x 3, 2' x 2, 1 ³ / ₅ ', 1 ¹ / ₃ ', 1' x 2, 2/3', 1/2',
6.	3D	3F	16', 8' x 5, 4' x 6, 2 ² / ₃ ' x 3, 2' x 2, 1 ³ / ₅ ', 1 ¹ / ₃ ' x 2, 1' x 2, 2/3',
7.	3Fis	3As	8' x 4, 4' x 5, 2 ² / ₃ ' x 2, 2' x 2, 1 ¹ / ₃ ', 1' x 2, 2/3',
8.	3A	4Es	8' x 4, 4' x 5, 2 ² / ₃ ' x 2, 2' x 3, 1 ¹ / ₃ ', 1' x 2,
10.	4E	5F	8' x 4, 4' x 5, 2 ² / ₃ ' x 3, 2' x 3, 1 ¹ / ₃ ', 1',

Tab. 49. Zakres brzmienia pozytywu w kościele we Wróblewie.

3. Dekanat złoczewski

3.1 Brąszewice, kościół par. pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa i św. Michała Archaniola

Organy Antoniego Góralczyka z Burzenina z 1988 r.

3.1.1 Opis inwentaryzacyjny⁷¹⁴

a. Lokalizacja

Organy na murowanym chórze muzycznym, nad głównym wejściem do kościoła, naprzeciw ołtarza. Chór muzyczny wzniesiony na wysokości 4,34 m, wypełniający całą szerokość kościoła, wsparty na dwóch filarach. Wejście na chór klatką schodową z lewej kruchty, po dwudziestu dziewięciu schodach. Wymiary chóru: szer. 11,13 m, gł. 4,20 m, wys. 4,90 m. Balustrada murowana, pełna, wys. 1,10 m, podzielona na sześć jednakowych części, na każdym element dekoracyjny w kształcie rombu.

⁷¹⁴ Inwentaryzacja instrumentu dokonana przez autora niniejszej pracy 11.01.2022 r.

b. *Szafa organowa*

Szafa organowa umiejscowiona pośrodku chóru, przylegająca do tylnej ściany kościoła, wykonana z drewna iglastego, lakierowana. Instrument umieszczony w znacznej części we wnęce za szafą. Wymiary szafy: szer. 5,37 m, gł. 0,84 m (bez wnęki), wys. z prospektem 6,12 m. Cokół szafy podzielony na trzy rzędy pływów kwadratowych, po dziewięć kwadratów w każdym rzędzie. W pobliżu kontuaru zamontowany na szafie włącznik dmuchawy organów.

c. *Prospekt*

Fot. 77. *Prospekt organów w kościele w Braszewicach.*

Prospekt organów bezstylowy, otwarty, symetryczny, jednosekcyjny, pięcioosiowy, w trzech osiach o wypukłym, a w dwóch o płaskim konturze, ustawiony na cokole wys. 2,52 m, podzielony lizenami na pięć segmentów. Środkowy segment w formie wieżyczki symetryczny względem własnej osi, złożony z pięciu piszczałek. Skrajne dwa segmenty, także w formie wieżyczki, symetryczne względem siebie, także z pięciu piszczałek każdy. Drugi i czwarty segment symetryczne względem siebie, każdy złożony z siedemnastu piszczałek. W całym prospekcie czterdzieści dziewięć piszczałek, pomalowanych na kolor metaliczny, z czego wszystkie są grające z głosu Pryncypał 8' z I Manualu i Oktawbasu 8' z sekcji Pedalu. Labia piszczałek w każdej sekcji w kształcie spłaszczonej litery V. Prospekt bez dekoracji snycerskiej.

d. *Traktura gry i registratury*

Organy wyposażone w trakturę pneumatyczną zarówno gry jak i registrów. Przewody powietrzne wykonane z tworzywa sztucznego.

Fot. 78. *Pneumatyczna traktura gry organów w kościele w Brąszewicach.*

Kontuar wolno stojący, ustawiony bezpośrednio przed szafą organową, na środku osi prospektu, tyłem do szafy organowej. Odległość stołu gry od balustrady chóru 1,63 m. Dwie klawiatury ręczne i jedna nożna. Brak tabliczki z opisem budowniczego. Oprócz włączników głosów przyciski pomocnicze pod klawiaturą I Manualu. Kontuar koloru olchy wykończony zielonymi filcami. Włącznik dmuchawy poza kontuarem. Żaluzja zamykająca kontuar. Wymiary stołu gry: szer. 1,33 m, gł. 1,44 m (bez klawiatury nożnej 0,75 m), wys. 1,16 m (z podestem 1,66 m). Obecny stół gry z firmy Franciszka Początko z 1957 r. Ławka organowa dopasowana, bez regulacji wysokości siedziska, w kolorze stołu gry.

Kontuar wyposażony w dwa Manualy oraz Pedał.

Zakres Manualów: C-g³ (dla głosu 8') 56 klawiszy

Zakres Pedalu: od C₁ do d (dla głosu 16') 27 klawiszy.

Fot. 79. *Włączniki kolebkowe registrów w organach w kościele w Brąszewicach.*

Trzydzieści jeden włączników rejestrowych, kolebkowych, białych, numerowanych, umieszczonych nad klawiaturą II Manuału. Osiemnaście z nich przeznaczonych dla głosów organowych, sześć dla połączeń i efektów, siedem pustych bez napisu. Napisy koloru czarnego w języku polskim, wygrawerowane na registrach. Registry umieszczone w jednym rzędzie, podzielone na trzy zestawy, pierwszy z lewej dla głosów Pedalu i połączeń Manuałów z Pedalem, drugi dla głosów Manuału I i jego połączeń, trzeci dla głosów Manuału II i jego połączeń oraz dla Tremola. Sekcje niepodpisane. Nad registrami pojedyncze, białe, wyciągane włączniki Wolnej Kombinacji. Pod klawiaturą Manuału I dziesięć przycisków pomocniczych. Nad klawiaturą nożną pedał Crescendo.

e. Wiatrownice

W szafie organowej trzy wiatrownice stożkowe, ustawione na wysokości 2,72 m. Po stronie prawej wiatrownica Manuału I (na niej piszczałki siedmiu głosów), po stronie lewej Manuału II (na niej piszczałki sześciu głosów), za nimi wiatrownica Pedalu (trzy głosy). Za prospektem ustawiona dostawka dla końcówki głosu Pryncypał 8' i Oktawbas 8'.

f. Piszczałki

Fot. 80. Piszczałki Manuału I w organach w kościele w Brąszewicach.

Piszczałki ułożone na wszystkich wiatrownicach chromatycznie. W sekcji Manuałów najwyżej brzmiące piszczałki przy prospekcie. W sekcji Pedalu także chromatycznie, największe piszczałki z lewej strony. Dla głosów manuałowych jednorzędowych po 56 piszczałek, dla pedałowych po 27 piszczałek. W organach głosy kompletne. W prospekcie i na przystawce za

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW

3. Dekanat złoczewski – Brąszewice

prospektem piszczałki głosów Pryncypał 8' z I Manuału i Oktawbas 8' z Pedalu. Od prawej strony na wiatrownicy I Manuału umieszczone są piszczałki głosów: Oktawa 4', Rurflet 4', Fugara 4', Gedakt 4', Kwinta $2^{2/3}$ ', Super oktawa 2', Mixtura 3 ch. Następnie na wiatrownicy II Manuału: Salicet 8', Gedakt 8', Flet 4', Róg nocny 2', Kwinta $1^{1/3}$ ', Cymbel. Głosy pedałowe ustawione od prospektu w kolejności: Chorałbas 4', Kwintadena 8', Subbas 16'.

g. Miech

Dwa miechy pływakowe umiejscowione we wnęce za szafą organową, pod wiatrownicami. Pierwszy, po stronie prawej, zasilający Manuał I i Pedal, o wymiarach: szer. 2,21 m, gł. 1,20 m, wys. 0,46 m, nad podłogą chóru 0,71 m.

Drugi, po stronie lewej, zasilający Manuał II, o wymiarach: szer. 1,60 m, gł. 1,00 m, wys. 0,46 m, nad podłogą chóru 0,71 m. Do miecha dołączone urządzenie pneumatyczne tremolo zamknięte w drewnianej skrzynce o wymiarach: szer. 0,54 m, gł. 0,21 m, wys. 0,34 m.

Do miecha dostarczane powietrze drewnianym kanałem z cichobieżnej dmuchawy, umieszczonej w pomieszczeniu po prawej stronie.

h. Stan zachowania instrumentu

Płytciny szafy w stanie bardzo dobrym, brak widocznych uszkodzeń. Mieszki tylko częściowo niesprawne, wyłamany włącznik rejestru Fugara 4' z pierwszego Manuału, głos ten włączony na stałe. Traktura sprawna. Piszczałki w dobrym stanie. Większy miech popękany w jednym narożniku ze sporym wyciekami powietrza, jednak nie zagrażający stabilności ciśnienia. Instrument w stanie dobrym, czysty i zadbane.

3.1.2 Dyspozycja i analiza brzmienia

a. Dyspozycja

Organy dysponują następującymi głosami:

Manuał I	Manuał II	Pedał
1. Pryncypał 8'	1. Salicet 8'	1. Subbas 16'
2. Rurflet 4'	2. Gedakt 8'	2. Kwintadena 8'
3. Gedakt 4'	3. Flet 4'	3. Oktawbas 8'
4. Fugara 4'	4. Róg nocny 2'	4. Chorałbas 4'
5. Oktawa 4'	5. Kwinta $1^{1/3}$ '	
6. Kwinta $2^{2/3}$ '	6. Cymbel	
7. Super oktawa 2'		
8. Mixtura 3 ch.		

Połączenia: I-P, II-P, II-I, Super I (niekompletne), Super II (niekompletne)

Registry zbiorowe: P, F, T

Urządzenia dodatkowe: AP, R, WK, Cr, Tremolo (dla Manualu II)

b. Układ głosów wielorzędowych

Mixtura 3 ch. z Man. I

$1\frac{1}{3}'$	$2'$	$2\frac{2}{3}'$	$4'$	$5\frac{1}{3}'$	—————→
$1'$	$1\frac{1}{3}'$	$2'$	$2\frac{2}{3}'$	$4'$	—————→
$\frac{2}{3}'$	$1'$	$1\frac{1}{3}'$	$2'$	$2\frac{2}{3}'$	—————→
1C	2C	3C	4C	5C	5G

Cymbel z Man. II

$\frac{1}{2}'$	$\frac{2}{3}'$	$1'$	$1\frac{1}{3}'$	$2'$	$2\frac{2}{3}'$	—————→
$\frac{1}{3}'$	$\frac{1}{2}'$	$\frac{2}{3}'$	$1'$	$1\frac{1}{3}'$	$2'$	—————→
$\frac{1}{4}'$	$\frac{1}{3}'$	$\frac{1}{2}'$	$\frac{2}{3}'$	$1'$	$1\frac{1}{3}'$	—————→
1C	1As	2E	3C	3As	4E	5G

c. Przyporządkowanie głosów

Zestawienia głosów sporządzone zostały na podstawie poniższej kwalifikacji:

Nazwa głosu	Sposób brzmienia	Rodzina głosów	Typ głosu	Materiał
Manual I				
1. Pryncypał 8'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
2. Rurflet 4'	zasadniczy	flety	kryty 1C-1H, półkryty 2C-5G	drewno 1C-1H, metal 2C-5G
3. Gedakt 4'	zasadniczy	flety	kryty 1C-3A, otwarty 3B-5G	drewno 1C-3A, metal 3B-5G
4. Fugara 4'	zasadniczy	flety	otwarty	metal
5. Oktawa 4'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
6. Kwinta $2\frac{2}{3}'$	poboczny	pryncypały	otwarty	metal
7. Super oktawa 2'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
8. Mixtura 3 ch.	mieszany	pryncypały	otwarty	metal
Manual II				
1. Salicet 8'	zasadniczy	smyczkowe	otwarty	metal

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
3. Dekanat zloczewski – Brąszewice

2. Gedakt 8'	zasadniczy	flety	kryty 1C-4A, otwarty 4B-5G	drewno 1C-4A, metal 4B-5G
3. Flet 4'	zasadniczy	flety	otwarty	drewno 1C-3A, metal 3B-5G
4. Róg nocny 2'	zasadniczy	flety	otwarty	metal
5. Kwinta 1 ^{1/3} '	poboczny	pryncypały	otwarty	metal
6. Cymbel	mieszany	smyczkowe	otwarty	metal
Pedał				
1. Subbas 16'	zasadniczy	flety	kryty	drewno
2. Kwintadena 8'	zasadniczy	flety	kryty	metal
3. Oktawbas 8'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
4. Chorałbas 4'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal

Tab. 50. Przyporządkowanie głosów.

W Manualach nie występują głosy w całości drewniane. Prawie wszystkie piszczałki w Manuale zbudowane z metalu, poza czterema głosami, które w części zbudowane są z drewna.

Głos	Manual I	Manual II	Pedał	Całość	%
Drewniany	0	0	1	1	6
Metalowy	6	4	3	13	72
Drewniany i Metalowy	2	2	0	4	22
Ogółem	8	6	4	18	100

Tab. 51. Materiał użyty do budowy piszczałek.

W tych organach są wyłącznie głosy labialne, które stanowią 100% wszystkich głosów.

Głos	Manual I	Manual II	Pedał	Całość	%
Labialny	8	6	4	18	100

Tab. 52. Zestawienie głosów względem sposobu wydobycia dźwięku.

W opisywanych organach nie ma głosów językowych. Z trzech podstawowych rodzin głosów labialnych występują równomiernie pryncypały i flety. Najmniejszą część stanowią głosy smyczkowe.

Rodzina głosów	Manuał I	Manuał II	Pedał	Całość	%
Pryncypały	5	1	2	8	44
Flety	3	3	2	8	44
Smyczkowe	0	2	0	2	12
Ogółem	8	6	4	18	100

Tab. 53. Występowanie rodzin głosowych w całych głosach.

W całym instrumencie występują dwa głosy mieszane, złożone z trzech rzędów piszczałek każdy, dlatego zostanie obliczone 100% jako 22 rzędy. Głosy poboczne występują zarówno samodzielnie oraz jako rzędy składowe głosów mieszanych. W poniższej tabeli przedstawiony zostanie sposób brzmienia na klawiszu 1C z uwzględnieniem rozkładu głosów wielorzędowych. Niemal $\frac{1}{4}$ brzmiących piszczałek gra głosem pobocznym.

Głos	Manuał I	Manuał II	Pedał	Całość	%
Zasadnicze	7	6	4	17	77
Poboczne	3	2	0	5	23
Ogółem	10	8	4	22	100

Tab. 54. Sposób brzmienia.

Analiza stopaży została obliczona na podstawie liczby rzędów piszczałek, analizy brzmienia głosów wielorzędowych i ich układu. Dla jednego rzędu głosu manuałowego wyznaczono, zgodnie z zakresem klawiatury, 56 piszczałek. Liczba piszczałek o konkretnym stopaży podzielona została przez 56, dając część składową rzędu, oznaczonego jako 1. Głosy jednorzędowe zostały zanotowane samodzielnie, a do nich dodane ułamkowe części rzędów z głosów mieszanych.

Z poniższej tabeli można wyczytać, że najwięcej piszczałek w organach jest czterestopowych. Słuszna zatem wydaje się być uwaga zapisana przy odbiorze instrumentu, że brzmienie organów jest za jasne, a dodane dwa głosy czterestopowe, powinny być wymienione na niższy stopaż, gdyż podstawą brzmienia organów powinny być głosy ośmiestopowe⁷¹⁵.

⁷¹⁵ Zob. AP Brąszewice, *Protokół...11.08.1988 r.*

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
3. Dekanat zloczewski – Brąszewice

Stopaż	Manual I	Manual II	Pedał	Całość	%
16'	0	0	1	1	4,5
8'	1	2	2	5	22,8
5 ¹ / ₃ '	0,15 (5C-5G)	0	0	0,15	0,7
4'	4+0,36 (4C-5G)	1	1	6,36	28,9
2 ² / ₃ '	1+0,60 (3C-5G)	0,29 (4E-5G)	0	1,89	8,6
2'	1+0,63 (2C-4H)	1+0,43 (3As-5G)	0	3,06	13,9
1 ¹ / ₃ '	0,63 (1C-3H)	1+0,57 (3C-5G)	0	2,2	10
1'	0,42 (3C-2H)	0,43 (2E-4Es)	0	0,85	3,8
2 ¹ / ₃ '	0,21 (1C-1H)	0,43 (1As-3G)	0	0,64	2,9
1 ¹ / ₂ '	0	0,43 (1C-2H)	0	0,43	2
1 ¹ / ₃ '	0	0,28 (1C-2Es)	0	0,28	1,3
1 ¹ / ₄ '	0	0,14 (1C-1G)	0	0,14	0,6
Ogółem	10	8	4	22	100

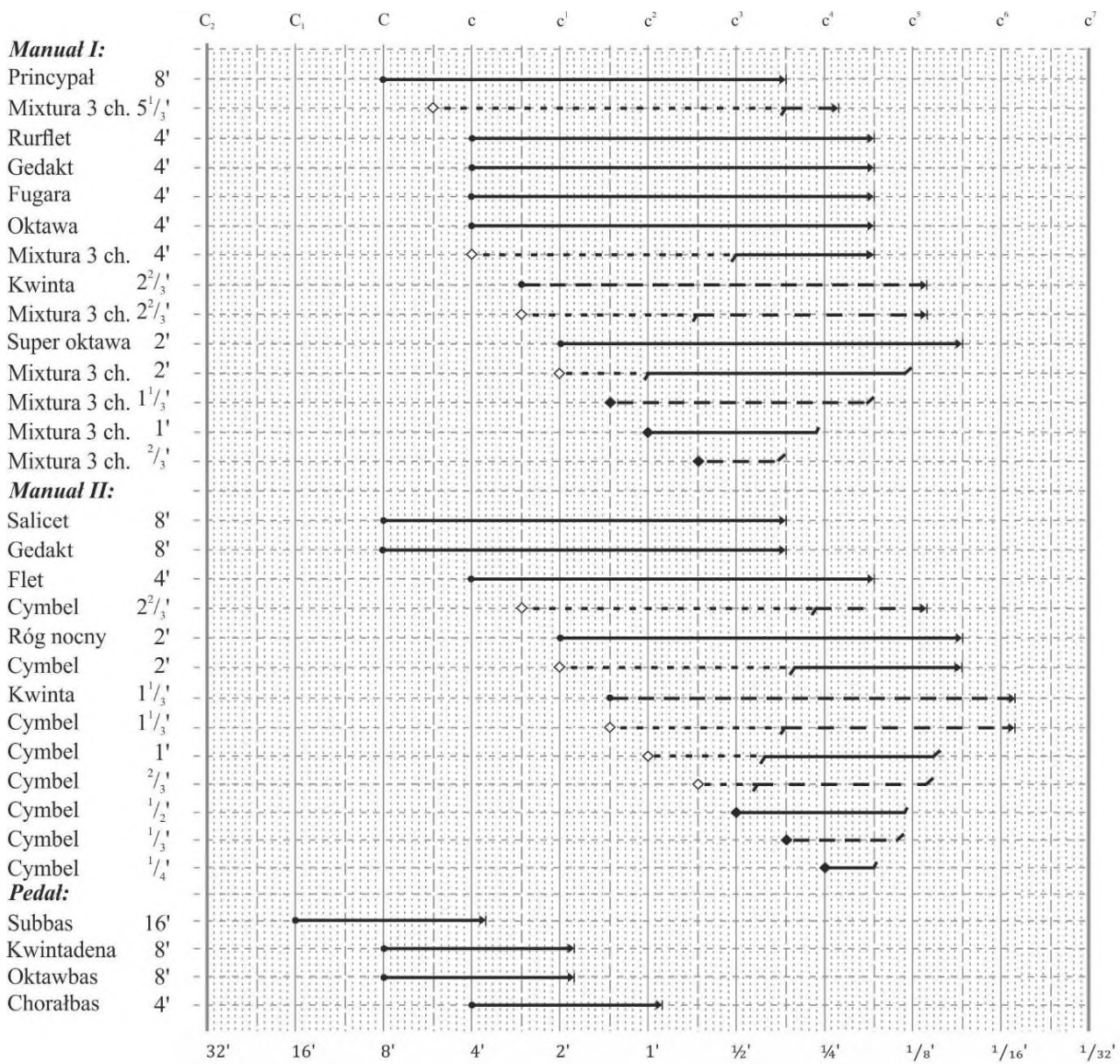
Tab. 55. Wysokość brzmienia rzędów piszczałek.

Poniższa tabela jest zespoleniem powyższych. Przedstawia ona szczegółowo rodziny głosów występujące w poszczególnych stopażach. Wynika z niej, że najniższe brzmienia organów są obsadzone przez głosy fletowe, natomiast najwyższe przez pryncypały i smyczkowe. Suma rzędów piszczałek podana została w zaokrągleniu, ponieważ wcześniejsze wyliczenia także podawane były w zaokrągleniu. Nie są to dokładne wyliczenia matematyczne, lecz pogładowe prezentacje wartości liczbowych, aby w sposób tabelaryczny przedstawić brzmienie organów. Dokładnie zilustrowane brzmienie zostanie zaprezentowane na wykresie skali poziomej i pionowej.

Rodzina głosów	Liczba i stopaż							Całość	%
	16'	8'	4'	2 ² / ₃ '	2'	1 ¹ / ₃ '	1'- 1 ¹ / ₄ '		
Pryncypały	0	2	2,36	1,60	1,63	1,63	0,63	~10	45,5
Flety	1	2	4	0	1	0	0	8	36,4
Smyczkowe	0	1	0	0,29	0,43	0,57	1,71	4	18,1
Ogółem	1	5	6,36	1,89	3,06	2,2	2,34	~22	100

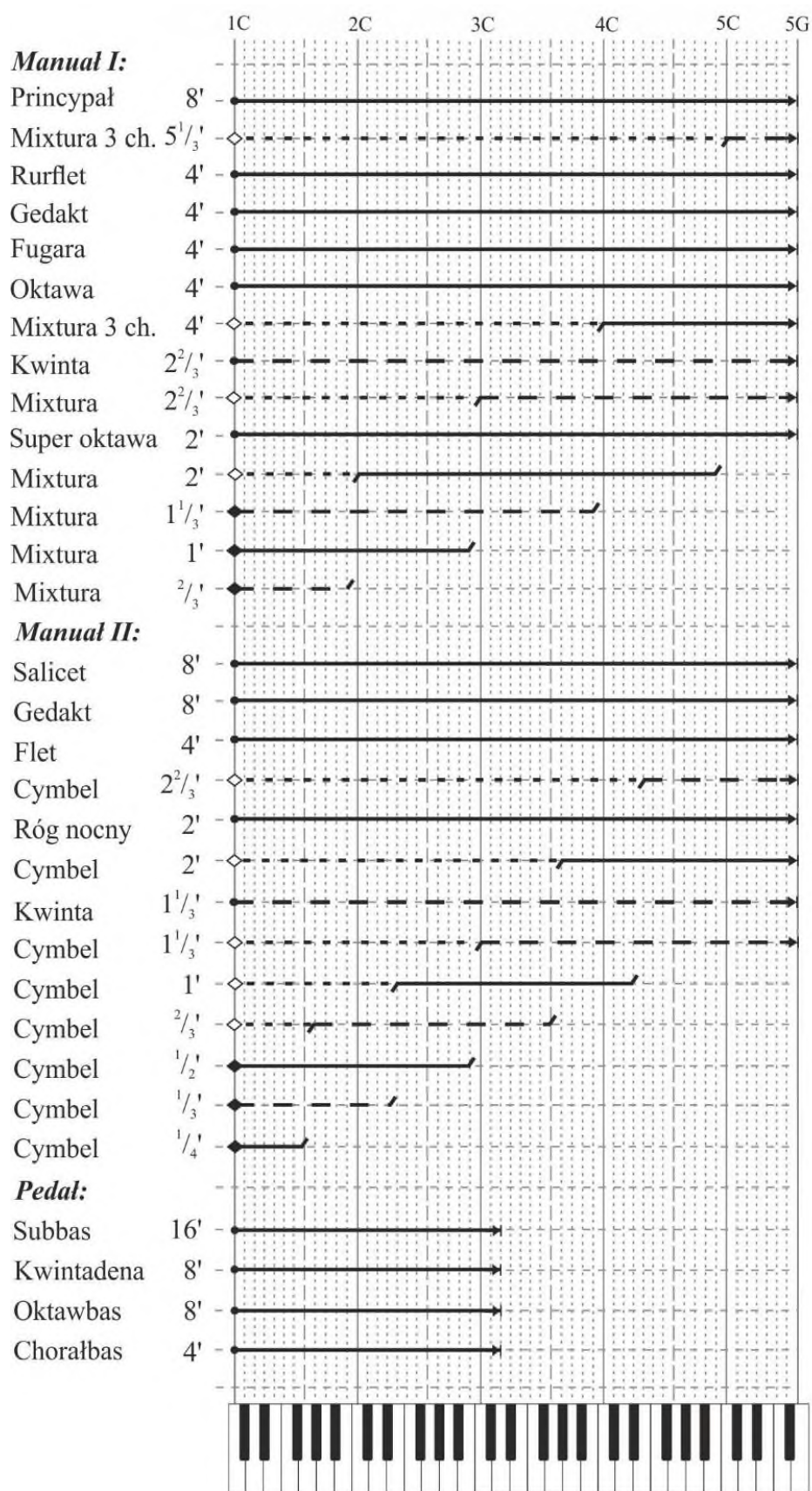
Tab. 56. Przyporządkowanie rodzinom głosowym stopaży głosów w organach w kościele w Brąszewicach.

d. Skala pozioma

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
3. Dekanat zloczewski – Brąszewice

e. Skala pionowa

W powyższych skalach brzmienia organów przedstawione zostały rzędy piszczałek (nie głosy). Zakresy podziału skali pionowej wyznaczają: zakres klawiatury Manualów, zakres klawiatury Pedalu i miejsca repetycji w głosach mieszanych.

Lp.	Zakres		Brzmiące rzędy piszczałek
	OD	DO	
1.	1C	1G	16', 8' x 5, 4' x 6, 2 ² / ₃ ', 2' x 2, 1 ¹ / ₃ ', 1', 2 ² / ₃ ', 1/2', 1/3', 1/4'
2.	1As	1H	16', 8' x 5, 4' x 6, 2 ² / ₃ ', 2' x 2, 1 ¹ / ₃ ' x 2, 1', 2 ² / ₃ ' x 2, 1/2', 1/3'
3.	2C	2Es	16', 8' x 5, 4' x 6, 2 ² / ₃ ', 2' x 3, 1 ¹ / ₃ ' x 2, 1', 2 ² / ₃ ' x 2, 1/2', 1/3'
4.	2E	2H	16', 8' x 5, 4' x 6, 2 ² / ₃ ', 2' x 3, 1 ¹ / ₃ ' x 2, 1' x 2, 2 ² / ₃ ' x 2, 1/2'
5.	3C	3D	16', 8' x 5, 4' x 6, 2 ² / ₃ ' x 2, 2' x 3, 1 ¹ / ₃ ' x 3, 1', 2 ² / ₃ '
6.	3Es	3G	8' x 3, 4' x 5, 2 ² / ₃ ' x 2, 2' x 3, 1 ¹ / ₃ ' x 3, 1', 2 ² / ₃ '
7.	3As	3H	8' x 3, 4' x 5, 2 ² / ₃ ' x 2, 2' x 4, 1 ¹ / ₃ ' x 3, 1'
8.	4C	4Es	8' x 3, 4' x 6, 2 ² / ₃ ' x 3, 2' x 4, 1 ¹ / ₃ ' x 2, 1'
9.	4E	4H	8' x 3, 4' x 6, 2 ² / ₃ ' x 3, 2' x 4, 1 ¹ / ₃ ' x 2
10.	5C	5G	8' x 3, 4' x 6, 2 ² / ₃ ' x 3, 2' x 3, 1 ¹ / ₃ ' x 2

Tab. 57. Zakres brzmienia organów w kościele w Brąszewicach.

3.2 Brzeźnio, kościół par. pw. św. Idziego

Organy Jana Drozdowicza z Poznania z 2010 r.

3.2.1 Opis inwentaryzacyjny⁷¹⁶

a. Lokalizacja

Organy usytuowane na murowanym chórze muzycznym, nad głównym wejściem do kościoła, naprzeciw ołtarza. Chór muzyczny wzniesiony na wysokości 5,20 m, wypełniający całą szerokość kościoła, wbudowany w boczne ściany kościoła, bez filarów. Wejście na chór klatką schodową z prawej strony, po siedemnastu drewnianych schodach. Wymiary chóru: szer. 7,70 m, gł. 4,62 m, wys. 8,55 m (w najwyższym punkcie). Balustrada murowana, pełna, wys. 1,01 m, z wypukłą środkową częścią, ozdobiona od frontu połączoną dekoracją.

⁷¹⁶ Inwentaryzacja instrumentu dokonana przez autora niniejszej pracy 11.01.2022 r.

b. Szafa organowa

Szafa organowa umiejscowiona pośrodku chóru, przylegająca do tylnej ściany kościoła, wykonana z drewna iglastego, lakierowana. Wymiary szafy: szer. 3,68 m, gł. 2,46 m, wys. z prospektem 4,58 m. Cokół szafy o budowie ramowo-płycinowej.

c. Prospekt

Fot. 81. Prospekt organów w kościele w Brzeźniu.

Prospekt organów w stylu eklektycznym, otwarty, symetryczny, jednosekcyjny, pięcioosiowy, pięciosegmentowy, w trzech segmentach o wypukłym, a w dwóch o płaskim konturze, ustawiony na cokole wys. 1,73 m, podzielony pilastrami. Środkowy segment symetryczny względem własnej osi, złożony z dziewięciu piszczałek. Skrajne dwa segmenty, symetryczne względem siebie, z siedmiu piszczałek każdy. Drugi i czwarty segment symetryczne względem siebie, każdy złożony z ośmiu piszczałek. W całym prospekcie trzydzieści dziewięć piszczałek cynkowych, pomalowanych na kolor metaliczny, z czego wszystkie grające z głosów: *Prinzipal* 8' z *Manuału*, *Oktavbass* 8' i *Choralbass* 4' z *Pedału*. Labia piszczałek w sekcji pierwszej, trzeciej i piątej umieszczone w jednej linii, w sekcji drugiej i czwartej labia ułożone w sposób zstępujący ku zewnętrznej stronie szafy. Dekoracja snycerska po bokach w dolnej części prospektu w formie połączonych uszaków z motywem akantowym oraz pilastry z głowicami w stylu korynckim.

d. *Traktura gry i registratury*

Fot. 82. Elektromagnesy w elektropneumatycznej trakturze organów w kościele par. w Brzeźniu.

Organy wyposażone w trakturę elektropneumatyczną zarówno gry jak i registrów.

Kontuar wolno stojący, ustawiony przy ścianie po lewej stronie chóru, przodem do szafy organowej. Odległość stołu gry od balustrady chóru 0,10 m. Jedna klawiatura ręczna i jedna nożna. Brak tabliczki z opisem budowniczego. Kontuar koloru ciemnobrązowego wykończony czerwonymi filcami. Włącznik dmuchawy zamontowany w pierwszym wyciągu registrowym z prawej strony z napisem *Ventus*. Brak zamykania kontuaru. Wymiary stołu gry: szer. 1,39 m, gł. 1,10 m (bez klawiatury nożnej 0,70 m), wys. 1,10 m. Obecny stół gry z firmy Jana Drozdowicza z Poznania z 2010 r. Ławka organowa dopasowana, bez regulacji wysokości siedziska, w kolorze stołu gry.

Kontuar wyposażony w Manual oraz Pedal.

Zakres Manualu: C-g³ (dla głosu 8'), 56 klawiszy

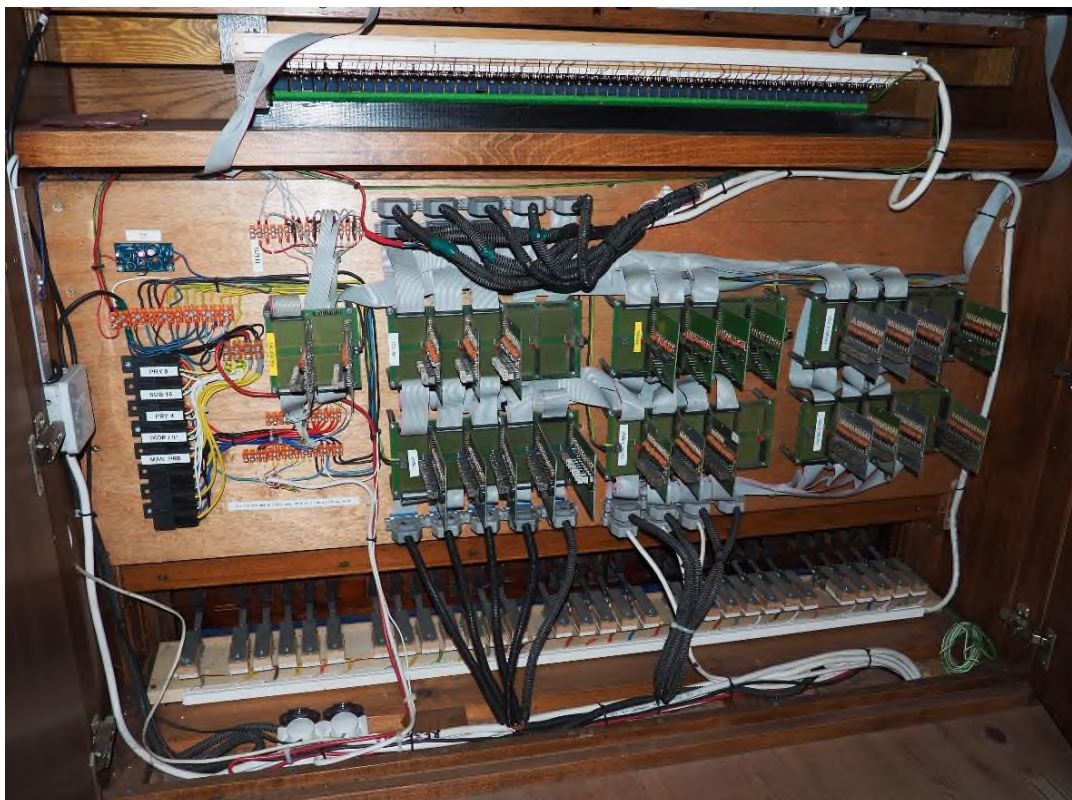
Zakres Pedalu: C₁-f (dla głosu 16'), 30 klawiszy

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
3. Dekanat zloczewski – Brzeźnio

Fot. 83. Jednomanualowy kontuar organów w kościele par. w Brzeźniu.

Czternaście włączników registrowych, drewnianych wyciągów z toczonego drewna, brązowych, nienumerowanych, umieszczonych nad klawiaturą Manuału. Jedenaście z nich przeznaczonych dla głosów organowych, jeden dla połączenia Manuału z Pedalem, jeden włącznik zbiorowy Tutti i jeden włącznik dmuchawy. Napisy koloru czarnego w języku niemieckim, umieszczone na białych, okrągłych tabliczkach przyklejonych do cięgieł. Registry umieszczone w jednym rzędzie. Oprócz włączników głosów nie ma przycisków pomocniczych.

Fot. 84. Tył kontuaru organów w kościele w Brzeźniu.

e. *Wiatrownice*

W szafie organowej dwie wiatrownice klapowo-zasurowe, ustawione na wysokości 1,70 m. Za prospektem umiejscowiona wiatrownica Manuału, (na niej piszczałki ośmiu głosów), za nią wiatrownica Pedalu (jeden głos). Za prospektem ustawione trzy dostawki.

f. *Piszczałki*

Fot. 85. Piszczałki Manuału i elektromagnesy obsługujące zasuwę wiatrownicy w organach w kościele w Brzeźniu.

Piszczałki ułożone na wiatrownicy Manuału całotonowo, najniżej brzmiące piszczałki pośrodku. W sekcji Pedalu Subbass 16' ułożony chromatycznie w dwóch rzędach. Dla głosów manuałowych jednorzędowych po 56 piszczałek, dla pedałowych po 30 piszczałek. W organach głosy kompletne. W prospekcie i na przystawce za prospektem piszczałki głosów Prinzipal 8' z Manuału, Oktavbass 8' i Choralbass 4' z Pedalu. Od strony prospektu na wiatrownicy Manuału umieszczone są piszczałki głosów: Salicjonal 8', Rohrflöte 8', Spitzflöte 4', Prinzipal 4', Nachthorn 2', Siffelöte 1¹/₃', Prinzipal 8' (26 najwyżej brzmiących piszczałek), Scharff 3 f, a przy tylnej ścianie Subbass 16'.

g. *Miech*

Jeden miech pływakowy umiejscowiony w szafie organowej, pod wiatrownicą, o wymiarach: szer. 0,80 m, gł. 1,30 m, wys. 0,32 m, nad podłogą chóru 0,10 m. Przy przystawkach za prospektem mały mieszek klinowy wyrównujący ciśnienie. Do miecha głównego dostarczane powietrze z cichobieżnej dmuchawy, zamkniętej w drewnianej skrzyni po prawej stronie w szafie organowej.

W pomieszczeniu za stołem gry drugi, nieczynny miech wraz z dmuchawą ze starych organów. Miech pływakowy o wymiarach: szer. 1,10 m, gł. 1,85 m, wys. 0,35 m, nad podłogą chóru 0,60 m. Miech wyposażony w podawacz klinowy i urządzenie do kalikowania.

Fot. 86. Mały mieszek klinowy umieszczony za prospektem organów w kościele w Brzeźniu.

h. Stan zachowania instrumentu

Płytciny szafy w stanie bardzo dobrym, brak widocznych uszkodzeń. Traktura sprawna, elektromagnesy pracują cicho. Piszczalki, miech i klawiatura bez uszkodzeń. Niekiedy zacinający się dźwięk w klawiaturze nożnej na klawiszu 1Es. Instrument w bardzo dobrym stanie, czysty i zadbane, nie wymagający nawet strojenia.

3.2.2 *Dyspozycja i analiza brzmienia*

a. *Dyspozycja*

Organy dysponują następującymi głosami:

Manual	Pedał
1. Prinzipal 8'	1. Subbass 16'
2. Salicional 8'	2. Oktavbass 8'
3. Rohrflöte 8'	3. Choralbass 4'
4. Prinzipal 4'	
5. Spitzflöte 4'	
6. Nachthorn 2'	
7. Sifflöte 1 ¹ / ₃ '	
8. Scharff 3 f.	

Połączenia: I-P

Registry zbiorowe: T

b. *Układ głosów wielorzędowych*

Scharff 3 f. z Man.

1'	1 ¹ / ₃ '	2'	2 ² / ₃ '	4'	5 ¹ / ₃ '	→
2 ² / ₃ '	1'	1 ¹ / ₃ '	2'	2 ² / ₃ '	4'	→
1 ¹ / ₂ '	2 ² / ₃ '	1'	1 ¹ / ₃ '	2'	2 ² / ₃ '	→
1C	1A	2G	3E	4D	4A	5G

c. *Przyporządkowanie głosów*

Zestawienia głosów sporządzone zostały na podstawie poniższej kwalifikacji:

Nazwa głosu	Sposób brzmienia	Rodzina głosów	Typ głosu	Material
Manual				
1. Prinzipal 8'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
2. Salicional 8'	zasadniczy	smyczkowe	otwarty	metal
3. Rohrflöte 8'	zasadniczy	flety	kryty 1C-1H, półkryty 2C-5G	metal
4. Prinzipal 4'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
5. Spitzflöte 4'	zasadniczy	flety	otwarty	metal
6. Nachthorn 2'	zasadniczy	flety	otwarty	metal

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
3. Dekanat zloczewski – Brzeźnio

7. Sifflöte 1 ^{1/3} '	poboczny	flety	otwarty	metal
8. Scharff 3 f.	mieszany	pryncypały	otwarty	metal
Pedał				
1. Subbass 16'	zasadniczy	flety	kryty	drewno
2. Oktavbass 8'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
3. Choralbass 4'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal

Tab. 58. Przyporządkowanie głosów.

W Manuale występują głosy w całości metalowe. Tylko jeden głos w Pedale jest zbudowany z drewna. Ponad 90% piszczałek jest w tych organach metalowych.

Głos	Manual	Pedał	Całość	%
Drewniany	0	1	1	9
Metalowy	8	2	10	91
Ogółem	8	3	11	100

Tab. 59. Materiał użyty do budowy piszczałek.

W tych organach są wyłącznie głosy labialne, które stanowią 100% wszystkich głosów.

Głos	Manual	Pedał	Całość	%
Labialny	8	3	11	100

Tab. 60. Zestawienie głosów względem sposobu wydobywania dźwięku.

Z trzech podstawowych rodzin głosów labialnych występują równomiernie pryncypały i flety. Najmniejszą część stanowi głos smyczkowy, który jest tylko jeden.

Rodzina głosów	Manual	Pedał	Całość	%
Pryncypały	3	2	5	45,5
Flety	4	1	5	45,5
Smyczkowe	1	0	1	9
Ogółem	8	3	11	100

Tab. 61. Występowanie rodzin głosowych w całych głosach.

W całym instrumencie występuje jeden głos mieszany, złożony z trzech rzędów piszczałek, dlatego zostanie obliczone 100% jako 13 rzędów. Głosy poboczne występują zarówno samodzielnie oraz jako rzędy składowe głosu mieszanego. W poniższej tabeli przedstawiony zostanie sposób brzmienia na klawiszu 1C z uwzględnieniem rozkładu głosów wielorzędowych. Jedynie dwa rzędy piszczałek grają głosem pobocznym.

Głos	Manual	Pedał	Całość	%
Zasadnicze	8	3	11	85
Poboczne	2	0	2	15
Ogółem	10	3	13	100

Tab. 62. Sposób brzmienia.

Analiza stopaży została obliczona na podstawie liczby rzędów piszczałek, analizy brzmienia głosów wielorzędowych i ich układu. Dla jednego rzędu głosu manualowego wyznaczono, zgodnie z zakresem klawiatury, 56 piszczałek. Liczba piszczałek o konkretnym stopaży podzielona została przez 56, dając część składową rzędu, oznaczonego jako 1. Głosy jednorzędowe zostały zanotowane samodzielnie, a do nich dodane ułamkowe części rzędów z głosów mieszanych.

Z poniższej tabeli można wyczytać, że najwięcej piszczałek w organach jest ośmiostopowych, zaraz po nich czterostopowych.

Stopaż	Manual	Pedał	Całość	%
16'	0	1	1	7,7
8'	3	1	4	30,8
5¹/₃'	0,20 (4A-5G)	0	0,20	1,6
4'	2+0,32 (4D-5G)	1	3,32	25,6
2²/₃'	0,50 (3E-5G)	0	0,50	3,8
2'	1+0,46 (2G-4As)	0	1,46	11,2
1¹/₃'	1+0,52 (1A-4Cis)	0	1,52	11,7
1'	0,50 (1C-3Es)	0	0,50	3,8
²/₃'	0,34 (1C-2Fis)	0	0,34	2,6
¹/₂'	0,16 (1C-1As)	0	0,16	1,2
Ogółem	10	3	13	100

Tab. 63. Wysokość brzmienia rzędów piszczałek.

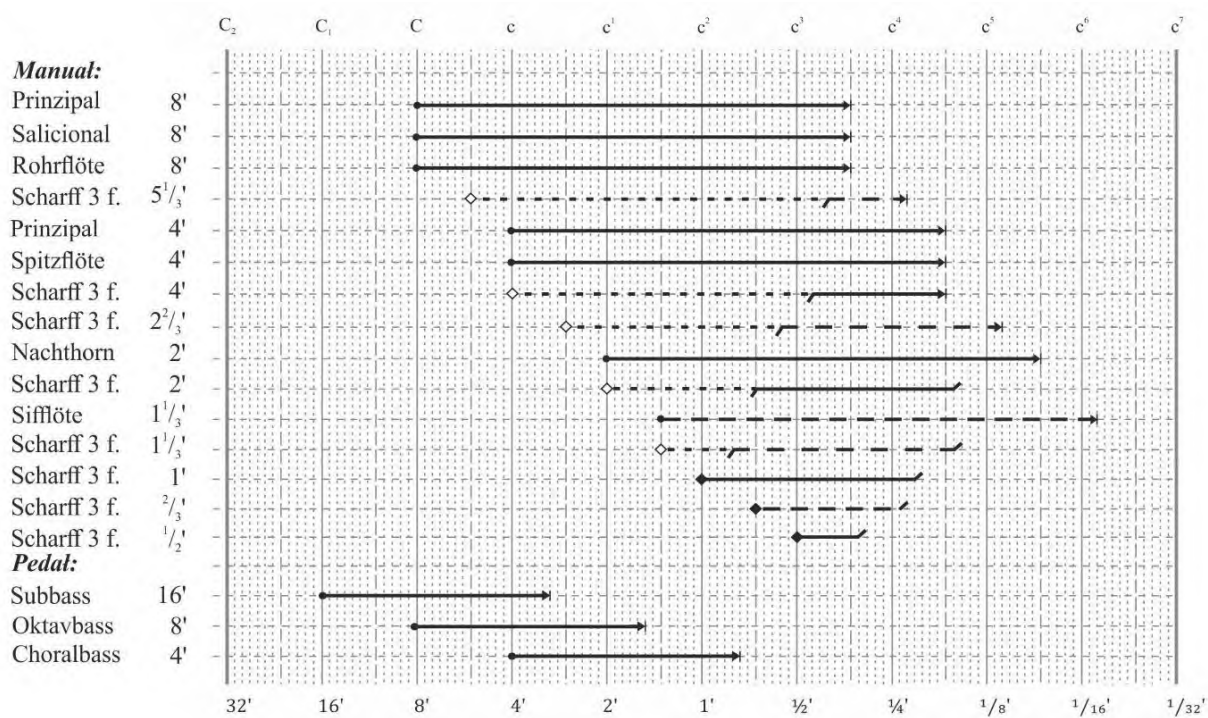
Poniższa tabela jest zespoleniem powyższych. Przedstawia ona szczegółowo rodziny głosów występujące w poszczególnych stopażach. Można z niej wyczytać, że najniższe brzmienia organów są obsadzone przez głosy fletowe, natomiast najwyższe przez pryncypały. Tabela ta ukazuje także, że przy podziale głosów na rzędy, najwięcej w instrumencie jest rzędów z rodziny pryncypałów, a nie jak pokazał podział głosów: pryncypały na równi z fletami. Brzmienie zostanie dokładnie zilustrowane na wykresie skali poziomej i pionowej.

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
3. Dekanat zloczewski – Brzeźnio

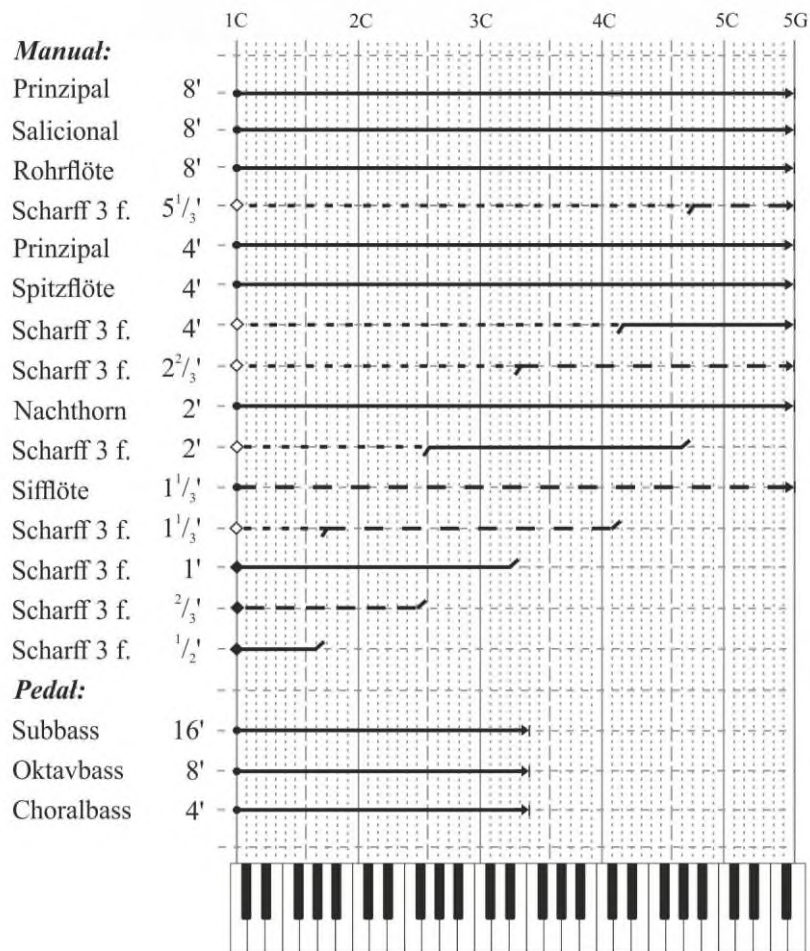
Rodzina głosów	Liczba i stopaż								Całość	%
	16'	8'	5 ¹ / ₃ '	4'	2 ² / ₃ '	2'	1 ¹ / ₃ '	1'- 1/2'		
Pryncypały	0	2	0,20	2,32	0,50	0,46	0,52	1	7	54
Flety	1	1	0	1	0	1	1	0	5	38
Smyczkowe	0	1	0	0	0	0	0	0	1	8
Ogółem	1	4	0,20	3,32	0,5	1,46	1,52	1	13	100

Tab. 64. Przyporządkowanie rodzinom głosowym stopażu głosów w organach w kościele w Brzeźniu.

d. Skala pozioma

e. Skala pionowa

W powyższych skalach brzmienia organów przedstawione zostały rzędy piszczałek (nie głosy). Zakresy podziału skali pionowej wyznaczają: zakres klawiatury Manuału, zakres klawiatury Pedalu i miejsca repetycji w głosach mieszanych.

Lp.	Zakres		Brzmiące rzędy piszczałek
	OD	DO	
1.	1C	1Gis	16', 8' x 4, 4' x 3, 2', 1 ^{1/3} ', 1', 2 ^{2/3} ', 1 ^{1/2} '
2.	1A	2Fis	16', 8' x 4, 4' x 3, 2', 1 ^{1/3} ' x 2, 1', 2 ^{2/3} ',
3.	2G	3Es	16', 8' x 4, 4' x 3, 2' x 2, 1 ^{1/3} ' x 2, 1'
4.	3E	3F	16', 8' x 4, 4' x 3, 2 ^{2/3} ', 2' x 2, 1 ^{1/3} ' x 2,
5.	3Fis	4Cis	8' x 3, 4' x 2, 2 ^{2/3} ', 2' x 2, 1 ^{1/3} ' x 2,
6.	4D	4Gis	8' x 3, 4' x 3, 2 ^{2/3} ', 2' x 2, 1 ^{1/3} '
7.	4A	5G	8' x 3, 5 ^{1/3} ', 4' x 3, 2 ^{2/3} ', 2', 1 ^{1/3} '

Tab. 65. Zakres brzmienia organów w kościele w Brzeźniu.

3.3 Burzenin, kościół par. pw. św. Wojciecha i św. Stanisława

Organy nieznanego budowniczego z I poł. XX w.

3.3.1 Opis inwentaryzacyjny⁷¹⁷

a. Lokalizacja

Organy na murowanym chórze muzycznym nad głównym wejściem do kościoła, naprzeciw ołtarza. Chór muzyczny wzniesiony na wysokości 4,40 m, wypełniający całą szerokość nawy głównej, zbudowany nad kruchtą kościoła. Wejście na chór klatką schodową z lewej nawy, po murowanych schodach. Balustrada murowana, pełna, wys. 0,95 m.

b. Szafa organowa

Szafa organowa zabytkowa, wolno stojąca umiejscowiona pośrodku chóru, wykonana z drewna, bejcowana i lakierowana. Wymiary szafy: szer. 2,90 m, gł. 1,66 m, wys. z prospektem 5,75 m.

c. Prospekt

Prospekt organów architektoniczny, neobarokowy, symetryczny, jednosekcyjny, pięcioosiowy, pięciosegmentowy, w trzech segmentach o płaskim konturze, ustawiony na cokole wys. 2,13 m. Środkowy i dwa zewnętrzne segmenty w formie wieżyczek, symetryczne względem własnej osi.

Wieżyczki skrajne, bliźniacze, złożone z pięciu piszczalek każda, węższe i niższe od środkowej wieżyczki, złożonej z siedmiu piszczalek. *Wszystkie trzy ujęte w obramowanie ramowe i zwieńczone zredukowanym, profilowanym belkowaniem. Dopiero na tym gzymsie umieszczono prostokątne, kanelowane płaszczyzny i właściwe, pełne, profilowane uskokowo i wysunięte ku przodowi belkowanie. Na nim w wieżyczkach zewnętrznych na postumentach usytuowane są stylizowane Harfy, a w wieżycze środkowej postać grającego anioła. Piszczalki dwóch symetrycznych członów rozdzielających osadzono na podwyższającym, łamiącym linię podstawy, płycinach z gzymsikiem. Piszczalki tych członów ujęte w parę pilastrów i zamknięte spoczywającym na nich łukiem i zwieńczone ponadto frezem⁷¹⁸. Cały prospekt złożony z trzydziestu jeden piszczalek Pryncypału 8’.*

Dekoracja snycerska w wieżyczkach przysłaniająca górne części korpusów piszczalek, w formie esownicowym w odwrotnym kształcie do ułożenia labii piszczalek, na bokach szafy uszaki z motywem akantu.

⁷¹⁷ Inwentaryzacja instrumentu dokonana przez autora niniejszej pracy 11.01.2022 r.

⁷¹⁸ WUOZ, Karta...Burzenin.

Fot. 87. Prospekt organów w kościele par. w Burzeninie.

d. *Traktura gry i registratury*

Organy wyposażone były w trakturę pneumatyczną.

Kontuar pierwotny niezachowany. Obecne na chórze organy elektroniczne z tabliczką z napisem *Magnus wirtualne organy piszczałkowe*.

Fot. 88. Elektroniczny kontuar organów w kościele w Burzeninie.

e. Wiatrownice

W szafie organowej wiatrownice stożkowe, ustawione na wysokości 2,13 m.

f. Piszczalki

W organach zachowane piszczałki Pryncypału 8' w prospekcie i części Salicetu 8' z I Manualu. Reszta piszczałek usunięta z szafy organowej.

Fot. 89. Wnętrze szafy organowej w kościele w Burzeninie.

g. Miech

Brak miecha starych organów. Została jednak dmuchawa w pomieszczeniu między klatką schodową a chórem.

h. Stan zachowania instrumentu

Z instrumentu pozostała szafa organowa, piszczałki niecałych dwóch głosów, a na szafie organowej zabytkowe lustro. Boczne płyty szafy wymontowane i zastąpione materiałowymi zasłonami.

3.3.2 Dyspozycja i analiza brzmienia

a. Dyspozycja

Organy nie dysponują grającymi głosami.

3.4 Godynice, kościół par. pw. św. Marcina Bpa i św. Zofii

Organy Jana Drozdowicza z Poznania z 2002 r.

3.4.1 Opis inwentaryzacyjny⁷¹⁹

a. Lokalizacja

Organy na murowanym chórze muzycznym, nad kruchtą, naprzeciw ołtarza. Chór muzyczny wzniesiony na wysokości 4,15 m, wypełniający całą szerokość kościoła, przedzielony dwoma filarami w szerokości głównej nawy na trzy części. Wejście na chór z kruchty kościoła po prawej stronie, po dwudziestu jeden murowanych schodach. Wymiary chóru: szer. 11,04 m, gł. 3,11 m, wys. 6,66 m (w najwyższym punkcie). Balustrada murowana, zdobiona, pełna, wys. 0,97 m, z ozdobnym gzymsem u podstawy. Filary zdobione malowidłami Hostii z napisem IHS i latorośli.

b. Szafa organowa

Szafa organowa umiejscowiona pośrodku chóru, w jego środkowej części, przylegająca do tylnej ściany kościoła wykonana z drewna, w kolorze olchy, lakierowana. Wymiary szafy: szer. 2,50 m, gł. 2,85 m, wys. z prospektem 6,13 m.

c. Prospekt

Prospekt organów architektoniczny, współczesny, stylizowany z tendencją renesansową, symetryczny, jednosekcyjny, trójosiowy, o płaskim konturze, ustawiony na cokole wys. 2,20 m. Środkowy segment symetryczny względem własnej osi, najszerszy, złożony z jedenastu piszczałek. Skrajne dwa segmenty, symetryczne względem siebie, z siedmiu piszczałek każdy. W całym prospekcie dwadzieścia dwie piszczałki, pomalowane na kolor metaliczny, z czego wszystkie grające z głosu Principal 8' z I Manuału. Labia piszczałek ułożone w linii prostej.

Prospekt z dekoracją snycerską. Gzyms prospektu na trzech wspornikach w formie esownicy, dekorowany motywem kwiatowym po środku i na bokach. Po bokach prospektu, w linii labii, skromne uszaki, ozdobione motywem liścia akantu. Od zewnątrz i pomiędzy polami piszczałkowymi kolumny zakończone w formie wieżyczek z połączanymi kopułami. Pola piszczałkowe zamknięte łukiem o zworniku kotarowym, dwudzielnym, ozdobione pośrodku połączanym kwiatem, zwieńczone także kopułą. Środkowy łuk najszerszy, skrajne jednakowe, węższe.

⁷¹⁹ Inwentaryzacja instrumentu dokonana przez autora niniejszej pracy 12.01.2022 r.

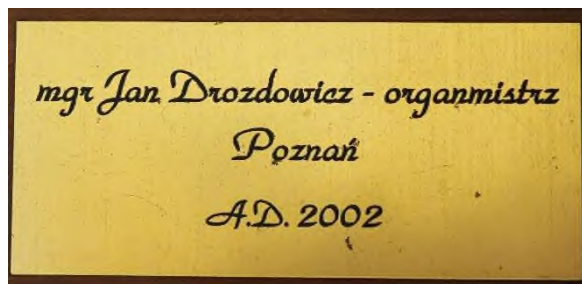

Fot. 90. Prospekt i empora chóru organów kościele par. w Godynicach.

d. *Traktura gry i registratury*

Organy wyposażone w trakturę elektropneumatyczną zarówno gry jak i registrów. Przewody powietrzne wykonane z tworzywa sztucznego.

Kontuar wolno stojący, ustawiony przodem przy lewym boku szafy organowej. Dwie klawiatury ręczne i jedna nożna. Po prawej stronie kontuaru tabliczka z opisem budowniczego z wygrawerowanym, czarnym napisem *mgr Jan Drozdowicz – organmistrz, Poznań A. D. 2002.*

Fot. 91. Tabliczka budowniczego organów w kościele par. w Godynicach.

Oprócz włączników głosów cztery przyciski pomocnicze pod klawiaturą I Manuału: Aus, Handr, Fr. K., Tutti. Kontuar koloru brązowego, wykończony czerwonymi filcami. Włącznik dmuchawy po prawej stronie obok klawiatury I Manuału. Żaluzja zamykająca kontuar. Wymiary stołu gry: szer. 1,33 m, gł. 1,15 m (bez klawiatury nożnej 0,74), wys. 1,15 m. Ławka organowa dopasowana, bez regulacji wysokości siedziska, w kolorze stołu gry.

Kontuar wyposażony w dwa Manuały oraz Pedał.

Zakres Manuałów: od C do g³ (dla głosu 8'), 56 klawiszy

Zakres Pedalu: od C₁ do f (dla głosu 16'), 30 klawiszy

Fot. 92. Kontuar organów w kościele par. w Godynicach.

Siedemnaście włączników registrowych. Principal 8' włączony na stałe. Wyłącznik po lewej stronie w formie białego pistonu opisany powyżej tabliczką z napisem *PRINCIPAL 8' ab*. Pozostałe szesnaście, włączniki kolebkowe, białe, numerowane, umieszczone nad klawiaturą

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
3. Dekanat złoczewski – Godynice

II Manuału. Jedenaście z nich przeznaczonych dla głosów organowych⁷²⁰, cztery dla połączeń, jeden dla Tremolo. Napisy koloru czarnego w języku niemieckim, wygrawerowane na registrach. Registry umieszczone w jednym rzędzie, oddzielnie dla każdej sekcji, ale sekcje opisane na dole każdego registru. Pierwszy z lewej dla głosów Pedalu, następnie Manuału I i na końcu Manuału II. Ostatni register to włącznik Tremola dla całych organów⁷²¹, opisany *Tremolo II*. Organy wyposażone w Wolną Kombinację, włączniki przesuwane w dół nad każdym registrem. Dwa takie same przełączniki obok Wolnej Kombinacji, opisane jako *Sub II-I ab* i drugi *Schalmei 8' ab*, czyli przy włączeniu Tutti możliwe jest wyłączenie głosu językowego i połączenia Sub II-I.

Fot. 93. Kolebkowe włączniki registrów i wyłącznik głosu językowego oraz połączenia Sub II-I w organach w kościele par. w Godynicach.

e. Wiatrownice

W szafie organowej trzy wiatrownice stożkowe. Wiatrownice Manuałów ustawione na wysokości 2,20. Za prospektem wiatrownica Manuału I (na niej piszczałki sześciu głosów), za nią wiatrownica Manuału II (na niej piszczałki czterech głosów). Wiatrownica Pedalu (na niej piszczałki dwóch głosów) umieszczona na końcu szafy, na podłodze chóru.

⁷²⁰ Instrument jest dwunastogłosowy. Jedenaście włączników głosów jest kolebkowych, a dwunasty Pryncypał w I Manuale, który jest włączony na stałe i posiada oddzielny wyłącznik.

⁷²¹ Organy wyposażone są w jeden miech i Tremolo, działające dla całego instrumentu.

Fot. 94. Dolne fragmenty piszczałek Pedalu i elektromagnesy wiatrownicy Manualu.

f. *Piszczalki*

Piszczalki ułożone na wszystkich wiatrownicach chromatycznie. W sekcji Manualów najwyżej brzmiące piszczałki po lewej stronie. W sekcji Pedalu także chromatycznie, w dwóch rzędach największe piszczałki z lewej strony. Dla głosów manualowych jednorzędowych po 56 piszczałek, dla pedałowych po 30 piszczałek. W organach głosy kompletne. W prospekcie piszczałki głosu Principal 8' z I Manualu. Na wiatrownicy I Manualu umieszczone piszczałki głosów w kolejności od prospektu: Principal 8' (trzydzieści jeden piszczałek), Rohrflöte 8', Salicional 8', Principal 4', Nasard ab g $2\frac{2}{3}$ ', Mixtur 4 fach. Za nią przejście i następnie wiatrownica II Manualu, a na niej głosy: Liebl. Gedackt 8', Koppelflöte 4', Schwegel 2', Schalmel 8'. Następnie na podłodze chóru wiatrownica Pedalu a na niej: Bartpfeife 8' i Subbas 16'.

Fot. 95. Koniczna piszczałka głosu Koppelflöte 4' z Manualu II organów w kościele w Godynicach.

Fot. 96. Piszczalki Manuału I organów w kościele w Godynicach.

g. Miech

Jeden miech pływakowy umiejscowiony w szafie organowej pod wiatrownicami, bezpośrednio na podłodze chóru o wymiarach: szer. 1,32 m, gł. 1,92 m, wys. 0,58 m. Do miecha dostarczane powietrze przewodami z tworzywa sztucznego z cichobieżnej dmuchawy, zamkniętej w pomieszczeniu za szafą organową.

Fot. 97. Widok na miech i elementy urządzenia Tremolo organów w kościele w Godynicach.

h. Stan zachowania instrumentu

Organy czynne, w bardzo dobrym stanie, brak widocznych uszkodzeń. Traktura sprawna, piszczałki i miech w dobrym stanie. Strojenia wymaga jedynie głos językowy i wielorzędowy.

3.4.2 Dyspozycja i analiza brzmienia

a. Dyspozycja

Organy dysponują następującymi głosami:

Manual I	Manual II	Pedał
1. Principal 8'	1. Liebl. Gedackt 8'	1. Subbas 16'
2. Rohrflöte 8'	2. Koppelflöte 4'	2. Bartpfeife 8'
3. Salicional 8'	3. Schwegel 2'	
4. Principal 4'	4. Schalmei 8'	
5. Nasard ab g $2\frac{2}{3}'$		
6. Mixtur 4 fach		

Połączenia: I-P, II-P, II-I, Sub II-I (niekompletne)

Registry zbiorowe: WK, T

Urządzenie dodatkowe: Tremolo

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
3. Dekanat złoczewski – Godynice

b. Układ głosów wielorzędowych

Mixtur 4 fach z Man. I

$2^{2/3}'$	$4'$	$5^{1/3}'$	$8'$	—————→
$2'$	$2^{2/3}'$	$4'$	$5^{1/3}'$	—————→
$1^{1/3}'$	$2'$	$2^{2/3}'$	$4'$	—————→
$1'$	$1^{1/3}'$	$2'$	$2^{2/3}'$	—————→
1C	2G	3F	4E	5G

c. Przyporządkowanie głosów

Zestawienia głosów sporządzone zostały na podstawie poniższej kwalifikacji:

Nazwa głosu	Sposób brzmienia	Rodzina głosów	Typ głosu	Materiał
Manual I				
1. Principal 8'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
2. Rohrflöte 8'	zasadniczy	flety	półkryty 1C-4G kryty 4Gis-5G	metal
3. Salicional 8'	zasadniczy	smyczkowe	otwarty	metal
4. Principal 4'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
5. Nasard ab g $2^{2/3}'$	poboczny	flety	otwarty	metal
6. Mixtur 4 fach	mieszany	pryncypały	otwarty	metal
Manual II				
1. Liebl. Gedackt 8'	zasadniczy	flety	kryty	metal
2. Koppelflöte 4'	zasadniczy	flety	otwarty	metal
3. Schwegel 2'	zasadniczy	flety	otwarty	metal
4. Schalmei 8'	zasadniczy	językowe	otwarty	metal
Pedał				
1. Subbas 16'	zasadniczy	flety	kryty	drewno
2. Bartpfeife 8'	zasadniczy	flety ⁷²²	otwarty	metal

Tab. 66. Przyporządkowanie głosów.

W Manualach nie występują głosy w całości drewniane. Wszystkie piszczałki w Manualach zbudowane są z metalu. Cały drewniany głos znajduje się tylko w Pedale.

⁷²² Jest to głos fletowy o konicznych piszczałkach, podobnych do głosu Spitzflet.

Głosy pod względem materiału zbudowane są procentowo w następujący sposób:

Głos	Manual I	Manual II	Pedał	Całość	%
Drewniany	0	0	1	1	8
Metalowy	6	4	1	11	92
Ogółem	6	4	2	12	100

Tab. 67. Materiał użyty do budowy piszczałek.

W tych organach są głosy labialne i jeden głos językowy w II Manuale.

Głos	Manual I	Manual II	Pedał	Całość	%
Labialny	6	3	2	11	92
Językowy	0	1	0	1	8
Ogółem	6	4	2	12	100

Tab. 68. Zestawienie głosów względem sposobu wydobycia dźwięku.

Z trzech podstawowych rodzin głosów labialnych najliczniejsze są głosy fletowe, a najmniejszą grupę stanowią głosy smyczkowe i językowe.

Rodzina głosów	Manual I	Manual II	Pedał	Całość	%
Pryncypały	3	0	0	3	25
Flety	2	3	2	7	58
Smyczkowe	1	0	0	1	8
Językowe	0	1	0	1	8
Ogółem	6	4	2	12	100

Tab. 69. Występowanie rodzin głosowych w całych głosach.

W całym instrumencie występuje jeden głos mieszany, złożony z czterech rzędów piszczałek każdy. Zostanie obliczone 100% jako 15 rzędów. Głos poboczny występuje jeden samodzielny oraz jako rzędy składowe głosu mieszanego. W poniższej tabeli przedstawiony zostanie sposób brzmienia na klawiszu 1C z uwzględnieniem układu głosu wielorzędowego. Również 1/5 brzmiących piszczałek gra głosem bocznym.

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
3. Dekanat złoczewski – Godynice

Głos	Manual I	Manual II	Pedał	Całość	%
Zasadnicze	6	4	2	12	80
Poboczne	3	0	0	3	20
Ogółem	9	4	2	15	100

Tab. 70. Sposób brzmienia.

Analiza stopaży została obliczona na podstawie: liczby rzędów piszczałek, układu głosu wielorzędowego i ich miejsc repetycji. Dla jednego rzędu głosu manualowego wyznaczono, zgodnie z zakresem klawiatury, 56 piszczałek. Liczba piszczałek o konkretnym stopaży podzielona została przez 56, dając część składową rzędu, oznaczonego jako 1. Głosy jednorzędowe zostały zanotowane samodzielnie, a do nich dodane ułamkowe części rzędów z głosu mieszanego.

Z poniższej tabeli można wyczytać, że najwięcej piszczałek w organach jest z głosów ośmiostopowych, następnie czterostopowych, a najmniejszą grupę stanowią wysokobrzmiące składniki głosów wielorzędowych.

Stopaży	Manual I	Manual II	Pedał	Całość	%
16'	0	0	1	1	7
8'	3+0,28(4E-5G)	2	1	6,28	42
5¹/₃'	0,48 (3F-5G)	0	0	0,48	3
4'	1+0,66 (2G-5G)	1	0	2,66	18
2²/₃'	2	0	0	2	13
2'	0,72(1C-4Dis)	1	0	1,72	12
1¹/₃'	0,52 (1C-3E)	0	0	0,52	3
1'	0,34(1C-2Fis)	0	0	0,34	2
Ogółem	9	4	2	15	100

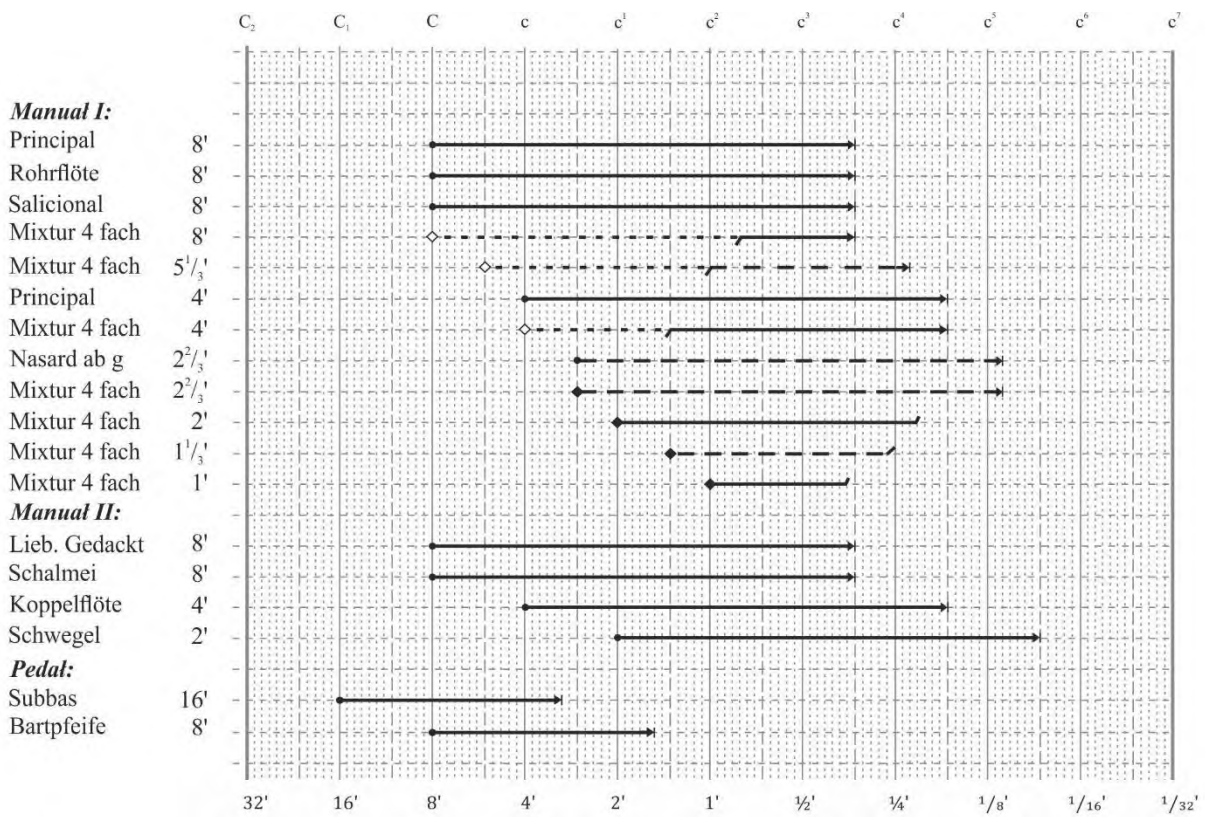
Tab. 71. Wysokość brzmienia rzędów piszczałek.

Poniższa tabela jest zespoleniem powyższych. Przedstawia ona szczegółowo rodziny głosów występujące w poszczególnych stopażach. Przedstawia ona, że najniższe brzmienia organów są obsadzone przez głosy fletowe, natomiast najwyższe przez pryncypały. Według poniższej tabeli, obliczając rzędy piszczałek, a nie całe głosy, okazuje się, że największą liczbę rzędów stanowią pryncypały. Brzmienie zostanie dokładnie zilustrowane na wykresie skali poziomej i pionowej.

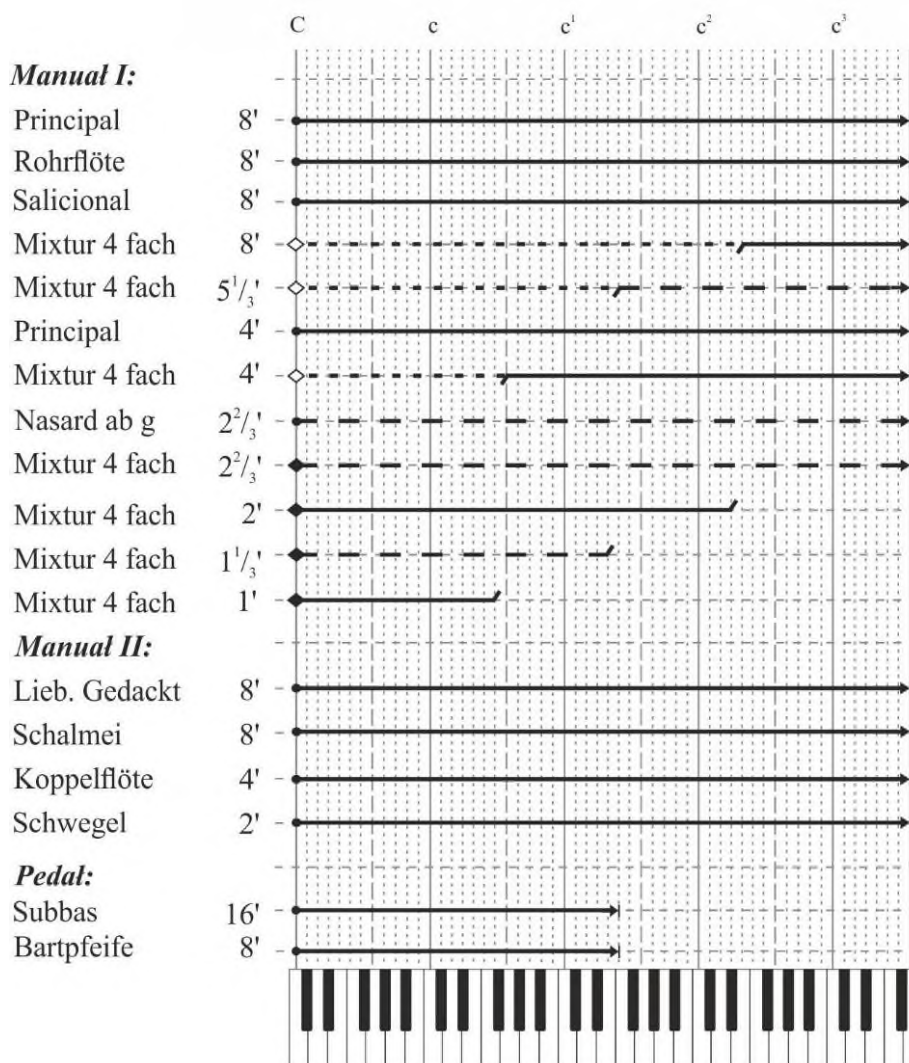
Rodzina głosów	Liczba i stopaż								Całość	%
	16'	8'	5 ¹ / ₃ '	4'	2 ² / ₃ '	2'	1 ¹ / ₃ '	1'		
Pryncypały	0	1,28	0,48	1,66	2	0,72	0,52	0,34	7	46
Flety	1	3	0	1	0	1	0	0	6	40
Smyczkowe	0	1	0	0	0	0	0	0	1	7
Językowe	0	1	0	0	0	0	0	0	1	7
Ogółem	1	6,28	0,48	2,66	2	1,72	0,52	0,34	15	100

Tab. 72. Przyporządkowanie rodzinom głosowym stopażu głosów w organach w kościele w Godynicach.

d. Skala pozioma

e. Skala pionowa

W powyższych skalach brzmienia organów przedstawione zostały rzędy piszczałek (nie głosy). Zakresy podziału skali pionowej wyznaczają: zakres klawiatur Manualów, zakres klawiatury Pedalu i miejsca repetycji w głosach mieszanych.

Lp.	Zakres		Brzmiące rzędy piszczałek
	OD	DO	
1.	1C	2Fis	16', 8' x 6, 4' x 2, 2 ^{2/3} ' x 2, 2' x 2, 1 ^{1/3} ', 1'
2.	2G	3E	16', 8' x 6, 4' x 3, 2 ^{2/3} ' x 2, 2' x 2, 1 ^{1/3} '
3.	3F		16', 8' x 6, 5 ^{1/3} ', 4' x 3, 2 ^{2/3} ' x 2, 2' x 2
4.	3Fis	4Dis	8' x 5, 5 ^{1/3} ', 4' x 3, 2 ^{2/3} ' x 2, 2' x 2
5.	4E	5G	8' x 6, 5 ^{1/3} ', 4' x 3, 2 ^{2/3} ' x 2, 2'

Tab. 73. Zakres brzmienia organów w kościele w Godynicach

3.5 Kliczków Mały, kościół pw. św. Jana Nepomucena

Organy nieznanego budowniczego (prawdopodobnie Stefana Truszczyńskiego z Włocławka) z lat 50. XX wieku.

3.5.1 Opis inwentaryzacyjny⁷²³

a. Lokalizacja

Organy usytuowane na drewnianym chórze muzycznym, naprzeciw ołtarza. Chór wsparty na czterech drewnianych filarach. Balustrada chóru pełna, drewniana, w środkowej części wypukła ku nawie, bez dekoracji.

b. Szafa organowa

Szafa organowa umiejscowiona na chórze muzycznym, przy tylnej ścianie kościoła, pomalowana na kolor ciemnobrązowy. Dwuczęściowa, połączona na górze nad wejściem na chór.

c. Prospekt

Prospekt organów bezstylowy, symetryczny, dwusekcyjny, ośmioosiowy, o płaskim konturze. Ustawiony na cokole o konstrukcji ramowo-płycinowej, o wys. ok. 1,40 m. Prospekt tworzą dwa boczne segmenty, z których każdy składa się z trzech pól piszczałkowych, przedzielonych pilastrami, połączone górnym segmentem, nad wejściem na chór. Środkowy, górny segment złożony na bokach z piszczałek, a pośrodku udekorowany obrazem św. Cecylii. Boczne segmenty składają się z dwudziestu siedmiu piszczałek każdy, środkowy z dwunastu, łącznie z sześćdziesięciu sześciu piszczałek. Labia piszczałek ułożone w sposób mieszany, w liniach prostych poziomych, oraz skośnych i girlandowych.

Fot. 98. Prospekt organów w kościele w Kliczkowie Małym.

⁷²³ Dokładniejsza inwentaryzacja instrumentu nie została wykonana z autopsji ze względu na brak zgody proboszcza parafii, ks. Stanisława Morzyckiego.

d. Traktura gry i registratury

Organy wyposażone w trakturę pneumatyczną zarówno gry jak i registrów.

Fot. 99. Dół wiatrownicy i piszczałki organów w kościele w Kliczkowie Małym.

Kontuar wolno stojący, ustawiony przed szafą organową, na środku osi prospektu. Dwie klawiatury ręczne i klawiatura nożna, wymontowana i postawiona przy miechu, w pomieszczeniu za chórem. Oprócz włączników głosów przyciski pomocnicze czerwone i białe: AP, P, F, T, K, i Cr. Kontuar koloru brązowego wykończony czarnymi filcami. Nad klawiaturą nożną pedał Crescendo.

Fot. 100. Fragment kontuaru organów w kościele w Kliczkowie Małym.

Kontuar wyposażony w dwa Manuały oraz Pedał.

Zakres Manuałów: od C do a³ (dla głosu 8'), 58 klawiszy

Zakres Pedalu: od C₁ do d (dla głosu 16'), 27 klawiszy

Siedemnaście włączników registrowych kolebkowych, włączanych w dół, białych, numerowanych, umieszczonych nad Manuałem. Napisy w języku polskim, wygrawerowane na białych tabliczkach, przyklejanych do registrów. Większość tabliczek zdemontowanych. Registry umieszczone w jednym rzędzie, podzielone na trzy sekcje. Pierwsza dla Pedalu, druga dla Manuału I, trzecia zaś dla Manuału II. Sekcje niepodpisane, lecz zastosowano różne kolory napisów dla głosów i inny dla połączeń.

Fot. 101. Tabliczki z włączników registrowych organów w kościele par. w Kliczkowie Małym odnalezione w pomieszczeniu za chórem.

e. *Wiatrownice*

W szafie organowej wiatrownice stożkowe. Jedna w lewym, a druga w prawym segmencie szafy organowej. Nad wejściem na chór prawdopodobnie wiatrownica z piszczałkami głosu Picoło 2' z Manuału II.

f. *Piszczałki*

Piszczałki ułożone chromatycznie, lecz brak dostępu do piszczałek.

g. *Miech*

Jeden miech pływakowy, odłączony od organów, umieszczony w pomieszczeniu za chórem. Na nim zalegające dekoracje kościelne. Obok odłączona dmuchawa elektryczna.

h. *Stan zachowania instrumentu*

Organy nieczynne, w złym stanie, miech odłączony. Sprawność traktury przypuszczalnie słaba, piszczałki kompletne, być może z niewielkimi ubytkami, miech w dobrym stanie. Instrument wymaga gruntownego remontu, podłączenia miecha i dmuchawy oraz uruchomienia traktury, uzupełnienia braków w kontuarze, a także czyszczenia, intonacji i strojenia.

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
3. Dekanat złoczewski – Kliczków Mały

Fot. 102. Fragment nieużywanego, odłączonego miecha pływakowego oraz dmuchawa organów w kościele w Kliczkowie Małym.

3.5.2 Dyspozycja i analiza brzmienia

a. Dyspozycja

Dyspozycja instrumentu niemożliwa do ustalenia ze względu na braki w tabliczkach opisujących registry oraz brak dostępu do wnętrza szafy organowej. Organy w części dysponują prawdopodobnie następującymi głosami:

Manuał I	Manuał I	Pedał
1. Pryncypał 8'	1. Salicet 8'	1. Subbas 16'
2. Kryty 8'	2. Flet 4'	
3. Oktawa 4'	3. Picolo 2'	
4. Kwinta 2 rz.		

Połączenia: I-P, II-P, II-I, Sub II-I, Super II (prawdopodobnie niekompletne)

Registry zbiorowe: P, F, T

Urządzenia dodatkowe: Tremolo (dla Manuału II), Cr, AP

Układ głosów wielochórowych oraz piszczałek były niemożliwe do zbadania.

3.6 Stolec, kościół pw. św. Wawrzyńca

Organy nieznanego budowniczego z I poł. XIX w.

3.6.1 Opis inwentaryzacyjny⁷²⁴

a. Lokalizacja

Organy na murowanym chórze muzycznym, nad kruchtą, naprzeciw ołtarza. Chór wsparty na murowanym łuku, łączącym ściany boczne nawy głównej. Balustrada chóru pełna, murowana, z owalnymi dekoracjami wnękowymi.

b. Szafa organowa

Szafa organowa wolno stojąca, umiejscowiona pośrodku chóru, pomalowana na kolor seledynowy. Szafa otwarta po bokach, przesłonięta brązowymi, materiałowymi zasłonami. Wymiary szafy: szer. 2,20 m, gł. 1,05 m, wys. 4,10 m⁷²⁵. W szafie organowej usunięta część piszczałek i zamontowana podstawa drewniana, na której znajdują się głośniki organów elektronicznych. Około 1968 r. dobudowano do szafy tylną część, na głębokości ok 0,85 m, w której umieszczono piszczałki dwóch głosów Pedalu⁷²⁶.

c. Prospekt

Prospekt organów w stylu eklektycznym, architektoniczny, symetryczny, jednosekcyjny, pięcioosiowy. Ustawiony na cokole o wys. 1,60 m. Środkowa wieżyczka, najwyższa, wysunięta ku przodowi w formie trójkątnego ryzalitu, złożona z siedmiu piszczałek. Labia ułożone w formie odwróconego, ostrego łuku. Boczne płaszczyzny piszczałek, jak podaje M. Frydrych: *o wklęsłej ku środkowi linii sphywów. Wszystkie człony zamknięte od góry wysokim, profilowanym skośnie, zredukowanym belkowaniem (...) Segmenty płaskie przedzielone zostały ponadto wewnątrz dodatkowym pilastrem, a mniejsza, wewnętrzna ich część obniżona przez wstawienie od góry płyciny*⁷²⁷. Każde z czterech pól piszczałkowych bocznych segmentów z ośmiu piszczałek, z labiami w linii skośnej, spływającymi ku zewnątrz. Cały prospekt złożony z trzydziestu dziewięciu piszczałek.

Dekoracja snycerska połączana, każdy segment piszczałek przesłonięty od góry ażurowymi spływami z motywami roślinnymi i kwiatowymi. Na skraju belkowania górnego, nad zewnętrznymi lizenami, umieszczone sterczyny w formie pąków kwiatowych, a po wewnętrznej stronie dekoracja w formie woluty, opierająca się bokami o środkową wieżyczkę⁷²⁸.

⁷²⁴ Inwentaryzacja instrumentu została wykonana 26.05.2020 r.

⁷²⁵ WUOZ, *Karta...Stolec*.

⁷²⁶ Tamże.

⁷²⁷ Tamże.

⁷²⁸ W opisie M. Frydrycha z 1982 r. istnieje jeszcze zapis o tym, że nad wieżyczką główną znajduje się stylizowana lira. Podczas inwentaryzacji w 2020 r. tej liry nie było.

Fot. 103. Prospekt organów w kościele w Stolcu.

d. Traktura gry i registratury

Organy wyposażone są w trakturę mechaniczną zarówno gry jak i registrów.

Fot. 104. Fragment deski z wałkami skrętnymi i cięgła traktury mechanicznej organów w kościele w Stolcu.

Pierwotnie stół gry wbudowany w lewy bok szafy. Obecnie kontuar wolno stojący, ustawiony przed szafą organową, na środku osi prospektu. Jedna klawiatura ręczna. Kontuar zewnątrz koloru szafy organowej, seledynowego, a w środku czarnego.

Fot. 105. Kontuar organów w kościele w Stolcu.

Kontuar wyposażony w jeden Manual. Klawiatura nożna odłączona.

Zakres Manualu: od C do c³ (dla głosu 8'), 49 klawiszy

Dwanaście włączników registrowych, wyciąganych ciężkich, toczonech z drewna, pomalowanych na czarno, nienumerowanych, umieszczonych nad Manualem. Dziesięć z nich przeznaczonych dla głosów organowych, jeden dla Tremolo i jeden wolny, prawdopodobnie z sygnalizacją dla kalikanta. Na registrach białe, okrągłe tabliczki, a na nich zatarte i częściowo zaklejone kartkami napisy. Na pierwszym włączniku od lewej strony czytelny napis Tremolo, na ósmym napis Salicet 8', a na ostatnim rysunek pięciolinii i klucza wiolinowego. Registry umieszczone w jednym rzędzie.

e. Wiatrownice

W szafie organowej wiatrownice klapowo-zasuwowe. Wiatrownica Manualu na wys. 1,60 m, a Pedalu na wys. ok. 1,20 m nad podłogą chóru.

f. Piszczalki

Instrument wybrakowany. Piszczalki ułożone w sposób mieszany. Prawdopodobnie Pryncypał 8' umieszczony w części w prospekcie, następnie piszczalki drewniane otwarte Fletu 8', Piszczalki drewniane kryte Fletu 8', metalowe otwarte Salicetu 8', metalowe otwarte Oktawy 4' i innego głosu czterostopowego. Pozostałe piszczalki głosów Manuału usunięte. Część z nich znajduje się wewnątrz szafy organowej, ułożone na podłodze. Z tyłu szafy piszczalki głosu Subbas 16' i wąsko menzurowy Flet 8'.

Fot. 106. Piszczalki i zasuw wiatrownicy organów w kościele w Stolcu.

g. Miech

Jeden miech pływakowy, umieszczony na chórze za instrumentem, o wymiarach: szer. 1,75 m, gł. 1,00 m, wys. 0,45 m. Pod miechem podawacz klinowy i urządzenie do

kalikowania. Do miecha dostarczane powietrze przez drewniany kanał powietrzny z dmuchawy elektrycznej umieszczonej w pomieszczeniu obok⁷²⁹.

h. Stan zachowania instrumentu

Organy nieczynne, w złym stanie. Sprawność traktury przypuszczalnie słaba, brak większości piszczałek, miech z nieznacznymi nieszczelnościami, w niezłym stanie. Instrument wymaga gruntownego remontu, uzupełnienia głosów w piszczałki, podłączenia kontuaru i uruchomienia traktury, uzupełnienia braków w kontuarze, a także czyszczenia, intonacji i strojenia.

Fot. 107. Miech pływakowy, urządzenie do kalikowania i fragment kanału powietrznego organów w kościele w Stolcu.

⁷²⁹ WUOZ, *Karta...Stolec*.

3.6.2 *Dyspozycja i analiza brzmienia*a. *Dyspozycja*

Organy dysponują następującymi głosami⁷³⁰:

Manual	Pedał
1. Flet 8'	1. Subbas 16'
2. Gamba 8'	2. Fletbas 8'
3. Salicet 8'	
4. Flet 8'	
5. Portunal 8'	
6. Pryncypał 8'	
7. Oktawa 4'	
8. Mixtura 2 ch.	

Urządzenia dodatkowe: Tremolo, Kalikant

Ze względu na brak około połowy piszczałek niemożliwe było zbadanie układu głosu wielochórowego oraz przeprowadzenie dokładnej analizy brzmienia instrumentu.

3.7 *Uników, kościół par. pw. św. Stanisława Bpa*

Organy Franciszka Początki z Poznania z 1957 r.

3.7.1 *Opis inwentaryzacyjny*⁷³¹a. *Lokalizacja*

Organy na murowanym chórze muzycznym, nad głównym wejściem do kościoła, naprzeciw ołtarza. Chór muzyczny umieszczony nad kruchtą, wzniesiony na wysokości 5,30 m, wypełniający całą szerokość kościoła, wsparty na ścianie tylnej kościoła ozdobionej dwoma obrazami stacji Drogi Krzyżowej. Wejście na chór po dwudziestu jeden schodach, po stronie prawej, patrząc od strony ołtarza. Wymiary chóru: szer. 12,80 m, gł. 4,20 m, wys. 4,90 m. Balustrada drewniana wys. 1,20 m, bez zdobień i bez wyróżniających podziałów.

b. *Szafa organowa*

Szafa organowa umiejscowiona pośrodku chóru, przylegająca do tylnej ściany kościoła, wykonana z drewna iglastego, pomalowana na kolor biały, lakierowana. Wymiary szafy: szer. 6,00 m, gł. 1,11 m, wys. z propektem 3,92 m, z prostym gzymsem o wys. 0,19 m pomiędzy piszczałkami a cokołem. Gzyms umieszczony na wys. 1,45 m. Cokół szafy podzielony na siedem płycin, zakończonych od góry prostopadle, przedzielonych lizenami. Na skrajnych płycinach umieszczone dwie tablice z zapisaną historią instrumentu i opisem głosów.

⁷³⁰ Tamże, Dyspozycję cytuję za M. Frydrychem.

⁷³¹ Inwentaryzacja instrumentu dokonana przez autora niniejszej pracy 19.07.2019 r.

c. *Prospekt*

Fot. 108. Prospekt organów w kościele par. w Unikowie.

Prospekt organów bezstylowy, otwarty, symetryczny, jednosekcyjny, trójosiowy, o płaskim konturze, ustawiony na cokole wys. 1,45 m, podzielony pilastrami na trzy segmenty. Środkowy segment symetryczny względem własnej osi, zakończony w formie łuku odśrodkowego, złożony z siedemnastu piszczałek. Skrajne dwa segmenty, symetryczne względem siebie, także z siedemnastu piszczałek każdy. W całym prospekcie pięćdziesiąt jeden piszczałek cynkowych, pomalowanych na kolor metaliczny, z czego wszystkie to atrapy. Labia piszczałek w sekcji środkowej umiejscowione w linii poziomej, w sekcjach bocznych w linii opadającej odśrodkowo. Na środkowych pilastrach prospektu kinkiety oświetleniowe, zewnętrzne zaś zakończone dekoracją w kształcie kuli. Prospekt bez dekoracji snycerskiej.

d. *Traktura gry i registratury*

Organy wyposażone w trakturę pneumatyczną zarówno gry jak i registrów. Przewody powietrzne wykonane z tworzywa sztucznego.

Kontuar wolno stojący, ustawiony przed szafą organową, na środku osi prospektu, lewym bokiem do szafy organowej w odległości 0,20 m od niej. Odległość stołu gry od balustrady chóru 1,50 m. Dwie klawiatury ręczne i jedna nożna. Na kontuarze na środku, pomiędzy włącznikami registrów tabliczka z napisem: *Franciszek Początek, Poznań, A. D. 1957*. Oprócz włączników głosów przyciski pomocnicze Tutti i Tremolo.

Fot. 109. Tabliczka budowniczego na kontuarze organów w kościele w Unikowie.

Kontuar koloru ciemnobrązowego wykończony czerwonymi filcami. Po prawej stronie włącznik dmuchawy opisany *Dmucha*. Żaluzja zamykająca kontuar. Wymiary stołu gry: szer. 1,29 m, gł. 1,34 m (bez klawiatury nożnej 0,70 m), wys. 1,30 m. Obecny stół gry z firmy Franciszka Początko z 1957 r. Ławka organowa dopasowana, bez regulacji wysokości siedziska, w kolorze stołu gry.

Kontuar wyposażony w dwa Manuały oraz Pedał.

Zakres Manuałów: od C do f³ (dla głosu 8'), 54 klawisze

Zakres Pedalu: od C₁ do d (dla głosu 16'), 27 klawiszy

Fot. 110. Fragment registrów w organach w kościele par. w Unikowie.

Czternaście włączników rejestrowych pionowo przesuwanych, włączanych w dół, czarnych, na górze białych, nienumerowanych, umieszczonych nad klawiaturą II Manuału. Dziesięć z nich przeznaczonych dla głosów organowych, cztery pozostałe dla połączeń i efektów. Napisy koloru czarnego w języku niemieckim wygrawerowane na metalowej listwie nad

włącznikami. Registry umieszczone w jednym rzędzie, podzielone na dwa zestawy, pierwszy z lewej dla Manuału I i Pedalu, drugi dla Manuału II, połączeń i efektów. Sekcje niepodpisane.

e. Wiatrownice

W szafie organowej trzy wiatrownice stożkowe, ustawione na dwóch poziomach. Po stronie prawej, na wys. około 1,60 m, wiatrownica Manuału II (na niej piszczałki trzech głosów), za nią wiatrownica Pedalu (dwa głosy) bezpośrednio nad podłogą chóru. Po stronie lewej, na wys. około 1,60 m, wiatrownica Manuału I (na niej pięć głosów).

Fot. 111. Spód wiatrownic i elementy traktury pneumatycznej organów w kościele par. w Unikowie.

f. Piszczałki

Piszczałki ułożone na wszystkich wiatrownicach chromatycznie. W sekcji Manuałów najwyższe piszczałki pośrodku szafy. W sekcji Pedalu także chromatycznie, największe piszczałki od środka. Dla głosów manuałowych jednorzędowych po 54 piszczałki, dla pedałowych po 27 piszczałek. W organach głosy kompletne.

Fot. 112. Piszczalki organów w kościele par. w Unikowie.

g. *Miech*

Miech jeden, pływakowy o wymiarach: szer. 1,65 m, gł. 0,92 m, wys. 0,42 m, nad podłogą chóru 0,45 m, po stronie lewej obok szafy organowej. Do miecha dostarczane powietrze drewnianym kanałem z dmuchawy, zamkniętej w drewnianej skrzyni, znajdującej się piętro niżej. Do miecha dołączone urządzenie pneumatyczne tremolo o wymiarach: szer. 0,37 m, gł. 0,14 m, wys. 0,22 m.

Fot. 113. Miech pływakowy organów w kościele par. w Unikowie.

h. *Stan zachowania instrumentu*

Organy czynne. Płytciny szafy w stanie dobrym, nieznacznie uszkodzone przez szkodniki. Mieszki tylko częściowo sprawne, spora ich liczba wymagająca wymiany, ze względu na

występujące nierównomierne opóźnienia. Wiele mieszków w ogóle niesprawnych. Traktura w znacznym stopniu niesprawna, wymagająca remontu. Miech w stanie dobrym, bez uszkodzeń.

3.7.2 Dyspozycja i analiza brzmienia

a. Dyspozycja

Organy dysponują następującymi głosami:

Manual I	Manual II	Pedal
1. Prinzipal 8'	1. Hohlflöte 8'	1. Subbaß 16'
2. Bourdon 8'	2. Salicet 8'	2. Prinzipalbaß 8'
3. Viola alta 8'	3. Piccolo 2'	
4. Oktave 4'		
5. Mixtur 2-3 fach		

Połączenia: II-I, I-P

Register zbiorowy: Tutti

Urządzenie dodatkowe: Tremolo (dla całych organów)

b. Układ głosów wielorzędowych

Mixtur 2-3 fach z Man. I

2'	2 ² / ₃ '	→
1 ¹ / ₃ '	2'	→
	1 ¹ / ₃ '	→
1C	3C	5F

c. Przyporządkowanie głosów

Zestawienia głosów sporządzone zostały na podstawie poniższej kwalifikacji:

Nazwa głosu	Sposób brzmienia	Rodzina głosów	Typ głosu	Materiał
Manual I				
1. Prinzipal 8'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
2. Bourdon 8'	zasadniczy	flety	kryty	drewno 1C-3E, metal 3F-5F
3. Viola alta 8'	zasadniczy	smyczkowe	otwarty	metal
4. Oktave 4'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
5. Mixtur 2-3 fach	mieszany	pryncypały	otwarty	metal
Manual II				
1. Hohlflöte 8'	zasadniczy	flety	otwarty	metal

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW

3. Dekanat złoczewski – Uników

2. Salicet 8'	zasadniczy	smyczkowe	otwarty	metal
3. Piccolo 2'	zasadniczy	flety	otwarty	metal
Pedał				
1. Subbaß 16'	zasadniczy	flety	kryty	drewno
2. Prinzpalbaß 8'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	drewno

Tab. 74. Przyporządkowanie głosów.

Prawie wszystkie piszczałki w Manuale zbudowane z metalu, poza jednym głosem, który w części zbudowany jest z drewna. Sekcja Pedału cała drewniana.

Głos	Manual I	Manual II	Pedał	Całość	%
Drewniany	0	0	2	2	20
Metalowy	4	3	0	7	70
Drewniany i Metalowy	1	0	0	1	10
Ogółem	5	3	2	10	100

Tab. 75. Materiał użyty do budowy piszczałek.

W tych organach są wyłącznie głosy labialne, które stanowią 100% wszystkich głosów.

Głos	Manual I	Manual II	Pedał	Całość	%
Labialny	5	3	2	10	100

Tab. 76. Zestawienie głosów względem sposobu wydobywania dźwięku.

W całych opisywanych organach nie ma głosów językowych. Z trzech podstawowych rodzin głosów labialnych występują równomiernie pryncypały i flety. Najmniejszą część stanowią głosy smyczkowe.

Rodzina głosów	Manual I	Manual II	Pedał	Całość	%
Pryncypały	3	0	1	4	40
Flety	1	2	1	4	40
Smyczkowe	1	1	0	2	20
Ogółem	5	3	2	10	100

Tab. 77. Występowanie rodzin głosów.

W całym instrumencie występuje tylko jeden głos mieszany, który składa się z 3 rzędów piszczałek, dlatego zostanie obliczone 100% jako 12 rzędów. Głos poboczny nie występuje samodzielnie, lecz jako rząd składowy głosu mieszanego.

Głos	Manual I	Manual II	Pedał	Całość	%
Zasadnicze	5	3	2	10	83
Poboczne	2	0	0	2	17
Ogółem	7	3	2	12	100

Tab. 78. Sposób brzmienia.

Ponad połowę stanowią głosy 8'. Nie występują głosy poboczne samodzielne, ale jako składowe głosu mieszanego

Stopaż	Manual I	Manual II	Pedał	Całość	%
16'	0	0	1	1	8
8'	3	2	1	6	50
4'	1	0	0	1	8
2 ² / ₃ '	1 n (3C-5F)	0	0	1	8
2'	1	1	0	2	18
1 ¹ / ₃ '	1	0	0	1	8
Ogółem	7	3	2	12	100

Tab. 79. Wysokość brzmienia głosów.

Poniższa tabela jest zespoleniem dwóch powyższych. Przedstawia ona szczegółowo rodziny głosów występujące w poszczególnych stopażach.

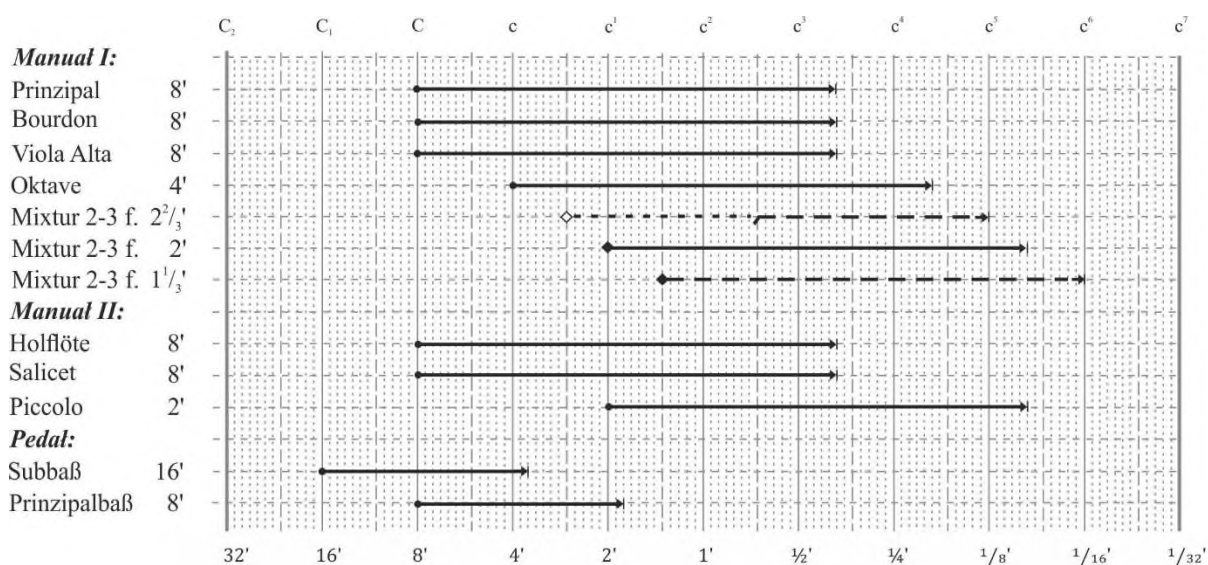
Rodzina głosów	Liczba i stopaż						Całość	%
	16'	8'	4'	2 ² / ₃ '	2'	1 ¹ / ₃ '		
Pryncypały	0	2	1	1 (3C-5F)	1	1	6	50
Flety	1	2	0	0	1	0	4	33
Smyczkowe	0	2	0	0	0	0	2	17
Ogółem	1	6	1	1	2	0	12	100

Tab. 80. Przyporządkowanie rodzinom głosowym stopażu głosów w organach w kościele w Unikowie.

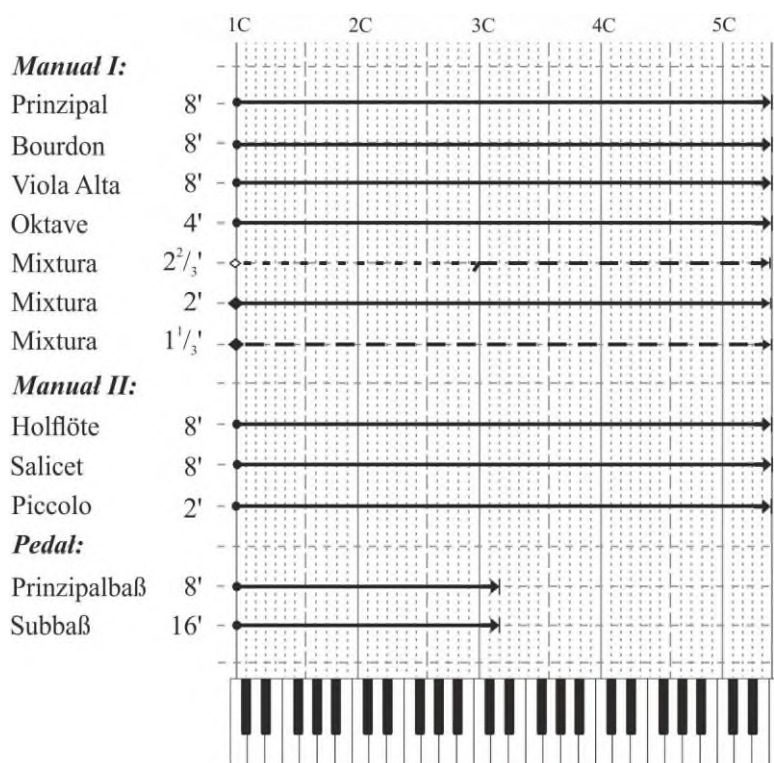
Z powyższego zestawienia wynika, że najliczniejszą grupę brzmieniową stanowią głosy ośmiostopowe, po równo z każdej rodziny. W dolnym rejestrze instrumentu przeważają flety, natomiast górne brzmienia wypełniają pryncypały.

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
3. Dekanat złoczewski – Uników

d. Skala pozioma

e. Skala pionowa

W powyższych skalach brzmienia organów przedstawione zostały rzędy piszczałek (nie głosy). Zakresy podziału skali pionowej wyznaczają: zakresy klawiatur Manualów, zakres klawiatury Pedalu i miejsca repetycji w głosach mieszanych.

Lp.	Zakres		Brzmiące rzędy piszczałek
	OD	DO	
1.	1C	2H	16', 8' x 6, 4', 2' x 2, $1^{1/3}'$
2.	3C	3D	16', 8' x 6, 4', $2^{2/3}'$, 2' x 2
3.	3Dis	5F	8' x 5, 4', $2^{2/3}'$, 2' x 2

Tab. 81. Zakres brzmienia organów w kościele w Unikowie.

3.8 Złoczew, kościół par. pw. św. Andrzeja Apostoła

Organy Spiegła z Rychtalu na Śląsku z 1879 r.

3.8.1 Opis inwentaryzacyjny⁷³²

a. Lokalizacja

Organy na drewnianym chórze muzycznym, nad głównym wejściem do kościoła, naprzeciw ołtarza. Chór muzyczny wzniesiony na wysokości 3,67 m, wypełniający całą szerokość kościoła, wsparty na dwóch filarach. Wejście na chór murowaną klatką schodową z prawej strony. Wymiary chóru: szer. 10,42 m, gł. 2,67 m, wys. 8,90 m. Balustrada drewniana, pełna, wys. 1,01 m, z wklęsłą środkową częścią, ozdobiona od frontu kasetonami i połączoną dekoracją oraz dekoracyjnymi gzymsami. Pozłocenia w stylu barokowym, nieoryginalne, dodane po 1982 r.⁷³³.

b. Szafa organowa

Szafa organowa umiejscowiona pośrodku chóru, przylegająca do balustrady, oddalona 0,60 m od tylnej ściany kościoła, zbudowana z drewna iglastego, lakierowana. Wykonana w odcieniach szarości, kolorem i fakturą imitująca w subtelny sposób kamień. Wymiary szafy: szer. 2,54 m, gł. 1,67 m, wys. z prospektem 4,11 m. Cokół szafy o budowie ramowo-płycinowej. Tył szafy organowej stanowią piszczałki Subbassu 16'.

Fot. 114. Tył szafy organowej, piszczałki Subbassu 16' w organach w kościele par. pw. św. Andrzeja Ap. w Złoczewie.

⁷³² Inwentaryzacja instrumentu dokonana przez autora niniejszej pracy 11.01.2022 r.

⁷³³ M. Trzaskalik-Wyrwa, dz., cyt., s. 2.

c. *Prospekt*

Fot. 115. *Prospekt organów w kościele pw. św. Andrzeja Ap. w Złoczewie.*

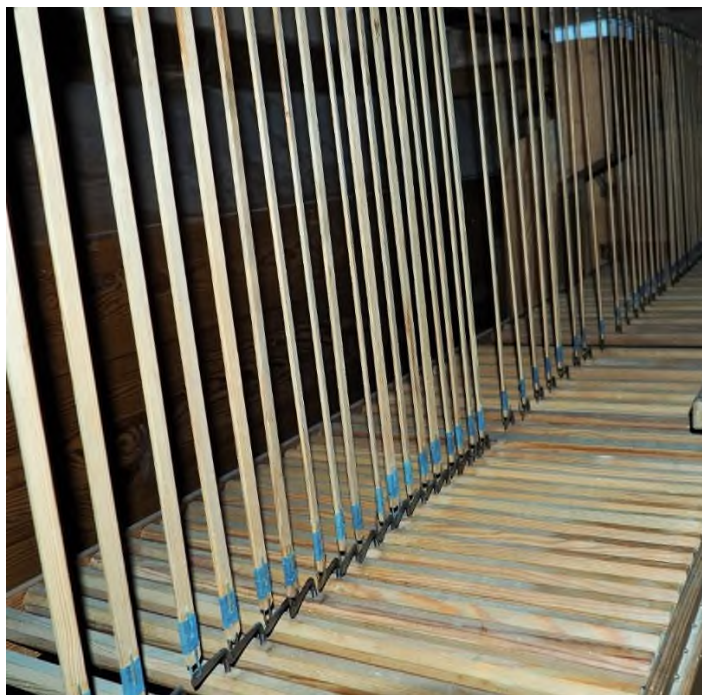
Prospekt organowy w stylu klasycystycznym, ustawiony na cokole wys. 1,81, opisany dokładnie 20.02.2018 r. przez dr hab. M. Trzaskalik-Wyrwę. Cytując za autorką: *Prospekt architektoniczny, symetryczny, trójwieżyczkowy osadzony na cokole w konstrukcji ramowo-płycinowej na planie prostokąta. Nastawa wysunięta ku przodowi, w przedniej części wsparta na wydatnym belkowaniu w formie konsoli. Strefa piszczałkowa w linii prosto-wypukłej, w układzie dośrodkowym, z piszczałkami umieszczonymi w pięciu prostokątnych wykrojach, z których trzy – środkowy i skrajne – ryzalitowo wysunięte na rzucie łuków odcinkowych, tworzą wieże piszczałkowe. Środkowa wieża wyższa, dominująca, wysunięta zdwojonym ryzalitem: prostokątnym o profilowanym uskokowo belkowaniu oraz półkolistym, oparta na gzymsie pod którym czterożebrowa konsola. Boczne wieże piszczałkowe niższe, wsparte na gładkich konsolach na rzucie łuku odcinkowego. Wykroje wież zamknięte ażurowym, obustronnym motywem*

kotarowym z wici roślinnej, wyżej zwieńczone łamanym belkowaniem i gzymsem koronującym. Kloce puszczalkowe w wieżach przysłonięte schematycznym, niskim pasem ornamentu miękko układającej się wici roślinnej (trójliść). W zwieńczeniu wież trzy klasycystyczne wazy (stylizowane kieliski) w kolorze złotym.

Pomiędzy wieżami prostokątne niskie pola puszczalkowe u dołu i góry zamknięte pasem ażurowej, złożonej dekoracji, zwieńczone prostym belkowaniem. Na nich płyciny zamknięte skośnie, łączące wieże. Artkulacja lica prospektu sześcioma gładkimi listwami, na których zwisy wici roślinnej z miękko ułożonych liści i kwiatów flankujące dominująca wieżę centralną (...) Układ labii puszczalek we wszystkich wykrojach – girlandowy. Puszczalki prospektowe cynkowe. Kolorystyka: białokremowa, drewno malowane olejno, ze złoceniami⁷³⁴.

Podczas prac konserwatorskich w 2020 r. usunięte z prospektu: po bokach uszaki ażurowe, z mięsistej wici roślinnej z motywem rocailla, pomiędzy konsolami wież niewielkie snycerskie woluty z motywem akantu, zaś na osi prospektu, ponad barierą chóru – niewielka, podwieszona postać anioła ze złotymi skrzydłami, w długiej białej szacie rozpościerającego przed sobą wąską szarfę⁷³⁵. Puszczalki w prospekcie grające z głosu Pryncipał 8’.

d. *Traktura gry i registratury*

Fot. 116. Deska z walkami skrętnymi i ciągła traktury mechanicznej w organach w kościele par. pw. św. Andrzeja Ap. w Złoczewie.

Organy wyposażone w trakturę mechaniczną zarówno gry jak i registrów.

⁷³⁴ Tamże.

⁷³⁵ Tamże.

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
3. Dekanat złoczewski – Złoczew

Stół gry wbudowany w lewy bok szafy organowej, ustawiony prawym bokiem bezpośrednio do balustrady empory muzycznej. Jedna klawiatura ręczna i jedna nożna. Brak tabliczki z opisem budowniczego. Stół gry szary w kolorze szafy, wykończony czerwonymi filcami. Włącznik dmuchawy zamontowany poza stołem gry. Klawiatura zamykana zakładaną klapą. Ławka organowa dopasowana, bez regulacji wysokości siedziska, w kolorze brązowym.

Stół gry wyposażony w Manual oraz Pedal.

Zakres Manualu: C-d³ (dla głosu 8'), 51 klawiszy

Zakres Pedalu: C₁-c (dla głosu 16'), 25 klawiszy

Fot. 117. Jednomanualowy stół gry organów w kościele par. pw. św. Andrzeja Ap. w Złoczewie.

Dwanaście włączników registrowych, drewnianych wyciągów z toczonego drewna, brązowych, nienumerowanych, umieszczonych dokoła pulpitu. Dziesięć z nich przeznaczonych dla głosów organowych, jeden dla Tympanu z napisem *Tempan* i jeden z napisem *Evacuant*. Napisy koloru czarnego w języku staropolskim, zapisane czcionką staroniemiecką, umieszczone

na białych, okrągłych tabliczkach przyklejonych do cięgieł. Registry umieszczone w trzech rzędach. Nie ma dodatkowych włączników.

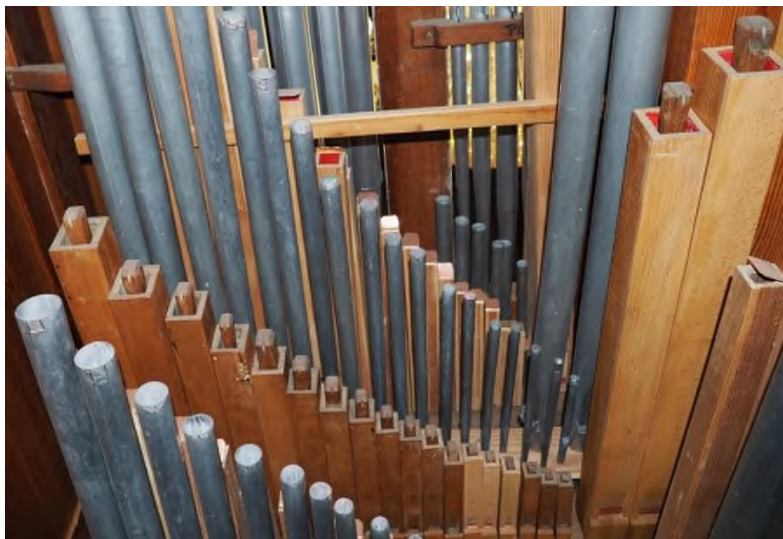

Fot. 118. Klawiatury organów w kościele par. pw. św. Andrzeja Ap. w Złoczewie.

e. *Wiatrownice*

W szafie organowej dwie wiatrownice klapowo-zasurowe, ustawione na wysokości 1,81 m. Za prospektem umiejscowiona wiatrownica Manuału, (na niej piszczałki ośmiu głosów), za nią wiatrownica Pedalu (dwa głosy).

f. *Piszczałki*

Fot. 119. Piszczałki Manuału w organach w kościele par. w Złoczewie.

Piszczalki ułożone na wiatrownicy Manuału w sposób mieszany. Część piszczałek najniżej brzmiących na środku wiatrownicy, a pozostała całotonowo w odwrotnej kolejności od najniżej brzmiących na bokach szafy. W sekcji Pedalu Subbass 16⁷³⁶ i Pryncipałbass 8' ułożone chromatycznie w czterech rzędach. Dla głosów manualowych jednorzędowych po 51 piszczałek, dla pedałowych po 25 piszczałek. W organach głosy kompletne. W prospekcie i za nim na wiatrownicy Manuału umieszczone są piszczałki głosów: Principał 8', Flet otw. 8', Salicet 8', Fl. kryty 8', Flet 4', Oktawa 4', Quinta 2^{2/3}', Ostrogłos 2', a przy tylnej ścianie od prospektu Principałbass 8' i Subbass 16'.

g. *Miech*

Dwa jednakowe miechy klinowe, jednofałdowe, ułożone jeden nad drugim, umiejscowione w pomieszczeniu za chórem. Wymiary miecha: szer. 2,15 m, gł. 1,10 m, wys. (obu przy uruchomionych organach) 2,00 m, nad podłogą chóru pierwszy 0,86 m, drugi 1,60 m. Do miechów dostarczane powietrze z cichobieżnej dmuchawy, umieszczonej bezpośrednio obok miechów. Pod miechami urządzenie do kalikowania.

Fot. 120. Dwa miechy klinowe z dmuchawą w organach w kościele par. w Złoczewie.

⁷³⁶ W nazwach głosu istnieje zapis 16p, dla lepszej czytelności autor pracy użyje skrótu'.

h. Stan zachowania instrumentu

Płytciny szafy w stanie dobrym, brak widocznych uszkodzeń. Traktura sprawna. Piszczalki, miech i klawiatura bez uszkodzeń. Instrument w bardzo dobrym stanie, czysty i zadbane, wymagający nieznacznego strojenia.

3.8.2 Dyspozycja i analiza brzmienia

a. Dyspozycja

Organy dysponują następującymi głosami:

Manual	Pedał
1. Principał 8'	1. Subbass 16'
2. Flet otw. 8'	2. Principałbass 8'
3. Salicet 8'	
4. Fl. kryty 8'	
5. Flet 4'	
6. Oktawa 4'	
7. Quinta $2^{2/3}$ '	
8. Ostrogłos 2'	

Urządzenia dodatkowe: Tempan, Evacuant

b. Układ głosów wielorzędowych

Ostrogłos 2' z Man.

2'	2'	$2^{2/3}$ '	4'	—————→
$1^{1/3}$ '	$1^{1/3}$ '	2'	$2^{2/3}$ '	—————→
	1'	$1^{1/3}$ '	2'	—————→
1C	2C	3C	4C	5D

c. Przyporządkowanie głosów

Zestawienia głosów sporządzone zostały na podstawie poniższej kwalifikacji:

Nazwa głosu	Sposób brzmienia	Rodzina głosów	Typ głosu	Materiał
Manual				
1. Principał 8'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
2. Flet otw. 8'	zasadniczy	flety	otwarty	drewno
3. Salicet 8'	zasadniczy	smyczkowe	otwarty	metal
4. Fl. kryty 8'	zasadniczy	flety	kryty	drewno

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW

3. Dekanat złoczewski – Złoczew

5. Flet 4'	zasadniczy	flety	otwarty	drewno
6. Oktawa 4'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	metal
7. Quinta 2 ² / ₃ '	poboczny	pryncypały	otwarty	metal
8. Ostrogłos 2'	mieszany	pryncypały	otwarty	metal
Pedał				
1. Subbass 16'	zasadniczy	flety	kryty	drewno
2. Principalbass 8'	zasadniczy	pryncypały	otwarty	drewno

Tab. 82. Przyporządkowanie głosów.

W Manuale występują głosy w całości metalowe lub drewniane. W Pedale wszystkie piszczałki są drewniane. Połowa głosów wykonana jest z drewna, a druga połowa z metalu.

Głos	Manual	Pedał	Całość	%
Drewniany	3	2	5	50
Metalowy	5	0	5	50
Ogółem	8	2	10	100

Tab. 83. Materiał użyty do budowy piszczałek.

W tych organach są wyłącznie głosy labialne, które stanowią 100% wszystkich głosów.

Głos	Manual	Pedał	Całość	%
Labialny	8	2	10	100

Tab. 84. Zestawienie głosów względem sposobu wydobywania dźwięku.

Z trzech podstawowych rodzin głosów labialnych występują najliczniej pryncypały. Najmniejszą część stanowi głos smyczkowy, który występuje tylko jeden.

Rodzina głosów	Manual	Pedał	Całość	%
Pryncypały	4	1	5	50
Flety	3	1	4	40
Smyczkowe	1	0	1	10
Ogółem	8	2	10	100

Tab. 85. Występowanie rodzin głosowych w całym głosach.

W całym instrumencie występuje jeden głos mieszany, złożony z trzech rzędów piszczałek (w pierwszej oktawie jest to głos dwóchórowy), dlatego zostanie obliczone 100% jako 12 rzędów. Głosy poboczne występują zarówno samodzielnie oraz jako rzędy składowe głosu mieszanego.

W poniższej tabeli przedstawiony zostanie sposób brzmienia na klawiszu 2C z uwzględnieniem układu głosów wielorzędowych. Jedynie dwa rzędy piszczałek grają głosem pobocznym.

Głos	Manual	Pedał	Całość	%
Zasadnicze	8	2	10	83
Poboczne	2	0	2	17
Ogółem	10	2	12	100

Tab. 86. Sposób brzmienia.

Analiza stopaży została obliczona na podstawie liczby rzędów piszczałek, analizy brzmienia głosów wielorzędowych i ich układu. Dla jednego rzędu głosu manualowego wyznaczono, zgodnie z zakresem klawiatury, 51 piszczałek. Liczba piszczałek o konkretnym stopaży podzielona została przez 51, dając część składową rzędu, oznaczonego jako 1. Głosy jednorzędowe zostały zanotowane samodzielnie, a do nich dodane ułamkowe części rzędów z głosów mieszanych.

Z poniższej tabeli można wyczytać, że najwięcej piszczałek w organach jest ośmiostopowych, zaraz po nich czterostopowych.

Stopaż	Manual	Pedał	Całość	%
16'	0	1	1	9
8'	4	1	5	42
4'	2+0,30 (4C-5D)	0	2,30	19
2²/₃'	1 + 0,50 (3C-5D)	0	1,50	13
2'	1	0	1	9
1¹/₃'	0,70 (1C-3H)	0	0,70	6
1'	0,23 (2C-2H)	0	0,23	2
Ogółem	9,73	2	11,73	100

Tab. 87. Wysokość brzmienia rzędów piszczałek.

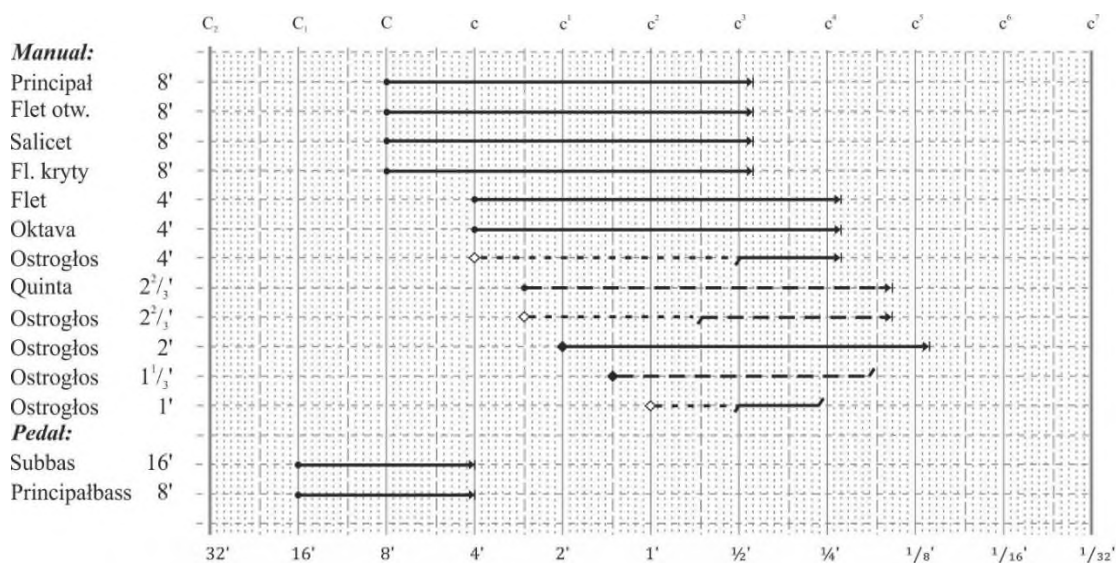
Poniższa tabela jest zespoleniem powyższych. Przedstawia ona szczegółowo rodziny głosów występujące w poszczególnych stopażach. Wynika z niej, że najniższe brzmienia organów są obsadzone przez głosy fletowe, pryncypałowe i smyczkowe, natomiast najwyższe tylko przez pryncypały. Tabela ta ukazuje także, że przy podziale głosów na rzędy, najwięcej w instrumencie jest rzędów z rodziny pryncypałów 57%, a nie jak pokazał podział głosów 50%. Brzmienie zostanie dokładnie zilustrowane na wykresie skali poziomej i pionowej.

ROZDZIAŁ II – OPIS INWENTARYZACYJNY INSTRUMENTÓW
3. Dekanat złoczewski – Złoczew

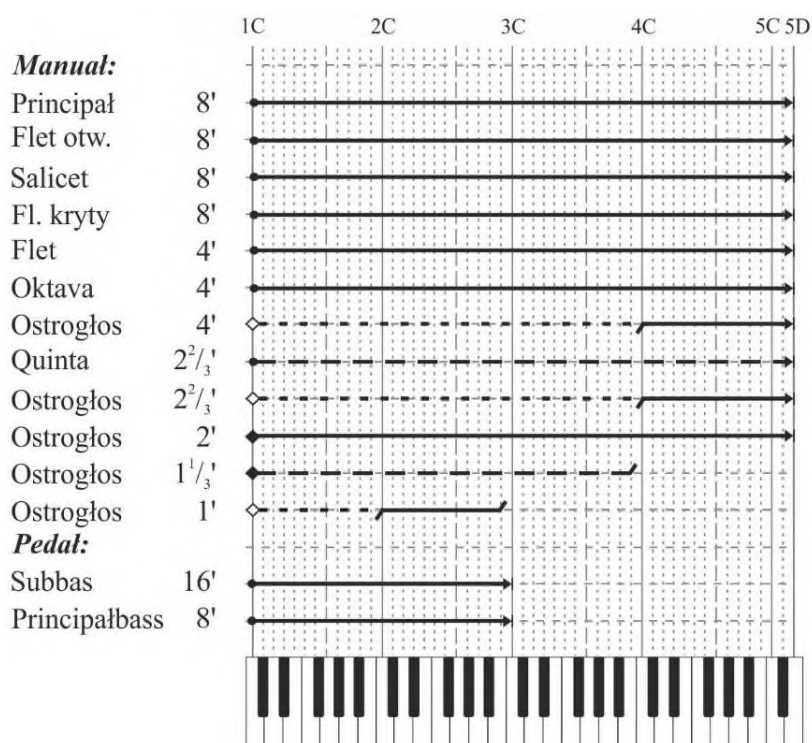
Rodzina głosów	Liczba i stopaż							Całość	%
	16'	8'	4'	2 ² / ₃ '	2'	1 ¹ / ₃ '	1'		
Pryncypały	0	2	1+0,30	1+0,50	1	0,70	0,23	6,73	57
Flety	1	2	1	0	0	0	0	4	34
Smyczkowe	0	1	0	0	0	0	0	1	9
Ogółem	1	5	2,30	1,50	1	0,70	0,23	11,73	100

Tab. 88. Przyporządkowanie rodzinom głosowym stopaży głosów w organach w kościele par. w Złoczewie.

d. Skala pozioma

e. Skala pionowa

W powyższych skalach brzmienia organów przedstawione zostały rzędy piszczałek (nie głosy). Zakresy podziału skali pionowej wyznaczają: zakres klawiatury Manuału, zakres klawiatury Pedalu i miejsca repetycji w głosach mieszanych.

Lp.	Zakres		Brzmiące rzędy piszczałek
	OD	DO	
1.	1C	1H	16', 8' x 5, 4' x 2, 2 ² / ₃ ', 2', 1 ¹ / ₃ '
2.	2C	2H	16', 8' x 5, 4' x 2, 2 ² / ₃ ', 2', 1 ¹ / ₃ ', 1'
3.	3C		16', 8' x 5, 4' x 2, 2 ² / ₃ ', 2', 1 ¹ / ₃ '
4.	3Cis	3H	8' x 4, 4' x 2, 2 ² / ₃ ', 2', 1 ¹ / ₃ '
5.	4C	5Cis	8' x 4, 4' x 3, 2 ² / ₃ ' x 2, 2'

Tab. 89. Zakres brzmienia organów w kościele par. pw. św. Andrzeja Ap. w Złoczewie.

ROZDZIAŁ III

SYNTEZA WYNIKÓW BADAŃ

Przeprowadzone badania dotyczą zarówno instrumentów niezachowanych oraz tych, które istnieją w kościołach. W miarę dostępności dokumentów archiwalnych ustalono historię organów w kościołach, a w niektórych przypadkach podano ich przybliżoną datę budowy.

Instrumentarium istniejące zostało zestawione pod względem czasu powstania, umiejscowienia, wyglądu, rozwiązań technicznych i dyspozycji, w której dokonano podziałów na rodziny głosowe, przeanalizowano głosy wielorzędowe i podsumowano registry zbiorowe oraz dodatkowe urządzenia w organach. Dla zobrazowania wyników badań użyto tabel i wykresów, które pomagają unaocznić różnice i podobizny instrumentów, a także wyciągnąć wnioski z badań.

1. Nazewnictwo instrumentów w aktach archiwalnych

Kwerenda bibliotek i archiwów dokonana została na materiałach źródłowych pochodzących od XVI w. aż do najnowszych, współczesnych publikacji. Pierwsze informacje o instrumentach w kościołach znajdowały się w aktach wizytacyjnych i inwentarzach kościołów. Dotyczy to głównie wieku XVII i XVIII. Dokumenty kościelne na badanym terenie pisano wówczas w języku łacińskim, rosyjskim i polskim. Zdarzało się, że wśród opisów sporządzonych po łacinie, znajdowały się pojedyncze zdania w języku polskim.

Instrumenty muzyczne w kościołach były opisywane za pomocą różnego nazewnictwa. W poniższych prezentacjach autor rozprawy postara się uporządkować i ukazać przykłady, jakie nazewnictwo było używane z podziałem archiwaliów na wiek pochodzenia. Pominięty zostanie wiek XX, ponieważ z tego wieku dane pochodziły w większości z kronik parafialnych i umów zawartych pomiędzy proboszczami a organmistrzami, a w nich używano zawsze polskiej nazwy *organy*. W tabelach przedstawione zostaną jedynie przykłady dosłownych opisów instrumentów.

1.1. Archiwalia z XVII w.

W dokumentach archiwalnych z XVII w. używano następujących sformułowań:

Rok	Parafia	Opis instrumentu w aktach
1636	Chojne	<i>Organum Vocum 6.</i>
1636	Sieradz, pw. Wszystkich Św.	<i>Organi magnum in chori eminent</i>
1636	Uników	<i>Pozytyw Vocum octo</i>
1683	Charłupia Mała	<i>Pozytyw nowosprawiony sumptem X. Plebana</i>
1683	Wróblew	<i>Organum parvum 7 Vocum, alias Pozytyw</i>

Tab. 90. Spis nazewnictwa określającego organy w archiwaliach z XVII w.

Powyżej przedstawiono tylko pięć przykładów, ponieważ nazwy te powtarzały się w innych opisach z tego wieku. Używano zatem w XVII w. nazw: Organum, Organi, Pozytyw. Do dookreślenia instrumentu czasami używano liczby głosów. Nie wiadomo w jaki sposób były liczone te głosy, ponieważ niekiedy organy opisywano jako np. ośmiogłosowe, a kilka lat później siedmiogłosowe z tympanem. Możliwe, że wówczas polegano na deklaracji zarządcy, organisty lub liczono włączniki registrów. Tympan był zatem uznawany jako samodzielny głos. Często używane było określenie *parvum*, czyli mały. Określenie *Organi magnum* było użyte podczas całej kwerendy tylko raz, w 1636 r. i dotyczyło organów w kościele pw. Wszystkich Świętych w Sieradzu. Autor pracy przeglądał archiwalia wizytacyjne z XVII w. nie tylko terenu, który obejmuje niniejsza rozprawa, ale całe księgi wizytacyjne i nigdzie nie znalazł ponownego użycia takiego określenia. Oprócz organów opisano wtedy także chór muzyczny jako *eminent*, czyli dostojny, wybitny. W roku 1683, opisując parafię Wróblew, autor zapisał *Organum parvum 7 Vocum, alias Pozytyw*, co oznacza, że na chórze znajdowały się organy małe, siedmiogłosowe, zwane pozytywem. Informacja ta ukazuje, że nazwy organy i pozytyw były używane naprzemiennie, a z dzisiejszego punktu widzenia, instrumenty ówczesne w małych kościołach to raczej jednomanualowe pozytywy.

ROZDZIAŁ III – SYNTEZA WYNIKÓW BADAŃ
2. Nazewnictwo instrumentów w aktach archiwalnych

1.2. Archiwalia z XVIII w.

W dokumentach archiwalnych z XVIII w. używano w większości nazw polskich. Określano także dodatkowo stan instrumentu. Można się spotkać z następującymi opisami:

Rok	Parafia	Opis instrumentu w aktach
1791	Chojne	<i>Chor drewniany wyniosły, do wniyścia niebezpieczny niebiesko malowany, w nim Pozytyw stojący o 8. głosach z tympanem reparacyi potrzebujący</i>
1791	Sieradz, pw. Wszystkich Św.	<i>Organy w chorze murowanym nowe, 10 gł. górnych, o 7 pedałnych z Bębnem</i>
1791	Sieradz, pw. Wszystkich Św.	<i>Organy stare, dawno popsute o 6 głosach</i>
1791	Charlupia Wielka	<i>Pozytyw niegrający</i>
1791	Tubądzin	<i>Na nowym chórze Pozytyw o 5 głosach z Bębnem po remoncie i malowaniu</i>
1791	Brzeźnio	<i>Siedmiogłosowy pozytyw z tympanem</i>
1791	Stolec	<i>6 gł. pozytyw reparacyi wymagający</i>

Tab. 91. Spis nazewnictwa określającego organy w archiwaliach z XVIII w.

Większość źródeł z XVIII w. dotyczy czasu jego schyłku, głównie 1791 r. Wcześniejsze dokumenty choć są liczne, nie zawierają informacji o instrumentach w kościele. Ówczesne protokoły wizytacyjne opierały się na spisie inwentarzowym własności parafii. Wizytatorzy zapisywali po kolei wyroby drewniane, szklane, a także przedmioty wykonane z cyny – to tam najczęściej znajdowano krótką wzmiankę, wśród lichtarzy i cynowych miednic, zapisano istnienie organów na chórze.

Podczas kwerendy archiwaliów z 1791 r. wielu parafii, nie tylko tych objętych niniejszą rozprawą, można było odnaleźć stały zwrot *pozytyw reparacyi potrzebujący*. Wizytator zapisywał tenże opis w inwentarzu każdej parafii.

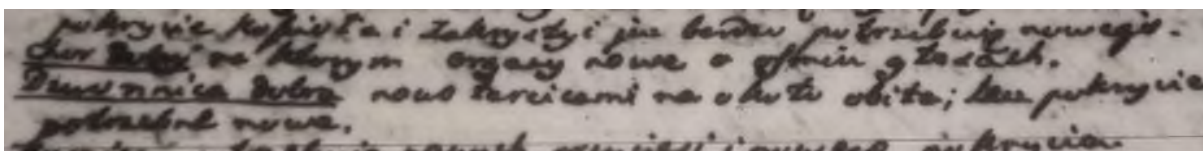
1.3. Archiwalia z XIX w.

Rok	Parafia	Opis instrumentu
1802	Charlupia Mała	<i>Chur na którym organy nowe o ośmiu głosach</i>
1802	Brzeźnio	<i>Dobre dziewięciogłosowe organy z tympanem</i>
1802	Godynice	<i>Natym Chorze jest Pozytywek mały stary</i>
1802	Tubądzin	<i>Chor muzyczny dosyć poządnny, na niem pozytew o czterech głosach</i>
1802	Złoczew klasztor	<i>Organy dosyć znaczne</i>
1829	Złoczew, pw. św. Andrzeja Ap.	<i>Pozytew o siedmiu głosach zdezelowany</i>
1846	Dąbrowa Wielka	<i>Pozytew</i>
1846	Godynice	<i>Pozytew nowo wystawiony</i>
1851	Dąbrowa Wielka	<i>Chór na którym pozytew</i>
1858	Chojne	<i>Organy na chórze</i>
1871	Uników	<i>Chór drewniany na nim organy</i>
1879	Brzeźnio	<i>Organ z dwoma miechami i bębnem o dziesięciu głosach sprawiony w 1802 r.</i>

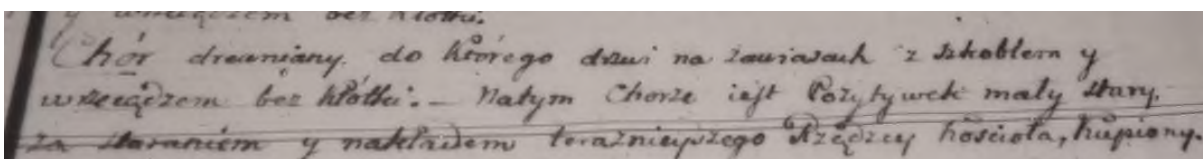
Tab. 92. Spis nazewnictwa określającego organy w archiwaliach z XIX w.

Opisy z wieku XIX są w języku polskim. Do opisu instrumentów używano terminów: *organ*, *organy*, *pozytyw*, *pozytyw*, lub w odniesieniu do małego instrumentu *pozytywek*. Niestety w XIX w., podobnie jak wcześniej, autorzy inwentarzy często zapisywali tylko, że w kościele znajduje się instrument, nie opisując liczby głosów.

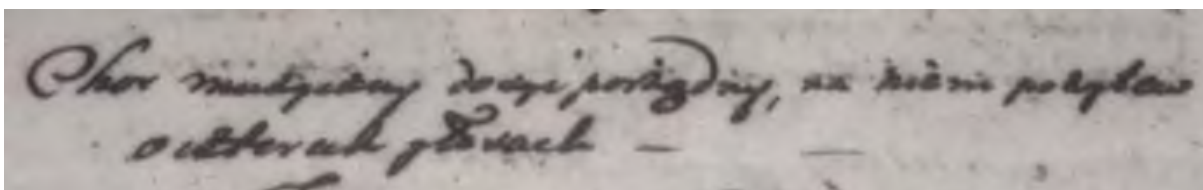
Poniżej autor umieszcza fotografie fragmentów akt archiwalnych, na których widnieje opis organów, celem unaocznienie ówczesnej różnorodnej pisowni.

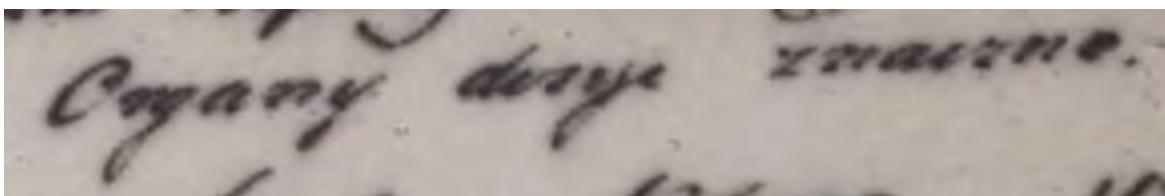
Fot. 121. Fragment opisu kościoła w Charłupi Małej z 1802 r.

Fot. 122. Opis kościoła w Godynicach z 1802 r.

Fot. 123. Opis kościoła w Tubądzinie z 1802 r.

Fot. 124. Opis organów w złoczewskim klasztorze z 1802 r.

2. Czas powstania i budowniczy instrumentów

Instrumenty, które są przedmiotem badań w niniejszej rozprawie, zostały podzielone w rozdziale pierwszym na instrumenty niezachowane, obejmujące okres czasu od XVII do XX w., i zachowane, wybudowane od XVIII do XXI w. Niektóre daty powstania pozostają wciąż niewiadomą, lecz w większości udało się ustalić rok, lub orientacyjny przedział czasowy, w którym powstały.

2.1 Instrumenty niezachowane

Poniżej wymienione zostaną organy i pozytywy, które nie zachowały się do dzisiaj. Ułożenie chronologiczne jest niemożliwe do wykonania, ze względu na niedokładne informacje

ROZDZIAŁ III – SYNTEZA WYNIKÓW BADAŃ

3. Czas powstania i budowniczy instrumentów

o czasie ich powstania. Zostaną one przedstawione w spójnym opisie, w sposób tabelaryczny z podziałem na parafie. Jeśli opisane zostały organy jako nowe, to oznacza, że były zbudowane w bliskim czasie od podanej daty. Jeśli nie, to oznacza istnienie instrumentu w tym roku. Kilka instrumentów zostało zniszczonych podczas II wojny światowej. Za datę umowną autor przyjmuje rok 1945.

2.1.1 Czas istnienia

Kościół	Czas istnienia	Opis	Budowniczy
Dekanat sieradzki I			
Charłupia Mała	1683 r.	nowy pozytyw 6 gł. z tymp.	-
	1802 r.	nowy pozytyw 8 gł.	-
Chojne	1636 r.	organy 6 gł.	-
	końcówka XVII-XX w.	pozytyw 8 gł. z tymp. (od 1876 r. 9 gł.)	- w 1876 r. remont Bielawski z Kalisza
Dąbrowa Wielka	1779 r.	pozytyw 7 lub 8 gł. z tymp.	-
Sieradz, pw. Wszystkich Św.	1636-1645	duże organy	-
	1712-1827	małe 6 gł. organy w prezbiterium	-
	1783	organy 9 gł. na chórze	rozbudowano w 1791 do 17 gł. (prawdopodobnie)
Sieradz, pw. św. Stanisława BM	1628	organy	Naprawiał je Węgier S. Staub
	1638	nowe organy 5 gł.	Walenty Gorecki, naprawiane w 1663 przez Wojciecha Libowicza
	1663	nowy pozytyw w prezbiterium	Wojciech Libowicz
	Początek XVIII w. – prospekt do dziś	pozytyw	-
Dekanat sieradzki II			
Charłupia Wielka	1791	stary pozytyw (niegrający)	-
Tubądzin	XVII w.	pozytyw 5 gł. z tympanem	remont ok 1791 r.
	1802-1867	pozytyw o 4 gł.	
	po 1867 r. – prospekt do dziś	pozytyw o 6 gł.	Jan Spiegel z Rychtalu na Śląsku
Wróblew	1683	pozytyw 7 gł.	-
	1791	pozytyw 8 gł. z tymp.	-
	po 1806 r.	pozytyw 9 gł. z tymp.	-

Dekanat złoczewski			
Brąszewice	1928-1931	organy 12 gł.	Biernacki
Brzeźnio	1779	pozytyw 6 gł. z tymp.	-
	1802-2010	organy 10 gł.	Franz Maieski
Burzenin	1779	organy 8 gł.	remont 1837 Mikołaj Załęcki
Godynice	1802	stary pozytyw	-
	1848-1849	organy 5 gł.	Dyonizy Lebedziński
	1867	organy	Jan Spiegel z Rychtału na Śląsku
Kliczków Mały	1791	pozytyw 6 gł. z tymp.	-
	1802 - 1945	ośmiogłosowe organy	-
Stolec	1779	pozytyw z tymp.	-
Uników	1636	pozytyw 8 gł.	-
	1779	pozytyw 9 gł. z tymp.	-
	1879-1945	nowe organy 11 gł.	-
Złoczew, pw. św. Andrzeja Ap.	1791	pozytyw 6 gł. z tymp.	-
	1861	organy 8 gł.	

Tab. 93. Spis instrumentów niezachowanych.

Z powyższego przedstawienia instrumentów niezachowanych, można odczytać, że są źródła historyczne, które potwierdzają istnienie siedmiu XVII-wiecznych instrumentów w kościołach opisywanych dekanatów. Były to w większości małe pozytywy od pięciu do ośmiu głosów z tympanem. Były w nie wyposażone kościoły w następujących miejscowościach: Charłupia Mała, Chojne, Sieradz (dwa instrumenty, jeden na chórze muzycznym, a drugi w prezbiterium), Tubądzin, Wróblew, Uników. Jedynym większym instrumentem były *Organi magnum* z sieradzkiej fary, jednak nie wiadomo ile dokładnie miały głosów.

W XVIII w. istniały także liczne, kilkugłosowe pozytywy z tympanem. Niektóre z tych instrumentów mogły być zbudowane nawet wiek wcześniej, ale nie odkryto dotychczas na ten temat informacji. Takie przypuszczenie można wysnuć jedynie na podstawie tego, że opisywano je często jako instrumenty stare i wymagające remontu. Instrument nazwany organami wybudowano w Burzeninie i w sieradzkiej farze. Ze względu na brak dokładnych informacji historycznych autor pracy nie jest w stanie podać konkretnej liczby instrumentów. Nie wiadomo czasami czy opisy dotyczą tego samego instrumentu, czy już kolejnego, nowego.

W wieku XIX powstawały pozytywy i organy. Miały one już większą liczbę głosów (poza Tubądzinem, gdzie zbudowano mały, czterogłosowy pozytyw). W kolejnym stuleciu powstały

ROZDZIAŁ III – SYNTEZA WYNIKÓW BADAŃ
3. Czas powstania i budowniczy instrumentów

dwunastogłosowe organy rodziny Biernackich w kościele w Brąszewicach, które po trzech latach spłonęły wraz z całym kościołem.

2.1.2 Budowniczy instrumentów

W dawnych aktach zapisy o tym, kto zbudował instrument należą do rzadkości. Najwcześniej działający organmistrz na opisywanym terenie to Wojciech Libowicz. Naprawiał on organy w dominikańskim klasztorze w Sieradzu i zbudował nowy pozytyw w jego prezbiterium. W połowie XIX w. zapisano w księgach ks. Dyonizego Lebedzińskiego, augustianina, który miał zbudować pozytyw w Godynicach, a z drugiej połowy tegoż wieku znany jest tylko Jan Spiegel z Rychtalu na Śląsku.

2.2 Instrumenty zachowane

W rozdziale drugim niniejszej rozprawy zostały poddane analizie technicznej i brzmieniowej instrumenty, które obecnie istnieją. Zostaną one teraz przedstawione bez podziału na dekanaty, w sposób chronologiczny wraz z krótkim opisem i budowniczym. Poniższa tabela ukaże w ten sposób wszystkie instrumenty od najstarszego do najnowszego.

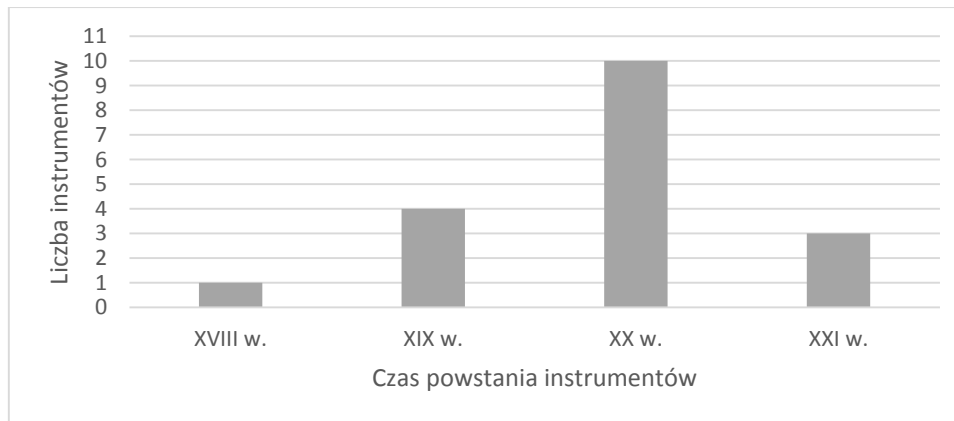
Czas powstania	Miejscowość	Opis	Budowniczy
1788	Wąglczew	9 gł. (1M)	Tomasz Malanowski
I poł. XIX w.	Stolec	10 gł. (1M+P)	-
1867	Tubądzin	7 gł. (1M)	Jan Spiegel z Rychtalu na Śląsku
1872-1879	Dąbrowa Wielka	7 gł. (1M)	-
1879	Złoczew, pw. św. Andrzeja Ap.	10 gł. (1M+P)	Jan Spiegel z Rychtalu na Śląsku
Pocz. XX w.	Burzenin	10 gł. (1M+P)	-
1914	Sieradz, pw. Wszystkich Św.	25 gł.	Adolf Homan z Warszawy
1916	Charłupia Mała	11 gł. (1M+P)	Wojciech Gadko z Warszawy
1937	Sieradz, pw. św. Stanisława BM	16 gł. (2M+P)	Stefan Truszczyński z Włocławka
1937	Charłupia Wielka	10 gł. (1M+P)	Stefan Truszczyński z Włocławka
~1950 r.	Chojne	6 gł. (1M+P)	B. Komorowski i Z. Pietrzak z Włocławka
~1950	Wróblew	17 gł. (2M+P)	-
~1950	Kliczków Mały	8 gł. (2M+P) (prawdopodobnie)	Stefan Truszczyński z Włocławka (prawdopodobnie)
1957	Uników	10 gł. (2M+P)	Franciszek Początek z Poznania
1988	Brąszewice	18 gł. (2M+P)	Antoni Góralczyk z Burzenina

2001	Sieradz, pw. NSJ	51 gł. (3M+P)	Remigiusz Cynar z Wrocławia
2002	Godynice	12 gł. (2M+P)	Jan Drozdowicz z Poznania
2010	Brzeźnio	11 gł. (1M+P)	Jan Drozdowicz z Poznania

Tab. 94. Spis instrumentów zachowanych.

2.2.1 Data powstania

Powyżej przedstawiono osiemnaście instrumentów, które obecnie istnieją. Dwanaście z nich jest sprawnych, a sześć wyłączonych z użytku. Najstarszy pozytyw znajduje się w kościele w Wąglczewie, jednak jest on niesprawny. Podobnie w parafii Stolec, gdzie na chórze parafialnego kościoła stoi zdekompletowany destruk. Najstarszy, grający instrument ze wszystkich opisywanych to pozytyw w Tubądzinie. Jest on sprawny i używany obecnie do akompaniamentu podczas liturgii. Najnowsze organy znajdują się w kościele w Brzeźniu. Instrumenty istniejące można zatem przedstawić na wykresie z podziałem na wiek powstania.

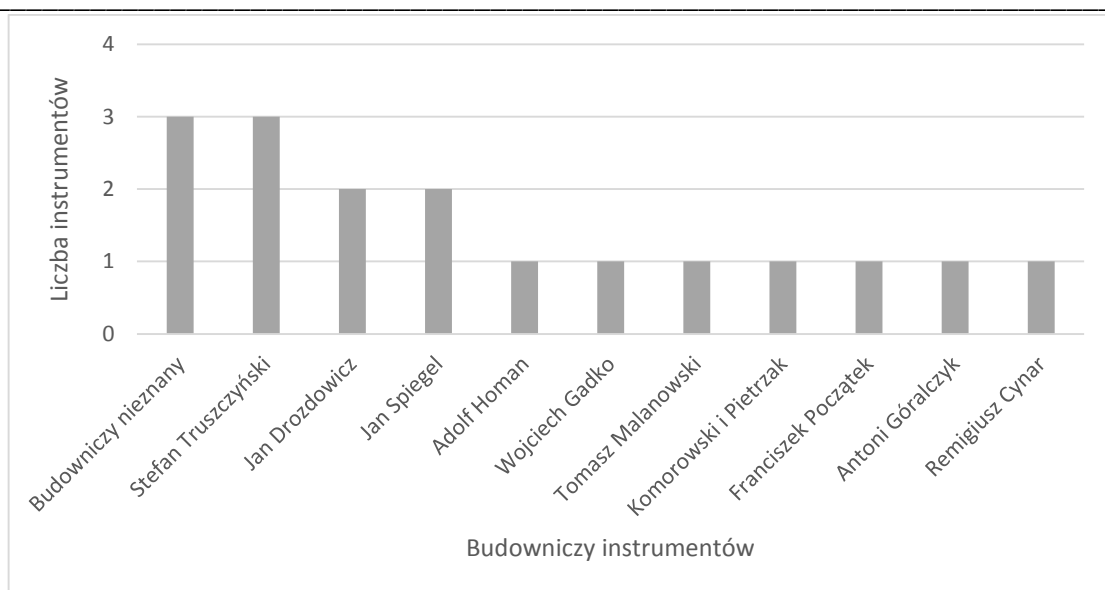
Wynika z niego, że ponad połowa organów powstała w XX w. jest to dziesięć instrumentów.

2.2.2 Budowniczy

Budownicowie i liczba zbudowanych przez nich organów przedstawieni zostaną na poniższym wykresie.

ROZDZIAŁ III – SYNTEZA WYNIKÓW BADAŃ

3. Czas powstania i budowniczy instrumentów

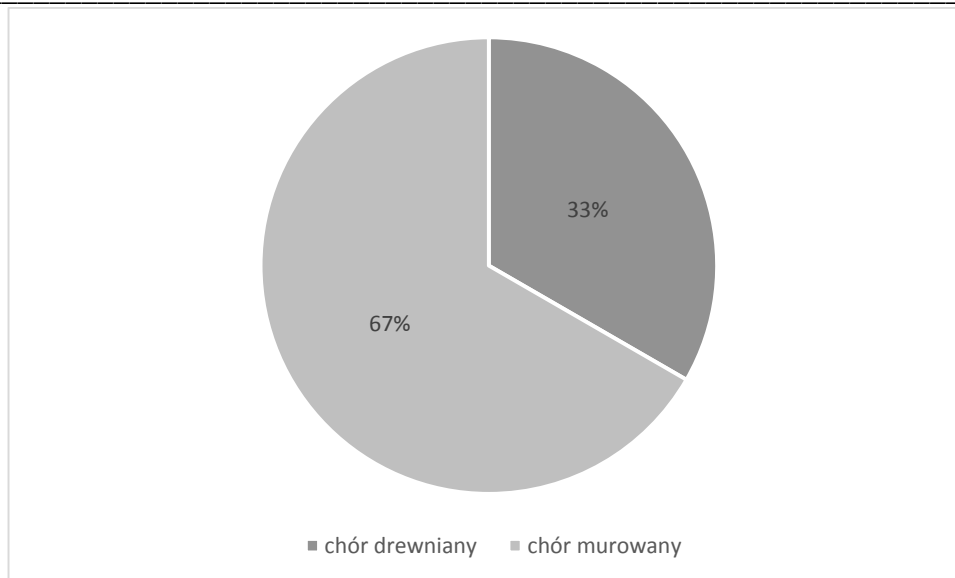
Trzech budowniczych jest nieznanymi. Najwięcej instrumentów na badanym terenie zbudował Stefan Truszczyński (troje organów), po dwa zbudowali Jan Spiegel i Jan Drozdowicz. Reszta organmistrzów zbudowała po jednym instrumencie. Można więc wysnuć wniosek, że najprężniej działającym organmistrzem w okolicy był Stefan Truszczyński z Włocławka.

3. Analiza strony technicznej instrumentów zachowanych

W niniejszym punkcie zostanie przedstawiona synteza wyników badań nad aspektami technicznymi organów. Rozdział drugi, który poświęcony jest budowie i wolumenowi brzmieniowemu instrumentów, dostarczył danych, które wyznaczą tendencje w budownictwie organowym w opisywanym regionie. Punkt ten zostanie podzielony według schematu, jaki został zastosowany w rozdziale drugim. W tabelach przedstawiono instrumenty z podziałem na dekanaty, a na wykresach ukazano liczby instrumentów dla wszystkich dekanatów.

3.1 Lokalizacja

Wszystkie organy przedstawione w niniejszej pracy jako zachowane, znajdują się w kościołach rzymskokatolickich na terenie trzech dekanatów. Ich lokalizacja w każdym z kościołów jest taka sama. Znajdują się bowiem na chórze muzycznym naprzeciwko głównego ołtarza. Instrumenty, które były budowane w prezbiterium nie przetrwały do dziś. Biorąc pod uwagę empery muzyczne różnią się one ze względu na budowę. Sześć z nich to chóry drewniane, pozostałe dwanaście to empery murowane. Jeden z chórów (kościół pw. NSJ w Sieradzu) jest trójkondygnacyjny, pozostałe są jednokondygnacyjne.

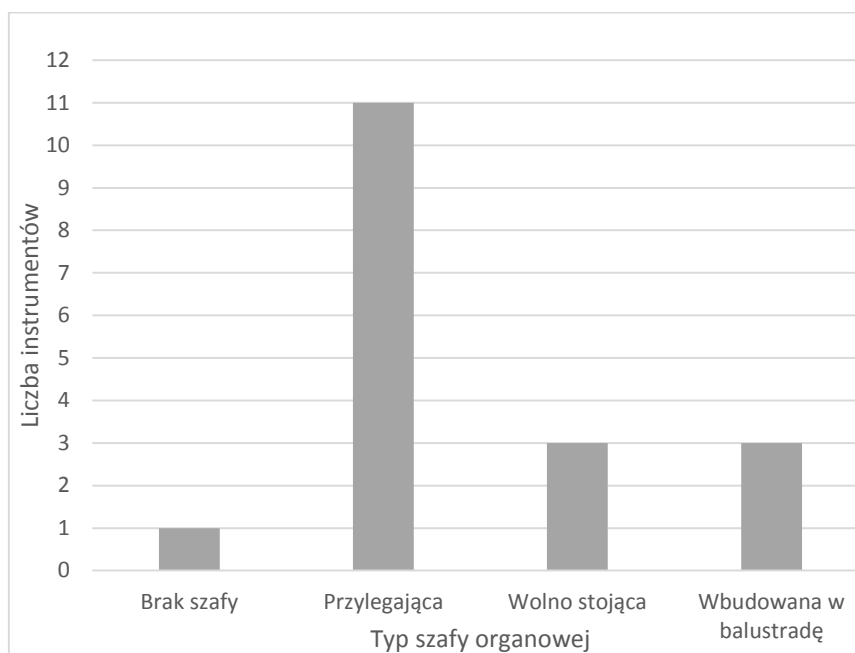
3.2. Szafa organowa

Szafy organowe, w badanych kościołach, umiejscowione są zawsze pośrodku chóru. Wszystkie wykonane są z drewna i dzielą się na trzy typy. Jedne są przylegające do tylnej ściany chóru, drugie są całkowicie wolno stojące, nieprzylegające do żadnej ściany, a trzecie są wbudowane w przednią balustradę chóru. Jeden instrument (kościół pw. NSJ w Sieradzu) nie ma ściśle rozumianej szafy organowej, ale zbudowany jest w murowanych wnękach, które podczas budowy kościoła zostały specjalnie zaprojektowane do tego instrumentu. Zgodnie z tym podziałem szafy organowe w poszczególnych instrumentach są następujące:

Kościół	Typ szafy
Dekanat sieradzki I	
Charlupia Mała	wolno stojąca
Chojne	przylegająca
Dąbrowa Wielka	wbudowana w balustradę
Sieradz, pw. Wszystkich Św.	przylegająca
Sieradz, pw. św. Stanisława BM	przylegająca
Dekanat sieradzki II	
Charlupia Wielka	przylegająca
Sieradz, pw. NSJ	brak szafy
Tubądzin	wbudowana w balustradę
Wąglczew	przylegająca
Wróblew	przylegająca
Dekanat złoczewski	
Brąszewice	przylegająca
Brzeźnio	przylegająca
Burzenin	wolno stojąca
Godynice	przylegająca
Kliczków Mały	przylegająca
Stolec	wolno stojąca
Uników	przylegająca
Złoczew, pw. św. Andrzeja Ap.	wbudowana w balustradę

ROZDZIAŁ III – SYNTEZA WYNIKÓW BADAŃ
4. Analiza strony technicznej instrumentów zachowanych

Tab. 95. Wykaz typów szafy organowej w inwentaryzowanych instrumentach.

3.3. Prospekt

Prospekt organów stanowi dekoracyjny front szafy organowej. Jest on budowany w stylu epoki, w której powstawał, bądź budowany później i stylizowany na daną epokę. Prospekty współczesne, z XX wieku najczęściej są prospektami bezstylowymi. Wcześniej stosowano style prospektów, dopasowując je często do stylu architektonicznego kościoła, zwłaszcza ołtarza głównego. Niekiedy prospekty zawierały cechy wspólne dla kilku stylów i takie zostały określone jako eklektyczne. W opisywanych organach najwięcej prospektów jest bezstylowych.

Kościół	Styl architektoniczny prospektu
Dekanat sieradzki I	
Charlupia Mała	neogotycki
Chojne	bezstylowy
Dąbrowa Wielka	neoklasycystyczny
Sieradz, pw. Wszystkich Św.	rokokowy
Sieradz, pw. św. Stanisława BM	barokowy
Dekanat sieradzki II	
Charlupia Wielka	bezstylowy
Sieradz, pw. NSJ	bezstylowy
Tubądzin	klasycystyczny
Wąglczew	rokokowy
Wróblew	bezstylowy
Dekanat złoczewski	
Braszewice	bezstylowy
Brzeźnio	eklektyczny
Burzenin	neobarokowy
Godynice	bezstylowy
Kliczków Mały	bezstylowy
Stolec	eklektyczny
Uników	bezstylowy
Złoczew, pw. św. Andrzeja Ap.	klasycystyczny

Tab. 96. Wykaz stylów architektonicznych prospektów badanych instrumentów.

ROZDZIAŁ III – SYNTEZA WYNIKÓW BADAŃ
4. Analiza strony technicznej instrumentów zachowanych

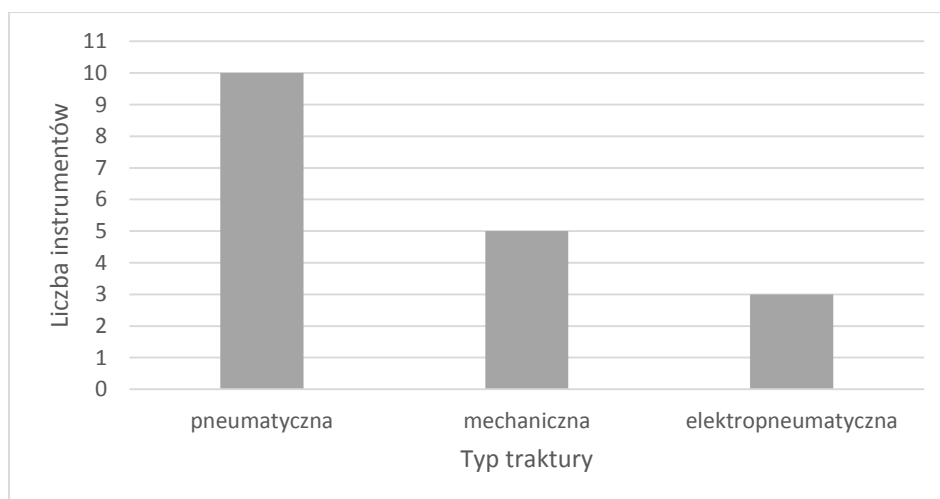
3.4. Traktura gry i registratury

W organach opisywanych w niniejszej rozprawie występują wszystkie typy traktur: mechaniczna, pneumatyczna i elektropneumatyczna⁷³⁷. Każdy instrument ma ten sam typ traktury gry i traktury registratury.

Kościół	Typ traktury gry i registratury
Dekanat sieradzki I	
Charlupia Mała	pneumatyczna
Chojne	pneumatyczna
Dąbrowa Wielka	mechaniczna
Sieradz, pw. Wszystkich Św.	pneumatyczna
Sieradz, pw. św. Stanisława BM	pneumatyczna
Dekanat sieradzki II	
Charlupia Wielka	pneumatyczna
Sieradz, pw. NSJ	elektropneumatyczna
Tubądzin	mechaniczna
Wąglczew	mechaniczna
Wróblew	pneumatyczna
Dekanat złoczewski	
Braszewice	pneumatyczna
Brzeźnio	elektropneumatyczna
Burzenin	pneumatyczna
Godynice	elektropneumatyczna
Kliczków Mały	pneumatyczna
Stolec	mechaniczna
Uników	pneumatyczna
Złoczew, pw. św. Andrzeja Ap.	mechaniczna

Tab. 97. Wykaz typów traktury zastosowanych w badanych organach.

Najwięcej z opisywanych organów dysponuje trakturą pneumatyczną.

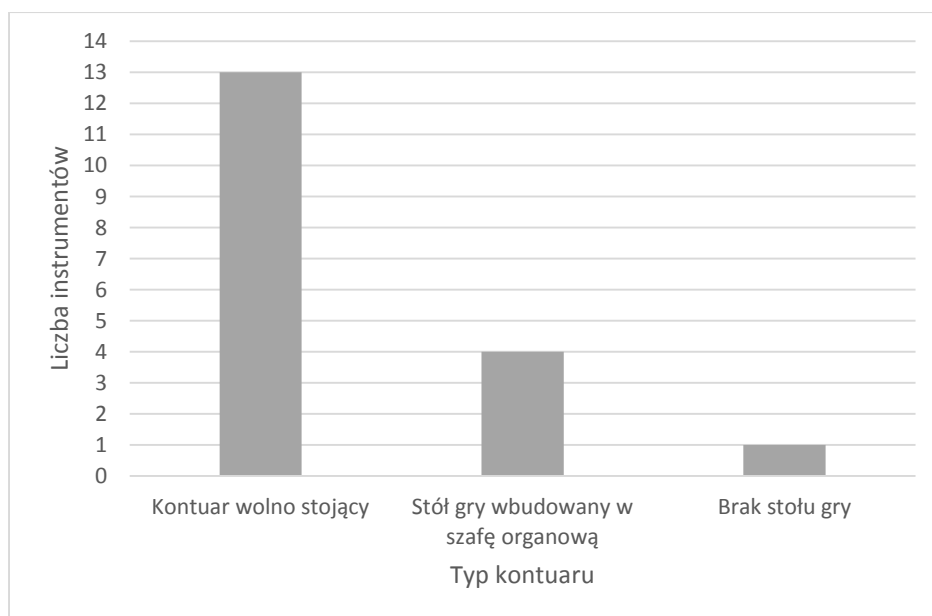

⁷³⁷ Szczegóły budowy i działania poszczególnych typów traktur podał ks. prof. J. Chwałek, w: J. Chwałek, *Budowa organów*, cz. I, Warszawa 1971, s. 129-171.

Kolejnym wyznacznikiem traktury w organach jest stół gry, który może być wbudowany w szafę organową, albo być kontuarem wolno stojącym. W organach w Burzeninie nie ma stołu gry, nie zachował się. Badane organy wyposażone są minimalnie w jedną klawiaturę ręczną, maksymalnie w trzy ręczne i jedną nożną. Każda klawiatura ma swój zakres. Klasyfikacja pod tym względem wygląda następująco:

Kościół	Typ stołu gry	Manual	Pedał
Dekanat sieradzki I			
Charlupia Mała	kontuar wolno stojący	1 C-f ³	C ₁ -d
Chojne	kontuar wolno stojący	1 C-a ³	C ₁ -f
Dąbrowa Wielka	stół gry wbudowany	1 C-f ³	-
Sieradz, pw. Wszystkich Św.	kontuar wolno stojący	2 C-f ³	C ₁ -d
Sieradz, pw. św. Stanisława BM	kontuar wolno stojący	2 C-a ³	C ₁ -f
Dekanat sieradzki II			
Charlupia Wielka	kontuar wolno stojący	1 C-a ³	C ₁ -d
Sieradz, pw. NSJ	kontuar wolno stojący	3 C-a ³	C ₁ -f
Tubądzin	stół gry wbudowany	1 C-c ³	-
Wąglczew	stół gry wbudowany	1 F-c ³	-
Wróblew	kontuar wolno stojący	2 C-f ³	C ₁ -f
Dekanat złoczewski			
Brąszewice	kontuar wolno stojący	2 C-g ³	C ₁ -d
Brzeźnio	kontuar wolno stojący	1 C-g ³	C ₁ -f
Burzenin	brak stołu gry	-	-
Godynice	kontuar wolno stojący	2 C-g ³	C ₁ -f
Kliczków Mały	kontuar wolno stojący	2 C-a ³	C ₁ -d
Stolec	kontuar wolno stojący	1 C-c ³	-
Uników	kontuar wolno stojący	2 C-f ³	C ₁ -d
Złoczew, pw. św. Andrzeja Ap.	stół gry wbudowany	1 C-d ³	C ₁ -c

Tab. 98. Wykaz kontuarów i zakresu klawiatur w badanych organach.

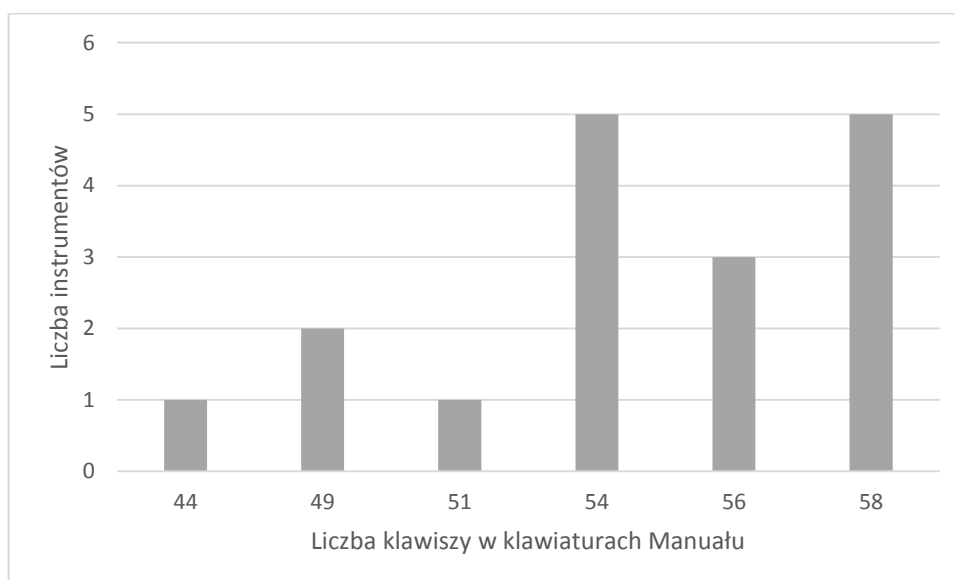
ROZDZIAŁ III – SYNTEZA WYNIKÓW BADAŃ
4. Analiza strony technicznej instrumentów zachowanych

Zakres klawiatur manualowych wygląda następująco:

Zakres klawiatury	Liczba klawiszy
F-c ³	44
C-c ³	49
C-d ³	51
C-f ³	54
C-g ³	56
C-a ³	58

Tab. 99. Występowanie zakresów klawiatur Manualów i liczba klawiszy.

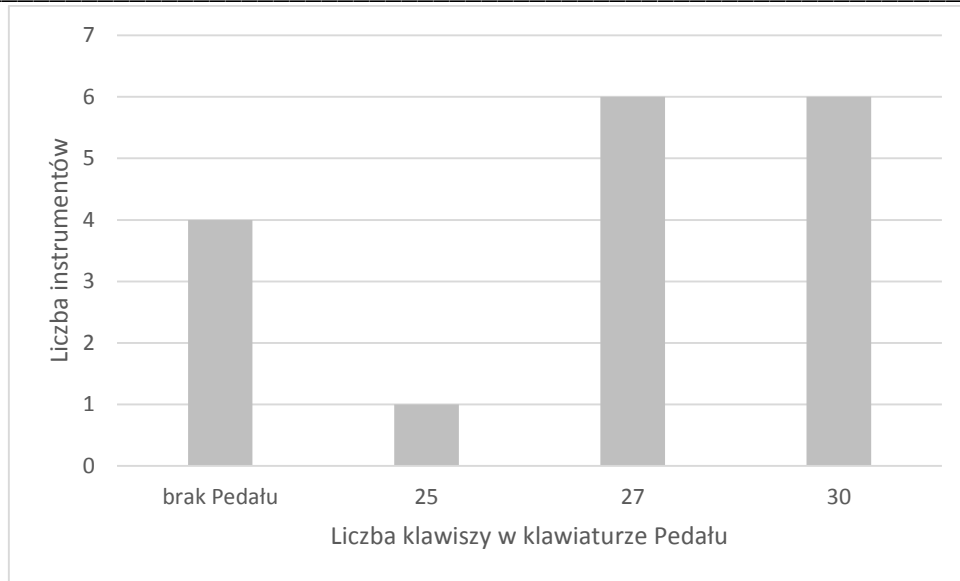
Zestawienie liczby instrumentów dysponujących ilością klawiszy w Manuale wygląda następująco:

Nie wszystkie instrumenty mają klawiaturę nożną. Jeśli występuje, to w trzech wariantach zakresu:

Zakres	Liczba klawiszy
C ₁ -c	25
C ₁ -d	27
C ₁ -f	30

Tab. 100. Występowanie zakresów klawiatur Pedatu i liczba klawiszy.

3.5. Wiatrownice

W opisywanych organach występowały dwa najczęściej stosowane rodzaje wiatrownic: stożkowa i klapowo-zasuwowa⁷³⁸. Z trakturą pneumatyczną i elektropneumatyczną połączone są najczęściej wiatrownice stożkowe. W trakturze mechanicznej zastosowano wiatrownice klapowo-zasuwowe. Wyjątek stanowią organy w kościele w Brzeźniu, gdzie przy trakturze elektropneumatycznej zastosowano wiatrownice klapowo-zasuwowe.

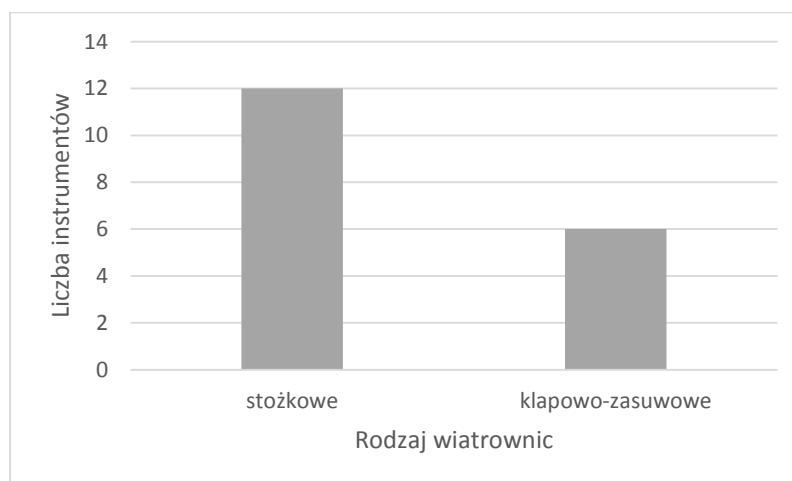
Kościół	Typ wiatrownic
Dekanat sieradzki I	
Charlupia Mała	stożkowe
Chojne	stożkowe
Dąbrowa Wielka	klapowo-zasuwowe
Sieradz, pw. Wszystkich Św.	stożkowe
Sieradz, pw. św. Stanisława BM	stożkowe
Dekanat sieradzki II	
Charlupia Wielka	stożkowe
Sieradz, pw. NSJ	stożkowe
Tubądzin	klapowo-zasuwowe
Wąglczew	klapowo-zasuwowe
Wróblew	stożkowe
Dekanat złoczewski	
Brąszewice	stożkowe
Brzeźnio	klapowo-zasuwowe
Burzenin	stożkowe
Godynice	stożkowe

⁷³⁸ Szczegóły budowy i działania poszczególnych typów wiatrownic podał ks. prof. J. Chwałek, w: Tamże, s. 118-128.

ROZDZIAŁ III – SYNTEZA WYNIKÓW BADAŃ
4. Analiza strony technicznej instrumentów zachowanych

Kliczków Mały	stożkowe
Stolec	klapowo-zasuwowe
Uników	stożkowe
Złoczew, pw. św. Andrzeja Ap.	klapowo-zasuwowe

Tab. 101. Rodzaje wiatrownic w badanych organach.

3.6. Piszczalki

Piszczalki mogą być ułożone w organach w różny sposób. W opisywanych instrumentach zastosowano trzy rodzaje układu piszczałek: chromatyczny, całotonowy lub mieszany.

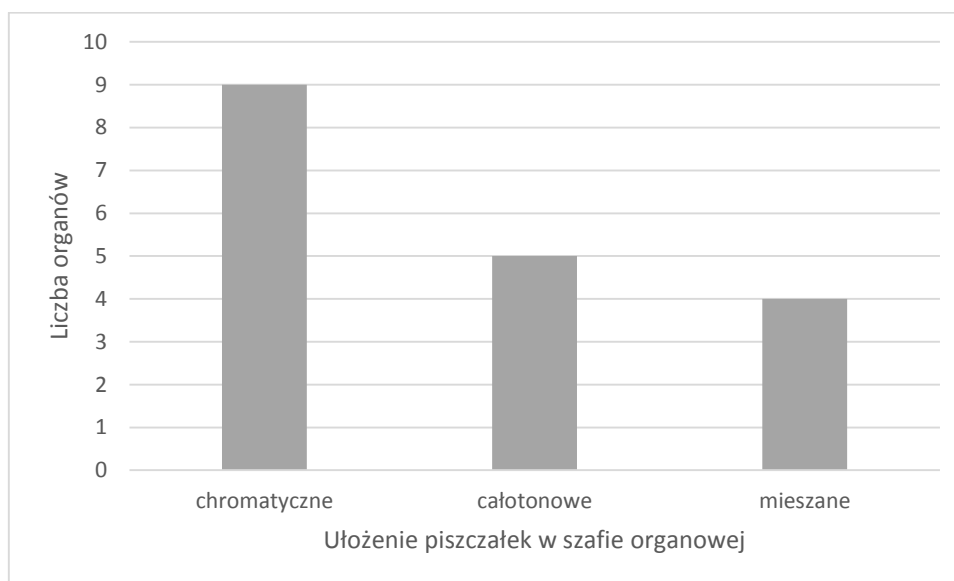
Układ chromatyczny to taki, w którym rząd piszczałek ułożony jest od największej do najmniejszej. Układ całotonowy, występował dwojaki. Największe piszczałki pośrodku szafy, zstępując na boki, lub największe na bokach szafy, zstępują do środka. Układ ten jest zależny od wyglądu prospektu, który ma za zadanie m. in. zasłonić piszczałki w środku szafy. Sposób ustawienia piszczałek mieszany używano wtedy, kiedy piszczałki największe były ułożone zarówno po bokach jak i pośrodku rzędu, a pozostałe piszczałki w sposób mieszany wypełniały rząd. Piszczalki Pedalu są umieszczone w różny sposób, przeważnie tak, aby wypełnić miejsce w szafie organowej. W organach w kościele we Wróblewie cztery piszczałki głosu *Violon 8'* w Pedale są ułożone poziomo pod wiatrownicami, aby wykorzystać miejsce. Do analizy zatem zostanie poddane ustawienie piszczałek w Manualach. W opisywanych instrumentach ustawienie piszczałek jest następujące:

Kościół	Ustawienie piszczałek Manualów w szafie organowej
Dekanat sieradzki I	
Charlupia Mała	chromatyczne
Chojne	całotonowe
Dąbrowa Wielka	mieszane
Sieradz, pw. Wszystkich Św.	chromatyczne
Sieradz, pw. św. Stanisława BM	chromatyczne

Dekanat sieradzki II	
Charłupia Wielka	całotonowe
Sieradz, pw. NSJ	chromatyczne
Tubądzin	całotonowe
Wąglczew	mieszane
Wróblew	chromatyczne
Dekanat złoczewski	
Braszewice	chromatyczne
Brzeźnio	całotonowe
Burzenin	całotonowe
Godynice	chromatyczne
Kliczków Mały	chromatyczne
Stolec	mieszane
Uników	chromatyczne
Złoczew, pw. św. Andrzeja Ap.	mieszane

Tab. 102. Podział instrumentów pod względem ustawienia piszczałek Manualów.

W opisywanych organach dominuje ustawienie chromatyczne piszczałek w Manualach. Mieszane używane jest w pozytywach i małych organach.

3.7. Miech

Miech, dostarczający powietrze o stabilnym ciśnieniu do wiatrownic, traktury i piszczałek, stanowi niezbędny element organów⁷³⁹. W opisywanych instrumentach wykorzystano dwa rodzaje miechów: pływakowy i klinowy. Organy różnią się pod kątem liczby miechów, od jednego do czterech. Różne jest także umiejscowienie miechów. Część instrumentów ma miech w szafie

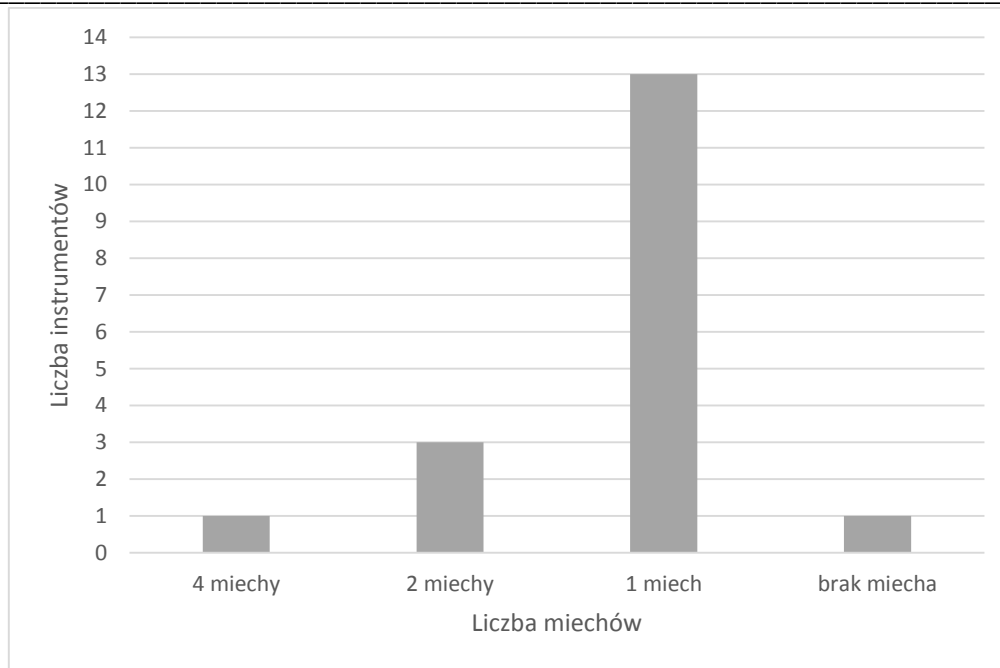
⁷³⁹ W wyjątkowych przypadkach nie ma miecha, a powietrze doprowadzane jest z dmuchawy bezpośrednio do wiatrownic przez specjalny regulator, np. KUL, sala 1044. Zob. A. Gładysz, P. Chyryk, *Organy ćwiczeniowe Instytutu Muzykologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Historia i stan obecny*, w: *Studia Organologica*, T. VI., red. M. Szymanowicz, Lublin 2019, s. 103-123.

ROZDZIAŁ III – SYNTEZA WYNIKÓW BADAŃ
4. Analiza strony technicznej instrumentów zachowanych

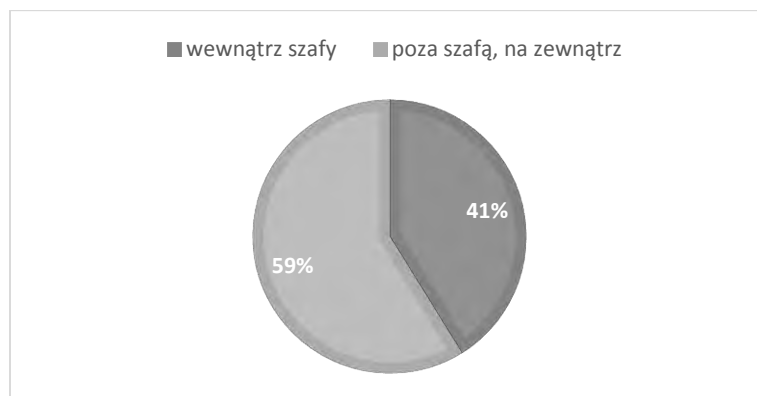
organowej, a część na zewnątrz szafy. Organy w kościele pw. NSJ w Sieradzu nie mają szafy organowej, lecz ich miechy ustawione są bezpośrednio pod wiatrownicami, dlatego zostaną zakwalifikowane do organów mających miechy wewnątrz szafy.

Kościół	Liczba miechów	Rodzaj miechów	Umiejscowienie względem szafy organowej
Dekanat sieradzki I			
Charłupia Mała	1	pływakowy	wewnątrz
Chojne	1	pływakowy	na zewnątrz
Dąbrowa Wielka	1	pływakowy	na zewnątrz
Sieradz, pw. Wszystkich Św.	2	pływakowy	wewnątrz
Sieradz, pw. św. Stanisława BM	1	pływakowy	na zewnątrz
Dekanat sieradzki II			
Charłupia Wielka	1	pływakowy	na zewnątrz
Sieradz, pw. NSJ	4	pływakowy	wewnątrz
Tubądzin	1	pływakowy	na zewnątrz
Wąglczew	1	pływakowy	na zewnątrz
Wróblew	1	pływakowy	wewnątrz
Dekanat złoczewski			
Brąszewice	2	pływakowy	wewnątrz
Brzeźnio	1	pływakowy	wewnątrz
Burzenin	-	-	-
Godynice	1	pływakowy	wewnątrz
Kliczków Mały	1	pływakowy	na zewnątrz
Stolec	1	pływakowy	na zewnątrz
Uników	1	pływakowy	na zewnątrz
Złoczew, pw. św. Andrzeja Ap.	2	klinowy	na zewnątrz

Tab. 103. Rodzaje i liczba miechów w badanych organach.

Szesnaście instrumentów wyposażonych jest w miechy pływakowe. Jeden instrument w Złoczewie, w kościele pw. św. Andrzeja Ap. ma dwa miechy klinowe, jednofałdowe. Podział instrumentów pod względem umiejscowienia miecha względem szafy wygląda następująco:

Można stwierdzić, że umiejscowienie miechów względem szafy jest zależne od wielkości instrumentu. Organy kilkunastogłosowe mają miech wewnątrz szafy, umiejscowiony pod wiatrownicami, a mniejsze instrumenty mają miechy wyprowadzone na zewnątrz.

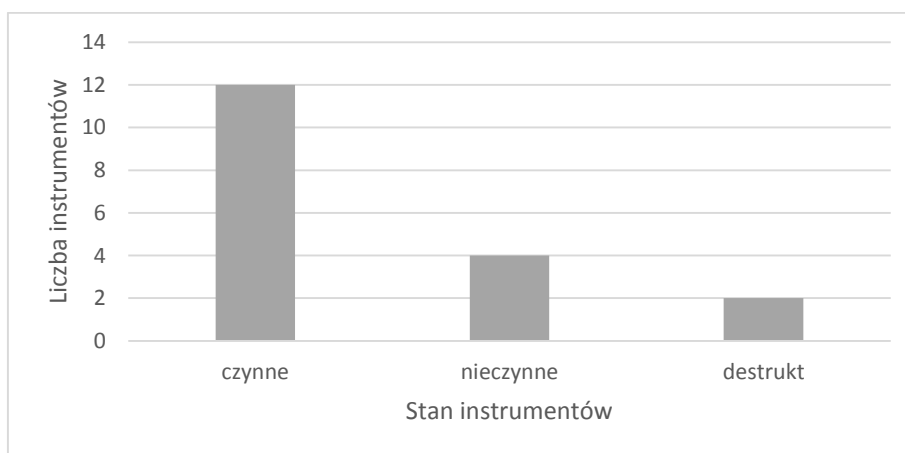
3.8. Stan zachowania instrumentu

Badania organów przeprowadzone przez autora pracy rozłożone były w czasie między rokiem 2018 a 2022. Poza instrumentem w kościele pw. św. Andrzeja Ap. w Złoczewie, który w tym czasie przeszedł gruntowny remont i rekonstrukcję, inne instrumenty nie zmieniły znacząco swojego stanu. Szczegółowy opis każdego instrumentu jest zamieszczony w rozdziale drugim. W tym miejscu autor pracy stwierdzi jedynie, czy instrument jest czynny, nieczynny, czy jest destruktem z usuniętymi znacznymi elementami składowymi.

ROZDZIAŁ III – SYNTEZA WYNIKÓW BADAŃ
4. Analiza strony technicznej instrumentów zachowanych

Kościół	Stan organów i pozytywów
Dekanat sieradzki I	
Charłupia Mała	czynne
Chojne	czynne
Dąbrowa Wielka	czynne
Sieradz, pw. Wszystkich Św.	czynne
Sieradz, pw. św. Stanisława BM	czynne
Dekanat sieradzki II	
Charłupia Wielka	nieczynne
Sieradz, pw. NSJ	czynne
Tubądzin	czynne
Wąglczew	nieczynne
Wróblew	nieczynne
Dekanat złoczewski	
Braszewice	czynne
Brzeźnio	czynne
Burzenin	destrukt
Godynice	czynne
Kliczków Mały	nieczynne
Stolec	destrukt
Uników	czynne
Złoczew, pw. św. Andrzeja Ap.	czynne

Tab. 104. Stan opisywanych instrumentów.

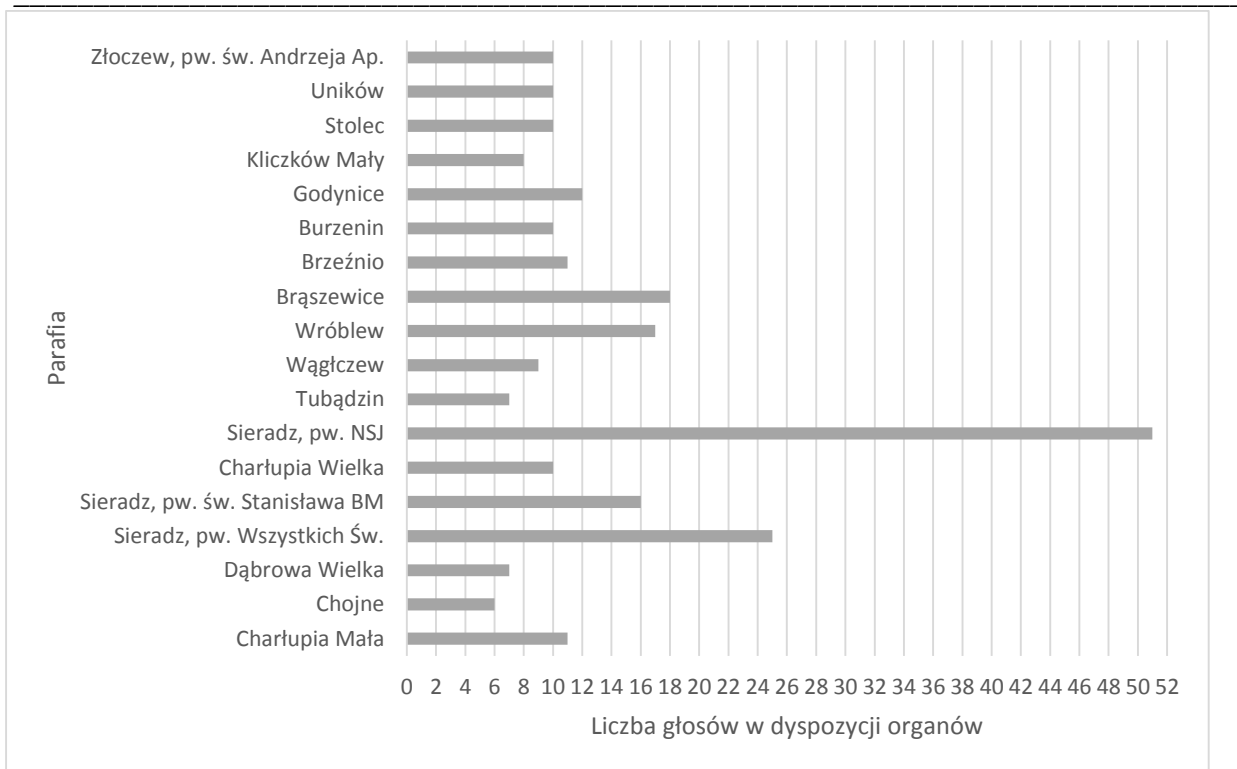
W dwudziestu czterech zbadanych kościołach na terenie trzech dekanatów: sieradzkiego I, II i złoczewskiego sześć kościołów nie dysponuje żadnymi organami piszczałkowymi. Dwanaście instrumentów to organy czynne, cztery nieczynne, a w dwóch świątyniach, w parafiach Burzenin i Stolec, organy są destruktami z usuniętą znaczną częścią piszczałek, stołem gry lub miechem.

4. Dyspozycja instrumentów i urządzenia dodatkowe

4.1 Dyspozycja

Organy dysponują różną liczbą głosów, od sześciu do pięćdziesięciu jeden.

Mariusz Wiktorowski, *Organy w kościołach na terenie dekanatów sieradzkich I i II oraz złoczewskiego. Studium historyczno- instrumentoznawcze*

Mediana liczb głosów w opracowywanych organach wynosi dziesięć. Można zatem stwierdzić, że instrumenty opisywane w niniejszej rozprawie, to instrumenty małe i średniej wielkości. Na tym tle najbardziej rozbudowane są organy w kościele pw. NSJ w Sieradzu.

W nazewnictwie głosów użyto języka polskiego i niemieckiego. Niektóre głosy przybierały różne wersje nazw. Poniżej zostanie przedstawione w jaki sposób opisywano głosy oraz jakie głosy labialne występowały w których instrumentach. Pominięte zostaną głosy wielochórowe, ponieważ one będą opracowane w następnym podpunkcie. Do tabeli nie zostały wprowadzone głosy językowe i te, które występują jednorazowo w największych organach – w kościele NSJ w Sieradzu.

Manual:	Wersje zapisów:
Głosy pryncypałowe	Pryncypał 8' x 11, Prinzpiał 8' x 3, Prinzpiał 8', Pryncypał włoski 8', Oktawa 4' x 10, Oktawa 4', Oktave 4', Pryncypał 4' x 4, Prestant 4', Prinzpiał 4' x 2, Kwinta 2 ^{2/3} ' x 4, Quinta 2 ^{2/3} ' x 2, Superoktawa 2', Superoktawa 2', Superokt. 2', Oktawa 2' x 2, Kwinta 1 ^{1/3} ' x 3
Głosy fletowe	Bourdon 16' x 4, Kryty 16', Bourdon 8' x 4, Kryty 8' x 2, Flet kryty 8', Fl. kryty 8', Gedakt 8', Liebl. Gedackt 8', Portunal 8', Flet 8' x 6, Flet major 8', Flet otw. 8', Holflet 8' x 2, Fl. drewniany 8', Hohlflöte 8', Rohrflöte 8' x 2, Koncertflet 8', Gemshorn 8' x 2, Kwintadena 8' x 2, Flet 4' x 5, Gedakt 4, Spitzflöte 4', Koppelflöte 4', Flet dolce 4', Blokfllet 4', Flet minor 4' x 2, Flet odw. 4', Rorflet 4', Rurflet 4' x 2, Fl. rurkowy 4', Rolflet 4', Fugara 4' x 2, Nasard 2 ^{2/3} ' x 3, Flet leśny 2', Fl. leśny 2', Róg nocny 2' x 4, Nachthorn 2', Schwegel 2', Piccolo 2', Sifflöte 1 ^{1/3} ', Siflet 1' x 2, Flageolet 1'

ROZDZIAŁ III – SYNTEZA WYNIKÓW BADAŃ
5. Dyspozycja instrumentów i urządzenia dodatkowe

Głosy smyczkowe	Gamba 8' x 6, Viola alta 8', Violine 8', Salicjonal 8' x 4, Salicjonał 8' Salicet 8' x 10, Aeolina 8' x 3, Eolina 8', Voxceleste 8', Vox celestis 8' x 2, Dolcet 8', Schalmey 8', Viola 4', Sylvestrina 4'
-----------------	--

Tab. 3. Głosy labialne występujące w Manualach.

Pedał:	Wersje zapisów:
Głosy pryncypałowe	Prync. bas 16', Pryncypał 16', Oktawbas 8' x 4, Oktawa 8', Oktavbas 8', Prinzipalbaß 8', Prinzipalbass 8', Chorałbas 4' x 3, Choralbass 4', Kwinta 5 ^{1/3} '
Głosy fletowe	Subbas 16' x 13, Subbaß 16', Flet 8', Bartpfeife 8', Fletbas 8'
Głosy smyczkowe	Violonbas 16', Kontrabas 16' x 2, Cello 8' x 2, Violon 8'

Tab.106. Głosy labialne występujące w Pedale.

Mariusz Wiktorowski, *Organy w kościołach na terenie dekanatów sieradzkich I i II oraz złoczewskiego. Studium historyczno- instrumentoznawcze*

Parafia:	Chartupia mała	Chojne	Dąbrowa Wielka	Sieradz fara	Sieradz św. Stanisława	Chartupia Wielka	Sieradz NSJ	Tubądzin	Wąglczew	Wróblew	Brąszewice	Brzeźnio	Godynice	Kliczków Mały	Stolec	Uników	Złoczew, św. Andrzeja	Suma	
Głosy jednochórowe w Manualach:																			
Bourdon 16'	+			+	+	+	+												5
Pryncypał 8'	+	+		+	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	16
Bourdon 8'		+			+		+		+	+	+		+	+	+	+	+	+	11
Flet 8'			+	+	+			+	+						+			+	8
Holflet 8'						+	+			+							+		4
Rohrflöte 8'												+	+						2
Koncertflet 8'				+															1
Gemshorn 8'			+				+												2
Kwintadena 8'							+				+								2
Gamba 8'				+	+	+	+		+						+	+			8
Salicjonal 8'	+			+					+			+	+						5
Salicet 8'		+			+		+	+		+	+			+	+	+	+	+	10
Aeolina 8'			+	+		+			+										4
Voxceleste 8'	+			+	+														3
Dolcet 8'	+																		1
Schalmei 8'													+						1
Oktawa 4'	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	19
Flet 4'						+			+		+	+	+	+				+	8
Flet minor 4'	+		+					+											3
Rorflet 4'		+		+	+		+			+	+								7
Fugara 4'										+	+								2
Viola 4'				+															1
Sylvestrina 4'				+															1
Kwinta 2 ² / ₃ '				+			+	+	+		+							+	6
Nasard 2 ² / ₃ '							+			+			+						3
Flet leśny 2'			+				+												2
Róg nocny 2'				+	+		+			+	+	+							6
Schwegel 2'													+						1
Piccolo 2'														+		+			2
Superoktawa 2'				+			+	+			+								5
Kwinta 1 ¹ / ₃ '				+			+				+	+							4
Siflet 1'				+			+			+									3
Głosy jednochórowe w Pedale:																			
Subbas 16'	+	+		+	+	+	+			+	+	+	+	+	+	+	+	+	14
Prync. bas 16'				+			+												2

ROZDZIAŁ III – SYNTEZA WYNIKÓW BADAŃ
5. Dyspozycja instrumentów i urządzenia dodatkowe

Violonbas 16'				+	+		+											3
Oktawbas 8'	+				+	+	+									+	+	8
Cello 8'	+			+														3
Flet 8'							+				+							3
Chorałbas 4'							+											4
Kwinta 5 ^{1/3} '				+														1

Tab. 4. Występowanie głosów w poszczególnych instrumentach⁷⁴⁰.

Głosy, które są w dyspozycji organów w kościele pw. NSJ w Sieradzu, a które nie występują w innych organach: Manuały: Praestant 16', Flet harm. 4', Tercja m. ¹⁶/₁₉', Fagot 16', Trompet 8', Klarnet 8', Fl. podw. 8', Unda maris 8', Fl. koncert. 4', Violino 2', Tercja w. ¹³/₅', Obój 8', Oktawka 1', Krzywy róg 8', Pedał: Kwinta 10²/₃', Puzon 16'.

Poniżej zostaną poddane opisowej analizie głosy zastosowane w opracowywanych instrumentach.

4.1.1 Głosy pryncypałowe

W inwentaryzowanych organach najliczniejszymi z rodziny pryncypałów są głosy czterostopowe. Występują one aż dziewiętnaście razy pod nazwami: *Oktawa*, *Oktava*, *Oktave*, *Pryncypał*, *Praestant*, *Prinzipal*. Jedynymi organami, w których nie ma czterostopowej odmiany Pryncypału jest instrument w kościele parafii Chojne. Podobnie głosy pryncypałowe ośmiostopowe, nazywane: *Pryncypał*, *Prinzipal*, *Prinzipal*, *Pryncypał włoski*, występowały aż szesnaście razy. Piramidę pryncypałową zwieńczyły najczęściej odmiany dwustopowe, nazywane *Superoktawa*, *Super oktawa*, *Superokt.*, *Oktawa*, których użyto pięciokrotnie. W największych omawianych organach w kościele pw. NSJ w Sieradzu występuje także szesnastostopowa odmiana Pryncypału, nazwana w I Manuale *Praestant* oraz *Oktawka 1'* umieszczona w III Manuale. Omawianą rodzinę brzmieniową wzbogacają głosy poboczne. Kwinty występują w stopażu 2²/₃' oraz 1¹/₃', które siedmiokrotnie nazwano *Kwinta*, a trzykrotnie *Quinta*. Zastosowano także dwie odmiany tercji: *Tercja m.* ¹⁶/₁₉', *Tercja w.* ¹³/₅'.

Głosy pryncypałowe poza Manuałem używane były także w sekcji Pedalu. Szesnastostopowa odmiana użyta dwukrotnie jako *Pryncypał* i *Prync. bas*. Najliczniejszym przedstawicielem są odmiany ośmiostopowe, które nazywano: *Oktawbas*, *Oktavbas*, *Oktawa*, *Prinzipalbaş*, *Principalbass*. W opisywanych instrumentach czterokrotnie użyto głosu czterostopowego pod nazwą *Choralbas* oraz *Choralbas*. Poza głosami zasadniczymi w organach w sieradzkiej farze zbudowano w Pedale głos poboczny *Kwinta 5¹/₃'*, a w sieradzkich organach Cynara *Kwinta 10²/₃'*.

⁷⁴⁰ W tabeli zostały pominięte organy w Burzeninie, ponieważ nie dysponują one grającymi głosami.

4.1.2 *Głosy fletowe*

Głosy fletowe tworzą rodzinę bardziej różnorodną. W głosach manualowych rozróżniono głosy fletowe ze względu na budowę piszczałek i charakterystykę brzmienia. W opracowywanych instrumentach głosy fletowe ośmiostopowe występują łącznie trzydzieści razy. Dla głosów, których piszczałki są kryte, użyto nazw: *Bourdon*, *Flet kryty*, *Kryty*, *Fl. kryty*, *Flet major*, *Gedakt*, *Liebl. Gedackt*, *Portunal*. Dwukrotnie użyto także głosu charakterystycznego *Kwintadena* i jednokrotnie *Klarnet*. Do opisania fletów ośmiostopowych o piszczałkach otwartych użyto nazw: *Flet*, *Flet podw.*, *Flet otw.*, *Fl. drewniany*, *Holfflet*, *Hohflöte*, *Gemshorn*, *Koncertflet*. Dwukrotnie występuje głos półkryty *Rohrflöte 8'*. Jego odmiana czterostopowa używana była częściej, aż siedmiokrotnie, a głosy opisano: *Rorfflet*, *Rurfflet*, *Fl. rurkowy*, *Rolfflet*. Oprócz niego używano innych fletów czterostopowych: *Flet*, *Flet odw.*, *Gedakt*, *Spitzflöte*, *Koppelflöte*, *Flet dolce*, *Blokfflet*, *Flet harm.*, *Fl. koncert.*, *Flet minor*. Flety dwustopowe to *Flet leśny*, *FL. leśny*, *Piccolo*, *Schwegel* oraz *Nachthorn*, a jednostopowe to występujący dwukrotnie *Siflet* i jednokrotnie *Flageolet*. Głos poboczny, kwintowy, reprezentowany przez *Nasard 2²/₃'* występuje trzykrotnie, a kwinta 1¹/₃' pojawia się tylko raz pod nazwą *Siffelöte*.

We wszystkich organach dysponujących sekcją Pedalu występuje głos *Subbas 16'* (*Subbaß 16'*). Trzykrotnie pojawiają się wyżej brzmiące, ośmiostopowe flety: *Flet*, *Fletbas*, *Bartpfeife*.

4.1.3 *Głosy smyczkowe*

Głosy ośmiostopowe z rodziny smyczkowych zastosowane są trzydzieści jeden razy w Manualach (*Gamba*, *Viola alta*, *Violine*, *Salicjonal*, *Salicjonał*, *Salicet*, *Aeolina*, *Eolina*, *Voxceleste*, *Vox celestis*) i trzykrotnie w sekcjach Pedalu, jako *Cello* oraz *Violon*. Szesnastostopowe odmiany (*Violonbas*, *Kontrabas*) użyte są trzykrotnie. Rzadko spotykany jest wyższy stopaź głosów smyczkowych. W opisywanym zespole instrumentów występowały po jednym razie: *Viola 4'*, *Sylvestrina 4'*, *Violino 2'*.

4.1.4 *Głosy językowe*

Głosy językowe użyto do budowy tylko dwóch instrumentów. W kościele w Godynicach organy dysponują głosem *Schalmei 8'*, a reszta głosów językowych jest w organach w kościele pw. NSJ w Sieradzu, czyli: *Puzon 16'* w Pedale, a w Manualach: *Fagot 16'*, *Trompet 8'*, *Obój 8'*, *Krzywy róg 8'*.

4.2 *Przyporządkowanie głosów*

Zestawienia głosów można tworzyć na wiele sposobów, zwracając uwagę na budowę piszczałek, ich typ, sposób brzmienia. Autor pragnie zwrócić uwagę jedynie na przyporządkowanie do rodzin głosowych.

We wszystkich zinwentaryzowanych instrumentach tylko dwa mają w dyspozycji głosy językowe. Organy w kościele pw. NSJ w Sieradzu mają tych głosów pięć, co stanowi 10% ogólnej liczby głosów. Drugim instrumentem są organy w kościele parafialnym w Godynicach. Tam jeden głos językowy stanowi 8% całej dyspozycji.

Pozostałe głosy labialne można podzielić na trzy rodziny głosów: pryncypały, flety i smyczkowe. Na tym podziale autor niniejszej rozprawy chciałby położyć środek ciężkości.

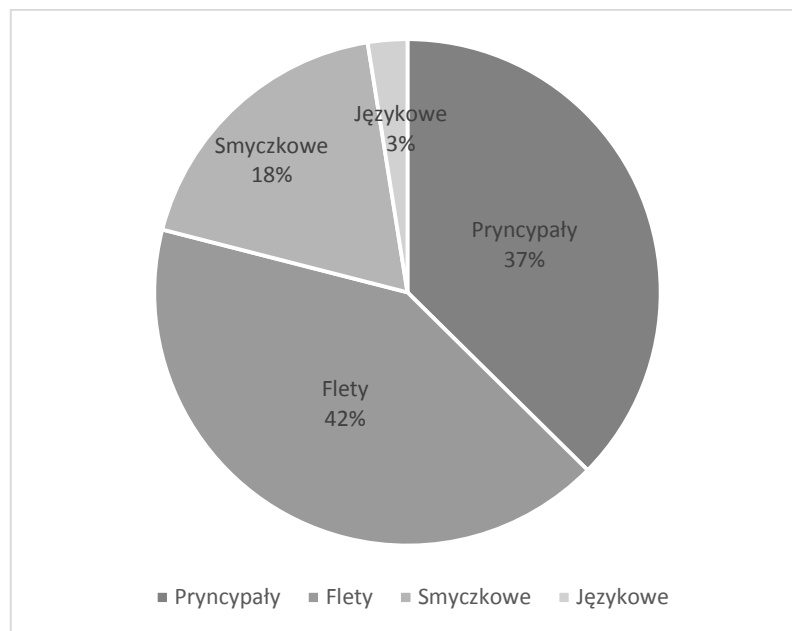
W Katedrze Instrumentologii KUL powstają prace dyplomowe, których autorzy wyliczają procentowo liczbę głosów należących do danej rodziny głosowej. W instrumentach kilkugłosowych łatwo postawić tezę, że w instrumencie przeważają liczebnie głosy np. flety. Przy włączeniu wszystkich głosów i zagraniu na jednym klawiszu można usłyszeć jedną lub kilka piszczałek z głosu, w zależności od tego, czy głos jest jedno- czy wielorzędowy. Autor niniejszej pracy ustalił, że w takich wyliczeniach biorąc pod uwagę liczbę rzędów piszczałek, a nie liczbę głosów, proporcje wyliczeń zmieniają się i niejednokrotnie są ze sobą sprzeczne. Kilkakrotnie biorąc pod uwagę liczbę głosów, przeważały w instrumencie procentowo głosy fletowe, lecz biorąc pod uwagę głos wielochórowy, który najczęściej należy do rodziny pryncypałów, wyliczenia te zmieniały się i przewaga przechodziła na rodzinę pryncypałów. Autor pracy uważa, że wyliczenia liczby rzędów piszczałek bardziej obrazują charakter brzmienia organów i są precyzyjniejsze.

Poddając wszystkie inwentaryzowane instrumenty pod analizę, stosując obie metody można zobrazować na czym polega różnica w pojmowaniu przez autora powyższej tezy.

Podział głosów na rodziny głosowe licząc jako jednostkę głos:

Kościół	Rodziny głosów:				Suma głosów
	<i>Pryncypały</i>	<i>Flety</i>	<i>Smyczkowe</i>	<i>Językowe</i>	
Dekanat sieradzki I					
Charłupia Mała	4	3	4	0	11
Chojne	2	3	1	0	6
Dąbrowa Wielka	2	4	1	0	7
Sieradz, pw. Wszystkich Św.	8	8	9	0	25
Sieradz, pw. św. Stanisława BM	5	7	4	0	16
Dekanat sieradzki II					
Charłupia Wielka	4	4	2	0	10
Sieradz, pw. NSJ	21	19	6	5	51
Tubądzin	3	3	1	0	7
Wąglczew	3	3	3	0	9
Wróblew	6	8	3	0	17
Dekanat złoczewski					
Brąszewice	8	8	2	0	18
Brzeźnio	5	5	1	0	11
Burzenin	-	-	-	-	-
Godynice	3	7	1	1	12
Kliczków Mały	3	4	1	0	8
Stolec	3	5	2	0	10
Uników	4	4	2	0	10
Złoczew, pw. św. Andrzeja Ap.	5	4	1	0	10
Suma	89	99	44	6	238

Tab. 5. Występowanie głosów z podziałem na rodziny głosów.

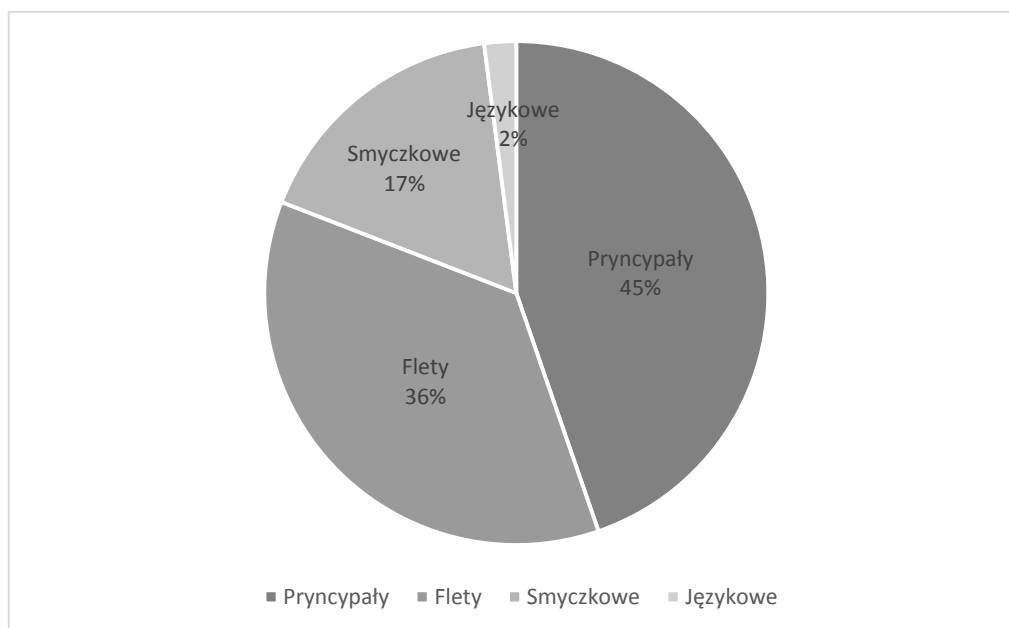

ROZDZIAŁ III – SYNTEZA WYNIKÓW BADAŃ
5. Dyspozycja instrumentów i urządzenia dodatkowe

Podział głosów na rodziny głosowe licząc jako jednostkę rząd:

Kościół	Rodziny głosów:				Suma rządów
	Pryncypały	Flety	Smyczkowe	Językowe	
Dekanat sieradzki I					
Charłupia Mała	6	3	4	0	13
Chojne	3	3	1	0	7
Dąbrowa Wielka	4	4	1	0	9
Sieradz, pw. Wszystkich Św.	11	9	9	0	29
Sieradz, pw. św. Stanisława BM	7	7	4	0	18
Dekanat sieradzki II					
Charłupia Wielka	5	4	2	0	11
Sieradz, pw. NSJ	34	25	8	5	72
Tubądzin	4	3	1	0	8
Wąglczew	3	3	3	0	9
Wróblew	10	8	5	0	23
Dekanat złoczewski					
Braszewice	10	8	4	0	22
Brzeźnio	7	5	1	0	13
Burzenin	-	-	-	-	-
Godynice	6	7	1	1	15
Kliczków Mały	4	4	1	0	9
Stolec	4	5	2	0	11
Uników	6	4	2	0	12
Złoczew, pw. św. Andrzeja Ap.	7	4	1	0	12
Suma	131	106	50	6	293

Tab. 6. Występowanie rządów piszczałek z podziałem na rodziny głosów.

Podsumowania dotyczącego materiału użytego do budowy piszczałek oraz ich typu autor niniejszej pracy nie jest w stanie wykonać, ze względu na ograniczony dostęp do niektórych instrumentów i niepełne dane zdobyte w tym zakresie. W badanych instrumentach znakomitą większość stanowią głosy zbudowane z piszczałek metalowych, ze stopu cyny i ołowiu, lub z cynku.

4.3 Układ głosów wielorzędowych

Głosy wielorzędowe są różnorodne, ale o liczbie chórów od dwóch do czterech. W inwentaryzowanych organach zastosowano następujące głosy wielochórowe: *Mixtura 3 ch. x 3*, *Mixtura 2 ch. x 4*, *Mixtura 2-3 fach*, *Mixtura 3-4 ch.*, *Mixtura 2'*, *Mixtura 4 ch. x 5*, *Sesquialtera 2 ch. x 2*, *Sztabka 2 x*, *Cymbał 3x*, *Carillon 3x*, *Acuta 4x*, *Cynk 4x*, *Cymbel Sh 3 ch*, *Mixturbas 3 ch*, *Cymbel*, *Scharff 3 f.*, *Kwinta 2 rz.*, *Ostrogłos 2'*.

Przyjmując, że oznaczeniem stopaży głosu wielorzędowego będzie najniższy chór na klawiszu 1C, występują one następujące:

Stopaż głosu wielorzędowego	Liczba głosów
$\frac{1}{2}'$	2
$\frac{1}{3}'$	1
1'	3
$1\frac{1}{7}'$	1
$1\frac{1}{3}'$	3
2'	5
$2\frac{2}{3}'$	9
$5\frac{1}{3}'$	1

Tab. 110. Występowanie głosów wielorzędowych w organach.

Podczas inwentaryzacji instrumentów udało się ustalić układ dwudziestu pięciu głosów wielorzędowych. Najliczniejsze są o stopażu $2\frac{2}{3}'$ i następnie 2'. Są one najbardziej typowe dla organów średniej wielkości.

4.4 Urządzenia dodatkowe

W organach oprócz głosów występują również połączenia nietransponujące, połączenia transponujące o oktawę niżej lub wyżej, Wolna Kombinacja, Crescendo, Tremolo oraz registry zbiorowe, takie jak np. Tutti.

Poniżej przedstawiono zestawienie urządzeń dodatkowych w badanych organach.

ROZDZIAŁ III – SYNTEZA WYNIKÓW BADAŃ
5. Dyspozycja instrumentów i urządzenia dodatkowe

Parafia:	Chartupia mała	Chojne	Dąbrowa Wielka	Sieradz fara	Sieradz św. Stanisława	Chartupia Wielka	Sieradz NSJ	Tubądzin	Wąglczew	Wróblew	Brąszewice	Brzeźnio	Godynice	Kliczków Mały	Stolec	Uników	Złoczew, św. Andrzeja	Suma
Połączenia, urządzenia dodatkowe i registry zbiorowe:																		
Brak			+					+	+									3
I-P		+		+	+	+	+			+	+	+	+	+		+		11
II-P				+	+		+			+	+		+	+				7
III-P							+											1
Super II-P							+											1
Super I		+		+	+	+	+			+	+							7
Super II							+			+	+			+				4
Super III							+											1
II-I	+			+	+		+			+	+		+	+		+		9
III-I							+											1
III-II							+											1
Super II-I					+													1
Sub II-I				+	+								+	+				4
Sub III-I							+											1
Sub III							+											1
Tremolo	+			+		+	+			+	+			+	+	+		9
Tympan																	+	1
AP				+			+				+			+				4
Cr				+	+		+				+			+				5
WK					+		+				+		+					4
P	+			+	+	+				+	+			+				7
MF				+														1
F	+			+	+	+	+			+	+			+				8
Tutti	+			+	+	+	+			+	+	+	+	+		+		11

Tab. 7. Występowanie połączeń i urządzeń dodatkowych w organach.

Trzy instrumenty nie mają połączeń ani urządzeń dodatkowych. Są to jednomanualowe pozytywy. Jeśli organy mają więcej sekcji, to są one połączone. Najpopularniejsze są połączenia nietransponujące: I-P i II-I. Registry zbiorowe najliczniej reprezentowane są w jedenastu instrumentach przez Tutti. Cztery instrumenty mają Wolną Kombinację, w tym jeden instrument ma ich cztery, reszta po jednej. Register zbiorowy Forte ma 7 instrumentów, a w organach w kościele pw. NSJ w Sieradzu register ten nazwano Pleno (PL).

4.5 Zakresy brzmienia

W niniejszej rozprawie, po zbadaniu instrumentu i ustaleniu układu głosów wielochórowych, ustalano zakresy brzmienia instrumentu. Wyznaczane one były przez zakres klawiatury, dyspozycję instrumentu oraz układ głosów wielorzędowych. Przedstawiły one liczbę piszczałek o konkretnym stopażu grających w danym zakresie klawiszy. Im bardziej rozbudowane organy, tym liczba zakresów jest większa, a poszczególne zakresy bogatsze w brzmienie.

W opisywanych organach dyspozycje bywają stylizowane w stronę romantycznych, które zawierają znacznie większą część głosów niż brzmiałyby, jednak nie występują zestawy głosów typowe dla organów romantycznych czy barokowych. Można uznać, że we wszystkich organach zastosowano dyspozycję uniwersalną, służącą do akompaniamentu liturgicznego, a w większych instrumentach dodano głosy, które pozwolą wykonywać utwory różnych epok. Brzmienie organów jest zatem zbliżone.

Jeśli chodzi o zakres brzmienia, to najmniejszy ma pozytyw w kościele parafialnym w Tubądzinie, z którego można wydobyć dźwięki w zakresie od C (około 64 Hz) do c^5 (około 4200 Hz). Najbogatszymi w brzmienie są organy w kościele NSJ w Sieradzu. Mają one dwanaście zakresów brzmienia, które obsadzone są piszczałkami od $16'$ do $1/6'$, co daje w brzmieniu zakres słyszalności od C_1 (około 32 Hz) do e^7 (około 21000 Hz). Wynika z tego, że organy swoim zakresem brzmienia obejmują prawie cały zakres słyszalności człowieka. Jest to szczególnie dostrzegalne w instrumentach dużych, mających w dyspozycji piszczałki wysoko stopażowe, które są składowymi głosów wielorzędowych.

ZAKOŃCZENIE

W niniejszej dysertacji opisano organy znajdujące się w kościołach dekanatów sieradzkich I i II (diec. włocławska) oraz dekanatu złoczewskiego (diec. kaliska). W tym celu autor odwiedził dziewiętnaście miejscowości i dwadzieścia cztery kościoły. Dwa z nich, to kościoły przyklasztorne (siostr urszulanek w Sieradzu i siostr kamedulek w Złoczewie), a pozostałe to świątynie parafialne. Przebadano osiemnaście instrumentów, z czego dwanaście jest używanych, a sześć jest niegrających z powodu złego stanu technicznego i aktualnym braku możliwości parafii na przeprowadzenie gruntownego remontu i uruchomienia instrumentu. Niestety małe, wiejskie parafie nie są w stanie sfinansować remontu organów lub są one zastępowane przez instrument elektroniczny, co wynika z potrzeby przeznaczenia niższego nakładu finansowego. Zauważono, że w mniejszych miejscowościach administratorzy parafii nie przywiązują wagi do piszczałkowych organów. Wyjątek stanowi tutaj kościół parafialny w Złoczewie, gdzie instrument jest nie tylko wyremontowany, ale także odtworzone zostały historyczne miechy i dyspozycja. W parafiach Dąbrowa Wielka i Tubądzin są małe, stare, ale sprawne pozytywy, a proboszczowie tych parafii planują w niedługim czasie pozyskać środki finansowe i dokonać ich remontu. Zdają sobie oni z tego sprawę jak duży skarb mają w kościołach.

W pozostałych sześciu świątyniach nie ma organów piszczałkowych, ale są organy elektroniczne. Są to kościoły nowo zbudowane, a ich proboszczowie planują w przyszłości wybudować organy od podstaw lub pozyskać z Zachodu używany instrument.

Organy grające są przeważnie małe, które dysponują kilkoma lub kilkunastoma głosami. Największe organy znajdują się w kościele pw. NSJ w Sieradzu, które mają pięćdziesiąt jeden głosów, w tym dziewięć głosów wielorzędowych.

W pierwszym rozdziale pracy opisano historię przynależności parafii do dekanatów, a dekanatów do diecezji. Przedstawiono także rys historyczny każdego z kościołów, a następnie opisano nieistniejące instrumenty. Podczas badań okazało się, że w kościołach zbudowanych kilkaset lat temu w większości były małe pozytywy od pięciu do ośmiu głosów, często wyposażone w Tympan. W dokumentach historycznych z XVII i XVIII w. opisywano tylko czy na chórze stoi jakiś pozytyw i ile ma głosów. Tylko w jednym przypadku (w kościele Wszystkich Świętych w Sieradzu) zapisano, że na chórze stały organy *duże*. Następnie odtworzono historię instrumentów, które obecnie są w kościołach. Kwerendy archiwów w zakresie badań nad historią parafii: Stolec, Uników i Złoczew dokonał ks. dr hab. prof. UR Sławomir Zabraniak i przedstawił wyniki eksploracji źródeł w *Monografii Złoczewa*⁷⁴¹. W tej samej monografii opisane zostały badania nad klasztorem pobernardyńskim w Złoczewie, których dokonał prof. dr hab. Waldemar Rozynekowski (UMK)⁷⁴². Ks. Witold Kujawski opracował historię kościołów sieradzkich. Podczas przeglądu literatury i akt historycznych można było spotkać wiele nieścisłości odnośnie do dat wydarzeń.

W pracy celowo pominięto w rysach historycznych parafii wydarzenia związane z działaniami wojennymi, podczas których parafie były stratne materialnie. W latach 1327 i 1337 miały miejsce najazdy krzyżackie na Charłupię Małą, w 1655-1705 najazdy szwedzkie, a w 1809 r. wojska napoleońskie w drodze na Moskwę ograbiły okoliczne parafie.

Dostrzeżono zależność, że im większy instrument, tym lepsza jest dokumentacja jego budowy i znana jest szczegółowa historia. Historia budowy organów w kościele pw. NSJ w Sieradzu jest znana z podziałem na miesiące, wyszczególnione są poszczególne procesy i etapy budowy. Mniejszy instrument w Brąszewicach jest też udokumentowany, choć już mniej. Zależność ta dotyczy także czasu budowy – im nowszy jest instrument, tym łatwiej zdobyć konkretniejsze informacje o nim. W opisanym obszarze najstarszy instrument z 1788 r. jest w kościele w Tubądzinie, ale jest on nieczynny i zastąpiony przez elektroniczne organy. Najstarszy używany i grający instrument, to siedmiogłosowy pozytyw w kościele w Tubądzinie.

W drugim rozdziale organy piszczałkowe zostały w większości poddane inwentaryzacji. Niektóre z nich nie zostały zbadane (Charłupia Mała, Charłupia Wielka) z powodu braku zgody ze strony obecnego proboszcza. W poszczególnych instrumentach opisano szafy, prospekty, trakturę gry, wiatrownice i piszczałki. Na końcu podano szczegółową analizę brzmienia: podano dyspozycję, układ głosów wielorzędowych, zaprezentowano poziomą i pionową skalę brzmienia

⁷⁴¹ S. Zabraniak, *Kościelne...*, s. 505-542.

⁷⁴² W. Rozynekowski, *Złoczewskie...*, s. 543-560.

ZAKOŃCZENIE

organów oraz wyznaczono zakresy brzmienia, a dla każdego z nich podano zestaw piszczałek grających w danym zakresie.

Nowością w niniejszej pracy jest to, że do obliczeń procentowych rodzin głosów organów brano pod uwagę nie głosy (jak dotychczas w badaniach), ale rzędy piszczałek, jako samodzielne jednostki grające w organach. Obliczenia te zróżnicowały wyniki badań, co uzasadnione zostało w kolejnym rozdziale.

Rozdział trzeci stanowi syntezę szczegółowych badań historycznej, technicznej i brzmieniowej strony organów. Podano w sposób wyraźny, jakie trendy w budownictwie organów panowały w określonym czasie i jak wyglądały w większości organy do użytku w parafiach.

Z powyższych badań wynika, że obecnie wszystkie instrumenty są usytuowane na chórze muzycznym nad wejściem głównym do kościoła, choć w historii były przypadki, że budowano instrumenty w prezbiterium, ale do dzisiaj nie zachował się żaden taki instrument. Większość instrumentów jest wielkością dopasowana do wielkości chóru i szafa organowa przylega do tylnej ściany kościoła. Wyjątkiem są organy w kościele pw. NSJ w Sieradzu, gdzie nie ma tradycyjnych szaf organowych, ale organy wybudowano w specjalnie zbudowanych wnękach murowanych, które były zaadaptowane w czasie projektowania i budowy kościoła.

Najwięcej opisywanych instrumentów powstało w XX w., a prospekty w większości zostały zakwalifikowane jako bezstylowe. Ich budowa składa się przeważnie z określonej liczby piszczałek podzielonych na trzy lub pięć segmentów i ułożonych symetrycznie labiach.

Jeśli pod uwagę wziąć trakturę organów, to w dziesięciu instrumentach jest traktura pneumatyczna, a mechaniczna w pięciu. Elektropneumatyczna traktura gry zastosowana została w trzech instrumentach zbudowanych w XXI w. W większości organów (aż trzynaście) kontuar jest wolno stojący. Stół gry wbudowany w szafę organową jest tylko w czterech instrumentach o trakturze mechanicznej. Wiatrownice w organach o trakturze mechanicznej są klapowo-zasuwowe, a w organach pneumatycznych i elektropneumatycznych zastosowano wiatrownice stożkowe. Wyjątkiem są organy w kościele w Brzeźniu, gdzie kiedyś traktura była mechaniczna, a teraz jest elektropneumatyczna, ale wiatrownice zostały niezmienione i są dalej klapowo-zasuwowe, a zasuwę są sterowane elektromagnesami.

Zaopatrzenie instrumentów w powietrze odbywa się przy pomocy w większości jednego miecha. Wszystkie organy wyposażone są w miechy pływakowe, a wyjątek stanowią miechy klinowe, jednofałdowe w kościele parafialnym w Złoczewie, gdzie organy zostały zrekonstruowane.

Średnio organy wyposażone są w dziesięć głosów, najmniejsze w Chojnem (sześć głosów), największe w kościele pw. NSJ w Sieradzu (pięćdziesiąt jeden głosów). Można zatem

wywnioskować, że w większości organy w kościołach były budowane, aby zaspokoić potrzebę akompaniamentu liturgicznego i aby zmieściły się na małych chórach muzycznych.

Cała praca wzbogacona jest o ponad sto dwadzieścia fotografii dokumentacyjnych, wykonanych przez autora pracy. Kilka zdjęć pochodzi z innych źródeł, co zostało opatrzone odpowiednim przypisem.

W wyniku przeprowadzonych badań zauważono także kolejne możliwości opracowań naukowych z danego terenu. W przebadanych archiwaliach występują liczne opisy zabytkowych obrazów, które są w kościołach. Może to być kolejny temat do obszernej rozprawy z zakresu historii sztuki. W miejscowości Kliczków Mały istnieje zespół ludowy *Kliczkowianki*, który posiada bogatą historię oraz osiągnięcia, udokumentowane licznymi dyplomami. Powstał on w 1983 r. i działa do dziś⁷⁴³. Jest to także temat do osobnego opracowania etnomuzykologicznego.

Informacje zawarte w niniejszej rozprawie mogą posłużyć jako źródło danych do szerszych badań, np. nad warsztatem organowym Stefana Truszczyńskiego, którego trzy instrumenty opisane są w tej rozprawie, lub do badań nad budownictwem organowym w kościołach parafialnych diecezji włocławskiej lub kaliskiej.

⁷⁴³ *Kliczkowian...*, s. 20-21.